

ВІСНИК

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

3'2011

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Спеціальний випуск № 3

Луганськ
2011

*Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстраційне свідоцтво КВ № 15990-4462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

Комарницький В.М.	- канд. юрид. наук, доц., (головний редактор)
Козаченко І.П.	- д-р юрид. наук, проф., (заст. гол. редактора)
Розовський Б.Г.	- д-р юрид. наук, проф.,
Бурбело О.А.	- д-р екон. наук, проф.,
Віленська Е.В.	- д-р філос. наук, проф.,
Замойський І.Є.	- д-р юрид. наук, проф.,
Лазор Л.І.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
Бобкова А.Г.	- д-р юрид. наук, проф.,
Знаменський Г.Л.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
Малишева Н.Р.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
Мамутов В.К.	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України
Сегай М.Я.	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України
Дудоров О.О.	- д-р юрид. наук, проф.,
Атоян О.М.	- д-р юрид. наук, доц.,
Федоренко В.Л.	- д-р юрид. наук, доц.,
Левченко О.І.	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
Сілюков В.О.	- канд. юрид. наук, доц.,
Бірюков В.В.	- канд. юрид. наук, доц.,
Шехвецов Р.М.	- канд. юрид. наук, доц.,

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 7 від 25 січня 2010 року)

У даному спеціальному випуску розміщено наукові статті, доповіді й повідомлення вчених-юристів, ад'юнктів (аспірантів), слухачів магістратури, практичних працівників правоохоронних органів, з інформаційного забезпечення розслідування злочинів у сучасних умовах

Статті публікуються в авторській редакції.

☑ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

УДК 343.98

А.В. Іщенко

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор
кафедри криміналістики та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Анотація. У статті аналізуються погляди науковців щодо розуміння криміналістичного забезпечення протидії злочинності, визначено його зміст та сутність.

Ключові слова: забезпечення, криміналістичне забезпечення, техніко-криміналістичне забезпечення; тактико-криміналістичне забезпечення; методико-криміналістичне забезпечення; експертно-криміналістичне забезпечення; інформаційно-довідкове забезпечення; протидія злочинності.

Забезпечення як специфічний вид людської діяльності проявляє себе у різноманітних сферах функціонування суспільства: промисловості, будівництві, сільському господарстві, художній творчості та інших. Останніми роками категорія "забезпечення" набуває все більшого поширення у регулюванні суспільних відносин. В юридичній літературі ми все частіше зустрічаємо такі поняття, як "організаційне забезпечення", "інформаційне забезпечення", "правове забезпечення", "ресурсне забезпечення", "кадрове забезпечення", "матеріально-технічне забезпечення" і таке інше. В теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності можна зустріти трактовки "оперативно-розшукового супроводження" та "оперативно-розшукового забезпечення" певної ділянки діяльності.

Характерним є те, що поширеність використання терміну забезпечення не супроводжується хоча б побіжним висвітленням його змісту, його розуміння. Слід наголосити, що забезпечення в різних сферах діяльності може мати різні трактовки, різне розуміння. Наприклад, забезпечення можна сприймати, як надання певних

матеріалів для ведення будівництва. У іншому випадку забезпечення можна сприймати, як створення умов, наприклад, для забезпечення лікування людей. Очевидно, що говорячи про забезпечення суспільних відносин необхідно розкрити особливості змісту та сутності цього явища.

В науковій літературі та нормативних актах, присвячених протидії злочинності, все більше уваги звертається на необхідність криміналістичного забезпечення певних видів діяльності спрямованих на розкриття, розслідування і попередження злочинів. Але знову ж таки, висвітлення змісту та сутності криміналістичного забезпечення здійснюється лише в поодиноких роботах. Як виняток, можна назвати спроби окреслення поняття криміналістичного забезпечення у роботах автора цих рядків та його розгляд у публікаціях українських криміналістів Гори І.В. та Колесніка В.А., а також Лисенка В.В. Зазначені та інші науковці на сьогодні ще не дійшли до однакового розуміння цієї складної і багатопланової категорії. Так А.В. Іщенко, І.П. Красюк, В.В. Матвієнко вважають, що криміналістичне забезпечення слідчої практики є багатоплановою, складною, багаторівневою діяльністю яка включає в себе декілька етапів (елементів):

- а) вивчення потреб слідчої практики;
- б) формування заявки на розробку способів, методів, прийомів, технічних засобів та їх комплексів, матеріалів, методик, технологій, які б задовольнили потреби практики;
- в) визначення установ та виконавців, спроможних розробити, створити зазначені засоби;
- г) власне розробка способів, методів, прийомів, технічних засобів та їх комплексів, матеріалів, методик, технологій, які б задовольнили потреби практики;
- д) розробка методичних рекомендацій щодо особливостей застосування на практиці зазначених засобів;
- е) інформування користувачів зазначених засобів, організація їх навчання правильному застосуванню розроблених засобів;
- ж) впровадження розроблених засобів у повсякденну практику;
- з) визначення критеріїв ефективності зазначених засобів у практичній діяльності;
- и) оцінка ефективності впроваджених засобів та їх переваг перед існуючими;
- і) доопрацювання, в разі виявлення недоліків, розроблених засобів;

к) широке впровадження в практику способів, методів, прийомів, технічних засобів та їх комплексів, матеріалів, методик, технологій, які б задовольнили потреби практики.

Цілком зрозуміло, що така трактовка криміналістичного забезпечення не може бути остаточною. Не випадково Гора І.В. та Колесник В.А. дещо інакше трактують зміст криміналістичного забезпечення, до якого включають підготовку кадрів, розробку техніко-криміналістичних засобів та науково-технічне оснащення підрозділів.

Можна було б продовжити розгляд поглядів науковців на криміналістичне забезпечення. Але сказаного з нашої точки зору достатньо для того, щоб показати складність цього поняття.

Проаналізувавши різноманітні підходи до розуміння криміналістичного забезпечення, можна дійти висновку про, що до його змісту слід віднести різновиди забезпечень. Так, на наш погляд криміналістичне забезпечення включає в себе:

- а) техніко-криміналістичне забезпечення;
- б) тактико-криміналістичне забезпечення;
- в) методико-криміналістичне забезпечення;
- г) експертно-криміналістичне забезпечення;
- д) інформаційно-довідкове забезпечення.

У свою чергу важко не звернути увагу на те, що підготовка криміналістів-слідчих та підготовка експертів-криміналістів має свої специфічні особливості. Тому мова може йти і про те, що криміналістична підготовка кадрів теж є складовою криміналістичного забезпечення протидії злочинності. Щодо цього звернемо увагу лише на одну проблему. В Україні система освіти стрімкими темпами зорієнтовується на Європейські стандарти. Відповідно цим стандартам вводиться така освітньо-кваліфікаційна категорія випускників навчальних закладів, як "бакалавр". Порівняно з існуючою системою освіти рівень знань "бакалавра" відповідає рівню знань колишніх випускників технікумів чи професійно-технічних училищ. Для експертів-криміналістів і слідчих такий рівень знань недостатній, тому на загальнодержавному рівні необхідно вирішити проблему щодо збереження підготовки у вищих навчальних закладах фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" для заміщення посад експертів-криміналістів і слідчих.

Висловлені вище думки є лише короткими тезами, спрямованими на висвітлення проблеми криміналістичного забезпечення протидії злочинності та привернення уваги науковців і практиків для поглибленого вивчення цих питань.

УДК 343.982

В.В. Бірюков

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри криміналістики
*(Лузанський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ БАЗ ДАНИХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ - РЕАЛЬНИЙ РЕЗЕРВ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Розглянуто можливості використання потенціалу сучасних інформаційних систем для пошуку даних про об'єкт, що розміщені в різних інформаційних системах та встановлення взаємозв'язків між різними об'єктами та використання отриманої інформації в розслідуванні злочинів.

Ключові слова: об'єкти, інформація, аналіз, синтез, інформаційно-пошукова система, інформаційно-аналітична система, бази даних.

Розслідування злочинів безпосередньо пов'язане з пошуком, аналізом, оцінкою та використанням інформації стосовно певних об'єктів і подій. Вагоме місце, серед її джерел займають сучасні інформаційні системи.

Якісний стрибок розвитку інформаційних технологій, під впливом комп'ютеризації, став підґрунтям концептуальних перемін у використанні даних інформаційних систем. Завдяки чому вони зі звичайних вмістилищ інформації перетворились в унікальні комплекси її аналізу і синтезу, а також представлення результатів обробки у зручному для сприйняття вигляді. Ще півсторіччя тому, В.М. Глушков указував, що використання ЕОМ без створення технологій роботи з інформацією не дасть можливості скористатись і десятою долею їх потенціалу. І дійсно, сьогодні комп'ютер взяв на себе вирішення низки завдань, що раніше були немислимыми без втручання людського розуму. Лише особа могла здійснити аналіз і синтез інформації, а їх результати безпосередньо залежали від її природної здатності до такої роботи, базових знань, навичок та умінь, а також об'ємів і якості інформації, що підлягала обробці. Зрозуміло, що зібрати і, відповідно, обробити розсіяну по різноманітним інформаційним системам інформацію про певні об'єкти було не тільки складно, а часто просто неможливо, тому аналізувалась далеко не вся накопичена в них ін-

формація, а лише та яку користувач отримав на звернення до конкретних систем. При цьому, нерідко, потенційна інформація, що могла набути криміналістичного значення і сприяти встановленню об'єктів чи фактів у процесі розслідування, так і залишалась не вистребуваною з інформаційних масивів певних систем.

Першим реальним кроком удосконалення інформаційних систем, за рахунок комп'ютеризації, стало створення автоматизованих баз даних. Їх автоматизація надала можливість до вирішення доволі складних проблем що постійно переслідувала інформаційні масиви з ручною обробкою інформації - це проблеми систематизації та пошуку інформації в інформаційних масивах окремої системи. На відміну від картотек, записів у журналах чи фотоальбомах кожне поле запису автоматизованої бази даних стало пошуковим. Це надало можливість здійснювати, як конкретний, так і інтервальний пошук в автоматичному режимі, практично виключаючи "пропуски цілі". Систематизація інформації в автоматизованій базі даних відбувається в автоматичному режимі за алгоритмами реалізованими в певних системах не потребуючи участі людини. При цьому записи баз даних допускають об'єднання різних за формою відображення інформації реквізитів що містять текст, графіку, відео, звук та ін. В спеціальних програмах керування базами даних, в залежності від завдань, що стоять перед конкретною автоматизованою інформаційною системою, реалізуються функції пошуку за текстовими записами, цифрами, зображеннями образів та ін. Пошук за запитом, по суті представляє собою аналіз та порівняння наявної інформації про об'єкт, що підлягає перевірці з інформацією про об'єкти яка вміщена в бази даних певної інформаційної системи. В них реалізовано технології, що ґрунтуються на методи криміналістичної ідентифікації. За таким принципом працює більшість сучасних інформаційно-пошукових систем, яскравим прикладом яких є автоматизовані дактилоскопічні інформаційно-пошукові системи - АДІС "Папілон", "Сонда" та ін.

Другим кроком удосконалення інформаційних систем, що надали сучасні інформаційні технології стала інтеграція їхніх баз даних у єдиний простір з використанням можливостей сучасних засобів зв'язку. В результаті чого з'явилися інтегровані банки даних з розподіленими базами даних із можливістю доступу до всієї сукупності інформації інтегрованої у єдиний простір з будь-якої віддаленої точки. Втім сама хоча інтеграція інформаційних систем є доволі прогресив-

ним шагом їх розвитку, повноцінна реалізація інформаційного потенціалу такого рівня систем стає можливою лише за умови застосування спеціальних систем, які зорієнтовані на роботу з розподіленими базами даних - інформаційно-аналітичних.

При цьому слід звернути увагу на те, що повноцінному аналізу сприяє не просто отримання тих чи інших відомостей про об'єкти чи їх зв'язки. Значного розвитку набуває аналітична робота, коли для відображення стану об'єктів або подій використовуються різні методи, які ґрунтуються на візуалізації зв'язків між певними об'єктами. Результати аналізу інформації відповідних баз даних включених до єдиного інформаційного простору можуть бути подані у вигляді: графіків (частіше в такий спосіб подається динаміка певних подій протягом якогось часу або співвідношення різних подій у певний час на визначеній території); схем (для демонстрації зв'язків між певними об'єктами); карт і планів (для визначення точних місць перебування певних об'єктів на визначеній території). Візуалізація інформації про об'єкти обліку з прив'язкою їх до графіків, схем, карт та ін., з одного боку, виступає як результат, отриманий з інформаційних систем, з іншого - вона створює умови для наочного сприйняття інформації з метою подальшого її аналізу, доповнення певними зв'язками. Такі методи навіть за відсутності зв'язків між інформаційними системами, інформація з яких використовується в розслідуванні, дозволяють додатково внести їх у схему чи на карту й простежити зв'язки між об'єктами.

Доречним буде сказати, що робота будь-якої інформаційно-пошукової системи ґрунтується на аналізі інформаційних масивів, але вони орієнтовані на роботу зі "своїми" базами даних і діють за жорсткими алгоритмами - на запит інформація видається в тому обсязі й у тій формі, яка реалізована в системі. Інформаційно-аналітичні системи зорієнтовані на роботу з численними базами даних різних інформаційних систем. Здійснюючи аналіз їх масивів, вони знаходять і об'єднують (синтезують) інформацію за її належністю до одного об'єкта або встановлюють зв'язки між різними об'єктами, які мають однакові параметри (місце мешкання, навчання, місце відбуття покарання та ін.), і подають її у зручній формі, з використанням можливостей, реалізованих у певній системі (у вигляді електронних досьє, графіків, таблиць, схем-креслень з прив'язкою до пев-

них координат карти чи схеми та ін.). Грунтуючись на розглянутому, пропонуємо таке визначення інформаційно-аналітичної системи: інформаційно-аналітична система – це комплекс програмних продуктів та науково-технічних засобів, що забезпечують пошук інформації про певні об'єкти в численних базах даних (частіше інтегрованих до ІБНД), об'єднують її за належністю до одного об'єкта, а також установлюють зв'язки між різними об'єктами, які мають однакові параметри та подають її у зручній для сприйняття формі, з використанням можливостей, реалізованих у певній системі.

Інформаційно-аналітичні системи входять як підсистеми до інтегрованих інформаційних систем. Ідеальними умовами їх функціонування є: а) доступ до всього арсеналу інформації стосовно певних об'єктів; б) надійні засоби та методи обробки й подання результатів аналізу в доступній, зрозумілій формі. Результати аналізу можуть використовуватися під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, в організаційно-управлінській діяльності підрозділів правоохоронних органів, а також у діяльності правозахисних та інших організацій і установ.

Висновок. Наведене дає підстави констатувати, що сучасні інформаційні системи є ємними вмістилищами інформації про різні властивості й ознаки об'єктів, що узяті на облік. Така інформація розсіяна у великій кількості інформаційних систем, які мають конкретне призначення і відомчу належність. Сьогодні, завдяки сучасним інформаційним технологіям та засобам зв'язку стала можливою інтеграція інформаційних систем в інтегровані інформаційні системи з розподіленими базами даних. Необхідна інформація може бути виявленою, згрупованою й поданою користувачеві у зручній для сприйняття та виконання завдань формі. Сьогодні це стає можливим завдяки використанню інформаційно-аналітичних систем. Це ще раз підтверджує те, що в процесі розслідування, залежно від ситуації, криміналістичного значення може набути інформація, наявна в будь-якій за призначенням і відомчою належністю інформаційній системі. Якщо інформаційно-пошукові системи зорієнтовані на роботу зі "своїми" базами даних, то інформаційно-аналітичні з чисельними розподіленими, що інтегровані у єдиний простір.

УДК 343.14

В.В. Лисенко

доктор юридичних наук, професор
перший заступник начальника Науково-
дослідного центру з проблем оподаткування
(Національний університет державної
податкової служби України)

О.В. Лисенко

студент 3 курсу юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ДОКАЗОВОМУ ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МІСТИТЬСЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ ВИГЛЯДІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду специфічного напрямку вилучення та дослідження електронних документів чи інформації, що міститься в електронному вигляді у суб'єктів підприємництва щодо вчинення злочинів, які підслідні, відповідно до положень ст.112 КПК України, підрозділам податкової міліції.

Ключові слова: інформація, електронний документ, суб'єкт підприємництва, магнітні та оптичні носії, технічний засіб, кореспонденція, мережі.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство (ст. 65 КПК України) як докази у кримінальній справі визначає всякі фактичні дані, на підставі яких встановлюються наявність чи відсутність суспільно-небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Такі фактичні дані можуть бути встановлені, зокрема, на підставі документів. Зазначені документи можуть бути виконані різними способами та за формою доведення інформації можуть мати різноманітний характер¹. Зокрема, можна говорити про специфічний вид (форму) документів – це коли інформація міститься в так званому електронному вигляді. Використання електронних документів у діяльності правоохоронних органів, судів викликає багато проблем-

¹ Проблемні питання вилучення у суб'єктів підприємництва документів обліку, які виконані на паперових носіях розглянуті у попередніх публікаціях: Лисенко В. Проблеми отримання (вилучення) правоохоронними, контролюючими органами документів обліку у суб'єктів підприємництва для потреб кримінального судочинства / В. Лисенко, О. Дзісяк // Вісник прокуратури. - 2006. - № 10 (64). - С. 95-102.

них питань та непорозумінь. Вивчення матеріалів практики свідчить про те, що у доказовому процесі у кримінальних справах слідчими податкової міліції майже не використовується інформація, що міститься в електронному вигляді на магнітних, оптичних та інших носіях, оскільки відсутні відповідні науково-практичні напрацювання, методики отримання та використання таких даних.

Проблематичними сторонами цього напрямку є також встановлення такої інформації, її фіксація та вилучення, експертні дослідження й подальше використання під час досудового слідства та розгляду кримінальної справи в суді. Причинами цього є як об'єктивні фактори (складність отримання такої інформації, необхідність використання допомоги спеціалістів у сфері комунікаційних технологій, відсутність у розпорядженні правоохоронних органів відповідної спеціальної техніки), так і суб'єктивні (відсутність спеціальної підготовки та власного досвіду співробітників правоохоронних органів з питань інформаційних технологій, систем передавання інформації тощо).

Необхідність дослідження проблем використання у кримінальному судочинстві інформації, що міститься на магнітних, оптичних носіях викликано, перш за все, поширенням використання у діяльності суб'єктів підприємництва різноманітних технічних засобів для створення, зберігання, передавання інформації в електронному вигляді. Комп'ютери, які використовують у своїй діяльності суб'єкти підприємництва містять значні масиви електронної інформації щодо змісту фінансово-господарської діяльності, яку вони виконують, розміри виплаченої заробітної плати, рух грошових коштів, даних про суб'єктів підприємства, з якими склалися господарські стосунки тощо. У більшості випадків первинні документи та в цілому ведення бухгалтерського обліку суб'єктами підприємництва здійснюється з використанням персональних комп'ютерів. Останнім часом впроваджуються відповідні технології щодо надання до органів державної податкової служби податкових звітів в електронному вигляді, зокрема з використанням комп'ютерної програми "БЕСТ". Комп'ютерна техніка у підприємницькій діяльності використовується не лише для відповідного документообігу (листи, угоди тощо), а і для ведення бухгалтерського обліку виконуваних фінансово-господарських операцій (як легальної, так і чорнової бухгалтерії), для "електронного" спілкування з іншими суб'єктами підприємництва тощо.

Суб'єкти підприємства, застосовуючи сучасні засоби зберігання і передавання інформації, створюють індивідуальні комп'ютерні про-

грами чи модифікують існуючі програмні продукти для обліку виконаних фінансово-господарських операцій та отриманих доходів, в т. ч. доходів, з яких не сплачені належні податкові платежі.

На наш погляд, використання у доказовому процесі інформації, що міститься в електронному вигляді на магнітних, оптичних та інших носіях є перспективним напрямом у ході виявлення та розслідування злочинів, які підслідні підрозділам податкової міліції. Слід враховувати, що це не лише інформація, яка безпосередньо свідчить про підготовку та вчинення злочину, а також інша інформація, з допомогою якої можливо встановлення змісту фінансово-господарської діяльності, яка виконана суб'єктами підприємництва.

У літературних джерелах проблемі використання інформації, що міститься в електронному вигляді приділена значна увага, однак у більшості випадків, ці питання розглядаються щодо розслідування так званих комп'ютерних злочинів¹.

Метою нашого дослідження є розгляд специфічного напрямку вилучення та дослідження електронних документів чи інформації, що міститься в електронному вигляді у суб'єктів підприємництва щодо вчинення злочинів, які підслідні, відповідно до положень ст.112 КПК України, підрозділам податкової міліції. Пропонується розглянути більш широке коло інформації, а не лише документи, оскільки не завжди інформація, що міститься в електронному вигляді (на магнітних, оптичних чи інших носіях) може мати форму та необхідні реквізити документів чи відповідати всім критеріям документів.

Практика діяльності податкової міліції, інших правоохоронних органів свідчить про те, що на магнітних носіях, оптичних дисках, інших носіях дуже часто міститься інформація, що стосується фактів ухилень від сплати податків (ст. 212 КК України), злочинів пов'язаних з банкрутством (ст.ст. 218-221 КК України), фіктивного підприємництва (ст. 205 КК України), незаконного виготовлення контрафактної під-акцизної продукції (ст. 204 КК України), легалізації коштів злочинного походження (ст. 209 КК України), шахрайства з фінансовими ре-

¹ Див.: Старушкевич А.В. Огляд місця події та аналіз криміналістично значущої інформації при розслідуванні злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж / А.В. Старушкевич // Недержавна система безпеки підприємства як складова національної безпеки України. - К., 2004. - С. 270-289; Романюк Б. Участь спеціаліста у розслідуванні злочинів, які вчиняються з використанням комп'ютерних технологій (процесуальний аспект) / Б. Романюк // Правова інформатика. - 2003. - № 1. - С. 50-55.

сурсами (ст. 222 КК України), незаконного виготовлення, підроблення, використання або збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок (ст. 216 КК України) тощо.

Залежно від характеру та змісту злочинної діяльності інформація, що міститься в електронному вигляді, може свідчити про окремі елементи об'єктивної сторони злочину та інші обставини його вчинення. Щодо ухилень від сплати податків зазначена інформація може свідчити про: 1) фактичний обсяг фінансово-господарських операцій, виконаних суб'єктами підприємництва; 2) зміст бухгалтерського обліку, фінансової, податкової звітності платника податків; 3) зміст "чорнової" бухгалтерії; 4) використані способи вчинення злочину. Щодо фактів фіктивного підприємництва інформація в електронному вигляді може свідчити про: 1) осіб, які приймали участь у створенні чи реєстрації суб'єкта підприємництва (засновники, власники тощо); 2) зміст реєстраційних документів (статут тощо) щодо зареєстрованих фіктивних суб'єктів підприємництва; 3) зміст використання програмного комплексу "Банк-клієнт" у разі управління коштами на розрахунковому рахунку фіктивних підприємств; 4) суб'єктів підприємництва, які користуються можливостями фіктивних суб'єктів підприємства для проведення грошових коштів у готівку, приховування злочинної діяльності тощо.

Окремі дії, що складають зміст об'єктивної сторони злочину, залишають після себе електронні (матеріальні) сліди в комп'ютерних мережах (електронна пошта), на магнітних та оптичних носіях інформації, наприклад використання програмного комплексу віддаленого доступу та управління коштами на розрахунковому рахунку "Банк-клієнт". У практичній діяльності податкової міліції у разі застосування такої інформації у доказовому процесі виникає потреба у вирішенні таких питань: 1) за яких умов фактичні дані, які отримані як результат використання інформації, що міститься в електронному вигляді можуть бути доказами у кримінальній справі; 2) які технічні засоби можуть містити електронну інформацію, що може бути використана у ході розслідування злочинів; 3) з використанням яких технічних засобів, процесуальних дій та тактичних прийомів можливе отримання інформації, яка міститься на магнітних чи інших носіях; 4) яка інформація про діяльність суб'єктів підприємництва може міститися в електронному вигляді щодо конкретних злочинів, що підслідні підрозділам податкової міліції; 5) яким чином фіксується та

попередньо досліджується інформація, що міститься в електронному вигляді; б) яким чином забезпечується збереження електронної інформації та подальшого використання її у кримінальному судочинстві; 7) яка процедура підготовки необхідних матеріалів для проведення експертних досліджень (зокрема, комп'ютерно-технічної експертизи). Поняття "електронних документів" та використання електронної інформації у кримінальному судочинстві знайшло детальне відображення у наукових публікаціях щодо розслідування так званих комп'ютерних злочинів. При цьому авторами використовуються різні терміни для визначення таких документів: "електронний документ", "машинний документ", "документ підготовлений з використанням електронно-обчислювальних машин" тощо¹. Зокрема, достатньо глибоко ці питання проаналізовані у дисертаційному дослідженні А. Касаткіна. Автором розглядається комп'ютерна інформація як можливе джерело доказів у кримінальних справах; визначаються види й джерела такої інформації, яка використовується під час розслідування злочинів; запропоновані особливості тактики виявлення, фіксації та вилучення комп'ютерної інформації тощо². Зайцев П., на відміну від Касаткіна А., пропонує застосовувати термін "електронний документ", під яким розуміє будь-яку інформацію, що записана на перфокартку, перфоленту, магнітні, оптичні, магнітооптичні накопичувачі, карту флеш-пам'яті чи будь-який інший носій та яку можна аутентифікувати та/або ідентифікувати³. Із запропованою точкою зору стосовно інформації, що міститься в електронному вигляді можна повністю погодитися. Пропонується лише застосовувати термін не "електронний документ", а "інформація що міститься в електронному

¹ Див.: Калиновский К.В. Доказательственное значение "электронной" информации в российском уголовном процессе / К.В. Клаиновский, Т.Ю. Маркелов // Российский следователь. - 2001. - № 6. - С. 18-19; Нудельштейн А.М. Подготовка следственных действий, связанных с обнаружением и изъятием компьютерной информации / А.М. Нудельштейн // Российский следователь. - 2002. - № 11. - С. 10-13. Кукарникова Т.Э. Особенности электронного документа как источник судебных доказательств / Т.Э. Кукарникова // Воронежские криминалистические чтения: Сборник научных трудов. - Воронеж, 2003. - Вып. 4. - С. 205-214; Зайцев П. Электронный документ как источник доказательств / П. Зайцев // Законность. - 2002. - № 4. - С. 40-44.

² Див.: Касаткин А.В. Тактика собирания и использования компьютерной информации при расследовании преступлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.В. Касаткин / Юридический институт МВД России. - М., 1997. - 18 с.

³ Див.: Зайцев П. Электронный документ как источник доказательств / П. Зайцев // Законность. - 2002. - № 4. - С. 40-44.

вигляді на будь-яких носіях". Залежно від змісту інформації, яка міститься на магнітних чи оптичних носіях, вона може мати орієнтуючий, тактичний чи доказовий характер. Для того щоб дані, які містяться на носіях інформації в електронному вигляді, відповідно до вимог чинного кримінально-процесуального законодавства мали доказовий характер, вони повинні бути отримані з належного джерела доказів, відповідним суб'єктом доказування, оформлені належним способом збирання доказів. За результатами проведення окремих слідчих дій (віймки, обшуку, слідчого огляду) інформація, що міститься на електронних носіях, може бути визнана як речові докази (ст. 78 КПК України) або як інші документи (ст. 83 КПК України).

Носіями електронної інформації щодо протиправної діяльності суб'єктів підприємництва можуть бути різноманітні пристрої: електронні записні книжки, персональні комп'ютери; мобільні телефони; цифрові відеокамери, фотоапарати; елементи пам'яті лазерних принтерів; пристрої зовнішньої пам'яті; флеш-карти тощо.

Інформація про зміст та характер фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва, в тому числі щодо вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, може міститися на: 1) гнучких магнітних дисках (дискетах); 2) жорстких магнітних дисках (змінних та незмінних); 3) оптичних дисках (CD-R; CD-RW; DVD-R, DVD-RW) та інших спеціальних пристроях. Окремі дані можуть також міститися в оперативній пам'яті під час роботи комп'ютера. Така інформація може бути збережена на жорстких чи гнучких магнітних дисках.

Залежно від стану провадження у справі (збір та перевірка первинних матеріалів, проведення досудового слідства) відрізняються підстави та процесуальні можливості співробітників правоохоронних органів щодо вилучення (отримання) інформації, яка міститься в електронному вигляді та відображає зміст діяльності суб'єктів підприємництва.

Етап діяльності підрозділів податкової міліції щодо порушення кримінальної справи пов'язаний зі збором та перевіркою первинних матеріалів про зміст злочинної діяльності суб'єктів підприємництва з використанням можливостей ст. 97 КПК України щодо перевірки заяв чи повідомлень про злочин, відомчих нормативних актів (ДПА України) щодо вилучення документів, а також положень законодавства щодо здійснення оперативно-розшукових заходів. На цьому етапі існують певні складнощі з отримання та дослідження інформації про зміст фінансово-господарської діяльності, яка міститься в електронному вигляді та може бути використана як докази чи орієнтуюча інформа-

ція у кримінальному судочинстві. Це пов'язано із тим, що співробітники правоохоронних органів у ході збору первинних матеріалів та порушення кримінальної справи не наділені повноваженням щодо вилучення електронної інформації. Положення ст. 97 КПК України надають лише право правоохоронним органам щодо отримання документів (звернення з письмовою заявою щодо надання певної інформації чи документів). Співробітники податкової міліції не мають права огляду, наприклад, комп'ютерів, які знаходяться за місцем розташування суб'єкта підприємництва на предмет встановлення, фіксації та вилучення електронної інформації, що міститься в електронному вигляді. Однак, аналіз практики діяльності підрозділів податкової міліції свідчить про зворотнє. На момент збору первинних матеріалів та порушення кримінальної справи вилучається не лише інформація в електронному вигляді, що свідчить про діяльність суб'єкта підприємництва, а і безпосередньо пристрої, які містять таку інформацію.

Співробітники податкової міліції можуть отримати електронну інформацію про діяльність суб'єкта підприємництва у разі використання засобів оперативно-розшукової діяльності. Це можливе у ході проведення спеціальних оперативних заходів, оскільки за письмовими запитами оперативних підрозділів податкової міліції суб'єкти підприємництва таку інформацію не надають.

Певним чином для отримання інформації в електронному вигляді можуть бути використані положення відомчої Інструкції (ДПА України), яка регламентує порядок вилучення посадовими особами органів державної податкової служби України оригіналів та копій фінансово-господарських та бухгалтерських документів. Отримання інформації в електронному вигляді можливе лише у разі, коли такі "документи" свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування та факти порушень суб'єктом підприємництва нормативно-правових актів з питань оподаткування. Однак, у зазначених вище випадках відсутня можливість встановлення, вилучення електронної інформації, що міститься на певних технічних пристроях та свідчить про факти злочинної діяльності. Це пов'язано з тим, що надають таку інформацію суб'єкти підприємництва та виключають безпосередній контакт співробітників податкової міліції з пристроями, які можуть містити таку інформацію.

Процес встановлення та отримання під час проведення виїмки чи обшуку інформації, що міститься в електронному вигляді та свідчить про зміст діяльності суб'єктів підприємництва характеризується

певними особливостями. Це, перш за все, пов'язано з механізмом встановлення такої інформації. Відповідно до вимог положень ст. 178 КПК України виїмка проводиться у випадках, коли є точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться у певної особи чи у певному місці. Виходячи із наведеного вище, виїмка інформації, що міститься в електронному вигляді на магнітних, оптичних чи інших носіях можлива лише у разі, коли є точні дані про місце знаходження такої інформації. Складно говорити про обізнаність слідчого про наявність такої інформації перед проведенням виїмки. Для встановлення інформації в електронному вигляді, що свідчить про зміст діяльності суб'єктів підприємництва необхідно попередньо провести відповідні заходи щодо її виявлення, що не передбачено положенням щодо проведення виїмки. Практика свідчить, що добровільно таку інформацію суб'єкти підприємництва під час виїмки не надають. Інформація, що міститься в електронному вигляді, під час розслідування злочинів, у більшості випадків, встановлюється та вилучається у ході проведення обшуку. Зміст проведення обшуку дозволяє виявити інформацію, що міститься в електронному вигляді на різноманітних технічних засобах чи спеціальних носіях, які мають призначення для зберігання інформації.

Оскільки виїмка (вилучення під час обшуку), слідчий огляд даних (інформації), які містяться в електронному вигляді на магнітних (оптичних) та інших носіях має певні особливості, у всіх випадках необхідно використовувати допомогу відповідних спеціалістів. Така допомога спеціаліста може бути використана в процесі підготовки до проведення слідчої дії (консультування, підбір необхідних технічних засобів тощо) або безпосередньо у ході проведення виїмки (обшуку), слідчого огляду. Слід погодитися з думкою Б. Романюка, який пропонує запрошувати осіб, які володіють певними знаннями, навичками і досвідом діяльності у галузі обчислювальної техніки та телекомунікацій¹. Під час виїмки (обшуку), слідчого огляду спеціаліст надасть допомогу у:

1) визначенні загальної характеристики комп'ютерного обладнання, яке використовується для обліку виконаних фінансово-господарських операцій, ведення бухгалтерського обліку, складання по-

¹ Див.: Романюк Б. Участь спеціалістів у розслідуванні злочинів, які вчиняються з використанням комп'ютерних технологій (процесуальний аспект) / Б. Романюк // Правова інформатика. - 2003. - № 1. - С. 50.

даткової звітності суб'єктом підприємництва;

2) встановленні об'єктів, які містять інформацію у електронному вигляді та стосуються обставин вчинення злочину й підлягають вилученню у ході проведення слідчої дії;

3) копіюванні інформації з носіїв інформації (комп'ютер, дискети, диски) на спеціально підготовлений персональний комп'ютер чи спеціальні пристрої для зберігання інформації та використанні її у ході експертних досліджень;

4) підготовці до вилучення та упакуванні об'єктів, які містять інформацію у електронному вигляді (дискети, диски та в цілому персональні комп'ютери);

5) встановленні необхідної інформації на магнітних та інших носіях, яка стосується обставин вчинення злочину суб'єктом підприємництва;

6) виявленні прихованих файлів;

7) отриманні електронних ключів доступу до сховищ зберігання інформації;

8) роздрукуванні на принтері інформації, яка міститься на магнітних та інших носіях;

9) відновленні інформації, яка міститься на магнітних чи інших носіях;

10) поновленні роботи комп'ютера чи іншого пристрою, що містить інформацію в електронному вигляді;

11) встановленні наявності комп'ютерної мережі (Інтранет, Екстранет, Інтернет);

12) наявності спеціального комп'ютерного програмного забезпечення обмеження доступу до наявної інформації та засобів, які дозволяють знищувати інформацію у разі несанкціонованого доступу до комп'ютера чи сховищ інформації;

13) наявності спеціального програмного забезпечення, за допомогою якого можливо здійснення банківських розрахунків з використанням системи "Банк-клієнт" тощо.

Окрім авторів пропонують при підготовці до обшуку встановлювати інформацію про наявність комп'ютерів у суб'єкта підприємництва, наявність локальних мереж, яке програмне забезпечення у своїй діяльності вони використовують, які пристрої використовують

для зберігання інформації тощо¹. На наш погляд отримання такої інформації про діяльність суб'єкта підприємництва може потягнути за собою знищення інформації, яка може свідчити про злочинну діяльність.

У практичній діяльності правоохоронних органів, у більшості випадків, у ході проведення виїмки (обшуку) проводиться вилучення всього обладнання персонального комп'ютера, що не викликає особливих труднощів та може, в окремих випадках, бути здійснено без участі відповідного спеціаліста. Однак це може призвести до спричинення організаційної та матеріальної шкоди суб'єкту підприємництва (відсутність можливості тривалий час ведення обліку фінансово-господарських операцій, ведення бухгалтерського обліку та складання податкової звітності з використанням відповідних автоматизованих комп'ютерних програм тощо).

Дані, що містяться на магнітних чи оптичних носіях інформації, можуть бути: 1) роздруковані на папері (текст, графічні файли, скановані фрагменти документів, бухгалтерська та податкова звітність тощо); 2) переглянуті на моніторі комп'ютера (відеозаписи); 3) прослухані з використанням аудіопристроїв; 4) відображені на фотографії; 5) безпосередньо переглянуті на моніторі комп'ютера (всі вище перераховані); 6) зафіксовані у протоколі слідчої дії (протокол виїмки, протокол обшуку, протокол слідчого огляду).

Ще одним із напрямів використання у кримінальному судочинстві інформації, що міститься в електронному вигляді є дані, які містяться у електронних повідомленнях (електронна пошта). Діапазон її використання залежить від технічних можливостей та мережевих засобів. Якщо розглядати електронну пошту з технічної точки зору, то вона являє собою систему з відповідним програмним забезпеченням, яка дозволяє передавати повідомлення, використовуючи глобальні чи локальні комп'ютерні мережі². За допомогою електронної пошти користувачами можуть передаватися повідомлення (тексти документів,

¹ Див.: Кушниренко С.П. Уголовно-процессуальные способы изъятия компьютерной информации по делам об экономических преступлениях / С.П. Кушниренко, Е.И. Панфилова. – СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2001. – С. 29.

² Див.: Жегалов Е.А. Тактическая операция по собиранию информации о преступлении, связанном с использованием электронной почты / Е.А. Жегалов // Известия Алтайского государственного университета. – 2000. – № 2 (16). – С. 35-38.

контрактів, накладних тощо). З використанням можливостей електронної пошти можливо передавання відсканованих даних документів, що дозволяє повністю відтворити зміст документа з відповідними реквізитами (підпис, штамп, печатка, фотографія). Практика правоохоронних органів свідчить про широке використання можливостей електронної пошти у діяльності суб'єктів підприємництва, у тому числі і кримінальній діяльності щодо вчинення злочинів. З використанням таких засобів здійснюється листування щодо змісту та характеру підприємницької діяльності. За окремими електронними адресами в Інтернеті пропонуються послуги щодо мінімізації податків, розробки схем ухилення від сплати податків, пропозиції щодо переведення безготівкових коштів у готівкові (рекламування можливостей фіктивних суб'єктів підприємництва) тощо.

Проблеми пошуку, фіксації та вилучення повідомлень електронної пошти як криміналістично значущої інформації не знайшли належного відображення у наукових дослідженнях. З цього приводу існують лише окремі публікації¹. З точки зору криміналістичних досліджень, цікавим є питання механізму виникнення, передавання та зберігання електронних повідомлень (електронної пошти – e-mail). Важливим є також механізм виявлення, фіксації, вилучення електронних повідомлень та використання інформації у кримінальному судочинстві як доказів.

Головною проблемою організації діяльності правоохоронних органів, зокрема щодо вилучення повідомлень електронної пошти, є те, що така інформація не завжди міститься на носіях, які знаходяться за місцем розташування суб'єкта підприємництва. Такі дані можуть міститися на комп'ютері, за місцем знаходження суб'єкта підприємництва, у разі, якщо повідомлення отримано та прочитано. Проблематичною є процедура отримання електронного повідомлення, яке міститься на сервері провайдера.

Слід враховувати, що відповідно до положень Конституції України (ст. 31) кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Ці положення, повною мірою, мають поширення на таємницю листування з використанням можливостей електронної пошти. Відповідно, щодо випадків вилу-

¹ Див.: Иванов А. Выемка электронной почты в сети Интернет / А. Иванов, Д. Силантьев // Законность. - 2002. - № 5. - С. 20-23.

чення правоохоронними органами повідомлень електронної пошти повинні бути застосовані положення процесуального порядку накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку (ст. 187 КПК України). За наявності достатніх підстав вважати, що у повідомленнях електронної пошти підозрюваного чи обвинуваченого іншим особам чи інших осіб підозрюваному (обвинуваченому) містяться дані про вчинений злочин або документи, що мають доказове значення, слідчий повинен отримати відповідну санкцію. Слідчий, за погодженням з прокурором, звертається до голови апеляційного суду за місцем провадження слідства про накладення арешту на кореспонденцію (на повідомлення електронної пошти). Після вивчення подання, матеріалів кримінальної справи може бути прийнято рішення про накладення арешту на кореспонденцію, яке формується у відповідну постанову суду.

Постанова про накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку слідчим направляється для виконання керівнику підприємства, яке надає послуги електронної пошти (провайдеру). Повідомлення електронної пошти можуть бути вилучені у вигляді електронного файлу шляхом копіювання на магнітні чи оптичні носії. Такі повідомлення необхідно обов'язково роздрукувати. Вони будуть додатком до протоколу виймки кореспонденції.

В даній статті розглянуті лише окремі проблемні питання використання у кримінальному судочинстві інформації, що міститься в електронному вигляді на магнітних, оптичних чи інших носіях. Практика діяльності правоохоронних органів, зокрема підрозділів податкової міліції, не обмежуються лише вирішенням зазначених вище проблем. Складним залишається встановлення електронної інформації, що свідчить про зміст фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Не менш складним залишається використання такої інформації у доказовому процесі. Ще не склалася достатньо виважена практика застосування даних, що містяться в електронному вигляді як доказів у кримінальному судочинстві. Відсутні також напрацювання щодо методик експертного дослідження інформації про діяльність суб'єктів підприємництва, що міститься в електронному вигляді.

УДК 343.982

В.Б. Вехов

доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры организации следственной
работы факультета повышения квалификации
(Волгоградская академия МВД России)

ВРЕДОНОСНАЯ КОМПЬЮТЕРНАЯ ПРОГРАММА КАК ОБЪЕКТ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены научные положения о вредоносных программах, как объектах криминалистического исследования, указан процесс их создание и использования, выделены криминалистические признаки вредоносных программ.

Ключевые слова: компьютерная программа, вредоносная программа, компьютерная сеть, раскрытие, расследование и предупреждение преступлений.

Впервые с позиций криминалистики вредоносные программы для ЭВМ и других компьютерных устройств (далее - "вредоносные программы") как средства совершения преступлений были исследованы нами в 1995 г.¹ Базируясь на результатах изучения материалов российской и зарубежной следственной практики, мы выделили их общие признаки и разработали криминалистическую классификацию. В ее основу были положены типичные отражения алгоритмов их работы - последствия деструктивных воздействий, оказываемых на компьютерную информацию и средства ее обработки, системно проявляющиеся в окружающей обстановке на месте происшествия. Также было предложено под вредоносной программой понимать специально изготовленную либо приспособленную и использованную в преступных целях программу, приводящую к несанкционированному уничтожению, повреждению, изменению (модификации) программных средств компьютерной техники².

В своей последующей монографической работе мы использовали определение указанной дефиниции, изложенное в ч. 1 ст. 273 Уголовного кодекса Российской Федерации: "программа для ЭВМ, приво-

¹ См.: Вехов В.Б. Криминалистическая характеристика и совершенствование практики расследования и предупреждения преступлений, совершаемых с использованием средств компьютерной техники: дис. ... канд. юрид. наук. - Волгоград: ВСШ МВД России, 1995. - С. 98-114.

² Там же. - С. 104.

дящая к несанкционированному уничтожению, блокированию, модификации либо копированию информации, нарушению работы ЭВМ, системы ЭВМ или их сети"¹. Именно с этой даты впервые в истории российского уголовного законодательства преступлением стали считаться следующие деяния: создание вредоносных программ; использование таких программ; использование машинных носителей, содержащих вредоносные программы; распространение таких программ; распространение машинных носителей, содержащих вредоносные программы; внесение в существующие (невредоносные. – В.В.) программы изменений, заведомо приводящих к несанкционированному уничтожению, блокированию, модификации либо копированию информации, нарушению работы ЭВМ, системы ЭВМ или их сети.

Значительный вклад в изучение проблем, связанных с механизмами слеодообразования при создании, использовании, распространении вредоносных программ и машинных носителей с такими программами, а также с определением их понятия и криминалистической классификации, в разные годы внесли Ю.В. Гаврилин, В.В. Крылов, А.В. Остроушко, Е.Р. Россинская, Л.Н. Соловьев, А.И. Усов, А.Н. Яковлев и другие.

Так, В. В. Крылов подчеркивал, что компьютерные программы, в том числе вредоносные, являются разновидностью компьютерной информации². В своих последующих научных работах он методологически правильно предложил в рамках криминалистического исследования вредоносных программ использовать правовые определения, сформулированные в Законе Российской Федерации "О правовой охране программ для электронных вычислительных машин и баз данных" (от 23.09.1992 г. № 3523-1)³. Рассмотрим их подробнее.

Программа для ЭВМ – это представленная в объективной форме совокупность данных и команд, предназначенных для функционирования ЭВМ и других компьютерных устройств в целях получения определенного результата (ст. 1261 ГК РФ). В нашем случае таким результатом будут:

а) не санкционированные обладателем компьютерной информации ее уничтожение, блокирование, модификация либо копирование;

¹ Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / под ред. проф. Б. П. Смагоринского. – М.: Право и Закон, 1996. – С. 75.

² См.: Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: НОРМА-ИНФРА •М, 1997. – С. 42.

³ См.: Крылов В.В. Расследование преступлений в сфере информации. – М.: Городец, 1998. – С. 99.

б) нарушение работы ЭВМ и другого компьютерного устройства, системы ЭВМ или компьютерной сети.

Создание вредоносной программы - это целенаправленная деятельность, состоящая из следующих операций:

1) постановка задачи, определение программно-технической среды существования и целей программы;

2) выбор средств реализации программы - языков программирования;

3) написание алгоритма работы программы в виде исходного текста (так называемого "исходника"), т. е. описание с помощью того или иного языка программирования порядка (последовательности) обработки данных и команд, управляющих этим процессом;

4) перевод исходного текста программы на машинный язык кодов команд - объектный код, т. е. из обычной человекочитаемой формы в ту или иную объективную форму существования компьютерной информации;

5) компилирование программы под определенную операционную систему;

6) отладка программы путем ее запуска с машинных носителей, в памяти ЭВМ или иного компьютерного устройства, в конкретной компьютерной системе или сети, для работы в которых она и была создана;

7) подготовка программы к ее использованию и распространению в конкретной программной среде и с помощью определенных материальных носителей.

Таким образом видно, что программа для ЭВМ может существовать в двух материальных формах:

- в виде исходного человекочитаемого текста на обычных, например бумажном, носителях;

- в виде объектного кода - компьютерной информации на машинных носителях, в памяти ЭВМ и других компьютерных устройств, например, сотового радиотелефона, в компьютерных системах и сетях.

Использование вредоносной программы - выпуск ее в свет, воспроизведение, распространение, копирование и иные действия по введению в хозяйственный оборот (в том числе в модифицированной форме).

Использование машинного носителя, содержащего вредоносную программу, - всякое его употребление в целях использования записанной на нем вредоносной программы.

Распространение вредоносной программы - предоставление доступа к воспроизведенной в любой материальной форме программе, в том числе сетевыми и иными способами, а также путем продажи, проката, сдачи внаем, предоставления займа, включая импорт для любой из этих целей.

Распространение машинных носителей, содержащих вредоносные программы, - продажа, прокат, сдача внаем, предоставление займа и иные возмездные действия по их введению в хозяйственный оборот, включая импорт и экспорт для любой из этих целей.

Внесение в существующие программы изменений, которые превращают их в категорию вредоносных программ, - их модификация, изменение алгоритма работы, в том числе путем удаления или добавления отдельных команд либо их блоков (модулей)¹.

Рассматривая криминалистические признаки вредоносных программ, согласимся с С. А. Пашиным в том, что вредоносность программы для ЭВМ определяется не ее назначением, то есть способностью уничтожить, заблокировать, модифицировать либо копировать информацию, нарушать работу ЭВМ, системы ЭВМ или их сети, а несанкционированным характером действия². Анализ материалов следственной, экспертной и судебной практики показывает, чтобы признать компьютерную программу вредоносной, необходимо доказать наличие совокупности следующих обстоятельств:

1. Программа способна уничтожить, заблокировать, модифицировать либо копировать информацию, нарушать работу ЭВМ, системы ЭВМ или их сети.

2. Программа не предполагает предварительного уведомления собственника, владельца или пользователя (обладателя) компьютерной информации, ЭВМ, системы ЭВМ или их сети о характере своих действий.

3. Программа не запрашивает согласия (санкции) у собственника, владельца или пользователя (обладателя) компьютерной информации, ЭВМ, системы ЭВМ или их сети на реализацию своего назначения (алгоритма).

¹ См.: Вехов В.Б., Голубев В.А. Расследование компьютерных преступлений в странах СНГ / под ред. проф. Б. П. Смагоринского. - Волгоград: ВА МВД России, 2004. - С. 92-93.

² См.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - 2-е изд., изм. и доп. / под общ. ред. проф. Ю. И. Скуратова. В. М. Лебедева. - М.: НОРМА-ИНФРА -М., 1998. - с. 641.

По нашему мнению, отсутствие у компьютерной программы хотя бы одного из этих признаков делает ее невредоносной.

Как следует из анализа пункта "в" статьи 1 Соглашения о сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации, "вредоносная программа – это созданная или существующая программа со специально внесенными изменениями, заведомо приводящая к несанкционированному уничтожению, блокированию, модификации либо копированию информации, нарушению работы ЭВМ, системы ЭВМ или их сети".

По мнению В. В. Крылова, "программа, специально разработанная или модифицированная для несанкционированного собственником информационной системы уничтожения, блокирования, модификации либо копирования информации, нарушения обычной работы ЭВМ, является вредоносной"¹. Очевидно, что в этом определении автор не учел возможность использования и распространения такой программы в компьютерных сетях, в том числе в сетях электро-связи.

В своей кандидатской диссертации Л.Н. Соловьев определил исследуемую дефиницию "как программу для ЭВМ, наделенную функциями, выполнение которых может оказать неправомерное воздействие на средства компьютерной техники, приводящее к их уничтожению, блокированию или иному нарушению их работы, и на компьютерную информацию, приводящее к ее уничтожению, блокированию, модификации или копированию"². Помимо выделенного недостатка, в нем отсутствует указание на возможность использования и распространения вредоносных программ в компьютерных системах, хотя далее автор пишет, что эти программы "могут создавать свои копии (размножаться) и распространяться, то есть внедрять свои копии в файлы, системные области компьютерных систем"³.

С учетом изложенного заключим, что вредоносная программа – это компьютерная программа, специально созданная или модифицированная для не санкционированного собственником, владельцем

¹ См.: Крылов В.В. Основы криминалистической теории расследования преступлений в сфере информации: дис. ... д-ра юрид. наук. – М.: МГУ, 1998. – С. 121.

² Соловьев Л.Н. Расследование преступлений, связанных с созданием, использованием и распространением вредоносных программ для ЭВМ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Академия ФСБ России, 2003. – С. 11.

³ Там же. – С. 12.

или пользователем (обладателем) компьютерной информации, ЭВМ и другого компьютерного устройства, компьютерной системы или сети уничтожения, блокирования, модификации либо копирования компьютерной информации, нарушения работы ЭВМ и другого компьютерного устройства, системы ЭВМ или их сети.

Существуют различные криминалистические классификации вредоносных программ¹. По нашему мнению, наиболее удачной из них является криминалистическая классификационная система вредоносных программ, разработанная группой специалистов в области судебной компьютерно-технической экспертизы².

Продолжая исследование вопроса отметим, что вредоносные программы можно считать одним из видов информационного оружия – информационно-программным оружием. Это специальное оружие, основанное на применении разрушающего программного воздействия на аппаратное, программно-математическое обеспечение, компьютерную информацию, в том числе на средства защиты информации, компьютерных систем и сетей. Разрушающее программное воздействие – целенаправленное изменение функций программного обеспечения, компьютерной системы или сети, приводящее к потенциально или реально опасным последствиям³. При этом, фактически, рассматриваемая категория компьютерных программ – это автоматы – самодействующие в электронно-цифровой среде информационные устройства, производящие работу по заданной преступником программой без его непосредственного участия. Механизм слеодообразования в случаях их применения имеет определенную специфику и зависит от многих факторов. Важное значение имеют алгоритм работы,

¹ Вехов В.Б. Криминалистическая характеристика и совершенствование практики расследования и предупреждения преступлений, совершаемых с использованием средств компьютерной техники: дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград: ВСП МВД России, 1995. – С. 98-114; См.: Крылов В.В. Основы криминалистической теории расследования преступлений в сфере информации: дис. ... д-ра юрид. наук. – М.: МГУ, 1998. – С. 123-127; См.: Крылов В.В. Расследование преступлений в сфере информации. – М.: Городец, 1998. – С. 101-105; См.: Соловьев Л.Н. Вредоносные программы: расследование и предупреждение преступлений. – М.: Собрание, 2004. – С. 24-38; См.: Нехорошев А.Б., Шухнин М.Н., Юрин И.Ю., Яковлев А.Н. Практические основы компьютерно-технической экспертизы. – Саратов: Науч. кн., 2007. – С. 192-197;

² См.: Нехорошев А.Б., Шухнин М.Н., Юрин И.Ю., Яковлев А.Н. Практические основы компьютерно-технической экспертизы. – Саратов: Науч. кн., 2007. – С. 192-197.

³ Компьютерная преступность и информационная безопасность / под общ. ред. А. П. Леонова. – Минск: АРИЛ, 2000. – С. 249.

особенности программной реализации, а также вид транспортной и рабочей сред автоматов рассматриваемой категории. Таким образом, вредоносные программы и следы их применения, а также программно-технические средства, приемы и методы их обнаружения, фиксации и предварительного исследования в целях раскрытия, расследования и предотвращения преступлений должны изучаться в рамках специального подраздела криминалистического исследования компьютерной информации¹.

Представляется, что только на основе формируемой системы научных положений о вредоносных программах и следах их применения можно успешно совершенствовать имеющиеся и разрабатывать новые программно-технические средства, приемы и методики их обнаружения, фиксации, предварительного исследования, изъятия и последующего использования в целях раскрытия, расследования и предупреждения преступлений.

УДК 343.132

Є.Д. Лук'яничков

доктор юридичних наук, професор
(Національний технічний університет України "КПІ")

О.В. Ковальова

здобувач кафедри криміналістики
(Національна академія внутрішніх справ)

НЕВІДКЛАДНІ СЛІДЧІ ДІЇ В РОЗШУКОВІЙ РОБОТІ СЛІДЧОГО

Анотація. Статтю присвячено розгляду використання невідкладних слідчих дій у розшуковій роботі слідчого. Вказано на проблему невичерпності переліку невідкладних слідчих дій та надано рекомендації щодо подальшого удосконалення норм закону стосовно цього питання.

Ключові слова: докази, невідкладні слідчі дії, слідчий, орган дізнання, КПК (кримінально-процесуальний кодекс), досудове слідство.

Складовими розшукової діяльності є слідчі дії, розшукові та організаційно-технічні заходи слідчого, що проводяться відносно відомих, встановлених об'єктів.

¹ См.: Вехов В.Б. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки: монография. - Волгоград: ВА МВД России, 2008. - С. 47-194.

Ні чинний КПК України ні проєкт нового не містять визначення слідчих дій, що породжує низку запитань, які обговорюються на сторінках наукових видань. В першу чергу це стосується визначення їх поняття і переліку.

Заповненню цих прогалів сприяли дослідження правознавців, у творчих дискусіях яких і відбувалося формування поняття слідчих дій. Зазначимо, що деякі автори не розрізняли слідчі дії і ототожнювали їх з будь-якими процесуальними. Одні із них під слідчими діями розуміли, будь-які дії слідчого і поділяли їх на дві групи: "дії, змістом яких є головним чином виявлення, дослідження і оцінка доказів" і "дії, змістом яких є управління процесом розслідування, визначення його меж, строків і порядку провадження". Інші надмірно широко, на наш погляд, підходили до визначення та висвітлення слідчих дій. Вони вважали, що слідчі дії уявляють собою спосіб реалізації норм кримінально-процесуального права та поряд з діями, спрямованими на збирання доказів, відносили до них: а) дії, що визначають виникнення та рух справи; б) заходи процесуального примусу; в) дії, що визначають процесуальне становище учасників розслідування; г) дії, що складають гарантії прав осіб, які беруть участь у процесі; д) заходи з усунення обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Наслідком тривалих дискусій та обговорень стало узагальнене поняття слідчих дій. Під ними розуміють передбачені кримінально-процесуальним законом дії по збиранню, дослідженню, оцінці і використанню доказів. Деякі автори акцентують увагу на внутрішньому змісті таких дій (сукупність операцій і прийомів), забезпеченні їх здійснення державним примусом і цільовому призначенні (для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення у кримінальній справі). Такі визначення хоча і більші за обсягом, проте дозволяють розкрити внутрішній зміст слідчих дій, їх інформаційно-пошуковий характер, забезпеченість провадження заходами процесуального примусу. Позитивним можна вважати і те, що в таких визначеннях мова йде про виявлення, фіксацію та перевірку не доказів, як вважають деякі автори, а фактичних даних, інформації, відомостей, які за відповідних умов можуть стати основою для формування судових доказів. Таким чином, кожна слідча дія виступає як специфічна сукупність пізнавальних прийомів виявлення та фіксації інформації (відомостей) певного виду, тобто слідчим діям притаманний пошуковий, дослідницький характер.

Формулюючи поняття слідчих дій, А.Я. Дубинський наголошує,

що вони здійснюються у відповідності з визначеними процедурними вимогами¹, чим підкреслюється їх правовий характер. Цим акцентується увага лише на один бік слідчих дій, їх сувору регламентацію у законі. Не зменшуючи її значущості для визначення слідчих дій, неможливо не підкреслити й іншу сторону – тактичну, тобто широке використання при провадженні слідчих дій криміналістичних рекомендацій щодо можливості і доцільності застосування тих чи інших тактичних прийомів і комбінацій у відповідних слідчих ситуаціях, які формуються під час розслідування.

Отже, з широкого кола кримінально-процесуальних дій, які можуть використовуватися для встановлення обставин злочину, виділяють лише ту їх частину, яка носить тактичний, пошуково-пізнавальний характер, спрямована на пошук слідів – відображень злочинної події, одержання з них інформації для формування судових доказів.

Серед засобів збирання та перевірки інформації виділяють групу слідчих дій, які мають невідкладний характер і завданням яких є негайне встановлення та закріплення слідів злочину. Можливість застосування таких слідчих дій в процесі розшукової роботи слідчого та їх визначення має знайти відображення в КПК України. Разом з тим, замість визначення загального поняття невідкладних слідчих дій, автори проекту КПК намагаються навести їх перелік у статті, яка передбачає порядок провадження дізнання у справах, по яких досудове слідство є обов'язковим, подібно тому, що було вже раніше. Віднесення тих чи інших слідчих дій до невідкладних намагаються пов'язати з визначенням повноважень органу дізнання у справах, по яких досудове слідство є обов'язковим.

Слід також зауважити, що поряд з терміном "невідкладні слідчі дії", який вживається законодавцем, ті ж за своєю правовою природою слідчі дії, в процесуальній і криміналістичній літературі позначають іншими термінами. В одних випадках пишуть, що "органи дізнання проводять *первинні* слідчі дії у справах, по яких обов'язково досудове слідство", в інших називають такі дії початковими, а інколи використовують обидва терміни стосовно тих самих по суті слідчих дій. Першочерговими називають ці дії, якщо їх проводить слідчий, а невідкладними, якщо їх проводить орган дізнання у визначеному законом

¹ Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. - К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. - С. 46.

порядку¹.

Застосування різних термінів для визначення однакових за суттю слідчих дій не відповідає інтересам теорії і практики. Відсутність ясного терміну здатна посягти лише коливання, невпевненість, плутанину. Науковцями неодноразово зверталася увага на те, що термін має точно і недвозначно відображати зміст поняття, яке позначає, розкривати його основні (для даної галузі знань) риси. Кожний термін, зазначає Н. Кузнецова, має позначати одне поняття, кожному поняттю має відповідати лише один термін².

Вважається, що найбільше повно зміст і характер розглянутих нами слідчих дій відображується терміном "невідкладні слідчі дії", який застосовано у побудові норми проекту нового КПК, а тому цим терміном слід користуватися в теорії кримінального процесу та криміналістики.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства та наукової літератури дозволяє дійти висновку, що термін "невідкладні слідчі дії" використовувався для позначення лише тих слідчих дій, які дозволялося проводити органу дізнання у справах, по яким обов'язкове досудове слідство і перелік таких дій мав вичерпний характер. Щодо можливості проведення таких дій слідчим, а також органом дізнання по справам, по яким досудове слідство не є обов'язковим в законі нічого не говориться.

На цій підставі невідкладні слідчі дії розглядають, як правовий інститут, для визначення повноважень того чи іншого органу по справі, яка хоча і не відноситься до його підслідності, але потребує термінового втручання останнього. "Там, де законодавцем така мета не переслідується, де попереднє розслідування не поділяється на різні види і завжди проводиться одними і тими ж органами (особами), ні в кримінально-процесуальному законодавстві, ні в теорії кримінального судочинства не існує поняття невідкладних слідчих дій"³.

Таке твердження не набуло підтримки в науковій літературі. Одні науковці вважають, що невідкладні слідчі дії повинні проводити не тільки особи, які здійснюють дізнання, але і слідчі, що провадження та-

¹ Дьяченко Ф.Д. Участие общественности в производстве первоначальных (неотложных) следственных действий // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 1. - К., 1964. - С. 88.

² Кузнецова Н. Эффективность уголовно-правовых норм и язык закона // Социалистическая законность. - 1973. - № 3. - С. 30.

³ Куклин В.И. Неотложные следственные действия. - Казань, 1967. - С. 7-8.

ких дій самим слідчим в більшості випадків проводиться більш кваліфіковано і дає більший ефект. Інші справедливо наголошують, що провадження невідкладних слідчих дій – це функція, яка властива не тільки органу дізнання, але і слідчому.

Аналіз практики засвідчує, що невідкладність тієї чи іншої слідчої дії визначається необхідністю її термінового провадження, що обумовлюється характером слідчої ситуації, яка склалася на конкретний момент розслідування. Зволікання з провадженням таких дій може привести до втрати інформації, яка так потрібна у розшуковій роботі слідчого. Невідкладний характер може мати будь-яка слідча дія і не тільки на початковому етапі розслідування, а і при подальшому провадженні у справі.

Невідкладною слід вважати будь-яку процесуальну (у тому числі і слідчу) дію, зволікання з проведенням якої у терміновому порядку в конкретній слідчій ситуації може призвести до зникнення слідів і втрати фактичних даних, що мають значення для справи. Об'єктивні умови, що потребують термінового провадження конкретних слідчих дій, можуть скластися як на початку розслідування, так і на будь-якому іншому етапі провадження. Зазначене підтверджують результати проведеного нами дослідження. Так, по 28% вивчених нами кримінальних справ, необхідність у проведенні невідкладних слідчих дій виникала вже після притягнення особи як обвинуваченого.

Розуміючи, що невідкладний характер може мати будь-яка слідча дія автори проекту КПК, на відміну від своїх попередників, спробували включити до цього переліку більшість слідчих дій. Позитивно оцінюючи такі намагання слід зазначити, що віднесення слідчих дій до невідкладних, як і раніше, пов'язують з визначенням повноважень органу дізнання, а їх перелік не обмежується конкретним колом. Так, у ст. 227 після наведення переліку слідчих дій, які віднесено до невідкладних зазначається, і "інші слідчі та процесуальні дії". Така конструкція норми дозволяє органу дізнання проводити, під виглядом невідкладних, будь-які слідчі та інші процесуальні дії у справах, по яких досудове слідство є обов'язковим. Але такого допускати неможливо. Невипадково попередні КПК завжди містили вичерпний перелік невідкладних слідчих дій, які дозволялося проводити органу дізнання у справах, по яких досудове слідство є обов'язковим. Звичайно, практика свідчила, що такий перелік не може бути вичерпним. Інколи обставини справи вимагали проведення у невідкладному порядку таких слідчих дій, які не містилися в переліку (наприклад,

пред'явлення для впізнання, очну ставку між свідками і підозрюваним). Органи дізнання проводили ці слідчі дії, а прокурор і суд не вважали це суттєвим порушенням.

Враховуючи викладене, вважаємо недоцільним безмежне розширення невідкладних слідчих дій спробою перерахування їх у нормі закону. На наш погляд, перелік невідкладних слідчих дій доцільно взагалі вилучити із закону, оскільки немає об'єктивної передумови і можливості заздалегідь передбачити, які слідчі дії можуть потребувати провадження у невідкладному порядку в конкретній слідчій ситуації.

Але це не повинно стати свідченням того, що органи дізнання, у справах, по яким обов'язкове досудове слідство, отримують можливість проводити розслідування у повному обсязі. Щоб запобігти цьому статтю 227 проекту КПК слід доповнити приписом, яким встановити заборону органу дізнання проводити по даній категорії справ такі дії, як призначення експертиз, притягнення особи як обвинуваченого і допит обвинуваченого.

Тобто повноваження органу дізнання у справах, по яких обов'язково провадження досудового слідства мають визначатися не переліком невідкладних слідчих дій, який заздалегідь передбачити неможливо, а вказівкою на те, які дії йому заборонено проводити у цій категорії кримінальних справ.

УДК 343.985

С.М. Колотушкин

професор кафедри техніко-криміналістического
обеспечения экспертных исследований
(Московский университет МВД России)

П.П. Кошкин

соискатель
(Московский университет МВД России)

ДЕФОРМАЦИЯ ЭЛЕМЕНТОВ КОНСТРУКЦИИ АВТОМОБИЛЯ КАК ИСТОЧНИК ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦИИ МЕХАНИЗМА ДТП

Аннотация. В статье выделены типовые схемы столкновения транспортных средств, рассмотрен процесс образования деформаций автомобиля.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, транспортное средство, деформация.

Для определения направления движения и положения транспортного средства на проезжей части дороги в момент совершения дорожно-транспортного происшествия, при котором происходит деформация его конструкций, необходимо, прежде всего, разобраться в механизме процессов, которые становятся причиной указанной деформации.

Зная начальные условия, причины наступления деформации, протекание этого процесса и другие факторы, а также получив в результате исследований поведенческий характер деформации, можно перейти к прогнозированию наступающих событий, которые сопровождают эти деформации. Автомобиль как сложная конструкция может быть рассмотрен как система, состоящая из множества деталей различного назначения, выполненных из разных материалов и соединенных друг с другом самыми разнообразными способами.

Деформации бывают упругие, т.е. исчезающие после прекращения действия вызвавших их сил, и пластические, или остаточные, - не исчезающие. При нагружении твердого тела в нем возникают внутренние силы взаимодействия между частицами, оказывающие противодействие внешним силам и стремящиеся вернуть частицы тела в положение, которое те занимали до деформации. С увеличением внешних сил внутренние также увеличиваются, однако до известного предела, зависящего от свойства материала. Наступает момент, когда тело уже не в состоянии сопротивляться дальнейшему увеличению внешних сил. Тогда оно разрушается или деформируется.

Наличие в материале изделия трещин, надрезов и иных повреждений эксплуатационного характера, внутренних дефектов (пустот и других неоднородностей технологического происхождения), сквозных отверстий, резких изменений толщины изделия и иных конструктивных особенностей приводит к неравномерному распределению напряжений в материале. Их источники называются концентраторами напряжений. Именно в местах, где находятся такие концентраторы напряжений, наблюдается повышенная локализованная величина напряжения, и здесь в первую очередь происходит деформация нагружаемого материала.

Автомобиль как сложный с точки зрения физики и механики объект может характеризоваться всеми перечисленными свойствами,

которые влияют на степень деформации его деталей. Отдельные узлы, агрегаты и элементы конструкции автомобиля обладают различными прочностными характеристиками, оказывает влияние фактор температурного воздействия, а также время механического воздействия со стороны объектов столкновения. Многие элементы автомобиля, естественно, не проектировались с целью снизить или усилить ту или иную степень деформации при механическом воздействии. Например, несущая рама автомобиля выполняет функцию крепления и фиксации двигателя и других узлов и деталей. Но при ударе автомобиля о какую-либо преграду данная рама будет влиять на деформацию, сдерживать ее, тем самым изменяя характер деформации. Таким образом, несущая рама будет косвенно выполнять сдерживающую роль, ее можно рассматривать как ребра жесткости для внешней оболочки автомобиля. Аналогичную роль при ударе могут выполнять многие узлы и агрегаты: двигатель, система энергоснабжения, вплоть до жестких сидений автомобиля.

Наступление деформации транспортного средства связано с процессом движения и встречи (столкновения) с другим объектом. Проведенный нами анализ позволил выделить следующие типовые схемы столкновения - это столкновение со статичным объектом, встречное, вдогон, боковое и комбинированное.

Под стационарным понимается объект, скорость которого до соударения была близка к нулю или он был неподвижен. В эту категорию входят дерево, столб, здание, любая конструкция и пр., пешеход, стоящий автомобиль или любое другое транспортное средство.

Стационарные объекты можно разделить на два типа. Первая группа - это те объекты, которые после соударения сохранили свое положение в силу большой массы, особого крепления, прочностных характеристик (например, столб, опора моста, угол здания). Скорость таких объектов равна нулю и после соударения. Вторая группа объектов приобретает скорость после соударения (пешеход, другой автомобиль, легкое дерево). Деформация при столкновении с такими объектами будет выражена в меньшей степени, так как часть энергии, сообщаемой при столкновении, идет не только на смятие, повреждение, но и на сообщение кинетической энергии и, соответственно, скорости данному неподвижному объекту.

Встречное столкновение имеет место, когда оба объекта имеют скорость и направление движения в пространстве навстречу друг другу. Соударение может произойти и под некоторыми углами по направлению к движению автомобиля.

Столкновение вдогон может произойти, если векторы движения у транспортных средств совпадают по направлению, а их скаляры (величины скоростей) имеют разные значения.

Боковым будем считать соударение, если столкновение транспортных средств произошло под углом девяносто градусов или близко к этому значению. Такой случай может произойти на перекрестке двух дорог при одновременном выезде автомобилей на его середину.

Комбинированное - когда присутствуют элементы двух типов столкновения. Например, комбинированным считается столкновение, которое было близко к боковому и совершенно вдогон.

Взаимодействие элементов конструкций автомобилей может происходить при двух общих случаях.

Случай первый, при котором деформация наступает без изменения направления вектора скорости автомобиля. Здесь возможно лишь изменение скалярной величины скорости вплоть до полной остановки транспортного средства. Такое происходит при столкновениях со стационарной преградой, с пешеходом, а также при соударении вдогон.

Случай второй, с изменением вектора скорости, которое бывает при отбрасывании транспортного средства после столкновения с продолжением им движения, при рикошете. Рикошеты обусловлены формой объекта, они происходят в случаях, когда центр тяжести движущегося объекта не совпадает с осью направления удара, отсюда возникает вращение автомобиля. Возникновению этого процесса могут способствовать условия проезжей части (наледь, снежный накат, мокрая поверхность и т.п.). В ходе дорожно-транспортного происшествия вектор скорости транспортного средства может измениться после рикошета и в силу изменения массы (выпадение груза, отцепка прицепа). При вращении общий вектор направления движения автомобиля не совпадает с вектором его скорости, который изменяет свое положение в процессе вращения.

Необходимо сказать, что и вращение транспортного средства до столкновения - это тоже частный случай соударения. Транспортное средство может двигаться юзом, вызванным, к примеру, торможением автомобиля с заносом. При этом столкновение с какой-либо преградой может произойти любым элементом корпуса, поэтому вектора скорости и направления движения автомобиля могут иметь сложный характер. Скорость такого объекта будет раскладываться на угловую скорость, определяющую вращение, и линейную; их совокупность может вызвать сложный эффект деформации, наступающей на объектах соударения.

Характер деформации – сложный физический процесс, который определяется, с одной стороны, прочностными характеристиками деформируемых объектов, а с другой стороны – характером их взаимодействия, соударения. Таким образом, информационная картина деформации – это отражение физико-химических свойств элементов конструкции автомобиля, а также условий движения в момент соударения при ДТП, где и наступает деформация.

Моделирование процесса деформации автомобильных деталей ограничивается выявлением основных факторов, влияющих на закономерности проявления характера деформации. К таковым в нашем исследовании можно отнести: конструкцию автомобиля (соединение его узлов, агрегатов, а также состав материалов, из которых он изготовлен); геометрию корпуса автомобиля, прежде всего, внешней стороны; характер взаимодействия автомобиля с преградой (форма взаимодействующих конструкций), а также энергетические параметры: скорость, масса, направление удара, силы инерции, а также производные от указанных параметров – сила и удельная кинетическая энергия удара, реакция моментов и другие. Прежде всего, говоря о конструкции, надо выделить элементы, наиболее характерные для автомобиля. Проведенный нами анализ показал, что типовыми элементами конструкции автомобиля являются: плоскость, грань, вершина трехмерного угла, полусфера, ребра жесткости, места соединения отдельных узлов с различной геометрией конструкции и уровнем жесткости.

Плоскость как элемент конструкции легкового автомобиля занимает в среднем 55% всей поверхности автомобиля. Это верхняя и нижняя части конструкции, в виде плоской поверхности могут быть также выполнены капот, крышка багажника, двери, крылья. Грани выражены в меньшей степени, они отражают 13% конструкции. Они находятся на поворотах капота и багажника, в нижней части кузова, являются элементами дверей автомобиля. Вершины угла занимают 5% конструкции, их расположение – около фар и подфарников, на крыльях автомобиля, по углам капота и багажника. Современные виды наружных конструкций легковых автомобилей зачастую имеют выпуклую форму, выполненную в виде элементов полусферы, сглаженных гранями и переходами. Таковыми могут являться двери, крылья автомобиля. Согласно проведенному анализу, они могут занимать в среднем до 20% поверхности. В конструкции также могут находиться ребра жесткости, которые в определенной степени уси-

ливают вышеперечисленные элементы, сдерживать или направлять деформацию при столкновении, то есть влиять на ее характер. Они могут укреплять конструкцию, занимая при этом примерно 7%.

Анализ показал, что в большинстве случаев удар приходится на плоскость, это происходит в 34% происшествий. Грань, о которую наносят удар, занимает 26%. С вершинами трехмерных углов происходит столкновение в 17% случаев. Удар в полусферу достаточно редок, на него приходится 7%. Столкновения смешанного типа происходят в 16% происшествий.

В процессе деформирования объектов исследования можно выделить два этапа - так называемые микродеформации и макродеформации. Микродеформации возникают в момент первоначального контакта, они наблюдались в виде складок материала конструкции непосредственно в области нанесения удара. Они имеют достаточно малые размеры, их исследование и оценка возможны с использования микроскопа. Под макродеформациями понимается изменение начальной формы объекта в целом. Это смещение граней относительно первоначального положения, надлом или изменение формы ребер, складки, неровности и прорывы материала по всей площади объекта, а не только в области непосредственного контакта с преградой.

Для анализа направления складок и характера микродеформаций первоначального удара определяются углы, под которыми распределяются складки "гармошки". Для этого фиксируется направление каждой складки относительно горизонтальной и вертикальной оси транспортного средства. Как показал опыт подобных замеров, расхождение направления складок относительно друг друга составляет не более 5°. В дальнейшем рассчитывается среднее значение угла, под которым данные складки деформации располагаются по отношению к осям транспортного средства. Следует указать, что чем больше подобных складок возникает на деформирующихся деталях, тем уменьшается вероятность получения ошибки.

Подобные микродеформации могут образовываться не только на одной грани, но и в других плоскостях. В данном случае необходимо оценивать не только плоский, но и телесный угол. Если вследствие удара на одной грани образовалась складка под определенным углом, то на остальных гранях углы могут быть другими. Поэтому реальный угол соударения, выстроенный в трех плоскостях, нам может дать только правильное геометрическое соотношение плоских углов. Для этого на практике верным решением будет исследовать плоско-

сти горизонтальную, вертикальную и в глубину. Следовательно, мы получаем пространственную оценку направления удара, исследуя полученные в его результате деформации транспортного средства.

Проведя серию экспериментов в рамках физического моделирования процессов деформации внешних элементов транспортного средства, нами были сформулированы следующие выводы:

1. Энергетика удара (скорость и масса) показала, что чем больше энергия, приходящаяся на удар, тем более явно и глубоко выражалась деформация. Однако четкой зависимости, которая связывала бы характер деформации элементов конструкции автомобиля и скорость, при которой произошло столкновение, выявить не удалось. Это связано с тем, что деформация носит очень сложный характер, что объясняется наличием в конструкции ребер жесткости, креплений и различных агрегатов, которые влияют на картину деформации, изменяя ее весьма сложным образом. Чаще всего, учесть их не представляется возможным, так как их влияние носит случайный характер. Моделировав в многочисленных опытах различную скорость и массу столкновения, нам не удалось выявить какие-либо закономерности, которые позволили бы по картине полученной деформации восстанавливать скорость столкновения. Таким образом, по деформационной картине возможно определить не скалярные, а только векторные величины, такие как направление удара и положение деформируемого объекта (элемента автомобиля) в пространстве.

2. Характер наступления деформации в зависимости от угла наносимого удара прослеживается именно на микродеформациях первоначального смятия. В точке нанесения удара остается "гармошка", образованная складками материала. Далее наступают так называемые макродеформации, образованные нарушением целостности конструкции. Макродеформации не могут передать направление наносимого удара, так как в дальнейшем объект может быть отброшен, на деформацию могут повлиять элементы жесткости конструкции или может произойти слом – дальнейшее неконтролируемое ее распространение.

3. Исследования деформаций под микроскопом показали, что вне зависимости от формы исследуемой конструкции и наличия ребер жесткости или других упрочняющих элементов, микродеформации присутствуют во всех случаях, хорошо отражая угол соударения. Графический способ выявления углов и дальнейшая математическая обработка результатов показали, что угол соударения можно выявить

с точностью до 5 градусов, ошибка измерений будет составлять не более 7%. По микротрещинам и микроскладкам можно определить угол наносимого удара относительно главных осей автомобиля (транспортного средства).

УДК 343.982:351.741

В.Г. Хахановський

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри інформаційних технологій
(Національна академія внутрішніх справ)

ДО ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОВС УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізована необхідність вдосконалення інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України.

Ключові слова: інформація, інформаційне забезпечення, інтегровані банки даних, розслідування злочинів.

Відомо, що основними завданнями системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України є: забезпечення можливості оперативного отримання інформації у повному, систематизованому та зручному для користування вигляді галузевими підрозділами та окремими працівниками для запобігання злочинам, їх розкриття та розслідування; збирання та обробка оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, аналітичної, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуації та прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності ОВС; забезпечення ефективної інформаційної взаємодії галузевих служб ОВС України, інших правоохоронних органів та державних установ; забезпечення надійного захисту інформації, тощо.

Вирішення завдань сучасного інформаційного забезпечення досягається:

- впровадженням єдиної політики інформаційного забезпечення;
- створенням багатопільових інформаційних підсистем діяльності ОВС;
- удосконаленням організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів;
- інтеграцією та систематизацією інформаційних обліків ОВС на всіх рівнях;

- удосконаленням інформаційної мережі;
- створенням умов для ефективного функціонування інформаційних обліків, забезпеченням їх повноти, достовірності, актуальності та безпеки;
- переоснащенням інформаційних підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою;
- поширенням мережі комп'ютерних робочих місць користувачів інформаційних підсистем;
- подальшою комп'ютеризацією інформаційних обліків;
- навчанням особового складу роботі на ПЕОМ.

Разом з тим, зважаючи на умови сьогодення, деякі з наведених заходів потребують, на наш погляд, певного уточнення та доповнення.

1. Незважаючи на те, що сьогодні у впровадженні єдиної політики інформаційного забезпечення ОВС досягнуто певних результатів, щоб вирішити це завдання, слід докласти багато зусиль. Під час опитування працівників інформаційних підрозділів органів внутрішніх справ різних рівнів (у тому числі керівників), а також слідчих, оперативних працівників та експертів-криміналістів ставилося запитання про те, що необхідно зробити для впровадження в ОВС єдиної політики інформаційного забезпечення. Результати виявилися досить цікавими, оскільки більшість (60,69%) респондентів вважають - усвідомлення важливості проблеми керівництвом МВС (за категоріями відповідно 56,25%, 64,3%, 62,4% та 59,8%). Майже такий самий відсоток респондентів (56,4%) - співпраця галузевих служб з інформаційними підрозділами, 40,3% - ініціатива галузевих підрозділів, і лише 10,3% - створення координаційної ради з питань інформатизації.

Напевно, потрібен певний час для формування у правоохоронців, насамперед керівників найвищої ланки, розуміння ролі інформації та інформатизації у боротьбі зі злочинністю. Приємно, що респонденти розуміють важливість співпраці галузевих служб з інформаційними підрозділами. Стосовно створення координаційної ради з питань інформатизації, респонденти, мабуть, не повною мірою розуміли, про що йшлося. Науково-технічна рада МВС України з питань інформатизації була створена 2007 р., і вже довела свою спроможність та ефективність. Крім того, потребує вдосконалення нормативно-правова база в цій сфері, а починати цей процес треба, на нашу думку, зі створення інформаційного кодексу України.

2. Організаційно-кадрове забезпечення інформаційних підрозділів також потребує докорінного вдосконалення. Проблема полягає, з нашого погляду, у тому, що жоден із вищих навчальних закладів сис-

теми МВС України не спеціалізується на готуванні фахівців для підрозділів інформаційних технологій. За результатами опитування керівників цих підрозділів різних рівнів управління, бракує досвідчених інженерів-програмістів, які становлять переважну більшість особового складу. Такі кадри підбирають в інформаційні підрозділи з кола випускників технічних вищих навчальних закладів (62,5%), і, як свідчать результати опитування, є недостатньо підготовленими в юридичній сфері. Крім того, вони повністю не усвідомлюють специфіку діяльності правоохоронних органів загалом та ОВС зокрема. Про це також свідчать і результати вхідних контролів знань на курсах підвищення кваліфікації, які останніми роками регулярно проводять в Центрі післядипломної освіти Київського національного університету внутрішніх справ.

3. Інтеграція та систематизація інформаційних обліків ОВС на всіх рівнях - одна з головних проблем інформаційного забезпечення. З цього приводу працівники підрозділів інформаційних технологій відповіли так: потрібно - 81,25%, не потрібно - 0%; достатньо забезпечити обмін інформацією між різними інформаційними підсистемами - 18,75%. Ще більш категорично на це запитання відповіли слідчі (відповідно 92%, 0% та 8%), оперативні працівники (94,2%, 0,6% та 5,2%) та експерти-криміналісти (94%, 0% та 6%).

Убачається, що українські правоохоронці врешті прийдуть до створення якісного інтегрованого банку даних, в першу чергу - на центральному рівні, який би містив різноманітну (криміналістичну, кримінологічну, статистичну, оперативно-розшукову тощо) інформацію, необхідну в сфері боротьби зі злочинністю. Такі інтегровані банки даних існують в поліціях багатьох країн світу. Звісно, що інтегрований банк даних потребує відповідного розмежування доступу до інформаційних ресурсів та надійного захисту інформації. До речі, на запитання, чи відповідає сучасним вимогам рівень інформаційної безпеки в ОВС, працівники інформаційних підрозділів відповіли: відповідає повністю - 6,25%, відповідає частково - 75,0%, не відповідає - 18,75%; відповідно слідчі - 2%, 12%, 86%, оперативні працівники - 1,7%, 9,3%, 89%) та експерти-криміналісти - 2%, 12%, 86%.

4. Переоснащення інформаційних підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою. Саме так окреслено один із напрямів діяльності в Програмі інформатизації органів внутрішніх справ України кілька років тому. З цього приводу у нас тоді виникло запитання: чому в програмі інформатизації, яка стосується органів внутрішніх

справ всієї країни, йдеться про переоснащення лише інформаційних підрозділів, до того ж - лише комп'ютерною технікою? Тому ми надали свою редакцію цього пункту: "Оснащення та переоснащення всіх галузевих підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою та ліцензійним стандартним та прикладним програмним забезпеченням".

5. У сучасних умовах, на наш погляд, уже недостатньо вести мову про навчання особового складу органів внутрішніх справ роботі на ПЕОМ. Це компетенція відомчих навчальних закладів у межах навчальних програм відповідних дисциплін (на місцях ці обов'язки покладені на працівників управлінь, відділів та секторів інформаційних технологій). Під час опитування працівників підрозділів інформаційних технологій на запитання про те, що треба для підвищення рівня підготовки кадрів для інформаційних підрозділів та інших служб в галузі комп'ютерних технологій, відповіли так: збільшення у вищих навчальних закладах системи МВС часу на вивчення комп'ютерних наук - 56,25%; створення у відомчих навчальних закладах факультету (інституту) інформаційних технологій - 56,25%; розвиток системи дистанційної освіти ОВС - 18,75%; створення на місцях комп'ютерних класів для вивчення інформатики особовим складом - 87,5%. Майже такі ж самі відповіді на ці запитання були отримані в результаті опитування слідчих, оперативних працівників та експертів-криміналістів.

З погляду на вимоги сьогодення з комп'ютерної підготовки та загальної інформаційної культури працівників ОВС України, коли вже йдеться про інформаційно-комп'ютерне озброєння правоохоронця ми надавали свої пропозиції до МВС України вивчити питання щодо:

- внесення змін до наказу МВС України від 21 жовтня 2000 р. № 759, додавши до п.6.2 розд. 6 як ще одну складову службової підготовки:

- *комп'ютерну підготовку (загальна інформаційна культура працівників ОВС) та інформаційну безпеку;*

- внесення відповідних змін до атестаційного листа при отриманні чергового спеціального звання, додавши до нього обов'язкове складання заліку з використання комп'ютерної техніки у повсякденній роботі різних галузевих служб;

- при прийомі на роботу в ОВС осіб, що закінчили вищі навчальні заклади Міністерства освіти та науки України, передбачити обов'язкове складання заліку з комп'ютерної грамотності та знань

нормативно-правових документів, що регламентують процес інформатизації в ОВС.

УДК 343.982:343.985

О.В. Одерій

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри криміналістики
(Донецький юридичний інститут
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто можливості інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів проти довкілля. Запропоновано конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності проведення розслідування такої категорії кримінальних справ.

Ключові слова: інформація, екологічна інформація, оперативно-розшукова інформація.

Стан екологічних проблем, їх масштаби та гострота свідчать про наявність ситуації, яка була відсутня ще 30 років тому. Науково-технічний прогрес надав можливість людству перетворювати навколишнє середовище за своїм розсудом. Проте здобутки цивілізації досить часто використовувались і на шкоду природі. Перевага економічних інтересів над екологічними призвела до того, що антропогенне навантаження на навколишнє середовище перевищила можливості її самовідновлення. Склалася реальна небезпека знищення природних об'єктів та змінення природничих властивостей навколишнього середовища. Проблема його збереження стала однією з глобальних загальнолюдських проблем, від якої залежить життя та здоров'я як нинішнього так і майбутнього покоління.

Таке становище потребує активного та цілеспрямованого втручання, прийняття конкретних заходів, спрямованих на покращення або хоча б на стабілізацію екологічного становища у державі. У зв'язку з цим змінюється підхід до суспільної та правової оцінки екологічних правопорушень, особливо злочинів. Велике місце у охороні навколишнього середовища відводиться боротьбі з екологічними злочина-

ми, кількість яких на жаль, невпинно збільшується. Статистика МВС свідчить, що у 2001 році було зареєстровано 1374 таких злочинів, а у 2009 році вже більш ніж 2000. Таким чином, своєчасне виявлення та ефективне розслідування і профілактика екологічних злочинів на теперішній час набуває першочерговості.

Як відомо, інформація – це відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чиюсь діяльність, які сприймає людина безпосередньо або за допомогою спеціальних пристроїв, зокрема через керуючі машини та інші системи¹. Процес виникнення інформації щодо злочину неминуче є супутником процесу розвитку безпосередньо і самого злочину. Неминучість виникнення доказів під час вчинення злочину є закономірністю процесу відображення в цілому.

Одним з різновидів інформації, що використовується під час розслідування злочинів проти довкілля є, як її визначають певні науковці – екологічна інформація, до якої відносять інформацію щодо:

- ✓ стану води, повітря, фауни, флори, землі, ґрунту, надр, природничих ландшафтів та комплексів;
- ✓ екологічної загрози або ризику для здоров'я та життя людей;
- ✓ хімічних, фізичних та біологічних впливів на стан навколишнього середовища та їх джерел;
- ✓ діяльності, яка негативно впливає або може вплинути на природні об'єкти та людину;
- ✓ заходів, стосовно охорони навколишнього середовища, у тому числі правових, адміністративних та інших заходів;
- ✓ щодо діяльності державних органів, юридичних осіб та осіб-підприємців у сфері розпорядження природними ресурсами, природокористування, охорони навколишнього середовища, забезпечення дотримання та захисту екологічних прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб².

Наведені відомості, що відносяться до екологічної інформації свідчать, що така інформації не може зводитися лише тільки до повідомлень про стан навколишнього середовища та її компонентів, а і повинна включати відомості щодо причин її зміни, антропогенного впливу та

¹Загнітко А.П., Шукіна І.А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2008. – С. 220.

² Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). – М., 1999. – С. 248.

господарської діяльності людини. Крім того, важливо враховувати і наслідки антропогенного впливу, до яких відносяться зміни природничих властивостей компонентів навколишнього середовища.

На нашу думку до екологічної інформації необхідно відносити будь-яку інформацію, що містить відомості щодо стану навколишнього середовища, його забруднення та факторах, які впливають або можуть вплинути на його стан. Основними джерелами такої інформації є: результати моніторингу навколишнього середовища; кадастри природних ресурсів, державний реєстр потенційно загрозливих хімічних та біологічних речовин; екологічний паспорт підприємства, декларація безпеки промислового об'єкту.

До особливого виду інформації, яка використовується у розкритті та розслідуванні злочинів проти довкілля, слід віднести оперативно-розшукову інформацію. Звичайно, така інформація може мати як відкритий характер, так і бути таємною. Оперативно-розшукова діяльність спрямована на отримання інформації, яка б сприяла попередженню, припиненню та розкриттю злочинів. У ст.1 Закону України про "Оперативно-розшукову діяльність" законодавець визначає як одне із завдань оперативно-розшукової діяльності "... отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави". Цікаво зауважити, що Російський законодавець у ст.2 Федерального Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" безпосередньо як одне із завдань визначив добування інформації щодо подій або дій, які створюють **загрозу екологічній безпеці** Російської Федерації¹. Вітчизняний законодавець лише у ч.16 ст.9 вже згаданого нормативного акту наголошує, що "для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей **та навколишньому середовищу**"².

Оперативно-розшукова інформація є різновидом соціальної інформації, однак специфічною за метою отримання (боротьба зі злочинністю), методами отримання та режиму використання, який забезпечує конспірацію, належну зашифровку джерел, можливість перевірки інформації, яка надається, відомостей та їх використання лише зацікавленими працівни-

¹ Об оперативно-розыскной деятельности: Федеральный закон от 12.08.1995 // СЗ РФ. - 1995. - № 33. - Ст. 3349.

² "Про оперативно-розшукову діяльність": Закон України// Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1992. - № 22. - Ст. 303.

ками¹.

Оперативно-розшукова інформація включає знання стосовно явищ, які не лише свідчать про діяльність, яка порушує екологічне законодавство, але і розкриває механізм виникнення інформації щодо неї.

Отримання інформації щодо явищ, які породжують, супроводжують та характеризують екологічну злочинність, можна розглядати як процес набуття спеціальними методами та засобами знань щодо невідомого. За допомогою оперативно-розшукової та криміналістичної інформації відбувається пізнання невідомих фактів та подій, які безпосередньо складають предмет доказування (час, місце вчинення злочину, винність у вчиненому злочині, спосіб злочинних дій і т.і.), так і явищ, побічно пов'язаних з подією злочину, однак з яких можна зробити висновок щодо шуканих по справі фактах. За допомогою оперативно-розшукової інформації пізнаються як події минулого, так і події сьогодення; можуть також пізнаватися вірогідні, які тільки прогножуються явища, встановлюватися факти та певні залежності між ними: проходження фактів та подій у часі, одночасність, взаємо виключення, супуття, детермінація з минулим, сьогоденням та майбутнім.

Призначення оперативно-розшукової інформації полягає у тому, щоб пізнати прихований механізм розвитку протиправного діяння, що завдає шкоди навколишньому середовищу. Саме тому зміст інформації повинен виходити за рамки очевидних фактів, поглиблюючись до пізнання ретельно замаскованих слідів злочину, вчинків, поведінки, намірів, спілкування, поглядів.

Отримана під час оперативно-розшукових заходів інформація слугує для встановлення обставин вчиненого злочину та отримання відомостей щодо доказів. Значення такої інформації у процесі доказування знаходить свій вираз у тому, що вона визначає факти, предмети та речі, які можуть бути доказами, вказує на осіб та документи, які можуть стати джерелами доказів. Крім того, у кримінально-процесуальному праві створена концепція пізнаваності об'єктивної істини під час кримінального судочинства, без пізнання якої неможливо прийняти правильне судові рішення. Однак процесуальна форма, що регламентує низку тактичних та методичних аспектів кримінально-процесуальної діяльності, не завжди може забезпечити гарантії пізнання істини по справі при зіткненні з фактами маскування, лжесвідчення, приховання відомих обста-

¹ Оперативно-розсыскная деятельность: Учеб. / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. - М., 2001. - С. 621.

вин несумлінними свідками. Тут доцільне негласне проникнення у сферу таких специфічних відношень з метою констатації поінформованості про екологічний злочин певних осіб, виявлення предметів та слідів, яку можуть стати речовими доказами по кримінальній справі. Саме тому оперативно-розшукова інформація стає гарантом вірогідності по кримінальним справам. Однак, практика свідчить що оперативно-розшукова інформація у боротьбі з екологічними злочинами використовується досить рідко. Хоча, на наш погляд, її використання сприятиме розкриттю неочевидних екологічних злочинів, пов'язаних з забрудненням, незаконною порубкою та браконьєрством. Саме оперативно-розшукове забезпечення розглядуваної категорії злочинів дозволить у короткий час виявити злочинців та притягти їх до відповідальності.

Під час розкриття та розслідування злочинів першочергове значення набуває інформація про осіб, що вчинили чи могли вчинити злочини або причетні до них, про нерозкриті злочини, про походження і належність виявлених речових доказів, включаючи різні видів слідів. Швидко, а ще й своєчасне одержання таких даних багато в чому залежить від ефективного використання існуючих систем обліків різних об'єктів, що перебувають у сфері діяльності правоохоронних органів¹.

При розробці криміналістичної методики будь-якого злочину доцільно розглядати і питання щодо можливості отримання, а головне своєчасне використання даних з певних інформаційних систем.

Одним із перших розглядає питання використання інформації, отриманої з інформаційних систем у розслідуванні, виходячи з конкретних слідчих ситуацій, що склалися, російський криміналіст С.І. Ялишев. Він так і називає один із підрозділів свого посібника "Реєстрація і слідчі ситуації"². Невипадково В.В. Бірюков визначає, що роботи С.І. Ялишева по суті і стали відправною точкою розгляду питань отримання та використання реєстраційної інформації залежно від ситуації³.

¹ Одерій О.В., Щербаківський М.Г., Чернець М.Г. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів: (обліки): Фондова лекція. – ДІВС МВС України. Кафедра криміналістики та криміналістичних експертиз, Донецьк, 2001. – С. 3.

² Яльшев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. – М.: Академия управления МВД России, 1998. – С.104-108.

³ Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – С. 556.

Гадаємо, що урахування наведеної інформації буде сприяти більш ефективному розкриттю та розслідуванню злочинів проти довкілля.

УДК 343.982

В.Г. Петросян

заступник начальника
(Управління податкової міліції ДПА
в Автономній Республіці Крим)

ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Анотація. В статті наведено особливості використання інформаційно-пошукових систем та інформаційних ресурсів інших правоохоронних органів для виявлення злочинів, пов'язаних з несплатою податків.

Ключові слова: виявлення злочинів, інформаційно-довідкове забезпечення, інформаційно-пошукові системи, обмін інформацією, криміналістичні обліки.

Процес виявлення підрозділами податкової міліції діяльності фіктивних суб'єктів підприємництва (*суб'єктів підприємництва з ознаками фіктивності*) та вчинення за їх участю злочинів, пов'язаних з несплатою податків, є складним і характеризується комплексом заходів оперативного розшукового, кримінально-процесуального та організаційного спрямування. Це пов'язано із спрямованістю змісту злочинної діяльності, складністю фінансових схем, які використовуються для вчинення злочинів такими суб'єктами підприємництва.

Проблеми використання інформаційних ресурсів для виявлення злочинів, вчинених з використанням фіктивних суб'єктів підприємництва знайшли певне відображення у наукових дослідженнях¹. При цьому зміст інформаційної взаємодії підрозділів податкової міліції з іншими правоохоронними та контролюючими органами не знайшов належного відображення у наукових роботах та далеких від позитив-

¹ Див.: Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика / В.В. Лисенко. – К.: Логос, 2004. – 324 с.; Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів / В.В. Бірюков. – Луганськ: РВВ Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2009. – 664 с.

ного вирішення на практиці. Пропонується розглянути особливості інформаційної взаємодії податкової міліції з підрозділами Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України та МВС України та обсягів інформації, яка може бути отримана під час взаємодії та використана при виявленні злочинів, пов'язаних з несплатою податків.

Говорячи про виявлення злочинів правоохоронними органами необхідно відзначити, що цей напрям має за мету більш широке коло завдань у порівнянні із завданнями під час доказування фактів вчинення злочину на досудовому слідстві. Цей напрям також характеризується більш широким колом заходів, які проводяться правоохоронними органами. Практика виявлення злочинів податковою міліцією свідчить про те, що діяльність суб'єктів підприємництва з ознаками фіктивності встановлюється у 98% випадків за результатами цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів і лише у 2% випадків діяльність таких суб'єктів підприємництва встановлюється за результатами контрольної-перевірочної роботи органів державної податкової служби та розслідування злочинів, пов'язаних з несплатою податків. Оперативно-розшукова діяльність, на думку Р. Белкіна, має спрямування під час виявлення злочинів встановлення тих же даних, що і під час розслідування злочинів, тобто фактично складу злочину за всіма його елементами¹, що відповідно потребує чіткого криміналістичного забезпечення діяльності з виявлення злочинів.

Для того, щоб була ефективною діяльність підрозділів податкової міліції щодо встановлення фіктивних суб'єктів підприємництва необхідно сукупність певної інформації для проведення відповідної аналітичної роботи. Такою інформацією можуть бути дані про: осіб, які є засновниками суб'єкта підприємництва та його адміністрацію; зміст та результати фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва; звітні дані таких суб'єктів; зміст взаємовідносин з іншими суб'єктами господарювання; дані, які характеризують статус суб'єкта підприємництва; результати проведення документальних, камеральних та інших перевірок суб'єктів господарювання тощо. Під час проведення оперативно-розшукових заходів, окрім власне оперативно-розшукових джерел отримання інформації про зміст злочин-

¹ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики / Р.С. Белкин. - М.: ЮНИТИ, 2001. - С. 792.

ної діяльності, у аналітичній роботі підрозділів податкової міліції широко використовуються інформаційні ресурси органів державної податкової служби: 1) Єдиного банку даних про платників податків-юридичних осіб; 2) автоматизованого банку даних інформації "Державний реєстр фізичних осіб – платників податків; 3) Реєстру фізичних осіб платників податків самозайнятих осіб (*осіб, що є приватними підприємцями або здійснюють незалежну професійну діяльність та не є найманими особами у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності (адвокати, нотаріуси тощо)*); 4) Реєстру платників податку на додану вартість; 5) Тимчасового реєстру Державної податкової адміністрації України (*резерву реєстраційних (облікових) номерів платників податків, які надаються платникам податків органами державної податкової служби*); 6) Реєстру відкритих та закритих розрахункових рахунків; 7) АРМу "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності"; 14) АРМу "Реєстр втрачених та викрадених паспортів" тощо.

Під час виявлення злочинів може бути також використана інформація з інших джерел: *бюро технічної інвентаризації* – про наявність у конкретного платника податків нерухомості (*будинки, квартирою тощо*); *банківські установи* – про відкриті (закриті) розрахункові рахунки і рух коштів (*з дотримання вимог чинного законодавства щодо банківської таємниці*); *нотаріус* – про посвідчення угод купівлі-продажу нерухомості, транспортних засобів; *територіальні підрозділи фонду державного майна* – про приватизовані об'єкти державної власності; *платники податків* (юридичні і фізичні особи) – про суми грошових коштів, які перераховані і сплачені фізичним особам за виконання робіт, надання послуг тощо.

Необхідно враховувати досвід діяльності територіальних податкових органів Російській Федерації, до яких, відповідно до чинного законодавства, надається інформація про платників податків, яка може бути використана у ході аналітичної роботи податкових органів для встановлення змісту податкових правопорушень: **органи державної реєстрації** – про реєстрацію, реорганізацію, ліквідацію юридичних осіб; фізичних осіб, які були зареєстровані або припинили свою діяльність як індивідуальні підприємці (*протягом десяти днів з дня видачі свідоцтва про реєстрацію, його вилучення, закінчення терміну дії тощо*); **органи, які видають ліцензії, свідоцтва** фізичним особам, що здійснюють підприємницьку діяльність без відповідної державної реєстрації – *протягом десяти днів після їх видачі*; **органи, які здійсню-**

ють реєстрацію фізичних осіб за місцем проживання, реєстрацію народження, смерті фізичної особи (*протягом десяти днів після реєстрації факту*); **органи, які здійснюють облік та (або) реєстрацію майна**, що є об'єктом оподаткування, транспортних засобів та їх власників (*протягом десяти днів після реєстрації*); **органи обліку та піклування, виховні, лікувальні заклади** – про встановлення опіки над фізичною особою; визначення судом її недієздатною; про опіку та піклування, управління майном фізичних осіб (*протягом п'яти днів з дня здійснення дії*); **особи, які наділені правом вчиняти нотаріальні дії** – про засвідчені права на спадкування та договорів дарування (*не пізніше п'яти днів з дня нотаріального посвідчення*).

В ході протидії незаконній діяльності фіктивних суб'єктів підприємництва підрозділами податкової міліції можуть використовуватися також інформаційні ресурси інших правоохоронних та контролюючих органів. Це є перспективним напрямом у ході здійснення аналітичної роботи податкової міліцією, оскільки окремі правоохоронні органи проводять комплекс оперативно-розшукових та організаційних заходів і така інформація може бути використана безпосередньо у механізмі виявлення злочинів. Практика свідчить, що підрозділи податкової міліції у ході виявлення діяльності фіктивних суб'єктів підприємництва отримують інформацію від органів внутрішніх справ, підрозділів Служби безпеки України, органів державної реєстрації суб'єктів підприємництва, підрозділів Державної митної служби України, підрозділів Державної прикордонної служби України, Державного комітету фінансового моніторингу України. Пропонується розглянути особливості інформаційної взаємодії податкової міліції з іншими правоохоронними та контролюючими органами, інформація яких найбільш частіше використовуються у ході виявлення злочинів.

Особливості інформаційної взаємодії підрозділів податкової міліції з підрозділами Державної митної служби України

У своїй діяльності підрозділи податкової міліції та органи державної податкової служби тісно співпрацюють із підрозділами Державної митної служби України. Зазначені підрозділи здійснюють контроль за змістом і спрямованістю зовнішньоекономічних операцій суб'єктів підприємництва (*щодо експорту та імпорту*) товарів, продукції, робіт послуг. Як свідчать статистичні дані експорт товарів за межі

митної території України щорічно збільшується. Так, за даними ДПА України за січень - листопад 2008 р. експорт товарів склав 63 млрд. дол. США, або на 41, 7% більше, ніж у відповідному періоді 2007 р.¹

За даними Державної митної служби України у 2008 р. експортні операції через офшорні зони здійснили 262 суб'єкти господарювання України на загальну суму 3,64 млрд. грн. Як свідчить аналіз копій вантажно-митних декларацій, переважно фактичним отримувачем – нерезидентом виступала інша країна, ніж та, з якою українським підприємством було укладено угоду².

Зазначене вище вимагає від контролюючих та правоохоронних органів використання відповідних механізмів контролю за дотриманням чинного податкового законодавства. Особливості контролю за здійсненням експортних операцій суб'єктами підприємництва були предметом окремих досліджень співробітників органів державної податкової служби³. Досягати високих результатів взаємодії та обміну інформацією дозволяють існуючі інформаційно-пошукові комплекси підрозділів Державної митної служби України.

У діяльності підрозділів податкової міліції, з метою належного контролю за суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, ефективно використовуються можливості автоматизованої інформаційно-пошукової системи "Митниця", ведення якої здійснюється підрозділами Державної митної служби України. У функції регіональних підрозділів митної служби входить збір, накопичення інформації про зміст зовнішньоекономічних операцій, що здійснюють суб'єкти підприємництва та безпосереднє ведення такого автоматизованого обліку. Джерелами отримання інформації про виконані суб'єктами підприємництва зовнішньоекономічні операції є дані первинних фінансово-господарських документів, які надаються суб'єктами підприємництва при походженні митних процедур: *вантажна митна декларація, договори (контракти) про зовнішньоекономічну діяльність, копії платіжних доручень, дорожні відомості, сертифікати продукції, специфікації, товарно-транспортні накладні тощо*. Окремі наукові дослідження присвячені

¹ Див.: Основні макроекономічні показники розвитку країни за 2008 рік. http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=120351&cat_id=71425

² З початку року українські компанії провели через офшори 3,64 млрд. грн. <http://ua.proua.com/news/2008/12/25/123301.html>

³ Див.: Моніторинг експортних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності // Вісті Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби, жовтень 2007. - №58. <http://www.kyivsta.gov.ua/modern/visti/visti58.doc>

проблемам документального забезпечення правильності відшкодування податку на додану вартість за експортними операціями¹. Наведений вище інформаційно-пошуковий програмний комплекс дозволяє здійснювати контроль за характером та змістом зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва та сплатою відповідних податків, зборів інших обов'язкових платежів.

Ведення інформаційно-пошукової системи "Митниця" здійснюється за напрямками: 1) експортні операції 2) імпорتنі операції. Програмний комплекс за імпортними операціями стосовно покупця, містить таку інформацію: 1) *статистичний код продукції (товару)*; 2) *найменування товару*; 3) *юридична адреса підприємства*; 4) *назва товару, що імпортується*; 5) *одиниця виміру товару*; 6) *кількість, вага, ціна*; 7) *дата та номер договору (контракту), на підставі якого здійснювалося постачання товару*; 8) *дата операції*; 9) *мета ввезення товару*.

Щодо покупця за імпортними операціями в програмному комплексі міститься така інформація: 1) *найменування суб'єкта підприємництва*; 2) *найменування митниці, яка здійснювала митні процедури*; 3) *дата здійснення зовнішньоекономічної операції*; 4) *держава імпорту*; 5) *вид митної операції*; 6) *код товару*; 7) *юридична адреса продавця*; 8) *код банку*; 9) *найменування банківської установи, яка обслуговує імпортера*; 10) *дані про брокерські послуги*; 11) *митні платежі*; 12) *вид оплати здійсненої зовнішньоекономічної операції*.

За експортними операціями в автоматизованому режимі пошуку можна отримати таку інформацію:

а) щодо продавця товару:

1) код продавця; 2) найменування; 3) юридична адреса; 4) назва товару; 5) одиниця виміру, кількість, ціна; 6) номер та дата документа, на підставі якого здійснювалась зовнішньоекономічна операція;

б) щодо покупця товару:

1) найменування; 2) юридична адреса; 3) митниця, яка здійснювала митні процедури; 4) дата здійснення зовнішньоекономічної операції; 5) митні збори та інші податкові платежі, внесені суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності; 6) код товару; 7) дані про банківську установу; 8) код валюти; 9) держава експорту; 10) код брокера, який здійснював брокерське обслуговування тощо.

Обмін інформацією між податковою та митною службою здійснюється

¹ Див.: Білоцерківська Г. Для застосування нульової ставки ПДВ необхідно документально підтвердити експорт товарів / Г. Білоцерківська // Вісник податкової служби України. - 2002. - № 22. - С. 9.

ся за допомогою сучасних телекомунікаційних інформаційних каналів. Сучасні можливості інформаційних каналів дозволяють органам державної податкової служби (в тому числі підрозділами податкової міліції) отримувати необхідну інформацію про зміст зовнішньоекономічних операцій суб'єктів підприємництва не лише у ході заявлення суб'єктами підприємництва до відшкодування сум податку на додану вартість, а також майже у режимі on-line під час здійснення експортних операцій. Нормативно-правові акти ДПА України та ДПС України щодо взаємодії та взаємного обміну інформацією зазначених органів визначають напрям своєчасного виявлення та реагування на підрозділі факти здійснення експортних операцій. Зокрема, особливості отримання та опрацювання даних щодо експортних операцій визначаються наказом ДПА України від 16 липня 2007 р. № 433 "Про затвердження Регламенту отримання, передачі та опрацювання інформації щодо експортних вантажних митних декларацій, наданих до митного оформлення". Відповідно до існуючого порядку обміну інформацією між митниці та податковими органами, після присвоєння реєстраційного номера вантажної митної декларації на митниці, інформація про зміст експортної операції передається для внесення до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Державної митної служби України. Зазначена інформація має форму електронних копій експортних вантажних митних декларацій та засобами електронного зв'язку, один раз на годину, через Управління інформаційного забезпечення та митної статистики ДМС України передається до ДПА України. З використанням системи електронного зв'язку ДПА України інформація про зміст експортної операції стає доступною для органів державної податкової служби на всій території України, які з використанням ознак сумнівності експортних операцій вибирають суб'єктів підприємництва для перевірки правильності змісту експорту товарів. Базою даних інформації для контролю за здійсненням експортних операцій, у діяльності органів державної податкової служби, є спеціальний програмний комплекс "Моніторинг експортних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності".

Особливості отримання інформації та використання інформаційних баз даних підрозділів Державної прикордонної служби України

Серед головних функцій Державної прикордонної служби України, зокрема, є: 1) здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; 2) ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону Украї-

ни згідно із Законами України "Про розвідувальні органи України" та "Про оперативно-розшукову діяльність" (ст. 2 Закону України "Про державну прикордонну службу України"¹).

За результатами діяльності підрозділів Державної прикордонної служби України та відповідно до п.10 ст.20 Закону України "Про Державну прикордонну службу України", а також наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України №472 від 25 червня 2007 р. створено та використовується автоматизована база даних "Відомості щодо осіб, які перетнули державний кордон України"².

Зазначена вище база даних є складовою програмно-технічних комплексів автоматизації прикордонного контролю "Гарт-1/П" інтегрованої інформаційно-телекомунікаційної системи "Гарт" Державної прикордонної служби України в усіх пунктах пропуску (пунктах контролю). Захист інформації зазначеного програмного комплексу здійснюється на підставі Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 № 373.

Інформація Бази даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України" зберігається на дисковому масиві, у файлах формату системи керування базами даних "Oracle" основного та резервного серверів ЦСД центральної підсистеми системи "Гарт" та дозволяє зберігати інформацію: щодо відомостей про громадян України та про іноземців й осіб без громадянства - протягом 5 років.

Інформаційно-пошукові масиви Державної прикордонної служби України містять дані про осіб, які перетнули державний кордон України. У разі перетину державного кордону на транспортному засобі, у цьому банку даних відображається інформація про такі транспортні засоби. Накопичення зберігання та перевірка інформації за базою даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України" здійснюється шляхом внесення інформації та асоціативного

¹ Див.: Закон України "Про державну прикордонну службу України". Відомості Верховної Ради України, 2003. - № 27. - Ст. 208.

² Див.: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України № 472 від 25 червня 2007 р. "Про затвердження Положення про базу даних "Відомості щодо осіб, які перетнули державний кордон України" зі змінами, внесеними наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України № 445 від 27.05.2008 р. "Про внесення змін до Положення про базу даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України".

пошуку за такими реквізитами: *обов'язкові реквізити*: а) "громадянство", б) "прізвище, ім'я особи", в) "дата народження" (число, місяць та рік); *за наявності інформації (альтернативні дані)*: а) "вид документа" (для громадян України – паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, паспорт громадянина України, проїзний документ дитини, посвідчення особи моряка або посвідчення члена екіпажу; для іноземних громадян та осіб без громадянства – паспортний документ, що підтверджує громадянство іноземця або посвідчує особу без громадянства), б) "серія, номер документа".

Зазначена інформація баз даних може бути використана у ході оперативно-розшукової роботи чи слідчої діяльності щодо виявлення та документування злочинних проявів осіб, які створюють фіктивні суб'єкти підприємництва чи з їх участю вчиняють злочини, пов'язані з несплатою податків. Така інформація може бути використана: 1) для встановлення факту чи не знаходилася особа на момент державної реєстрації суб'єкта підприємництва за межами України; 2) для встановлення факту виїзду особи за межі України тимчасово чи на постійне місце проживання; 3) для встановлення факту чи не знаходилася особа за межами України на момент укладання від її імені фінансово-господарської угоди; 4) для підтвердження факту перетину особою державного кордону, в т.ч. з використанням транспортних засобів та використання фіктивних підприємств у вчиненні контрабанди товарів на митну територію України; 5) для підтвердження факту перетину конкретною особою державного кордону, в т.ч. з використанням транспортних засобів та використання фіктивних суб'єктів підприємництва для здійснення фіктивного експорту товарів за межі митної території України; 6) для оперативного контролю за переміщенням осіб, які причетні до незаконної державної реєстрації фіктивних суб'єктів підприємництва; 7) для реалізації оперативно-розшукових матеріалів щодо осіб, які здійснюють операції незаконного (фіктивного) експорту та контрабанди товарів; 8) для розшуку платників податків, які переховуються від слідства, їх затримання під час перетину державного кордону України; 9) інформування підрозділами Державної прикордонної служби України інших правоохоронних органів щодо фактів перетину державного кордону особами, стосовно яких проводяться оперативно-розшукові заходи; 10) проведення, за дорученням інших правоохоронних органів, огляду транспортних засобів, на яких особа перетинає державний кордон Украї-

ни, огляду майна та вилучення предметів контрабанди тощо.

Інформація, яка міститься в базі даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України" надається безкоштовно у формі витягів на письмові запити (вимогу) суду, прокуратури, органів дізнання і слідства та інших органів державної влади (за встановленою формою) у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених законодавством України (розгляд справи в суді, проведення оперативно-розшукових заходів, досудового слідства).

Під час підготовки запиту про дання інформації необхідно враховувати, що для забезпечення однозначної ідентифікації осіб за базою даних "Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України" реквізит "Прізвище, ім'я особи" повинен зазначатися: 1) для громадян України - тільки українськими літерами; 2) для громадян Російської Федерації та Республіки Білорусь - тільки російськими літерами; 3) для іноземців та осіб без громадянства інших держав - тільки латинськими літерами". Особливості організації взаємодії органів внутрішніх справ та Державної прикордонної служби України, особливості порядку обміну інформацією детально розглянуті у дослідженні Журавльова В.Ю.¹

Використання можливостей банків даних інформації підрозділів Міністерства внутрішніх справ України

Підрозділи податкової міліції у своїй діяльності щодо виявлення злочинів, за окремими запитами, використовують інформацію, що міститься в інформаційних базах даних, криміналістичних обліках підрозділів МВС України. Зокрема, можливо отримати інформацію про окремих осіб чи про певні факти за такими базами даних: 1) АІС "Автомобіль" - про наявність зареєстрованих транспортних засобів та їх перереєстрацію; 2) "ДАІ" про адміністративну практику дотримання правил дорожнього руху, адміністративні стягнення тощо; 3) "Адресне бюро" - про адреси реєстрації осіб; 4) дані про наявність судимості; порушені кримінальні справи, що знаходяться в провадженні; про закриті (припинені) кримінальні справи щодо конкретних осіб; дані щодо осіб, які звільненні від кримінальної відповідальності та покарання; 5) "Адміністративна практика" - дані щодо засто-

¹ Див.: Журавльов В.Ю. Актуальні питання інтеграції ресурсів Державної прикордонної служби до системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ / В.Ю. Журавльов // Вісник Луганського державного університету імені Е.О. Дідоренка. - 2008. - № 5. - С. 103-112.

сування адміністративних стягнення за вчинення адміністративних правопорушень; 6) "Зброя" – про наявність у користуванні мисливської, вогнепальної зброї, зброї для відстрілу гумовими набоями; 7) "Розшук осіб" – дані про осіб, які знаходяться в розшуку, осіб, що зникли безвісти, 9) дані про видані паспорти громадянина України (внутрішні та закордонні); 10) "ІТУ" – дані про осіб, які відбувають покарання за вчинені злочини в місцях позбавлення волі; 11) "Центральна картотека підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії" – дані факти виявлення підроблення документів, які виготовлені із застосуванням засобів поліграфії; 12) довідково-допоміжні обліки: документів суворого обліку, цінних паперів і грошей тощо.

В цілому рівень інформаційної взаємодії підрозділів податкової міліції з іншими правоохоронними органами можна охарактеризувати позитивно. Однак існують непоодинокі випадки затримання відповіді на спеціальні запити податкової міліції, надання неповної наявної інформації. Вирішити існуючі проблеми у обміні інформацією між окремими правоохоронними органами дозволить створення відповідної єдиної інформаційної системи правоохоронних органів, яка об'єднає всі існуючі інформаційні ресурси правоохоронних органів, в тому числі і ресурси про дані оперативно-розшукової діяльності. Роботи в цьому напрямі введуться, існують нормативно-правові документи Президента України та Кабінету Міністрів України що визначають державну програму інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів¹. Створення зазначеної вище єдиної інформаційної системи дозволить співробітникам правоохоронних органів в режимі реального часу отримувати необхідну інформацію, яка буде використана у ході виявлення злочинів. Така система виключить також дублювання окремої інформації, зменшить витрати щодо утримання таких інформаційних ресурсів, дозволить інтегрувати інформаційні ресурси у сфері протидії злочинності з аналогічними інформаційними ресурсами інших держав.

¹ Див.: Указ Президента України "Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю" №80/2006 від 31.01.2006 р., Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою із злочинністю" від 8 квітня 2009 р. № 321).

УДК 343.982

В.В. Коваленко

кандидат юридичних наук,
доцент, заступник начальника
кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ УХВАЛИ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СПРАВІ

Анотація. В статті на основі аналізу діючого законодавства та судової практики запропоновано структуру та зміст ухвали про призначення судової експертизи при провадженні в адміністративній справі

Ключові слова: експерт; судова експертиза; ухвала про призначення судової експертизи.

Законодавець, при формулюванні вимог до ухвали про призначення судової експертизи при провадженні в адміністративній справі, обмежився лише вказівкою на необхідність попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 5 ст. 81 КАСУ). Про інші відомості, які мають бути наведені в ухвалі, у даній статті не йдеться.

Між тим, практика діяльності адміністративних судів свідчить, що єдиного підходу до змісту ухвали про значення судової експертизи не існує.

Деякі загальні вимоги до змісту ухвали про призначення судової експертизи тлумачить Пленум Верховного Суду України, у п. 9 постанови № 8 від 30 травня 1997 року "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" якого йдеться, що відповідно до ст. 273 КПК чи ст. 232 ЦПК ухвала суду (постанова судді) повинна бути складена як окремий документ з наведенням у ній мотивів прийнятого рішення про призначення експертизи та чітким викладенням питань, що стосуються предмета останньої. В ухвалі (постанові) має бути зазначено, які подані учасниками судового розгляду питання і з яких мотивів відхилено¹.

¹ Див.: Пленум Верховного Суду України. Постанова від 30 травня 1997 року № 8 "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах". Із змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998 року № 15.

Трохи детальніше зміст ухвали про призначення експертизи визначається Інструкцією "Про призначення та проведення судових експертиз", відповідно до п. 3.3. якої у постанові (ухвалі) про призначення експертизи вказуються такі дані: місце й дата винесення постанови чи ухвали; посада, звання та прізвище особи, що призначила експертизу; назва суду; назва справи та її номер; обставини справи, які мають значення для проведення експертизи; підстави призначення експертизи; прізвище експерта або назва установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питання, які виносяться на вирішення експертів; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

Якщо під час проведення експертизи об'єкт (об'єкти) дослідження може бути пошкоджений або знищений, у постанові (ухвалі) повинен міститися дозвіл на його пошкодження або знищення.

Орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні експертизи, надається в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз¹.

Зрозуміло, що визначення вимог до змісту будь-якого процесуального документу в декількох нормативних документах призводить до ускладнення роботи судів.

На нашу думку, визначаючи зміст ухвали про призначення експертизи при провадженні в адміністративній справі слід керуватися загальними правилами складання судових ухвал (ст. 165 "Зміст ухвали" КАСУ).

Таким чином, враховуючи загальні правила оформлення судових ухвал, встановлені ст. 165 КАСУ, положення судової практики та підзаконних нормативних актів, ухвала про призначення експертизи при провадженні в адміністративній справі, на наш погляд, повинен включати такі дані:

1) **вступна частина** із зазначенням: дати і місця постановлення ухвали; номери та назви справи; найменування адміністративного суду; прізвища та ініціалів судді (суддів); імен (найменувань) сторін;

¹ Див.: Інструкція "Про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз", затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5.

2) **описова частина** із зазначенням: обставин справи, які мають значення для проведення експертизи; суті клопотання про призначення експертизи, її виду та переліку питань, які сторона просить поставити на вирішення експертизи; імені (найменування) особи, що заявила клопотання; якщо інша сторона заперечує щодо призначення експертизи - її аргументи;

3) **мотивувальна частина** із зазначенням: мотивів, з яких суд дійшов до висновків про призначення експертизи; норми закону (ст. 81 КАСУ), якою керувався суд, постановляючи ухвалу;

4) **резольютивна частина** із зазначенням: виду експертизи, щодо призначення якої виноситься ухвала; прізвища експерта або назви установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питань, які виносяться на вирішення експертів; переліки об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інших матеріалів справи, що надаються експертів для ознайомлення; вказівки на роз'яснення експерту його прав і обов'язків, передбачених ст. 66 КАСУ; попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

З метою формування єдиного підходу до змісту ухвали про призначення судової експертизи ч. 5. ст. 81 КАСУ доцільно викласти у такій редакції: "В ухвалі про призначення судової експертизи, крім даних, передбачених ст. 165 цього Кодексу, зазначаються підстави для призначення експертизи, прізвище експерта або найменування експертної установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, за якими експерт має дати висновок, об'єкти, що підлягають дослідженню, перелік матеріалів справи, що надаються експертів для ознайомлення. Якщо експертиза проводиться не в державній експертній установі суд переконується в особі експерта, вручає йому копію ухвали про призначення експертизи, роз'яснює права та обов'язки експерта, передбачені ст. 66 КАСУ і попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків". Регламентувати повний текст ухвали про призначення експертизи у КАСУ, як це пропонують деякі автори, на наш погляд недоцільно.

УДК 343.983

И.П. Усиковдиректор Украинского бюро
психофизиологических
исследований и безопасности**ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СУДЕБНОЙ
ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ НА ПОЛИГРАФЕ
ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Аннотация. В статье рассмотрены современные возможности использования судебной психофизиологической экспертизы на полиграфе при расследовании преступлений.

Ключевые слова: полиграф, психофизиологические исследования, расследование преступлений.

Применение полиграфа как одного из методов раскрытия преступлений в деятельности ОВД Украины ввели примерно с 1996 года. В настоящее время правомерность его использования в оперативно-розыскной деятельности утверждена ведомственным приказом МВД Украины № 842 от 28.07.2004 г. (зарегистрирован в Министерстве Юстиции Украины 27.10.2004 за № 1373\9972), которым введена в действие *"Инструкция о порядке использования в деятельности органов внутренних дел полиграфов (компьютеризированных устройств регистрации психофизиологических реакций человека)"*. Кроме этого, положения Закона Украины *"Об оперативно розыскной деятельности"*, так же разрешает использование специальных технических устройств.

Однако, метод психофизиологических исследований может успешно использоваться не только при проведении оперативно-розыскных мероприятий, но и в ходе досудебного следствия как самостоятельное криминалистическое исследование в виде судебной психофизиологической экспертизы. Законодательство Украины это допускает положениями уголовно-процессуального кодекса (ст.65, 75, 114, 196, 273, 310, 312), и Законом Украины *"О судебной экспертизе"* (ст. 1, 7, 9, 10).

При расследовании преступлений предпосылкой для принятия решения о назначении и проведении судебной психофизиологической экспертизы (ПФЭ) по уголовному делу является прежде всего желание человека заподозренного в совершении преступления, подтвердить свою непричастность к совершенному преступлению. Как вариант, для подозреваемых или обвиняемых признающих свою ви-

ну – это желание подтвердить правдивость собственных показаний о совершенном тяжком преступлении с целью исключения самооговора. Так же могут возникать ситуации когда лицо, совершившее преступление, отрицает свое участие в нем, пытаясь уйти от ответственности соглашается пройти психофизиологическое исследование, но при этом начинает противодействовать во время его проведения, это успешно выявляется и фиксируется.

При проведении психофизиологического исследования специалист-полиграфолог работает с "идеальными следами", которые являются субъективными образами материальной действительности, отображенной в памяти человека в виде мысленных образов событий и обстоятельств при которых оно происходило, субъективных переживаний, ощущений, т.е. является разновидностью "отпечатков" событий прошлого хранящихся в памяти человека в мысленной (образной) форме, а не в предметной (вещественной)¹.

Как отмечал известный криминалист Белкин Р.С. - "Ведущую роль в процессе отражения преступления в окружающей среде играют такие результаты этого процесса как след и образ"². На наш взгляд буквально "золотой материал" в этом направлении предоставила в своей монографии "Идеальные следы в криминалистике"³ к.ю.н. Суворова Л.А., где автор собрала и синтезировала труды и публикации ведущих криминалистов, провела собственный интересный анализ теории и практики "идеальных следов" совместно со своим научным руководителем - доктором юридических наук, профессором Баявым О.Я.

То есть существует возрастающая актуальность проведения исследований по формированию процессов возникновения и закрепления "идеальных следов" у лиц при совершении ими преступлений.

К примеру российская практика применения полиграфа при проведении психофизиологических экспертиз за последние годы получила серьезное признание, что подтверждается большим количеством научных публикаций данной тематики, а так же официальной позицией прокуратуры, следственного комитета и министерства образования РФ.

¹ Варламов В.А., Варламов Г.В. Психфизиология полиграфных проверок / Варламов В.А., Варламов Г.В. – Краснодар: Изд-во "ОСО Просвещение - Юг", 2000.

² Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. – М., 2001. – С. 60.

³ Суворова Л.А. Идеальные следы в криминалистике. – М.: Изд-во "Юрлитинформ", 2010.

Так, приказом Министерства образования Российской Федерации за № 1547 от 08.04.04 г. введены в действие "Государственные требования к минимуму содержания и уровню требований к специалистам для получения дополнительной квалификации "Судебный эксперт по проведению психофизиологического исследования с использованием полиграфа".

Генеральная прокуратура России опубликовала свое письмо за исх. № 28-15-05 от 14.02.2006 г. "Обобщение практики использования возможностей полиграфа при расследовании преступлений".

Прокуратура города Москвы рассылала информационное письмо № 28-05\06-05 от 16.11.05 "О проведении психофизиологических экспертиз", адресованное прокурорам административных округов.

Следственный Комитет при МВД России опубликовал информационный бюллетень № 2 (128) 2006 г. "Судебная психофизиологическая экспертиза с использованием полиграфа".

Начиная с 2009 года одним из направлений деятельности Украинского Бюро психофизиологических исследований и Безопасности определено проведение ПФЭ, что связано с трудоемкой проработкой методологии производства судебных психофизиологических экспертиз и подходов к оценке полученных результатов.

Благодаря правильному использованию действующего процессуального законодательства и собственных профессиональных навыков, обладая большим опытом следственной и оперативной работы, а так же хорошо владея методикой проведения проверок на полиграфе, специалистами нашего Бюро удалось за последние 2 года сформировать уже украинскую досудебную и судебную практику проведения судебных психофизиологических экспертиз.

На сегодняшний день, с полной уверенностью можно отметить, что при расследовании тяжких преступлений потребность в проведении данного рода экспертизах существует и возникает достаточно часто.

Время проведения экспертизы с одним человеком по одному эпизоду преступления составляет минимум 7 дней, и включает в себя 2-3 дня подготовки (изучение дела, составление тестов), 1-3 дня работа с проверяемым, 3-4 дня подготовка заключения по результатам проверки.

Полагаем необходимым отметить, что Заключение ПФЭ не может являться прямым доказательством. Учитывая, что объектом психофизиологического исследования является сам проверяемый человек и зарегистрированные полиграфом психофизиологические реак-

ции этого человека, выводы этой экспертизы построены как и в других экспертизах на обосновании причинно-следственных связей. На сегодняшний день нами проработан примерный вариант возможной формулировки выводов экспертизы, который звучит так:

Проведенным психофизиологическим исследованием, анализом и экспертным обчетом зарегистрированных полиграмм с графическим изображением психофизиологических реакций проверяемого, специалист-полиграфолог пришел к следующим выводам:

1. Выраженность, совокупность и системность проявленных и зарегистрированных психофизиологических реакций проверяемого ИВАНОВА, на значимые вопросы тестов согласуются с его показаниями, а так же вербальными ответами об обстоятельствах и деталях совершенного преступления в отношении потерпевшего ПЕТРОВА.

2. Информация о деталях совершенного преступления, которой располагает проверяемый ИВАНОВ, с высокой степенью вероятности была получена им на момент произошедшего исследуемого события, закрепились в его памяти естественным образом в форме идеальных следов (образов событий) о субъективных насильственных действиях в отношении потерпевшего ПЕТРОВА.

Сразу обращаю внимание, что понимание глубины смысла данного вывода напрямую зависит от понимания или знания общих основ методики проверки на полиграфе или хотя бы детального изучения описательной и синтезирующей части экспертного заключения.

Аналогичные выводы были изложены Украинским Бюро ПФИ в ранее проведенных 5 психофизиологических экспертизах по уголовным и гражданским делам, из них - по двум имеются приговора коллегий судей Луганского апелляционного суда с признанием заключений экспертизы на полиграфе как доказательства; по третьему на стадии досудебного следствия было дано Заключение о непричастности лица к совершенному преступлению, человек освобожден из под стражи и в отношении него прекращено уголовное преследование; еще одно дело с нашим Заключением ожидает судебного рассмотрения. Последняя экспертиза проводилась нами по факту рейдерства одного из Московских НИИ, это дело так же пока находится в рабочей стадии, но уже на территории России.

Положительная практика наших экспертиз была одобрена руководством СУ УМВД Украины в Луганской области, так 21.05.2010 года за № 4\5363 в адрес руководителей следственных подразделений направлялось письмо с рекомендацией проводить при необходимости

ти психофизиологические экспертизы по уголовным делам, назначение которых согласовывать с руководством СУ.

Подводя итог своему короткому выступлению, хочу отметить, что в настоящее время имеются все необходимые предпосылки востребованности, достаточная научная и законодательная основа для проведения судебных психофизиологических экспертиз при расследовании преступлений.

УДК 343.983

Н.Н. Китаев

кандидат юридических наук, доцент,
заслуженный юрист России,
доцент кафедры специальных юридических дисциплин
(Иркутский государственный технический университет)

А.Н. Архипова

старший преподаватель кафедры
специальных юридических дисциплин
(Иркутский государственный технический университет)

О НЕЗАКОННОМ СПОСОБЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПРОСА НА ПОЛИГРАФЕ В ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Анотация. В статье рассматриваются проблемы применения полиграфа в правоприменительной деятельности. Авторы основывают материал на конкретных примерах из уголовных дел. Анализируется законодательство, регламентирующее применение полиграфа.

Ключевые слова: полиграф, опрос, психофизиологическая экспертиза, доказательство.

В последние годы в ряде регионов России нашла свое распространение трансформация результатов опроса на полиграфе, как одного из видов оперативно-розыскных мероприятий, в процессуальную форму - для последующего использования в процессе доказывания.

Так, приговором Увельского районного суда Челябинской области от 29 сентября 2003 г. В. Мальцев признан виновным в совершении преступления, предусмотренного ч.1 ст.105 УК РФ, и приговорен к 8 годам лишения свободы. Суд, обосновывая доказанность вины подсу-

димого, сослался на документ оперативного использования - справку о результатах опроса Мальцева на полиграфе.

Федеральный судья Мещанского районного суда Центрального административного округа г. Москвы в приговоре по делу И. Якушевой (ч. 1 ст. 105 УК РФ) сделал ссылку на справку о результатах опроса с использованием полиграфа. Данный документ, согласно которому, "с высокой степенью вероятности И.Н. Якушева причастна к убийству гр. Сорокина...", использован судьей, как доказательство, подтверждающее вину.

По уголовному делу об убийстве С. Ефремова подсудимый Д. Авдеев отказался от данных ранее признательных показаний. Кунцевский районный суд г. Москвы, взяв за основу показания, полученные в ходе предварительного расследования, обосновал свой обвинительный приговор в том числе и тем, что "в материалах уголовного дела имеется справка по результатам опроса Авдеева с применением полиграфа, в которой указано, что Авдеевым совершено убийство Ефремова...".

В Ростовской области следователи приобщают к материалам уголовных дел результаты опроса с использованием полиграфа, оформленные в виде выписок из справки либо рапортов. При этом задания органу дознания на проведение исследований даются в рамках отдельных поручений по выполнению оперативно-розыскных мероприятий.

В Брянской области следователи разработали "механизм закрепления" результатов полиграфического опроса:

1. К материалам уголовного дела приобщается справка-меморандум о проведенных оперативно-розыскных мероприятиях и справка специалиста-полиграфолога.

2. Проводится допрос специалиста о результатах опроса и научных методах, используемых при снятии данных и подсчете результатов полиграмм.

3. Допрашивается лицо, опрошенное ранее на полиграфе, с предъявлением ему результатов опроса.

Следователи Брянской области считают материалы полиграфической проверки "иными документами", предусмотренными гл. 10 УПК РФ, поэтому оперируют ими в дальнейшем, как доказательствами, отражая в обвинительном заключении.

Аналогичной позиции по привлечению полиграфологов в качестве специалистов с применением указанных процессуальных норм придерживаются и следователи Астраханской области.

Все эти примеры с перечислением "положительной" трансформации результатов полиграфического опроса в уголовно-процессуальное доказательство взяты нами из официального документа, подписанного первым заместителем Генерального прокурора РФ Ю.С. Бирюковым, и направленного во все структурные подразделения органов прокуратуры России¹. Нужно отметить, что возникший в 2007 г. Следственный Комитет при прокуратуре РФ до сих пор использует рекомендации данного обобщения в своей практической деятельности.

Сама по себе идея такого новаторства выглядела бы весьма похвальной, если не считать одно важное обстоятельство. В соответствии с п. 1.2 Инструкции о порядке использования полиграфа при опросе граждан, утвержденной 28 декабря 1994 г., сведения, полученные в ходе опроса с использованием полиграфа, не могут служить доказательствами, а имеют только ориентирующее значение из-за их вероятностного характера².

Сторонники отнесения результатов полиграфических испытаний в категорию судебных доказательств обычно не упоминают про обстоятельство, делающее вероятностными (гадательными) выводы оператора, – большую вариабельность причин, по которым испытуемый может давать реакцию "виновного лица", хотя к преступлению непричастен, либо демонстрировать "симптомы невиновности" при убедительной совокупности изобличающих доказательств. Выяснилось, что конкретные общественные ситуации в разных странах позволяют неоднозначно толковать результаты полиграфических испытаний. Польские исследователи З. Божычко и Т. Ханаусек, определяя принципы полиграфических исследований, сообщают: "Исследования доказали, что общественные условия так обуславливают психические процессы личности, что различные изменения этих условий влекут изменения реакций на идентичные раздражители. С учетом этого исследования возможности применения полиграфа в польских условиях следует признать – как и для каждой страны – оригинальными, поскольку ценность методик, разработанных для одной стра-

¹ Информационное письмо "Обобщение практики использования возможностей полиграфа при расследовании преступлений" от 14 февраля 2006 г. № 8-15-05.

² Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий. – М., 1999. – С. 55–56.

ны, может быть непригодна в условиях другой"¹. После проведения многолетних экспериментальных испытаний пригодности полиграфа в Польше, Т. Ханаусек и в других своих работах подтверждает тезис об уникальности результатов полиграфического исследования для каждой страны².

Данное положение, отвергающее универсальность экспертных методик для полиграфа, свидетельствует, на наш взгляд, что этот метод может служить лишь ориентиром для криминалистов и оперативных работников, а его результаты не вправе претендовать на получение статуса уголовно-процессуальных доказательств. Если судебные медики и психиатры успешно осваивают зарубежные методики, то данное обстоятельство объективно доказывает достоверность и универсальность применяемых методик. В практике использования полиграфа такой достоверности нет, исследователи ссылаются на "уникальность" результатов полиграфической проверки для каждого государства, что говорит об отсутствии общепризнанных критериев диагностических признаков. Поэтому нельзя согласиться с мнением Я.В. Комиссаровой и А.П. Сошникова "о возможности, с процессуальной точки зрения, придания проверкам на полиграфе статуса самостоятельного вида экспертизы – психофизиологической"³.

Л.М. Исаева обоснованно замечает, что "проблемой в использовании полиграфа является отсутствие стандартизированных методик, позволяющих оценить работу специалиста-полиграфолога ... Поэтому результат данного исследования просто не имеют такого свойства доказательств, как достоверность, а, следовательно, не может быть доказательством"⁴.

Ю.И. Холодный уверяет, что "к началу 2008 г. известны уже десятки случаев, когда результаты опроса с использованием полиграфа,

¹ Зинкевич И.Б. Проблемы использования полиграфа при расследовании преступлений в ПНР // Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии. - Киев, 1980. - С. 194-195.

² Зинкевич И.Б. Указ. раб. С. 195.

³ Комиссарова Я.В., Сошников А.П. Заключение полиграфолога как источник доказательств // Актуальные проблемы современной криминалистики. Ч. 1. Симферополь, 2002. - С. 68-69. См. также: Китаев Н.Н. Психофизиологическая экспертиза - грубое нарушение Инструкции о порядке применения полиграфа при опросе граждан // Российский следователь. - 2007. - № 3.

⁴ Исаева Л.М. Использование психологических методов в сфере уголовного судопроизводства // Юридический консультант. - 2005. - № 9. - С. 25, 28.

выполненные в форме судебно-психофизиологической экспертизы, были признаны доказательствами судами различных инстанций, в том числе – Военной коллегией и Коллегией по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации¹. В. Куликов и А. Веретенников сообщают, что с 1994 г. Верховный Суд России принял как доказательство "всего 24 такие экспертизы. Причем во всех случаях это были исследования, проведенные экспертами ФСБ. Экспертизы на милийских полиграфах суды нередко отклоняли"².

Авторы, призывающие придать результатам опроса на полиграфе статус уголовно-процессуальных доказательств, старательно избегают упоминания о многочисленных ошибках и нарушениях, которые очень дорого обходятся для испытуемых лиц. Достаточно вспомнить недавний случай (2003–2004 гг.) привлечения к уголовной ответственности несовершеннолетнего жителя Ставропольского края Д. Медкова, обвинявшегося в том, что он убил свою сестру, ее тело расчленил и по частям сжег в печи. Позднее выяснилось, что "убитая" сестра жива, вышла замуж в другом регионе страны, родила ребенка и не подозревала, что ее тайный отъезд к жениху обернется судебным вердиктом в отношении брата. По итогам служебного расследования данного случая следователь А. Анищенко и прокурор Г. Кашкидько написали рапорты об отставке, добровольно прекратил свои полномочия судья Ю. Иванов³. А основным доказательством вины Д. Медкова являлись показания его школьного товарища А. Хиленко, чья проверка на полиграфе была признана "полностью объективной", хотя на самом деле Хиленко лгал⁴.

В другом случае по обвинению в совершении убийства депутата думы Слюдянского района Иркутской области был арестован начальник Байкальского ГОВД В. Карабанов. Руководитель УБОП ГУВД по Иркутской области Ф. Чернышев в своем интервью прессе заявил: "Исполнитель преступления Карабанов прошел три полиграфических исследования, вынесено научно обоснованное заключение о том,

¹ Холодный Ю.И. Судебно-психофизиологическая экспертиза с применением полиграфа: период становления // Вестник криминалистики. – 2008. – № 1. – С. 25.

² Куликов В., Веретенников А. Охотники за головами // Российская газета. – 2008. – 16 сентября.

³ Комсомольская правда. – 2007. – 21 февраля.

⁴ Колесников В. Как "шили дело" на Диму // Комсомольская правда. – 2007. – 13 января.

что именно он совершил это убийство"¹. Однако Иркутский областной суд оправдал В. Карабанова и освободил из зала суда: выяснилось, что Карабанов оговорил себя в процессе неправомерного получения от него показаний (Приговор Иркутского областного суда от 1 сентября 2008 г.).

О несостоятельности "психофизиологической" экспертизы свидетельствует и другое дело, изученное авторами. В июле 2006 г. в Москве на квартире И. Старуновой был убит ее знакомый Д., тело которого при невыясненных обстоятельствах подверглось расчленению здесь же, а затем исчезло. Сама Старунова при ее допросе сообщила, что убийство потерпевшего, якобы, в ее присутствии совершил Д. Тихонов, который расчленил тело в ванной комнате, а потом постепенно вынес части трупа из квартиры и где-то закопал.

Тихонов не отрицал, что в указанное время находился на квартире Старуновой вместе с Д. непродолжительное время, но никакого преступления не совершал. При осмотре жилища обнаружили замываемые следы крови, нож и молоток со следами крови Д. Тихонова осудили к 8 годам лишения свободы. Дальнейшие жалобы осужденного и его адвоката привели к отмене приговора и повторному судебному рассмотрению дела. Записи видеокamer, установленных возле подъезда жилища Старуновой показали, что Тихонов и Д. вместе находились в данной квартире не более 25 минут, после чего Тихонов ушел без всяких предметов в руках. По заключению судебно-медицинского эксперта, за такое время невозможно совершить убийство, расчленив труп и упаковать его части (как утверждала "свидетель" Старунова). Последняя же, как зафиксировали видеокamerы, ранним утром следующего дня вынесла из подъезда явно тяжелую сумку.

Гагаринский районный суд г. Москвы назначил психофизиологическую экспертизу, поручил ее производство "независимому специалисту", И. Нестеренко. Тестированию на полиграфе подвергнули Старунову и Тихонова. Если Тихонов ответил охотно, как мог, на все вопросы, то Старунова свои ответы прервала на середине процедуры опроса - когда ее стали спрашивать о деталях убийства Д.: держала ли она в руках нож, наносила ли удары, расчленяла ли затем труп? В приговоре Гагаринского районного суда от 19 мая 2009 г. цитируется вывод специалиста-полиграфолога:

¹ Самойленко С. Василий Сайков на свободе // Областная газета (г. Иркутск). - 2008. - 3 сентября.

"Тихонов Д.А. удары ножом Д. не наносил, руками к мертвому телу человека не прикасался, в руках документов на автомашину не держал. Старунова 10 июля 2006 года у себя в квартире нож в руках Тихонова не видела, не видела она, чтобы Тихонов расчленил труп Д., и видела потерпевшего после ухода из нее Тихонова. Вместе с указанными однозначными выводами эксперта существуют вероятностные выводы, полученные в результате проведенных исследований в порядке экспертной инициативы, которые с высокой вероятностью свидетельствуют о том, что Старунова в момент видеозаписи ее выхода из подъезда 11 июля 2006 года примерно в 06 часов утра в сумке выносит не системный блок компьютера, а также, с высокой вероятностью, сама лично производила расчленение тела Д." (Лист 29 приговора от 19 мая 2009 г.).

За хищение имущества потерпевшего Д. суд приговорил Старунову к 8 годам 6 месяцам лишения свободы, а Тихонов Д.А. был оправдан по совершению убийства Д. и освобожден из-под стражи в зале суда.

Полагаем, что ссылки суда на доказательственное значение полиграфического опроса подсудимых, именуемого "психофизиологической экспертизой", несостоятельны, так как это прямо противоречит положениям Инструкции о порядке использования полиграфа при опросе граждан. Можно согласиться с таким утверждением в приговоре: "По мнению суда, следователь фактически уклонился от расследования обстоятельств исчезновения Д. по данному делу и, не случайно поэтому, ... следственным путем не найден потерпевший или его тело, не установлены обстоятельства его исчезновения..." (Листы приговора 29-30). Однако плохая работа следственных органов - не повод для использования результатов исключительно оперативного мероприятия (опроса на полиграфе) в качестве судебного доказательства. Убийство Д. так и осталось нераскрытым¹.

Д.А. Кокорев и О.В. Белюшина вынуждены признать: "Пока не решен вопрос относительно использования в экспертной практике математических алгоритмов обработки, применяемых в отечественных полиграфных устройствах. Эти алгоритмы не только не опубликованы, но даже не задекларированы в технической документации полиграфа, что полностью исключает возможность построения выво-

¹ Фалалеев М. Пятиминутка правды. Впервые детектор лжи в суде помог оправдать невиновного // Российская газета. - 2010. - 9 февраля.

дов экспертом на основе этих алгоритмов. А, следовательно, выводы, построенные на результатах математической обработки, в соответствии с ч. 3 ст. 75 УПК РФ могут быть признаны недопустимым доказательством¹. Об ошибках оператора полиграфа, ставших предметом специального обсуждения Верховного Суда РФ, говорится в специальной литературе².

Мы убеждены, что использование отдельными судьями при вынесении приговора результатов опроса на полиграфе в качестве уголовно-процессуального доказательства является противозаконным, а тенденция умножения подобных случаев судебной практики требует немедленного официального разъяснения со стороны Верховного Суда РФ, подобно тому, как ранее этот судебный орган признал лишеным доказательственного значения такой документ, широко составляемый до сих пор, как акт применения собаки-ищейки на месте происшествия³.

УДК 343.98

Б.В. Асаенок

кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры правового обеспечения
деятельности органов пограничной службы ГУО
(Институт пограничной службы Республики Беларусь)

К ВОПРОСУ О РАСШИРЕНИИ ПРЕДМЕТА КРИМИНАЛИСТИКИ

Аннотация. В статье рассмотрена возможность расширения предмета криминалистики и использование криминалистических рекомендаций в административном процессе.

Ключевые слова: криминалистика, предмет криминалистики, административное расследование.

Как известно, вступивший в законную силу Процессуально-исполнительный Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях (далее – ПИК_оАП) воспринял достаточное количе-

¹ Белошина О.В., Кокорев Д.А. Психофизиологическая экспертиза с применением полиграфа // Адвокат. – 2005. – № 7. – С. 50.

² Китаев Н.Н., Китаева В.Н. Экспертные психологические исследования в уголовном процессе: проблемы, практика, перспективы. – Иркутск, 2003. – С. 179-182.

³ Вопросы уголовного права и процесса в практике Верховных Судов СССР и РСФСР. – М., 1980. – С. 294.

ство норм, закрєплених в уголовно-процесуальному законодавстві. Це стосується множини аспектів правового статусу учасників административного процесу, процесу доказування по справах об административних правопорушеннях, окремих видів административно-процесуальних дій і деяких інших. Окремі новачки (наприклад, удосконалені принципи административного процесу) несуть яскраво виражений позитивний характер, оскільки удосконалюють процесуальні гарантії учасників административного процесу. Деякі ж (регламентація особливого обшуку, опитування) створюють суттєві ускладнення в процесі доказування. В силу цього, по нашому мнению, сторона захисту може з більшим успіхом виконувати свої функції і протидіяти веденню административного процесу, перешкодити здійсненню процесуальних дій.

За більш ніж століття свого існування як науки криміналістика накопичила величезний тактичний інструментарій, що дозволяє успішно вирішувати завдання розкриття, розслідування і запобігання злочинам, подолання протидії розслідуванню на різних його етапах. Разом з тим, мало вивченими (якщо не сказати, зовсім не вивченими) залишаються питання застосування криміналістичких рекомендацій в административному процесі. Так, виник інтерес російських учених-криміналістів до методики розслідування злочинів з административною відповідальністю, тактиці призначення криміналістичких експертиз в административному процесі, методиці ведення административного процесу по справах об административних правопорушеннях, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху і до деяких інших. Однак зазначені дослідження єдиничні і їх результати відомі тільки вузькому колу учених-криміналістів. В підручниках же по криміналістиці до сих пор немає ні одного згадування про те, що криміналістичкі рекомендації можуть застосовуватися і в административному процесі. Традиційно в предмет криміналістики включаються тільки рекомендації по розкриттю, розслідуванню і запобігання злочинам. Хоча, якщо звернути увагу на деякі з методик розслідування злочинів, викладені в підручниках криміналістики минулого століття, то можна побачити, що вони відносяться до вже давно декриміналізованих діянь (наприклад, спекуляція), що, разом з тим, не зменшує їх значення застосовуючи до

производству по аналогичным административным правонарушениям. Кроме того, отдельные вопросы применения криминалистических знаний на настоящем этапе явно не заслуживают того внимания, которое на них обращалось изначально. Так, например, криминализация в середине 20-ых гг. двадцатого века обращения холодного оружия привела к появлению криминалистической экспертизы холодного оружия. В настоящее время данный состав частично декриминализован, однако наука криминалистики все равно оставляет криминалистическое исследование холодного оружия в своей сфере.

Проблема расширения предмета криминалистики обсуждается учеными-криминалистами уже достаточно давно. Причем вопрос о включении в него методики ведения так называемого "административного расследования" как отдельного предмета научного внимания не ставится. Причиной этому видится то, что инерция большинства криминалистов, исходя из самого названия науки, не позволяет ее вывести из сферы обеспечения лишь криминального расследования, т.е. расследования преступлений. Научная терминология большинства учебников содержит такие понятия, как "следственная тактика", "следственные версии", "следственные хитрости" и т.п., хотя в расследовании участвуют и дознаватель, и орган дознания. Эта мыслительная инерция, как нам представляется, не позволяет большинству ученых взглянуть на предмет криминалистики шире, т.е. согласиться с тем, что криминалистические рекомендации уже давно и прочно укоренились в деятельности правоохранительных органов при ведении административного процесса. Кроме того, обращению внимания в сферу административной юрисдикции препятствует и то, что многие ученые не считают сферу административной юрисдикции достойной внимания в силу меньшей общественной опасности административных правонарушений. Однако практика, как будет сказано позже идет другим путем.

И прежде чем остановиться на практическом применении криминалистических рекомендаций в административном процессе, нам представляется уместным остановиться на вопросах чисто теоретического плана. Даже поверхностное изучение ПИКсАП позволяет убедиться в том, что он содержит достаточно большое количество заимствований из Уголовно-процессуального кодекса. В силу этого при идентичности норм, регулирующих те либо иные отношения, было

бы неверным говорить о существенном различии этих правоотношений. Да, предметом уголовного права и административно-деликтного права являются деяния разной общественной опасности, в силу чего за них предусмотрена различная ответственность. Но в предмет уголовно- и административно-процессуального регулирования зачастую входят одни и те же правоотношения. Например, сложно найти различие между правилами осмотра помещений и иных законных владений в уголовно- и административно-процессуальном законодательстве, единым является порядок назначения и производства экспертиз и многое другое. В силу существенной близости рассматриваемых правоотношений мы считаем, что и криминалистические рекомендации должны применяться к ним однообразно. И, таким образом, по нашему мнению, криминалистика должна служить не только интересам раскрытия, расследования и предотвращения преступлений, но и интересам ведения административного процесса.

Все это, конечно, большая, но сугубо научная проблема. Практика же правоохранительной деятельности уже давно, где интуитивно, а где сознательно применяет криминалистические рекомендации. Так, любое производство по делам об административных правонарушениях содержит рекомендуемый набор процессуальных действий (алгоритм подготовки к рассмотрению дела об административном правонарушении), что, по сути, является применением общих положений методики раскрытия, расследования и предупреждения отдельных видов и групп преступлений. В практике появились алгоритмы проведения опроса отдельных категорий лиц применительно к предмету доказывания по данной категории дел. Есть и иные примеры.

Наиболее естественным для административного процесса явилось проникновение в него тактических приемов использования технико-криминалистических средств. Применительно к административному процессу органов пограничной службы следует обозначить, что в полном объеме применяются рекомендации таких отраслей криминалистической техники, как криминалистическая фотография и видеозапись, криминалистическая трасология, технико-криминалистическое исследование документов, криминалистическая габитоскопия, криминалистическая регистрация.

Так, криминалистические средства обнаружения, фиксации и изъятия следов обуви при выявлении признаков незаконного пересе-

чения государственной границы в настоящее время применяются во всех случаях. Приложением к протоколам осмотра в большинстве случаев служат фототаблицы, оформленные согласно криминалистическим рекомендациям. Нарушители государственной границы подвергаются обязательному дактилоскопированию и постановке на учет. Осмотр документов, дающих право на пересечение границы, и выявление признаков их полной или частичной подделки в пунктах пропуска практически всегда предшествует назначению технико-криминалистической экспертизы документов. Кстати, эксперты органов пограничной службы, по мнению иных правоохранительных органов, обладают наибольшим опытом в проведении данного вида экспертиз.

Гипотетически возможным является применение в административно-процессуальной деятельности органов пограничной службы положений криминалистического оружиеведения, криминалистического исследования материалов, веществ и изделий, криминалистической одорологии.

Относительно применения в административном процессе положений криминалистической тактики существует ряд проблем правового характера. Прежде всего, перечень следственных действий значительно шире, чем перечень административно-процессуальных действий, результаты которых признаются доказательствами в административном процессе. К последним ПИКоАП относит: административное задержание, личный обыск задержанного, осмотр, освидетельствование, изъятие вещей и документов, опрос, назначение экспертизы, получение образцов для сравнительного исследования.

Тактика осмотра, освидетельствования, назначения экспертизы, получения образцов для сравнительного исследования, опроса и административного задержания могут быть в полном объеме заимствованы из соответствующих разделов криминалистической тактики. Тактика изъятия предметов и документов в полной мере совпадает с тактикой выемки. Однако практика ведения административного процесса встречается с проблемами проведения действий, аналогичных очной ставке, предъявлению для опознания, проверке показаний на месте. И здесь именно криминалистические рекомендации могут дать возможность, не изменяя в корне законодательства, разработать тактику ведения уже имеющихся административно-процессуальных действий для решения вышеуказанных задач.

Именно с криминалистических позиций следует рассматривать порядок проведения опроса двух лиц, в объяснениях которых имеются существенные противоречия. ПИКоАП не воспрещает такой опрос, тем более, что его необходимость при рассмотрении дела об административном правонарушении в большинстве случаев очевидна. И если тактические приемы очной ставки при таком опросе применимы в полном объеме, то порядок его процессуального закрепления нуждается в дополнительной разработке.

Интересен также вопрос, чем с процессуальной точки зрения является ситуация, когда лицо, незаконно пересекшее государственную границу, на местности указывает маршрут и ориентиры своего передвижения, давая объяснения об этом. По тактике это ничем не отличается от проверки показаний на месте. Однако с административно-процессуальное законодательство не предусматривает такого действия. Его оформление в административном процессе возможно лишь с совмещением трех процессуальных действий: осмотр, опрос и изъятие предметов и документов. И если изъятие может быть проведено как отдельное процессуальное действие, то с составление протоколов опроса и осмотра одновременно при проверке действий задержанного лица нецелесообразно. Соответственно, исходя из тех целей, которые преследуются проверкой объяснений, данное действие следует признать более соответствующим по тактике проведения опросу на месте совершения правонарушения. При обнаружении же каких-либо предметов будут составляться протоколы осмотра и изъятия. Существуют и иные мнения по данному вопросу, однако более широко здесь он раскрываться не будет, поскольку нуждается в более глубоком изучении в рамках самостоятельного исследования.

На поверхности лежит и вопрос о применении в административном процессе положений методики раскрытия, расследования и пресечения преступлений. Как уже было сказано, на практике уже существуют определенные алгоритмы деятельности при ведении административного процесса по отдельным составам административных правонарушений. Во многом их составление отражает именно криминалистический взгляд на частные методики расследования. Системное же применение криминалистики в этой связи позволяет выработать типовую структуру подготовки к рассмотрению дела об административном процессе. По нашему мнению, эта структура может выглядеть следующим образом:

- 1) Криминалистическая характеристика данного вида правонарушений.
- 2) Обстоятельства, подлежащие установлению и доказыванию по данной категории дел.
- 3) Типичные поводы и основания к началу административного процесса по данной категории правонарушений.
- 4) Типичные ситуации начального этапа ведения административного процесса.
- 5) Типичные версии относительно обстоятельств совершенного деяния.
- 6) Типичные процессуальные действия начального этапа ведения административного процесса.
- 7) Типичные процессуальные действия последующего этапа ведения административного процесса.
- 8) Особенности рассмотрения данной категории дел об административных правонарушениях.
- 9) Установление причин и условий, способствовавших совершению данной категории правонарушений.

Эта структура, как и другие наши предложения, в целом, не претендуют на полное и всестороннее отражение проблематики применение криминалистических рекомендаций в административном процессе. Однако мы надеемся, что наша статья позволит открыть научную дискуссию в этой пока еще недостаточно исследованной сфере правоохранительной деятельности.

УДК 343.98

Д.В. Исютин-Федотков

кандидат юридических наук, доцент,
докторант научно-педагогического факультета
(Академия МВД Республики Беларусь)

ТАК ЛИ СМЕРТЕЛЬНЫ ГРЕХИ СОВРЕМЕННОЙ КРИМИНАЛИСТИКИ?

Анотация. В статье анализируется работа профессора А.С. Александрова "Семь смертных грехов современной криминалистики". Рассматриваются современные проблемы и тенденции развития криминалистики.

Ключевые слова: смертные грехи современной криминалистики, проблемы развития криминалистики, этапы развития криминалистики.

В 2009 году была опубликована статья профессора А.С. Александра "Семь смертных грехов современной криминалистики"¹. Статья вызвала резонанс среди ученых².

1. Первым "грехом" является гордыня. Профессор А.С. Александров утверждает, что "самодовольством веет от рассуждений коллег о "закономерностях", которые якобы открывает (открыла?) криминалистика. Наиболее ярко концепт "закономерности" отразился на определении "предмета" - обязательного элемента автореферата диссертации".

Криминалистике важно учитывать факторы и рассматривать связь условий, определяющие какое-либо событие (например, преступление). Криминалистика устанавливает законы, т.е. вскрывает закономерные отношения в сфере своего "влияния" (преступление, участники преступления, работа с доказательствами). Это очевидно.

В философии закон - "постоянное и необходимое отношение, связь между явлениями, существующая в объективном мире независимо от человеческого сознания"³. В науке закон - "общее положение какой-нибудь науки, являющееся результатом осмысления и обобщения отдельных наблюдений, исследований". Закономерность - "соответствие с законом, последовательное проявление действия какого-нибудь закона". Отсюда - классическое определение предмета криминалистики как науки "о закономерностях механизма преступления, возникновения информации о преступлении и его участниках, закономерностях собирания, исследования, оценки и использования доказательств и основанных на познании этих закономерностей специальных методов и средств судебного исследования и предотвращения преступлений"⁴.

Следует отметить, что профессор А.С. Александров не намекнул криминалистам направление поиска предмета криминалистики.

¹ <http://www.iuaj.net/node/342>

² См.: Каминский М. К., Каминский А. М. О "грехах" криминалистики и о непорочной деве в лице науки уголовного процесса // <http://www.iuaj.net/node/371>; Л.Я. Драпкин. Совсем несмертные грехи профессора А.С. Александрова // http://community.livejournal.com/uro_masp/26335.html; Бахин В.П. Чему и кому служит криминалистика? // http://community.livejournal.com/uro_masp/27096.html, и др.

³ См.: Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. - М.: "Альта-Принт", 2005. - VIII. - С. 240.

⁴ Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001.

2. Отчасти профессор А.С. Александров прав, критикуя современную криминалистическую науку и образование за нахождение в состоянии "вечно вчерашние". Такая оценка дается за грех № 2 "не сотвори себе кумира". Грех состоит в том, "что авторитет некоторых криминалистов таков, что они получили статус кумиров, чьи суждения почитаются непрерываемыми истинами на всем смысловом пространстве специальности 12.00.09. Между тем, истины которые они создавали, остались в прошлом веке". Современная криминалистика формируется на трудах Р.С. Белкина, А.И. Винберга, С.М. Потапова, И.Н. Якимова, Н.В. Терзиева, Л.Е. Ароцкера и других ученых прошлого века. Однако профессор А.С. Александров забыл упомянуть суждения, созданные в позапрошлом веке. Такими "кумирами" являются В. Гершель, Г. Фолдс, Ф. Гальтон, Е.Ф. Буринский, Г. Гросс и другие. В этой связи нас упрекают "вместо того, чтобы создавать новые концепты, теория доказательств возится со скелетообразными схемами прошлого ...". Наука не должна стоять на месте, но зачем профессор А.С. Александров призывает нас связывать традицию знания с Аристотелем, Цицероном и Квинтилианом, а не с "шестидесятниками"?

3. Третий грех. "Грех косноязычия, словоблудия. Создается впечатление, что криминалисты специально так усложнили свой язык, чтобы их никто не понимал". Трудно не согласиться. В последнее время появилась серия работ, критикующих язык криминалистики¹. Но не все так смертельно. Язык криминалистики подвижен и развивается. Научно-технический прогресс неизбежно будет влиять на язык науки.

4. Грех № 4. "Криминалистика выродилась в схоластику. Она производит знания, по большому счету никому не нужные, кроме самих криминалистов. Наиболее яркое свидетельство тому бесполезные споры о словах: что такое криминалистика, тактика, стратегия, модель, ситуация и пр.". О словах говорили выше, в третьем грехе. Согласны, что "уровни доказывания", "алгоритмы", "методики" и пр. – все, с чем носятся криминалисты как некими "объективностями", есть

¹ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Изд-во НОРМА (Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М), 2001; Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криминалистика: природа и система. – М.: Юристъ, 2005; Радецка В.Я. Мова науки криміналістики: Діаг. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Київ, 2002, и др.

производное от структуры уголовного процесса". Но нельзя согласиться с тем, что "изменится структура (предположим) досудебного производства и весь рой криминалистических построений относительно доказывания (типа пресловурых "уровней") превратится в хлам". То же самое можно сказать о рое уголовно-процессуальных построений. Как только изменится структура досудебного производства в хлам превратятся многие научные наработки уголовного процесса. Такое утверждение относится ко всем отраслям процессуального права.

5. Грех № 5 состоит в том, что "криминалистика навязала специальности 12.00.09 чуждое юристам естественно-научное мировоззрение".

Профессор А.С. Александров утверждает, что "сфера применения научно-технических средств в доказывании ограничена; а для разработки судебной тематики естественно-научный пафос вообще неуместен. На суде абсолютное знание не достижимо, здесь царствует мнение". Мнение формируется в том числе с помощью естественных и точных наук. С помощью языковых моделей (которые являются формой) можно корректировать мнение в судебном доказывании. А содержанием этой формы будут результаты применения научно-технических средств.

Не спорим с тем, что "математический анализ, применение машин никогда не заменят человеческий фактор в судебном доказывании фактов. Судебная истина есть результат судебного договора, а судебное доказывание есть искусство". Профессор А.С. Александров ссылается на И. Бентама: "Долг судьи заключается в принятии доказательств с той и другой стороны, в возможно лучшей форме, в сравнении их и в постановлении решения на основании их вероятной силы. Таким образом искусство судопроизводства есть в сущности ничто иное как искусство пользоваться доказательствами"¹. Правильно, именно пользоваться доказательствами, в том числе с помощью криминалистической техники. Понимаем как собирание доказательств, которое включает их обнаружение, фиксацию, изъятие, сохранение, исследование и использование. Кто владеет таким искусством, тот и формирует мнение, в том числе в суде.

6. Шестой грех. "Криминалистика не перестроилась на рельсы состязательности или почти не перестроилась. Об этом свидетельст-

¹ Бентам И. О судебных доказательствах (пер. И. Горановича). - Киев, 1876. - С. 1.

вует то, что она не видит научного интереса в разработке тем, связанных с расследованием дела в суде, по инерции отработывая предвзятельное расследование".

Не думаем, что уголовный процесс перестроился на рельсы состязательности. Кроме декларирования состязательности в законодательстве дальше дело не пошло. Тем не менее в криминалистике есть попытки рассмотреть проблемы перехода на состязательность¹.

Что касается научного интереса криминалистов в разработке тем, связанных с расследованием дела в суде. Таких тем много, формат тезисов не позволит перечислить всех ученых, посвятивших работы расследованию дела в суде: Л.Е. Арошкер, И.В. Головачев, К.С. Егоров, М.В. Жижина, С.Л. Кисленко, А.Ю. Корчагин, А.Ю. Рожков, С.П. Сухов, О.А. Сычѐва, Е.А. Уткин и другие².

Трудно оспорить утверждение о том, что "отечественная криминалистика не смогла предложить сколько-нибудь приемлемых практических пособий адвокатам, прокурорам, судьям для работы с доказательствами в суде". Но можно вспомнить работы таких ученых как Т.П. Андрианова, М.О. Баев, Т.В. Варфоломеева, К.В. Вишневецкий, О.В. Вишневская, М.Г. Зорина, Д.С. Игнатов, Е.П. Ищенко, В.Я. Колдин, И.М. Можар, О.А. Соя-Серко, Т.М. Федоренко и др.³. Согласно,

¹ Зайцева Е.А. Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства: Дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2008; Моряшова Н.А. Проблемы криминалистической тактики в условиях состязательности сторон: Дис. ... канд. юрид. наук. - Владивосток, 2004, и др.

² Арошкер Л.Е. Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел: Дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1965; Кисленко С.Л. Тактика судебного следствия и ее место в системе криминалистики: Дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2002; Корчагин А.Ю. Криминалистические проблемы организации судебного разбирательства по уголовным делам: Дис. ... канд. юрид. наук. - Краснодар, 2002; Рожков А.Ю. Криминалистическое обеспечение гражданского и арбитражного судопроизводства: Дис. ... канд. юрид. наук. - Воронеж, 2003; Сухов С.П. Тактические особенности судебного следствия: Дис. ... канд. юрид. наук. - Свердловск, 1972, и др.

³ Андрианова Т.П. Применение специальных криминалистических познаний при судебном разбирательстве уголовных дел: Дис. ... канд. юрид. наук. - Минск, 1988; Баев М.О. Тактические основы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве России: теория и практика: Дис. ... д-ра юрид. наук. - Воронеж, 2005; Варфоломеева Т.В. Организационные, процессуальные и криминалистические проблемы защиты адвокатом прав подозреваемого, обвиняемого, подсудимого: Дис. ... д-ра юрид. наук. - Киев, 1994; Зорина М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде: Дис. ... канд. юрид. наук. - Минск, 2002; Ищенко Е.П. Применение синхронной записи звука и изображения при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел: Дис. ... канд. юрид. наук. - Свердловск, 1974; Колдин В.Я. Теоретические основы и практика применения идентификации при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел: Дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 1970; Соя-Серко О.А. Допрос подсудимого в советском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1969, и др.

не всегда диссертация дает повод для создания практических пособий. Но наука движется в направлении криминалистического обеспечения тактики судебного следствия. Это тенденция развития криминалистики¹.

Можно дискутировать с профессором А.С. Александровым в том, что "отстала наша наука в разработке таких фундаментальных для состязательного правосудия тем, как техника прямого, перекрестного допроса, передопроса; искусство формулирования и постановки вопросов; допустимость, относимость вопросов; критерии наводящих вопросов, лингво-психическая сила судебных доказательств и пр. Ничего этого современная криминалистика не только не изучала, но даже не поставила на повестку изучения и преподавания".

Различным аспектам допроса и очной ставки в настоящее время посвящено не менее 80 диссертаций. В них содержатся различные аспекты исследования вопросов и ответов, а, например, М.В. Галезник посвятила диссертацию данному направлению².

7. Грех № 7. "Криминалистика "подмяла" под себя теорию доказательств уголовного процесса, искалечила ее. Криминалистика и теория доказательств принадлежат к разным типам науки: первая относится к точным наукам, вторая – к юридическим, гуманитарным". Знакомый текст, об этом в грехе № 5.

В познании и доказывании важны эмоциональные и языковые компоненты, человеческий фактор. Но вещи и процессы для человека – это комплекс ассоциаций, смыслов, т.е. информация в широком смысле. И мнения, решения человек определяет через информацию, поступающую к нему через отбор и интерпретацию фактов. Проблема в философском понимании данного вопроса.

Итак, смертельные грехи современной криминалистики не так уж смертельны. Проблемы научного поиска и развития в криминалистике есть, но подобные проблемы характерны для многих юридических, как впрочем, большинства гуманитарных наук. Связано это, скорее всего, с наступлением некоего переходного, переломного периода или этапа развития криминалистики. С точки зрения Р.С. Белкина существуют три этапа формирования и развития криминалисти-

¹ Криминалистика : учебник / под ред. А.Г. Филиппова. – М.: Высшее образование, 2007. – С. 156-157.

² Галезник М.В. Теоретико-прикладные аспекты вопросов и ответов при расследовании преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук. - Минск, 2004.

ки: 1) консолідації криміналістических знань і начала розробки научних методів расследования и розыска; 2) конституирования криміналістики как самостоятельной области научного знания; 3) формирования развитых частных криміналістических теорий¹. Видимо, наступає момент становлення четвертого етапа розвитку криміналістики. Он связан с активной технізацією общества в целом и гуманитарного знания в частности.

УДК 343.985:343.982

Є.І. Макаренко

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ ТА СЛІДСТВА

Анотація. Статтю присвячено розгляду новітніх способів інформаційного забезпечення розшуку злочинців, що переховуються від органів дізнання та слідства.

Ключові слова: розшук, злочинець, інформаційна система, інтегрований банк даних, облік, інформація, суб'єкт, особа.

Слухаючи і читаючи інтерв'ю Міністра внутрішніх справ України, генерал-лейтенанта міліції А.В. Могильова², не можна не радіти тому, що розшук і затримання невідомих і встановлених злочинців, які переховуються від органів дізнання, досудового слідства чи суду, були й залишаються одними з основних завдань органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю, ступінь виконання яких є важливим показником ефективності їх діяльності.

Але як виглядає цей показник сьогодні? Так, за даними Генеральної прокуратури України, станом на 01.01.2010 р. залишилися нерозкритими 165576 злочинів, тобто майже кожен третій з числа вчинених у

¹ Див.: Белкин Р.С. Криміналістическая энциклопедия. - М.: Мегатрон XXI, 2000.

² Могильов А. Працюватимемо над розкриттям, а не над гарними звітами. Газета Моменти від 28 травня 2010 року. - С. 3.

2009 р. Загальна ж кількість нерозкритих злочинів, з урахуванням минулих років, уперше сягнула 2 032 637, з яких 1 148 639 – тяжкі та особливо тяжкі, 6913 умисних вбивств і замахів та понад 17 тис. умисних тяжких тілесних ушкоджень. Не розшукано понад 20,5 тис. злочинців, які роками ухиляються від слідства та суду.¹

Незадовільний стан розшукової роботи в Україні зумовлює гостру потребу в підвищенні ефективності праці всіх служб МВС, більш активному використанні у справі розшуку злочинців новітніх інформаційних технологій. У протилежному разі перевага завжди буде на боці злочинців, які на своєму інформаційно-технічному озброєнні коштів не економлять. Пам'ятають давню мудрість: "Попереджений – значить озброєний".

Проведене нами інтерв'ювання співробітників кримінальної міліції та вивчення розшукової практики дозволяє зробити висновок, що використання інформаційних баз даних, як складової частини діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів, незважаючи на їх криміналістичну значимість, залишається, на наш погляд, на низькому технічному й методичному рівнях. Причини криються у тім, що основи існуючого інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності підрозділів органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю були закладені ще років 40 тому. А проінтерв'ювані понад 100 співробітників кримінальної міліції, що підвищували кваліфікацію та слухачів-заочників Дніпропетровського ДУВС, показали, що можливості криміналістичних обліків використовуються ними ще вкрай недостатньо, переважно через їхнє слабке знання як системи криміналістичної реєстрації (особливо по лінії Інтерполу), так і конкретної інформації, що міститься в ній. У зв'язку з цим не лише удосконалення існуючої системи криміналістичної реєстрації, а й навчання співробітників міліції стосовно можливостей її використання – є одним із зобов'язаних методичних завдань.

Сучасну систему інформаційного забезпечення ОВС складає сукупність інформаційних підсистем певних обліків на базі програмних, комп'ютерних і комунікаційних комплексів, що забезпечують

¹ Див.: Інформація Верховній Раді України "Про стан законності в державі за 2009 рік" (відповідно до статті 2 Закону України "Про прокуратуру"). http://www.gp.gov.ua/ua/vlada.html?m=publications&_t=rec&id=36585; 100 днів нового керівництва МВС. - X.: Права людини, 2010 р. - 100 с. <http://library.khpg.org/files/docs/1277206750.pdf>

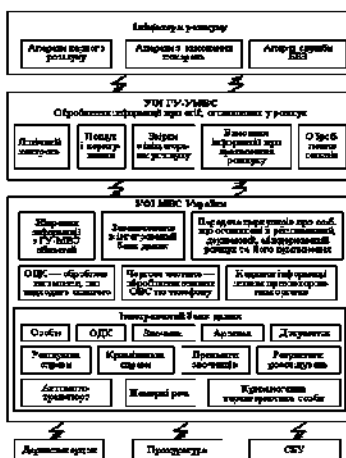
**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

оперативний обмін між підрозділами органів внутрішніх справ повідомленнями і даними оперативно-розшукового, довідкового та адміністративно-управлінського характеру. Зокрема, для розшуку злочинців в інформаційній мережі МВС України функціонують такі інформаційні підсистеми: "Інтегрований банк даних" (ІБД), "Розшук", "Впізнання", "Арсенал"; "Наркобізнес", "ОДК" та ін.

ІС "Інтегрований банк даних" (ІБД) містить інформацію щодо осіб криміногенних категорій (особливо небезпечні рецидивісти, "гастролери", оголошені у міждержавний розшук, бродяги); нерозкриті тяжкі злочини, викрадену, вилучену, знайдену зброю; номерні речі; транспортні засоби, викрадені в Україні та країнах СНД. Передбачається поєднання обліків зареєстрованого та викраденого транспорту, що дасть змогу виявляти викрадений транспорт на етапі реєстрації, підвищити достовірність масивів і надавати на запити ОВС більш повну інформацію. Інформаційна система ІБД призначена для оперативного забезпечення працівників і підрозділів ОВС інформацією для розшукової діяльності, розслідування і попередження злочинів, і прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях управління.

В ІБД ведуться інформаційні обліки "Особа", "Річ", "Зброя", "Угон", "Злочин", "Антикваріат", при цьому можна включати додаткові інформаційні обліки, не порушуючи існуючі об'єкти. Зокрема, ІБД забезпечує пошук:

- осіб за фрагментами установчих даних, описами, дактилоформулами;
- злочинів за документами, описами;
- територіальних об'єктів за фрагментами установчих даних;
- антикваріату за фрагментами установчих даних, описами;
- автотранспорту за фрагментами установчих даних (номери агрегатів або державними номерними знаками);
- номерних речей за фрагментами установчих даних (безпосередньо речі або її номерної деталі);
- зброї за фрагментами установчих даних (безпосередньо зброї або її номерної деталі).

Для отримання інформації за вмістом ІБД призначена підсистема оброблення запитів абонентів у режимі безпосереднього доступу до ІБД через телефонні канали зв'язку. Оперативно-розшукову інформацію можна одержати також в черговій частині Управління оперативної інформації МВС України.

ІС "Розшук" призначена для централізованого збирання інформації від ініціаторів розшуку про осіб, що розшукуються і встановлюються, зокрема оголошені в регіональний, державний, міждержавний розшук, її оброблення та надання за запитом працівників ОВС, інших зацікавлених міністерств і відомств (*див. схему*). Функціонування ІС регламентовано Законом України від 18.02.1992 р. "Про ОРД" і відповідними наказами та розпорядженнями МВС України¹.

Інформація збирається ініціаторами розшуку на регіональному рівні в управліннях (відділеннях) оперативної інформації (УОІ/ВОІ) ГУ-УМВС, обробляється і передається каналами електронної пошти до УОІ МВС України для об'єднання з інформацією, яка надійшла з інших регіонів. Концентрація інформації про розшукові справи в УОІ МВСУ дає можливість вчасно надсилати відомості про осіб, оголошених у міждержавний розшук на території України, до Головного інформаційно-обчислювального центру МВС Російської Федерації і стежити за передорученням розшуку. Інформація про осіб, що розшукуються в країнах СНД, надходить в електронному вигляді і інтегрується до банку даних. Після узагальнення вся інформація розсилається електронною поштою в УОІ/ВОІ ГУ-УМВС України. Отже, кожна інформаційна служба областей України має загальний масив інформації про осіб, оголошених у регіональний, державний і міждержавний розшук.

ІПС "ОДК" призначена для обробки і накопичення інформації щодо судимості осіб, які перевіряються.

В цьому році з метою попередження можливих терористичних проявів на території України, насамперед на об'єктах Укрзалізниці, затримання особливо небезпечних злочинців, розкриття злочинів та перевірки осіб, які знаходяться в розшуку, запроваджена ІПС "Розшук-Магістраль"².

¹ Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Нормативні акти України щодо охорони правопорядку. - К.: УАВС, 1996. - С. 108.

² Див.: Вказівка МВС України № 292 від 23.04.2010 р. "Про створення робочої групи з упровадження в практичну діяльність ОВС України інформаційно-пошукової системи "Розшук-Магістраль".

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У системі криміналістичної реєстрації міститься значний обсяг відомостей, що можуть бути використані для встановлення осіб, які вчинили злочин. Так, *за обліками Управління оперативної інформації (УОІ) МВС України* (Інформаційних бюро ГУМВС-УМВС в областях)¹, об'єднаних в автоматизовані ППС, надається можливість одержати такі дані:

а) За алфавітною картотекою:

- про прізвище, ім'я по батькові особи, яка перебуває на обліку;
- про місце народження, проживання і роботи до осуду;
- про затримання за вчинення злочину;
- про час арешту й засудження, термін покарання;
- про наявність судимості у певної особи (характер злочину і статтю Кримінального кодексу України, згідно з якою вона була засуджена;

- про місце та час відбування покарання, переміщення під час відбування покарання або дату і підставу звільнення на волю;
- про зміну вироку, застосування амністії чи помилування;
- про номери припинених кримінальних справ;
- про перебування в місцевому або державному розшуку (коли, ким оголошений, у зв'язку з чим);
- про групу крові, дактилоскопічну формулу та відбитки пальців рук.

б) За дактилоскопічною картотекою:

- ідентифікувати особи заарештованих і затриманих;
- встановити особи загиблих і мертвих невідомих громадян;
- ідентифікувати особу підозрюваного у вчиненні злочину за слідами пальців рук, вилучених із місць подій.

в) За автоматизованим банком даних (АБД)²:

- демографічні дані, прикмети, місце роботи і проживання особливо небезпечних рецидивістів, злодіїв у законі, авторитетів злочинного світу й інших категорій, раніше осуджених за бандитизм, убивства, розбої, шахрайство, розкрадання, статеві злочини, злочини, пов'язані зі

¹ Структура Інформаційного бюро ГУМВС-УМВС в області складається із відділів: оперативно-довідкових обліків, що включає відділення алфавітного обліку і відділення дактилоскопічного обліку; оперативно-розшукових обліків, що складається з відділення оперативно інформування органів внутрішніх справ і АБД; відділення статистики, завданням якого є обробка статистичних даних із кримінальних справ.

² АБД організований у вигляді тривірневої ієрархічної системи накопичення інформації, що включає: "АБД - центр", "АБД - область", "АБД - район".

зброєю, крадіжкою антикваріату, наркотиками, учинені під виглядом працівників правоохоронних органів або стосовно яких), котрі становлять підвищену суспільну небезпеку;

- про нерозкриті злочини (місце, час, спосіб учинення, предмет злочинного зазіхання);

- про вилучені, втрачені, виявлені номерні речі, автомототранспортні засоби, нарізну зброю, антикваріат, наркотичні речовини і сильнодіючі ліки, цінні папери загальнодержавного обігу.

Особливо варто підкреслити, що у ході пошуку речі органи внутрішніх справ взаємодіють із митними органами, які повідомляють про всіх українських і іноземних громадян, у тому числі й іноземних дипломатів, які виїжджають із України.

в) За автоматизованою ІПС "Автопошук" - відомості про викрадені, затримані, виявлені, в тому числі й безгосподарні автотранспортні засоби (державний номер, номер двигуна, кузова і шасі).

д) За автоматизованою ІПС "Зброя" - відомості щодо втраченої, викраденої і виявленої нарізної вогнепальної зброї, в тому числі легкого стрілецького озброєння, гранатометів, вогнеметів, артилерійських систем, бойових машин, що мають озброєння.

е) За автоматизованою ІПС "Антикваріат" - відомості щодо втрачених і виявлених предметів, які становлять історичну, художню або наукову цінність, включаючи: археологічні знахідки, предмети старожитності; антропологічні й етнографічні предмети; історичні реліквії; художні твори і предмети прикладного мистецтва.

ж) За автоматизованою інформаційною системою "ДР - оповіщення" - відомості щодо осіб:

- які вчинили злочини (притягнутих до кримінальної відповідальності та раніше засуджених);

- визнаних особливо небезпечними рецидивістами;

- оголошених у регіональний, державний чи міждержавний розшук (крім безвісти зниклих);

- схильних до немедичного споживання наркотичних засобів і перебувають на диспансерному обліку;

- психічних, соціально небезпечних хворих;

- власників притонів;

- осіб, що займаються проституцією;

- осіб, затриманих за бродяжництво;

- осіб, що перебувають на обліку ДР;

- державних боржників, розшукуваних за позовами підприємств і організацій, або громадян - неплатників аліментів;

- інших схильних до вчинення злочинів осіб.

Інформація включає анкетні дані, адреси проживання, інтереси і порочні нахили, судимості, основні і додаткові дактилоскопічні форми, категорію обліку, опис ознак зовнішності за схемою словесного портрета із зазначенням особливих прикмет. Інформація містить опис виду (стаття КК), фабули і способи вчинення злочину особами, що перебувають на обліку. Говто: спосіб проникнення в приміщення; спосіб насильницьких дій; спосіб придбання майна і реалізації шахрайства, використовувани знаряддя злочину, привід проникнення у приміщення; предмет зазіхання; місце вчинення злочину; зв'язку особи з іншими злочинцями.

з) *За автоматизованою ІПС "Впізнання"* – відомості про осіб, які зникли безвісти, невідомих трупів, невідомих хворих і дітей.

и) *За автоматизованою ІПС "ОВІР-кримінал"* – відомості щодо іноземців і осіб без громадянства, у тому числі тих, що:

- учинили адміністративні правопорушення або злочини, або щодо яких учинені злочини;
- перебувають у розшуку, під слідством, заарештованих або відбувають покарання;
- були учасниками дорожньо-транспортних подій.

к) *За автоматизованою інформаційною системою "Сейф"* – відомості щодо злочинів, під час учинення котрих зламувалися металеві сховища, та про осіб, що вчинили подібні злочини.

За обліками, які ведуться Науково-дослідного і експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ) МВС – УМВС України можна встановити:

- *за кулегільзотекою* – чи не застосовувалася раніше при вчиненні злочинів зброя, кулі чи гільзи від якої виявлені на місці події, а також причетність до злочину, добровільно здану зброю;

- *за колекцією підроблених металевих грошей* – дані щодо виготовлювачів фальшивих грошових знаків, використаному устаткуванні, часу і місць збуту, складу і структури матеріалів, що використовувалися під час їх виготовлення та ін.;

- *за картотекою підроблених документів, виготовлених поліграфічним способом* – щодо виготовлювачів даних документів, використаного устаткування, часу і місць збуту аналогічних документів і т. ін.

- *за слідотекою відбитків пальців рук, вилучених із місць нерозкритих злочинів, і осіб, узятих міліцією на облік.* Ця слідотека містить картки з фотознімками одиночних і групових слідів пальців рук (долонь) чи їх

фрагментів, вилучених із місць нерозкритих злочинів, а також дактилоскопічні карти осіб, узятих міліцією на облік (зłodії в законі, злочинні авторитети, кишенькові зłodії та ін.). Вона має також архівний розділ, де розміщуються картки, пов'язані з подіями, за якими кримінальні справи не порушувалися. За допомогою слідотеки можливо визначити факт залишення слідів однією особою на різних місцях подій, що може служити підставою для з'єднання кримінальних справ про однорідні злочини у загальне провадження. Такі сліди перевіряються за дактилоскопічною картотекою міськрайорганів внутрішніх справ або за відбитками пальців рук, отриманих у порядку добору зразків у осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів.

У ряді випадків сліди пальців доцільно перевірити за дактилоскопічною картотекою інформаційного бюро УМВС області. Проте це можливо лише тоді, коли з місця події вилучено не менше шести відбитків різних пальців рук однієї особи. Перевірка за дактилоскопічним обліком Управління оперативної інформації МВС України можлива, якщо є не менше восьми таких слідів.

Отже, переважна більшість перелічених обліків є в НДЕКЦ УМВС областей і перед тим, як звернутися з відповідним запитом до Державного науково-дослідного і експертно-криміналістичного центру МВС України, варто перевірити наявність аналогічних даних у обласних НДЕКЦ.

Зрештою, під час проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у кримінальних справах з Генерального секретаріату Інтерполу або НЦБІ закордонних держав можна одержати інформацію щодо:

- місцеперебування осіб, причетних до фальшування грошей, за наявності підстав припускати, що вони перебувають за межами України;
- підозрюваних і обвинувачуваних, притягнутих до відповідальності за злочинну діяльність, пов'язану з культурними цінностями (антикваріатом), та їх закордонних злочинних зв'язків;
 - осіб, які проходять у справах стосовно наркобізнесу;
 - злочинних співтовариств, що займаються обігом наркотичних засобів (наркобізнесом);
- місця перебування або проживання підозрюваних і обвинувачених, що виїхали за кордон (за наявності повних демографічних даних про них і відомостей щодо виїзду до конкретної країни);

- фактів відкриття юридичними і фізичними особами, у тому числі громадянами України, фінансових рахунків у закордонних банках, а також стосовно банківських операцій із використанням цих коштів; та ін.

Таким чином, робота зі збору й перевірки доказів, спрямованих на встановлення й розшук злочинців, становить собою кропітку працю зі збору документів, свідків, обставин, фактів і т. ін. Основою системи збирання, систематизації та використання інформації є територіальний рівень, на якому ведуться загальновідомчі інформаційні обліки, що використовуються в міськрайліноорганах. При цьому, принципи побудови ІПС, як правило, відображають притаманний початку 70-х років рівень розвитку технічних засобів і досягнень технології. Ефективність використання інформаційних систем часто знижується через відсутність зв'язку між базами даних різних регіонів і несумісність форматів зберігання даних. Поступово склалася ситуація, коли програмно-технічна база загальновідомчих інформаційних підсистем органів внутрішніх справ просто перестала відповідати вимогам сучасності.

Вищесказане свідчить про применшення ролі криміналістичних обліків у розкритті злочинів і розшуку злочинців, про відсутність єдиної методологічно осмисленої системи їх організації. Саме це дає підставу стверджувати, що значні потенційні можливості вказаних ІПС залишаються практично нереалізованими. Причин тому безліч, як і в цілому низькій результативності сучасного арсеналу техніко-криміналістичного забезпечення розкриття злочинів.

Тому, головною умовою успішного розшуку злочинців сьогодні залишається наявність розшукового досвіду, активність і завзятість суб'єктів розшуку. При цьому, інформація збирається переважно в результаті сумлінного відпрацювання свідків, відвідування різних організацій і установ, направлення запитів, особистих зустрічей і бесід із різними людьми. Як кажуть, "вовка ноги годують", тому гарний детектив повинен бути саме вовком, що переслідує здобич і використовує кожен помилку звіра, що переховується.

Проте, сьогодні цього вже замало. В сучасних умовах у справі розшуку злочинців украй необхідно задіяти новітні інформаційні технології, в тому числі можливості використання міських станцій відеоконтролю, інтернет ресурсів, технічної інформації стільникових операторів (зокрема, для деталізації за векторами напрямків, аналітики з'єднань, білінгу (сучасної системи використання SMS-платежів, облі-

ку та сплати інтернет трафіку – послуг або товару, що здійснюється з мобільного телефону), контроль по IMEI, у деяких випадках ПТП, контроль SMS і т. ін.), можливості інтернет ресурсів (контроль E-mail пошти, одержання реєстраційного контенту WEB-сайтів, установлення IP-адрес, моніторинг активності та контактів і т. ін.).

Щоправда, до останніх заходів уже вдаються правоохоронні органи, розшукуючи хакерів, педофілів та інших комп'ютерних зловмисників. Це стало можливим завдяки тому, що Інтернет за своєю суттю не передбачає забезпечення суворой анонімності. Навпаки, сім'я комунікаційних протоколів TCP/IP базується на тому, що кожний комп'ютер, підімкнений до всесвітньої мережі Інтернет, має постійний або тимчасовий ідентифікатор – IP-адресу, яка дає змогу відправляти і приймати інформацію. У разі звернення до будь-якого Web-сайту IP-адреса комп'ютера, з якого робиться запит, обов'язково заноситься до лог-файла – спеціального текстового файлу протоколу роботи серверу, на якому розміщено цей сайт, – звідки його легко можна вибрати.

Отже, використання можливостей цих та інших новітніх технологій вже сьогодні дозволяє реанімувати вітчизняний розшук злочинців, які переховуються від органів дізнання та слідства.

УДК 343.982

І.В. Пиріг

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Анотація. У статті визначено поняття інформаційного забезпечення експертної діяльності органів внутрішніх справ та розкрито його зміст.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, експертна діяльність, криміналістичні обліки.

Проблемам криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів приділялась значна увага з боку вчених-криміналістів. У працях українських вчених В.П. Бахіна, К.І. Беяков,

В.В. Бірюкова, І.В. Гори, А.В. Іщенко, І.О. Ієрусалімова, Н.С. Карпова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'яничкова розглядаються теоретичні проблеми щодо поняття криміналістичного забезпечення, його складових, засобів здійснення діяльності із забезпечення розслідування та інші вагомні категорії.

Процес розслідування злочинів складається з взаємопов'язаних видів діяльності певних суб'єктів: організаційної, слідчої, оперативно-розшукової, експертної тощо. Відповідно кожний вид діяльності для досягнення максимальних результатів повинен бути належним чином забезпечений всім необхідним, в тому числі інформацією, яка потрібна для здійснення окремого виду діяльності. В науковій літературі достатньо приділялось уваги питанням інформаційного забезпечення розслідування в цілому. Метою нашої публікації є розгляд інформаційного забезпечення експертної діяльності, як однієї із складових процесу розкриття та розслідування злочинів, що підслідні органам внутрішніх справ. Зазначене питання на сьогодні в науковій літературі залишається недостатньо дослідженим, що і визначає його актуальність.

Перш за все, потрібно з'ясувати зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ. Аналізуючи думки науковців відносно сутності експертної діяльності, можна зробити висновок, що більшість з них її змістом вважають проведення експертиз. Але, аналізуючи законодавчі акти, що регламентують діяльність органів внутрішніх справ, а також практику розкриття та розслідування злочинів, можна зробити висновок, що експертна діяльність органів внутрішніх справ значно ширше, ніж проведення судових експертиз. На нашу думку, вона включає:

- проведення експертиз та досліджень за кримінальними та справами за адміністративні правопорушення, що розслідуються органами внутрішніх справ;

- проведення експертиз та досліджень за кримінальними справами, що розслідуються іншими відомствами (прокуратури, служби безпеки України, податкової міліції), цивільними та господарськими справами на госпрозрахунковій основі;

- проведення досліджень за матеріалами органів дізнання для встановлення підстав щодо порушення кримінальної справи;

- проведення досліджень для потреб структурних підрозділів органів внутрішніх справ, в тому числі при проведенні внутрішніх розслідувань;

- участь у підготовці та проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- участь в якості спеціалістів у судовому розгляді справ;
- надання консультацій з питань, що потребують використання спеціальних знань;
- техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень;
- технічне забезпечення експлуатації техніко-криміналістичних засобів органів внутрішніх справ;
- проведення науково-дослідних робіт в сфері протидії злочинності, в тому числі розробка нових та вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів та методів для використання в практичній діяльності органів внутрішніх справ;
- розробка нових методик експертного дослідження;
- розробка методичних рекомендацій щодо: розслідування окремих видів злочинів, тактики проведення окремих слідчих дій, прийомів застосування техніко-криміналістичних засобів у розкритті та розслідуванні злочинів;
- забезпечення ведення криміналістичних обліків.

Зазначену діяльність здійснюють в основному працівники експертної служби МВС. Відповідно, для її здійснення необхідно інформаційне забезпечення. В науковій літературі існує достатньо думок науковців відносно поняття інформаційного забезпечення. Є.Д. Лук'яничов розглядає його як "систему виявлення, дослідження, фіксації і вилучення інформації передбаченими законом засобами з метою формування на їх основі судових доказів і використання для встановлення істини у кримінальній справі"¹. Як окреме криміналістичне вчення визначає інформаційно-довідкове забезпечення розслідування В.В. Бірюков "предметом якого є знання про організацію та функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок отримання облікової інформації та особливості її використання в розслідуванні"². Незважа-

¹ Лук'яничов Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. - С. 116.

² Іщенко А.В. Красюк І.П., Матвієнко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. - С. 65.

ючи на різноплановість наведених визначень потрібно зауважити спільний підхід авторів, які розглядають інформаційне забезпечення як діяльність з отримання певної інформації з подальшим її використанням у розслідуванні. Ми погоджуємось з зазначеними думками і вважаємо, що інформаційне забезпечення потрібно розглядати у двох аспектах: як діяльність з отримання інформації, вагомою для використання при розслідуванні та як сукупність матеріальних об'єктів, які містять інформацію, що може бути використана при розслідуванні.

Спираючись на означене вище, визначимо зміст інформаційного забезпечення експертної діяльності ОВС. Найбільш вагомими в інформаційному забезпеченні є криміналістичні обліки експертної служби, у яких зосереджено об'єкти, що містять інформацію, яка частіше за все використовується експертами при проведенні досліджень за оперативними матеріалами та при виконанні експертиз. Криміналістичні обліки існують на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Наприклад, в ДНДЕКЦ МВС України функціонують наступні обліки: центральна колекція куль і гільз зі слідами зброї (куле-гільзотека); центральна картотека фальшивих грошей; центральна картотека підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії; центральна картотека слідів рук, вилучених із місць нерозкритих тяжких та резонансних злочинів; центральна дактилокартотека осіб, що підлягають обліку на рівні ДНДЕКЦ; центральна колекція фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху. Вагому інформацію, що може бути використана при проведенні ідентифікаційних та класифікаційних досліджень, містять також колекції: документів суворого обліку, цінних паперів та грошей; зброї та боеприпасів; колекція макетів вибухових пристроїв і речовин; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; рельєфних підшов взуття; інструментів, що використовуються при зламуваннях; лакофарбових покриттів; скла фар автотранспорту; вибухових пристроїв і речовин; протекторів шин; волокон і волосся; пально-мастильних матеріалів; підроблених номерів вузлів і деталей та агрегатів автотранспорту тощо.¹

Значну частину інформаційного забезпечення експертної діяльності займає навчальна, наукова, науково-методична та довідкова

¹ Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України, затверджена наказом МВС України від 30.08.1999 р. № 682: [Електр. ресурс]. - Режим доступу: http://www.univd.edu.ua/_projects/ezloch_kor/docs/krim/nivd_eks_krim.doc

література. Вона дозволяє на належному рівні приймати участь у підготовці та проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; надавати консультації з питань, що потребують використання спеціальних знань; проводити науково-дослідні роботи в сфері протидії злочинності, засновані на практичному досвіді; розробляти нові методики експертного дослідження та методичні рекомендації щодо застосування техніко-криміналістичних засобів у розкритті та розслідуванні злочинів тощо.

Розглядаючи інформаційне забезпечення як діяльність, потрібно зазначити наступне. Криміналістичні обліки формуються у процесі розслідування. Об'єкти, що містяться у криміналістичних обліках і несуть певну інформацію вилучаються при проведенні слідчих дій, оперативно-розшукових заходів або після експертних досліджень. Тому суб'єктами діяльності з формування криміналістичних обліків можуть бути всі учасники процесу розслідування: слідчі, оперуповноважені, експерти. Інформаційну базу навчальної, наукової, науково-методичної та довідкової літератури формують як практичні працівники експертної служби, так і науковий та науково-педагогічний склад вищих навчальних закладів й науково-дослідних установ.

З викладеного можна зробити висновок, що проблема інформаційного забезпечення експертної діяльності, як складової розслідування злочинів, багатоаспектна та важлива. Нами зроблено тільки перший крок у з'ясування її сутності та змісту, тому подальша розробка зазначених проблем є перспективною для теорії та практики розслідування злочинів.

УДК 343.982

М.Г. Щербаковський

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

СУТНІСТЬ ТА ЦІЛІ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті розглядається сутність та цілі використання криміналістичної інформації під час розслідування злочинів.

Ключові слова: інформація, знання, відображення, розслідування злочинів.

Відомості, якими оперує слідчий та інші, особи, які взаємодіють із ним у процесі розслідування, називають інформацією (В.Д. Арсеньєв), доказовою інформацією (Р.С. Белкін, В.О. Коновалова), правовою чи юридичною інформацією (В.В. Панкратов), криміналістичною інформацією (В.В. Бірюков, М.С. Полевой, М.В. Салтєвський). У широкому значенні слова інформація розуміється як різноманітні відомості про світ, одержувані матеріальною підсистемою в процесі її взаємодії з навколишнім середовищем¹. У цьому значенні термін "інформація" вживається, як синонім "повідомлення, що містить якісь відомості"².

Для більш глибокого розкриття сутності інформації принципове значення має її нерозривний зв'язок з відображенням, як загальною властивістю матерії. У теорії пізнання відображення розглядається як процес, у ході якого відбувається відтворення (перенос) деяких ознак і властивостей одного об'єкта на іншій, у результаті чого виникає відображення. У цьому процесі виділяють три об'єкти: відображуваний – як будь-яке матеріальне тіло, явище і процес матеріального світу, що беруть участь у взаємодії і викликають утворення відображень; той що відбиває – як будь-яке матеріальне тіло, що зміною свого зовнішнього вигляду і внутрішнього стану відтворює ознаки і властивості відображуваного об'єкта; відображення – як результат взаємодії і відображення. У світлі цієї теорії інформацію представляють, як відображену розмаїтість, яку той об'єкт, що відображає, містить про об'єкт відображуваний.³ При цьому підкреслюється органічний зв'язок інформації з відображенням, що має принципове, методологічне значення для розуміння проблеми використання інформації під час розслідування злочинів.

Інформацію в самому загальному вигляді допустимо уявляти як один із видів (властивостей) здійснення процесу відображення, що є матеріальною базою протікання інформаційних процесів. Відображення – це поняття більш загальне і широкіє, ніж інформація, яка стосовно відображення є підпорядкованою категорією, що конкретизує його результат і виражає його кількісну і якісну сторони. Тому

¹ Винер Н. Кибернетика и общество / Н. Винер. – М.: Иностран. лит., 1958. – С. 121-136.

² БСЭ: В 33 т.: Т. 10 / гл. ред. А.М. Прохоров ; 3-е изд. – М., Советская энциклопедия, 1972. – С. 353.

³ Готт В.С. Категории современной науки: становление и развитие / В.С. Готт, Э.П. Семенов, А.Д. Урсул. – М.: Мысль, 1984. – С. 32-33.

вірним, на наш погляд є зауваження М.С. Полевого про те, що відображення, у тому числі й в галузі соціально-правового регулювання, містить у собі інформацію, але не зводиться до неї. Якщо відображення може існувати саме по собі, то інформація без відображення не існує¹.

Різноманітні дефініції терміна "інформація" свідчать про багатогранність точок зору на розглянуте поняття. Необхідно відзначити, що зміст отриманої інформації ще не свідчить про її цінність стосовно до вивчення конкретного питання, зокрема, при розслідуванні злочинів. Цінність інформації визначається тільки після застосування її на практиці, тобто тільки після її використання. Цінною є тільки та інформація, що містить щось нове про досліджуваний предмет чи подію. Подібної точки зору дотримується О.А. Харкевич, який визначає цінність інформації через збільшення ймовірності досягнення мети². Однак сама по собі цінність знання не перетворює його в "інформацію". Очевидно, що далеко не всі знання, накопичені людством, знаходять застосування в практичній діяльності. Тобто ці знання залишаються незатребуваними, але все-таки є інформацією.

Ми дотримуємося тієї точки зору, що інформація і знання - це не одне й те саме. Адже знання стають цінними тільки у випадку, коли вони затребувані людиною при вивченні конкретного практичного питання. У цьому випадку знання стають інформацією. На думку М.Н. Хлинцова, правильніше було б розглядати знання джерелом інформації, у яку вони перетворюються тільки при одній умові - якщо вони будуть використані для рішення конкретного завдання³. Тільки корисна частина відомостей (чи знань) несе в собі інформаційне значення, простіше кажучи є інформацією. Таким чином, на наш погляд, у самому загальному вигляді під інформацією слід розуміти виділену свідомістю дослідника при вирішенні конкретного завдання частину відомостей (повідомлень) про досліджуваний об'єкт (злочин тощо), яке може сприяти вирішенню завдання, що його цікавить.

¹ Правовая кибернетика социалистических стран / Под ред. Н.С. Полевого. - М.: Юрид. лит., 1987. - С. 102.

² Харкевич А.А. О ценности информации / А.А. Харкевич // Проблемы кибернетики. - 1960. - № 4. - С. 54.

³ Хлынцов М.Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений / М.Н. Хлынцов : под ред. В.Г. Власенко. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. - С. 33.

У юридичній літературі термін "інформація" вживається в сполученні з іншими. Так, В.О. Коновалова веде мову про "доказову інформацію"¹. Це пояснюється тим, що при скоєнні злочину виникає інформація про злочин, що може набути значення доказів. При збиранні доказів, у свою чергу, йдеться про збирання інформації про злочин, що, можливо, набуде процесуального статусу доказів. В криміналістичній літературі набуло поширення визначення Р.С. Белкіна про "криміналістично значущу інформацію", що є відомостями, даними, які мають відношення к розкриттю та розслідуванню злочину. Вона ділиться на доказову та орієнтуючу, отриману відповідно від процесуальних та непроцесуальних джерел². Наведені визначення вимагають уточнення.

При розслідуванні злочину обробляється велика кількість інформації, отриманої як із процесуальних, так і непроцесуальних джерел, у тому числі оперативно-розшуковими заходами. Орієнтуюча інформація сприяє одержанню доказової інформації, вивченню окремих обставин злочину, організації процесу розслідування в цілому або окремих слідчих дій. На наш погляд, орієнтуюча інформація може бути отримана, як непроцесуальним так і процесуальним шляхом із процесуальних джерел. Наприклад, встановлення особистих рис невідомого автора документу при проведенні авторознавчої експертизи містить орієнтовну інформацію, потрібну для його пошуку. Таким чином, доказова та орієнтуюча інформація відображають мету їх використання, а не джерела походження.

На нашу думку правомірно говорити про інформацію як вихідний матеріал для прийняття слідчим процесуального або тактичного рішення і вибір дій в процесі розслідування злочину. Справедливим є твердження Ю.М. Шерковина про те, що поки дані не організовані відповідним чином і не використовуються для якоїнебудь мети, вони не є інформацією³. У цьому зв'язку не можна визнати правильним дане А.І. Трусовим найбільш загальне визначення інформації, згідно з яким інформація охоплює відображення предме-

¹ Криміналістика: Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник / за ред. В.Ю. Шепітько. - Харків: Право, 1998. - С. 30.

² Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. - М.: Мегатрон XXI, 2000. - С. 83.

³ Шерковина Ю.Н. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю.Н. Шеркович. - М.: Мысль, 1973. - С. 122.

тів і явищ без зв'язку зі людською свідомістю¹. З нашої точки зору, вірним є твердження Р.С. Белкіна й А.І. Вінберга про те, що інформація завжди існує не взагалі, а для когось і, як така, виникає тільки з появою її споживача². Відзначимо, що відображення, як властивість (ознака), закладена в об'єкті, що відображає і є результатом його взаємодії з іншими об'єктами, може бути не затребуване споживачем (слідчим) і не стати власне інформацією.

У криміналістичному аспекті об'єкт, що відображує, в наслідок зміни свого зовнішнього і внутрішнього стану відтворює ознаки і властивості відображуваного об'єкта, тобто являється носієм інформації. Звідси – сліди злочину, що розуміються в широкому значенні як різноманітні зміни в обстановці в результаті дій злочинця, є потенційною інформацією, оскільки зміст змін і їхній зв'язок є сутністю інформації. Таким чином, оскільки криміналістика вивчає закономірності утворення слідів злочину в їх фактичному, а не в процесуальному значенні, в ході дослідження цих слідів криміналістичними засобами виникає криміналістична – доказова і орієнтуюча інформація.

Розглянемо докладніше поняття і види криміналістичної інформації. М.Н. Хлынцов зазначає, що криміналістичною інформацією слід вважати будь-які відомості, отримані процесуальним і непроцесуальним шляхом відповідно до рекомендацій, розроблених криміналістикою, що можуть бути доказами в справі або сприяти отриманню доказів³. Б.Є. Лук'янчиков і Є.Д. Лук'янчиков розглядають криміналістичну інформацію як відомості, які вилучені із слідів злочину криміналістичними, у тому числі й оперативно-розшуковими засобами, що мають відношення до розкриття, розслідування і попередження злочинів⁴. Наведену дефініцію треба уточнити. Криміналістична інформація може бути визначена, виходячи із загальних теоретичних уявлень стосовно кола явищ, які вивчає наука криміналіс-

¹ Трусов А. И. Судебное доказывание в свете идей кибернетики // Вопросы кибернетики и права. – М.: Наука, 1967. – С. 20.

² Белкин Р.С. Криминалистика и доказывание / Р.С. Белкин, А.И. Винберг. – М.: Юрид. лит., 1969. – С. 64.

³ Хлынцов М.Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений / М.Н. Хлынцов : под ред. В.Г. Власенко. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. – С. 38.

⁴ Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Поняття і види криміналістичної інформації // Наук. вісн. Нац. академії внутр. справ України. – К. Вид-во НАВСУ, 2000. – № 1. – С. 75.

тика. Крім того, при формулюванні поняття необхідно використовувати науково обґрунтовані терміни, які характеризують явища, що відбуваються у сфері розкриття та розслідування злочинів, такі, як вчення про механізм слідоутворення, про засоби вчинення злочину, про ознаки (прикмети) тощо¹. Криміналістика розроблює рекомендації щодо дослідження слідів злочину суто криміналістичними методами та засобами. Тому вказівка на використання оперативно-розшукових засобів для одержання криміналістичної інформації, на наш погляд, є помилковою. Ми підтримуємо думку В.В. Бірюкова, що криміналістична інформація може бути отримана тільки криміналістичними засобами й методами².

Таким чином, криміналістичну інформацію у загальному вигляді можна визначити як відомості про обставини вчиненого злочину (зокрема злочинця, знаряддя, обставини злочину і т. ін.), отримані від матеріальних або ідеальних слідів із використанням криміналістичних засобів, прийомів та методів.

При розслідуванні злочину та пошуку невідомого злочинця слідчий використовує різноманітну криміналістичну інформацію про особу злочинця, спосіб вчинення злочину, сліди і ін. У юридичній літературі пропонується декілька моделей інформаційного забезпечення розслідування. В.Я. Колдін, обґрунтовано зв'язуючи інформаційне моделювання в процесі розслідування з побудовою і перевіркою слідчих версій, виділяє в ієрархії знання про злочин три рівні: криміналістичний, процесуальний і матеріально-правовий³. Автор справедливо підкреслює методологічну роль розглянутої структури, тісно зв'язаної з завданнями прикладного характеру (наприклад, при визначенні послідовності і змісту використовуваних методів розслідування) і з завданнями науково-теоретичного рівня, які виникають у наслідок осмислення процесів диференціації і взаємодії наук кримінально-правового циклу.

¹ Лукашевич В.Г. До визначення поняття "інформація", що вживається в сучасному юридичному обігу // Вісн. Запорізьк. юрид. ін-ту МВС України. - 1998. - № 1. - С. 11.

² Бірюков В.В. Теоретичні очнови інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія / В.В. Бірюков. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 97.

³ Колдін В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функции моделирования / В.Я. Колдун // Совет. государство и право. - 1987. - № 2. - С. 64.

Інформація, що відповідає криміналістичному рівню (криміналістична інформація), поділяється М.С. Полевым на три основні види криміналістичної інформації:

а) суб'єктивна, що характеризує психічні й анатомічні особливості суб'єкта злочину;

б) об'єктивна, що відображає індивідуальні особливості об'єкта, який знаходиться в причинному зв'язку зі злочинном;

в) модельна, що характеризує способи дій суб'єкта при вчиненні злочину чи при його розслідуванні, у тому числі обстановку, у якій був вчинений злочин.¹

На наш погляд, запропоновані поняття вимагають уточнення і доповнення. Інформацію, включену автором у третій вид, видається доцільним розділити на дві групи відомостей: "кримінально-модельну інформацію", яка містить дані про способи дій суб'єкта щодо вчинення злочину в обстановці, в якій він діяв, і "процесуально-модельну інформацію", яка містить відомості про дії осіб, що ведуть розслідування, й про умови його проведення. Утворені при цьому види інформації будуть відрізнятися між собою як за об'єктом і способом отримання відомостей, так і за цілями і значенням їх застосування.

В.Г. Лукашевич доповнює наведену трирівневу інформаційну структуру про злочин четвертим рівнем знань, який представлений у вигляді узагальнених криміналістичних відомостей про суб'єкти і способи вчинення ними в минулому злочинів й інших статистичних (вірогідних) даних, зосереджених в інформаційних центрах². Однак така пропозиція потребує уточнення. Узагальнені відомості про способи вчинення злочину, на нашу думку, входять до вказаного вище криміналістичного рівня, який включає криміналістичні рекомендації, розроблені на основі вивчення передової слідчої практики криміналістикою, юридичною психологією, науковою організацією праці й іншими науками³. Тому на нашу думку, четвертий – довідковий ін-

¹ Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика / Н.С. Полевой. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – С. 46.

² Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: монография / В.Г. Лукашевич. – К.: Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. – С. 94.

³ Бахин В.П. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980 – 2002 гг.) / В.П. Бахин, Н.С. Карпов. – К.: Основа, 2002. – С. 365–401.

формаційний рівень утворюють данні інформаційних підрозділів МВС про окремі, а не узагальнені відомості щодо вчинених злочинів.

У розрізі діяльності слідчого, необхідно виділити ще один п'ятий рівень - суб'єктивно-професійні знання, що охоплюють досвід слідчого. Л.А. Соя-Серко інформаційні ресурси слідчого підрозділяє на два потоки інформації.¹ Перший потік надходить ззовні і є носієм відомостей про конкретну слідчу ситуацію, другий - спрямований зсередини, із глибини пам'яті і складається з понять, уявлень, знань. Очевидно, що зазначені потоки інформації тісно переплітаються, оскільки діяльність слідчого з методологічних позицій можна інтерпретувати як застосування криміналістичних знань до конкретної слідчої ситуації. Суб'єктивні уявлення (знання) слідчого визначають зміст сприйманої ним зовнішньої інформації. Здатність слідчого інтуїтивно звертати увагу на різні об'єкти і правильно оцінювати їх приводить до здобуття цінних для процесу доказування відомостей з потенційних джерел інформації. У протилежному разі, вони можуть бути безповоротно витрачені як докази. На нашу думку, до п'ятого рівня слід включити спеціальні знання різних обізнаних осіб: спеціалістів, експертів і т. ін., які характеризують не тільки професійні знання слідчого, але і фахівців, що залучені до розслідування злочину.

Побудова оптимальної інформаційної моделі розслідування вимагає упорядкування всіх використовуваних слідчим інформаційних ресурсів. Проаналізована і приведена слідчим у необхідну (оптимальну) змістовну систему криміналістична інформація використовується, на наш погляд, для досягнення таких цілей:

- виявлення джерел (носіїв) криміналістичної інформації про злочин;
- розробки і реалізації оптимальних, найбільш ефективних напрямків розслідування злочинів;
- планування діяльності з розслідування злочину;
- координації взаємодії зусиль суб'єктів розслідування;
- контролю і визначення ефективності реалізованих тактичних рішень, організаційних і слідчих дій;

¹ Соя-Серко Л.А. Программирование и творчество в деятельности следователя / Л.А. Соя-Серко // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве. - М.: Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. - 1980. - С. 32.

- внесення відповідних корективів і доповнень у здійснення процесу розслідування тощо.

Таким чином, ефективність пошукової діяльності слідчого в рамках розслідування злочину багато в чому залежить від обсягу і якості інформації, яка знаходиться в його розпорядженні. Це обумовлюється, по-перше, складністю, багатоглядністю і високим динамізмом процесу розслідування; по-друге, широтою і різноманітністю використовуваної під час пошуку невідомого злочинця інформаційної бази.

УДК 343.982

Т.П. Бірюкова

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник ад'юнктури
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ ОБЛІКІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДРОЗДІЛИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Статтю присвячено розгляду ролі інформаційних обліків, що здійснюють підрозділи експертної служби МВС України в розкритті та розслідуванні злочинів. Також у статті розглянуто способи та принципи формування обліків та можливості їх використання.

Ключові слова: криміналістичний облік, інформація, реєстрація, об'єкт.

Розкриття і розслідування злочинів традиційно розглядається як процес отримання, обробки і використання інформації. Від якості і кількості інформації, її доступності для слідчого та інших осіб, що здійснюють розшук і розслідування, інакше кажучи, від рівня їх інформаційної забезпеченості, багато в чому залежить ефективність цієї діяльності.

Під інформацією в криміналістиці прийнято розуміти фактичні дані або відомості, що знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину і характеризують спосіб його здійснення, осіб, що його вчинили, предмети злочинного посягання та інші елементи криміналістичної характеристики злочинів. Така інформація традиційно називається криміналістично значимою. Її джерелами є найрізноманітніші слідоутворюючі об'єкти, які є слідством того, що злочинці залишають після здійснення злочину - різні матеріальні і ідеальні

сліди злочинів. В той же час, в процесі розслідування для встановлення фактів і обставин здійсненого злочину, доволі часто нарівні з отриманням вербальної інформації, важливе значення має суто довідкова інформація, яка характеризує індивідуальні і родові (видові) ознаки людини, матеріалів, речовин і виробів, які нерідко не мають причинно-наслідкових зв'язків з подією злочину, проте сприяють рішенню діагностичних, класифікаційних і ідентифікаційних завдань. Сюди відносяться відомості про джерела походження відомих речовин і матеріалів, їх фізичні і хімічні властивості, відомості про зразки виробів або продукції, а також інша довідкова інформація. Така інформація має потенційно криміналістичне значення. Разом з криміналістично значимою вона складає інформацію, раціональне використання якої, з урахуванням її об'єму і різноманіття можливо тільки у рамках інформаційно-пошукової системи, що забезпечує накопичення, обробку, зберігання і пошук такої інформації. Цю систему прийнято називати криміналістичною реєстрацією, під якою мають на увазі як певну систему матеріальних об'єктів (колекції, картотеки, бази даних, інші сховища інформації), так і практичну реєстраційну діяльність¹.

Основна мета криміналістичної реєстрації - інформаційне забезпечення процесу розслідування та оперативно-розшукової діяльності. Це, в певному значенні, ставить перед суб'єктами ведення криміналістичного обліку ряду завдань. Основними з яких є: збір корисної інформації, її відповідна реєстрація і систематизація на однорідні сукупності за певними критеріями, накопичення інформаційного масиву, впровадження нових технологій, здатних удосконалити систему накопичення цього масиву, ефективне використання відомостей обліку в розкритті і розслідуванні злочинів, використання передового досвіду вітчизняних і зарубіжних фахівців в області ведення криміналістичних обліків, здійснення взаємодії суб'єктів, причетних до ведення криміналістичних обліків, поповнення централізованої бази криміналістичних даних на базі ДНДКЦ МВС України.

Одним з проявів криміналістичної реєстрації виступають криміналістичні обліки як різновиди інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності експертних підрозділів².

¹ Вольский А.Ф., Россинская Е.Р. Криминалистическая регистрация (лекция). - М.: ВООШ МВД РФ, 1993. - С. 5.

² Криміналістичні обліки: Програма спеціального курсу для юридичних вузів / МВС України. НАВСУ. Каф. криміналістичних експертиз: Садченко О.О. та Свобода Є.Ю., укладачі. - Київ, 2000. - С. 18.

Розглядаючи криміналістичні обліки, Біленчук П. Д. відмічає, що "одним з об'єктів криміналістичного обліку є людина, що обумовлено тим, що в механізмі злочину ця особа займає центральне місце"¹. Проте, далеко не в усіх криміналістичних обліках об'єктом виступає людина або її діяльність, прикладом чого може служити облік підроблених рецептів або облік підроблених паперових грошових знаків. Крім того, не завжди ведення обліку пов'язане із скоєнням злочину. Звичайно ж, обліки надають неоціниму допомогу при встановленні, наприклад, особи виявленого трупа або пошуку холодної зброї, яка виявлена при огляді місця події. Але в той же час, в більшості випадків при постановці об'єкту матеріального світу або *одушевленого об'єкту* на облік переслідується превентивна мета – сприяння розкриттю злочину. Наприклад, при встановленні особи, що скоїла злочин, пошук підозрюваних здійснюється практично в першу чергу серед осіб, що раніше притягувалися до кримінальної відповідальності і знаходяться на обліку в експертно-криміналістичних підрозділах МВС України.

Майже всі обліки експертно-криміналістичної служби мають пряме цільове призначення – сприяти розслідуванню злочинів, тобто відносяться до категорії криміналістичних².

У настанові "Про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України" вони поділяються на дві групи: оперативно-пошукові й інформаційно-довідкові³.

До криміналістичних обліків пошукового призначення відносяться об'єкти (оригінали або їх копії), безпосередньо пов'язані із скоєнням злочину і вилучені при оглядах місць події або при проведенні слідчих і оперативних дій. Пошукові криміналістичні обліки використовуються для порівняння об'єктів з метою їх ідентифікації і встановлення єдиного джерела походження, а також для порівняння з цими об'єктами експериментальних зразків з метою встановлення причетності до скоєного злочину підозрюваних осіб і вилучених речей (слі-

¹ Криміналістика: Підручник / За ред. Біленчука П.Д. - 2-ге вид., - К.: Атика, 2001. - С. 255.

² Див.: Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 386.

³ Див.: Настава про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України: Затверджена наказом МВС України № 682 від 30.08.1999 р. - П. 6.1.2.

ди пальців рук, вилучених з місця скоєння нерозкритих злочинів; підроблені паперові гроші і цінні папери; кулі, гільзи і патрони, вилучені в результаті огляду місця події та ін.).

Криміналістичні обліки довідкового характеру формуються на основі оригінальних зразків, каталогів, технічної документації і іншої інформації, отриманої від установ, організацій і підприємств. Вони використовуються, як правило, при проведенні експертиз і досліджень, для створення і оновлення методичної і нормативної бази.

Наукову основу криміналістичних обліків, які ведуться підрозділами експертної служби МВС України, складають положення про індивідуальність об'єктів, їх відносну стійкість і можливість подальшого ототожнення. Вони базуються на використанні теорії ідентифікації, судової фотографії, дактилоскопії, словесного портрета та інших наукових даних.

За рівнем зосередження обліки експертно-криміналістичної служби поділяються на центральні, регіональні, кушові та місцеві. *Центральні* функціонують у ДНДЕКЦ МВС України, *регіональні* - на рівні НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ, *місцеві* - на рівні міськрайлінорганів внутрішніх справ, їх ведуть відділи, відділення, групи НДЕКЦ, що обслуговують певний орган. За умови обслуговування певною групою чи відділенням НДЕКЦ двох або більше міськрайлінорганів у них створюються *кушові обліки*, у яких зосереджується інформація про об'єкти, що охоплюються певною територією (зазвичай кількома суміжними районами). Такі обліки найбільш характерні для сільських районів з невеликою чисельністю населення й відносно невисоким рівнем злочинності¹.

Не претендуючи на детальний та вичерпний розгляд усього величезного переліку обліків, які ведуться експертно-криміналістичними підрозділами МВС України, визначимо наступне.

Центральні обліки функціонують на рівні ДНДЕКЦ МВС України. До них належать, наприклад, такі обліки: центральна колекція куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека); центральна картотека фальшивих грошей; центральна картотека підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії та ін.

¹ Див.: Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія/ Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 389-390.

Регіональні обліки функціонують на рівні НДЕКЦ, УМВСТ, ГУМВС, УМВС областей, АР Крим.

До них належать, наприклад, картотеки слідів рук, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки); дактилоскопічні картотеки на осіб, узятих міліцією на облік; кулегільзотеки; картотеки фальшивих грошей; картотеки підроблених документів, які виготовлені з застосуванням засобів поліграфії; колекції слідів знарядь зламу, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки); картотеки слідів взуття, вилучених з місць нерозкритих злочинів та ін.

Місцеві обліки функціонують на рівні району, **кущові** – об'єднання декількох районів. Їх ведуть відділи, відділення або групи НДЕКЦ, які обслуговують певний міськрайлінорган або їх групу. Сюди належать картотеки слідів транспортних засобів, вилучених з місць нерозкритих злочинів; картотеки суб'єктивних портретів осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів та ін., а також *довідково-допоміжні* обліки, які включають колекції, каталоги та ін. зразків рельєфних підшов взуття, інструментів, що часто використовуються для зламування перешкод, а також екземплярів, залишених як зразки, що раніше проходили речовими доказами в розслідуваних кримінальних справах; лакофарбових покриттів; скла фар автотранспорту, протекторів шин; відбитків структур рукавиць; замків і ключів та ін.¹

Слід також відмітити, що криміналістичні обліки використовуються не лише при розкритті і розслідуванні злочинів, але і в профілактичних цілях і адміністративно-правовій практиці.

На нашу думку, розвиток криміналістичної реєстрації, зокрема, експертно-криміналістичних обліків, сприяє розробці нових методик експрес-досліджень речових доказів, організаційному вдосконаленню збирання, дослідження і використання інформації, що міститься в об'єктах цих обліків.

¹ Див.: Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія/ Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 392-393.

УДК 343.982

С.В. Пропастин

кандидат юридических наук,
старший преподаватель кафедры криміналістики
(Омская академия МВД России)

В.А. Шевель

кандидат юридических наук,
старший преподаватель кафедры криміналістики
(Омская академия МВД России)

ПРИМЕНЕНИЕ GPS-ТЕХНОЛОГИЙ КАК АКТУАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые возможности применения GPS-технологий в расследовании преступлений.

Ключевые слова: GPS-технологии, следственные действия, расследование преступлений.

В процессе проведения расследования может возникнуть проблема позиционирования. Решение данной проблемы может быть найдено через применение GPS-технологий (системы NAVSTAR и ГЛОНАСС).

Применение данных технологий связано с решением вопросов, касающихся их правовой допустимости, а также порядка фиксации хода и результатов следственного действия, в рамках которого имел факт использования указанных технологий.

Раскрывая вопрос о правовой допустимости, отметим, что в России на настоящий момент отсутствует закон об использовании средств системы глобальной спутниковой навигации (в том числе применительно к следственным действиям), однако есть ряд законов и нормативных актов, регулирующих смежные вопросы¹. Их анализ по-

¹ О связи [Электронный ресурс] : федеральный закон Российской Федерации от 7 июля 2003 года № 126-ФЗ. Доступ из справ.-правовой системы "КонсультантПлюс"; О порядке изготовления, приобретения, ввоза в Российскую Федерацию и использования на территории Российской Федерации радиоэлектронных средств (высокочастотных устройств) [Электронный ресурс] : постановление Правительства Российской Федерации от 5 июня 1994 года № 643. Доступ из справ.-правовой системы "КонсультантПлюс"; О геодезии и картографии [Электронный ресурс] : федеральный закон Российской Федерации от 26 декабря 1995 года № 209-ФЗ. Доступ из справ.-правовой системы "КонсультантПлюс"; О лицензировании отдельных видов деятельности [Электронный ресурс] : федеральный закон Российской Федерации от 8 августа 2001 года № 128-ФЗ. Доступ из справ.-правовой системы "КонсультантПлюс".

зволяет сделать вывод о том, что на сегодняшний день доступ к гражданским навигационным сигналам системы ГЛОНАСС (преимущественно применяемой на территории Российской Федерации) предоставляется российским потребителям на безвозмездной основе и без ограничений, а использование приемника сигналов (ПС) любым потребителем (в том числе следователем) не требует получения лицензии либо специального разрешения.

Кроме этого, применение данного технического средства специально Уголовно-процессуальным кодексом Российской Федерации не регулируется, однако в УПК РФ отсутствует и запрет на использование при производстве следственных действий технологии глобального позиционирования.

Полагаем, что, средства системы глобального позиционирования, как и любые другие технические средства, могут применяться для повышения качества проводимых следственных действий (в соответствии с частью 6 ст. 164 УПК РФ). К тому же приемник сигналов также может быть использован в качестве вспомогательного средства фиксации. Отметим также, что в основе действия ПС лежит использование цифровых технологий, а сам приемник может быть отнесен к носителям компьютерной информации, особенно в сочетании с ноутбуком.

Параллельно добавим, что использование современных технологий позиционирования соответствует принципам применения научно-технических средств при расследовании преступлений¹.

Раскрывая вопрос о порядке фиксации хода и результатов применения GPS-технологий позиционирования в рамках производства следственного действия (на примере осмотра места происшествия), обратим внимание, что основной целью использования приемника сигналов при проведении осмотра будет выступать определение местонахождения объектов осмотра, что продиктовано сущностью слова "позиционирование" (местонахождение в пространстве).

¹ Парфентьев А. В. Процессуальное регулирование и доказательственное значение применения научных и технических средств в расследовании и раскрытии преступлений : автореф. дис... канд. юрид. наук. – М. : Московский институт МВД России, 2001. – С. 11; Карлов В. Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений : научно-практической пособие. – М. : ЭКЗАМЕН, 2006. – С. 74-75.

Как и использование любого технического средства, применение ПС требует соответствующего отражения в протоколе следственного действия. Думается, фиксация самого факта использования приемника сигналов не вызовет затруднений у практических работников (достаточно отразить модель и характеристики ПС в графе протокола, связанной с объявлением участникам осмотра о применении технических средств). Что же касается содержания описательной части протокола, то здесь нами предлагается следующая примерная форма:

1. Указание на объект осмотра (фиксируется общее местонахождение объекта);

2. Определение границ осмотра (фиксируется форма и путевые точки относительно сторон света¹; применительно к каждой из путевых точек фиксируются их географические координаты, представленные на дисплее приемника сигналов);

3. Определение начальной точки (фиксируется точка относительно двух ранее обозначенных путевых точек);

4. Определение тактики проведения осмотра (избирается конкретный тактический прием осмотра; при выборе субъективного (выборочного) тактического приема указываются узлы (сектора), подлежащие обследованию);

5. Фиксация места обнаружения предметов (указывается местонахождение объектов от общего к частному, ориентируется относительно двух путевых точек);

6. Фиксация факта использования ПС (указывается на применение приемника радионавигационных сигналов с закреплением основных моментов: модели, характеристик и наличия вспомогательного внешнего оборудования).

Нами обозначены лишь некоторые возможности применения GPS-технологий в расследовании, однако развитие данной отрасли происходит быстрыми темпами и результаты этого развития должны стать объектом пристального внимания со стороны ученых-юристов и представителей практики.

¹ Количество путевых точек с каждой стороны света может быть неодинаково, что обусловлено субъективным (желанием следователя четче обозначить границы) или объективным (форма границ: правильная или неправильная) фактором.

УДК 343.985:340.6

Б.Є. Лук'янчиков

кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)**ВИКОРИСТАННЯ ЗНАТЬ У ГАЛУЗІ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ**

Анотація. Статтю присвячено розгляду призначення судових експертиз, правилам надання зразків для проведення експертизи та питанням, які треба ставити на вирішення експерту, якісному оформленню процесуальних документів, пов'язаних із проведенням судових експертиз при розслідуванні тяжких тілесних ушкоджень.

Ключові слова: судова експертиза, зразок, питання, сліди, речовий доказ.

Криміногенна ситуація в державі в умовах кризи залишається складною. Кількість злочинів взагалі і зокрема пов'язаних з тілесними ушкодженнями не зменшується.

Розслідування даної групи злочинів обумовлюється низкою особливостей, що значно ускладнюють процес досудового слідства. Різноманітність обстановки і способів заподіяння тілесних ушкоджень, специфічність застосовуваних злочинцями знарядь і засобів зумовлюють необхідність особливого тактичного підходу до розслідування. Важливу роль в цьому відіграє взаємодія слідчого та судово медичного експерта з метою використання спеціальних медичних знань для розв'язання питань, що виникають в процесі розслідування.

Під час розслідування будь-яких злочинів, пов'язаних із тілесними ушкодженнями, призначення судово-медичної (біологічної) експертизи (як і всіх інших судових експертиз) має спрямовуватися на встановлення об'єктивних даних у доказуванні відповідних обставин справи. Проте призначення саме судово медичної експертизи має низку особливостей.

Проведенню будь-якої експертизи завжди передують ознайомлення з постановою слідчого про її призначення. Опис обставин розслідуваної справи має бути стислим і водночас зрозумілим. Тобто, експерт під час вивчення постанови повинен чітко розуміти картину злочину, щоб ефективно застосовувати наявні знання та методики. Питання, які ставляться перед експертом, повинні бути конкретними та послідовними. Обов'язково мають перераховуватися всі речові докази (матеріальні об'єкти), надані на експертне дослідження. Формальний

підхід до складення постанови автоматично знижує ефективність майбутньої експертизи. Нажаль, зустрічаються випадки, коли постанова складається формально, питання ставляться непродумано, механічно переписуються з довідників, особливості конкретного злочину не враховуються. Це ускладнює роботу експерта. Результати проведених ним досліджень не дають очікуваної інформації і не можуть сприяти розкриттю злочину. Уникнути таких ситуацій можна лише у разі правильно організованої взаємодії слідчого та експерта на етапі підготовки до експертизи та формулюванні експертного завдання.

Аналіз кримінальних справ свідчить, що переважна більшість злочинів, пов'язаних із заподіянням різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, супроводжуються активною фізичною взаємодією злочинця та потерпілого, внаслідок чого і виникають сліди біологічного походження.

В процесі судово-медичного дослідження представлених об'єктів можливо встановити наявність і природу виявлених слідів, їх видову та групову належність.

Виявлення слідів біологічного походження потребує використання спеціальних знань в галузі судової медицини. Так, звичайний червоний колір крові може змінюватися під впливом багатьох чинників: часу, процесу висихання, дії світла, повітря, різних хімічних речовин і т.і. Саме тому колір може змінюватися, в одних випадках він буде бурим, в інших коричневим або навіть сіро-зеленим. Сліди крові можуть залишатися у вигляді лусочок. Інші сліди виділень людського організму (слина, блювотні маси, піт, лімфа, сперма, сеча і т.і.) теж мають свої особливості, наприклад, слина, блювотні маси, сперма, можуть залишатися у вигляді патьоків, плям. Частенько згадані сліди мають білуватий колір, але залежно від предмета-носія можуть бути сіро-жовтого, або зеленувато-жовтого кольору. У випадках, коли матеріал має дуже погані поглинаючі властивості (синтетика) сліди можуть вкриватись блискучими лусочками, на ворсистих тканинах – сухими частинками білувато-сірого кольору. Сліди біологічних виділень людського організму ущільнюють тканину і мають чітко окреслені хвилясті межі.

В тих випадках, коли чітко видимих слідів біологічного походження не виявлено, але слідчий може припустити їх існування, то до пошуку бажано залучити відповідного фахівця.

Речові докази з слідами біологічного походження направляються на дослідження тільки в сухому вигляді, оскільки у вологих умовах

починається швидкоплинний процес гниття, а це в свою чергу призводить до неможливості проведення дослідження. Підсушувати речові докази із слідами біологічного походження треба в спеціально створених кімнатах для просушки. В таких сушилах підтримується нормальна кімнатна температура, та обмежено потрапляння прямого сонячного світла.

Для проведення експертизи крім вилучених речових доказів зі слідами біологічного походження, експертам необхідно надавати і експериментальні зразки. Якщо експериментальні зразки біологічних речовин збирають поза лабораторією, складається відповідний протокол із зазначенням заявника на аналіз, особи, яка його здійснює, місця і часу, особи, у якої відбирають зразок, його кількість та спосіб отримання. В переважній більшості відбір експериментальних зразків здійснюється у медичних закладах медичними працівниками.

Бажано, щоб експериментальні біологічні зразки направлялись на дослідження в природному, рідкому стані. У випадках неможливості негайної доставки біологічних зразків в лабораторію їх можна зберігати при температурі +4-8 °С не більше трьох діб. Якщо для транспортування біологічних зразків потрібно небагато часу, то їх у кількості 4-5 мілілітрів надсилають у герметично закритому флаконі (пробірці), до якого прикріплюють бирку з прізвищем, ім'ям, по батькові особи, у якої відібрано зразок. Коли для цієї процедури необхідно більше часу, то зразки надсилають у сухому вигляді. Для цього 3-5 мілілітра зразкової речовини виливають на складений у тричотири шари чистий шматок марлі розміром 6x10 см, яку висушують при кімнатній температурі і окремо з аналогічним за розмірами шматком чистої марлі загортають у пакети, які опечатують і маркують. Біологічні зразки з трупа відбирає судово-медичний експерт або лікар, який проводить розтин тіла.

На вирішення експерта може бути поставлене широке коло питань, відповіді на які будуть сприяти встановленню обставин вчиненого злочину та прийняттю правильних рішень слідчим у справі:

1. Чи є на представлених об'єктах речовина біологічного походження (слина, блювотні маси, піт, лімфа, сперма, сеча і т.і.)?

2. Кому вона належить: людині чи тварині? Якщо тварині, то якій?

3. Якщо речовина належить людині, то яка її групова характеристика?

4. Кому з осіб, які проходять у справі, вона може належати?

Експерт перед дослідженням має з'ясувати наявність відповідних слідів на речових доказах. З цією метою, використовуються найсучасніші методи та методики, але й вони обмежені. Саме тому, не виявивши слідів, експерт не робить висновку про те, що їх немає на речовому доказі, а зазначає, що вони не виявлені. Зазвичай цю відповідь і розуміють як відсутність слідів (слини, блювотини, поту, лімфи, сперми, сечі і т.і.) на речових доказах. Проте трапляються випадки, коли кількість біологічних слідів може бути незначною або їх руйнування настільки сильне, що експерт не в змозі їх виявити сучасними методиками.

Судово-медична експертиза в змозі вирішити питання про належність біологічного матеріалу людині або тварині. Якщо біологічний матеріал належить тварині, експерт при можливості встановлює, якій саме, або вказує на неможливість проведення такої процедури. Найчастіше доводиться вирішувати питання про походження крові та сперми від людини. Це особливо важливо в тих випадках, коли підозрюваний заперечує можливість наявності крові людей на його одязі, транспорті, чи будь-яких предметах (імовірно якими завдано тілесних ушкоджень) і стверджує, що сліди належать, тварині.

Ще одним з питань, що часто зустрічаються в постановках про призначення експертизи є можливість встановлення походження крові або виділень від конкретної особи. Дане питання також легко вирішують експерти, завдяки дослідженням групи крові за системою АБО, а за необхідності й інших систем. Якщо група крові (виділень), яка міститься на речовому доказі, не збігається з групою крові особи, котрій, як припускалось, належить слід, експерт у категоричній формі може виключити можливість походження крові на речових доказах від вказаної особи. В інших випадках, коли група крові (на речових доказах та підозрюваного) збігаються, результат дослідження не слід розцінювати як твердження про її походження саме від конкретної особи, оскільки людей з однаковою групою крові дуже багато. Однак і ймовірність такого походження має велике значення для слідства і суду, щоб встановити, кому з осіб, які проходять у справі, можуть належати сліди, тому експерту необхідно знати групи крові цих осіб. А вже після цього можна буде призначити ідентифікаційну експертизу ДНК, і встановити конкретну особу.

Як бачимо, для якісного дослідження слідів біологічного походження особливу увагу слід приділяти:

1. Правильно і своєчасно організованій взаємодії слідчого з спеціалістами в галузі судової медицини (консультації та поради при підготовці до винесення постанови і відібрання зразків для дослідження).

2. Дотриманню правил збирання, підготовки, зберігання, та пакування речових доказів (матеріальних об'єктів), необхідних зразків і документів.

3. Ретельному оформленню документів (постанова про призначення експертизи, бирки на речових доказах і т.і.).

4. Правилам своєчасного надання і отриманню речових доказів, зразків.

5. Відповідності матеріальних об'єктів, які направляються на експертне дослідження, з вказаними у постанові.

Дотримання наведених вимог буде сприяти направленню на дослідження належних об'єктів, що забезпечить достовірність висновків експерта, прискорить процес експертного дослідження (будуть виключені випадки звернення експерта до слідчого про надання додаткових об'єктів для дослідження), дозволить у короткі строки встановити обставини злочину і прийняти правильне процесуальне рішення по справі про заподіяння тілесних ушкоджень.

УДК 343.982

С.С. Кудінов

кандидат юридичних наук, доцент
спеціальної кафедри СК №1 Інституту
підготовки юридичних кадрів для СБ України
(Національна юридична академія України імені Я. Мудрого)

ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У статті розглядаються шляхи підвищення ефективності інформаційного забезпечення розслідування злочинів.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційні системи, криміналістична характеристика, розслідування злочинів.

Інформаційне забезпечення є невід'ємною частиною діяльності правоохоронних органів з виявлення, розкриття, розслідування, профілактики злочинів, і на сьогодні є одним з найважливіших факторів, що визначають успіх та ефективність боротьби зі злочинністю в нашій державі.

Змістом цієї діяльності є створення, функціонування та вдосконалення інформаційних систем, які представляють собою апаратно-програмні комплекси засобів, що дозволяють здійснювати збір, обробку, накопичення криміналістично значущих даних їх видачу на запити споживача. Особливе значення інформаційне забезпечення має під час розслідування кримінальних справ в умовах дефіциту відомостей, коли слідчий відчуває нестачу даних необхідних йому, як для організації розслідування так і для виявлення слідів злочину, з'ясування механізму злочинної діяльності, встановлення винних у вчиненні злочину та ін. Зокрема це характерно слідчим ситуаціям, коли не встановлено особу, яка вчинила злочин, а також розслідуванню окремих категорій злочинів, таких як терористичні акти, комп'ютерні злочини, злочини вчинені злочинними угрупованнями, іноземцями та ін.

Одним з головних питань при формуванні інформаційних систем (масивів) є визначення критерію, основи побудови масиву. Сьогодні інформаційні системи, в тому числі і криміналістичні обліки, що використовуються правоохоронними органами при розкритті і розслідуванні злочинів побудовані за окремими родовими (видовими) і індивідуальними ознаками: подій, людей, матеріалів, речовин, виробів, які мають значення для правоохоронної діяльності. Зокрема це сама подія злочину, знаряддя вчинення злочину, особа злочинця, сліди злочину, предмети злочинного посягання, довідкова інформація щодо конкретних об'єктів зацікавленості правоохоронних органів та ін. Така побудова інформаційних масивів дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед правоохоронними органами, зокрема ідентифікаційно-пошукові. Разом з тим для отримання аналітичної інформації та вирішення діагностичних питань під час розслідування слідчому потрібно отримати інформацію з декількох інформаційних масивів узагальнити її, проаналізувати і лише потім використовувати під час розслідування.

Такий спосіб формування та наповнення інформаційних масивів має слабкі місця, до яких слід віднести:

1) окрему реєстрацію криміналістично-значущої інформації про подію злочину, осіб до нього причетних та ін., а також відсутність в інформаційних масивах інформації про зв'язки між облікованою інформацією;

2) необхідність узагальнення (аналітичної обробки) даних, що знаходиться в різних інформаційних системах (масивах) для використання під час розслідування.

Тому цілком виправданим є питання необхідності розробки нових основ для формування інформаційних масивів для забезпечення потреб правоохоронних органів.

Однією з підстав для формування інформаційних баз даних може бути криміналістична характеристика злочинів. Яка є результатом наукового аналізу та узагальнення типових криміналістично значущих ознак злочинів певного виду, закономірних зв'язків між ними з метою оптимізації розслідування.

Не зупиняючись докладно на структурі криміналістичної характеристики злочинів зазначимо, що до основних її елементів слід відносити: предмет безпосереднього замаху, спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні, слідову картину в її широкій інтерпретації, особу злочинця, зв'язки між структурними елементами. В то й же час для кожного виду (групи) злочинів структура криміналістичної характеристики може конкретизуватися, змінювати свої параметри; якісний та кількісний склад криміналістично значимих ознак, зв'язків між ними. І тому визначаючи криміналістичну характеристику, як основу для побудови автоматизованих систем накопичення, зберігання відомостей для інформаційного забезпечення розкриття і розслідування злочинів слід враховувати, що змінення структури криміналістичної характеристики для кожного злочину вплине й на особливості структури автоматизованої інформаційної системи.

На наш погляд алгоритм формування нових інформаційних систем повинен складатися з наступних етапів:

- 1) виділення категорії кримінальних справ (злочинів) за якою вона буде формуватися;
- 2) визначення типових елементів криміналістичної характеристики для злочинів виділеної категорії на підставі чого створення структури інформаційної системи;
- 3) розробка інформаційних листів (анкет) для наповнення баз даних;
- 4) підбір та аналіз матеріалів кримінальних справ, введення даних в інформаційну систему.

Застосування як основи для побудови інформаційних масивів криміналістичної характеристики злочинів, дозволить об'єднати (консолідувати) зусилля з підвищення ефективності розкриття і розслідування злочинів криміналістичної характеристики, як елементу криміналістичної методики розслідування злочинів, та інформаційного забезпечення, як одного з основних елементів організації діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

УДК 343.982

Р.М. Шехавцов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка)

**ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДОКУМЕНТУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ**

Анотація. У статті розглядається сучасний стан та перспективи використання комп'ютерних технологій у вигляді спеціалізованих прикладних програм автоматизованих робочих місць слідчого (дізнавача), експерта, автоматизованих стенографів, лазерних 3D сканерів у документуванні окремих слідчих дій.

Ключові слова: комп'ютерні технології, документування кримінально-процесуальної діяльності, розслідування злочинів.

У середині 80-х років минулого сторіччя В.Г. Гончаренком, В.Я. Колдіним та М.С. Полевым, на підставі аналізу сучасних досягнень кібернетики та рівня розвитку засобів електронно-обчислювальної техніки, були поставлені питання щодо перспектив та визначені напрями впровадження комп'ютерних технологій у практику розслідування злочинів, основними з яких вбачалися створення криміналістичних автоматизованих інформаційних систем та прикладних спеціалізованих програм, що забезпечуватимуть проведення експертних досліджень та організацію розслідування злочинів¹. Вірність їх бачення підтвердилася у наступні десятиріччя.

Запровадження комп'ютерних технологій у практику розслідування злочинів відбувалося відповідно до ступеню їх доступності для широкого використання, рівня ефективності вирішення завдань, що стоять перед правоохоронними органами та окремими їх посадовими особами, та економічної рентабельності. Відповідно до цих критеріїв

¹ Див.: Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. Теория информационных процессов и систем в криминалистике: Учебное пособие / Полевой Н.С. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - 208 с.; Гончаренко В.И. Кибернетика в уголовном судопроизводстве / Гончаренко В.И. - Киев, 1984. - 110 с.; Колдин В.Я., Полевой Н.С. Информационные процессы и структуры в криминалистике / Колдин В.Я., Полевой Н.С. - М., 1985. - 132 с.

з початку 90-х років минулого століття через універсальність програмного забезпечення та відносну дешевизну персональних комп'ютерів та засобів оперативної поліграфії найактивніше у практику роботи слідчих та експертних підрозділів запроваджувалися комп'ютерні технології та технічні засоби, що оптимізували процес складання процесуальних та інших документів по кримінальним справам.

Аналіз сучасного стану використання комп'ютерних технологій та техніки у документуванні розслідування злочинів свідчить, що на сьогодні найбільше розповсюдження має складання процесуальних та інших документів розслідування злочинів за допомогою відповідних текстових, графічних редакторів програмних пакетів Microsoft Office або Open Office та їх друк засобами оперативної поліграфії (принтерами). Прагнення підвищити якість роботи слідчих (дознавачів) та експертів стимулювало розробку спеціальних програмних пакетів автоматизованих робочих місць слідчого (дознавача), експерта (наприклад, Аргус-слідчий 4.01, 4.03 (Росія), "Експерт-Проф" (Росія), Робоче місце слідчого (Україна), інформаційно-аналітична система АРМЕКС (Україна) та ін.), в яких автоматизація складання процесуальних та інших документів реалізується або у вигляді баз даних із бланками цих документів та (або) еталонних їх зразків та переліків обставин (питань), що повинні бути у них відображеними, або у вигляді відповідних програмних модулів так званої електронної кримінальної справи, що представляє собою базу даних про встановлені обставини події злочину по конкретній кримінальній справі, що знаходиться в провадженні у слідчого (дознавача), які в автоматичному режимі вносяться у відповідні процесуальні та інші документи розслідування. Аналіз змісту цих спеціальних прикладних програм для слідчих та експертів приводить нас до висновку, що доцільним в них є розвиток електронного документування провадження по кримінальній справі, складовими якого повинні бути взаємопов'язані між собою програмні модулі призначені для:

1) складання, оформлення та зберігання в базі даних по конкретній кримінальній справі документів по всіх процесуальних та інших діях та рішеннях слідчого (дознавача), складання висновку експертом;

2) інформаційного забезпечення складання процесуальних та інших документів слідчим (дознавачем), експертом, у вигляді баз чинного законодавства або інтерактивних посилань на відповідні електронні ресурси, що постійно оновлюються (наприклад, на пор-

тал www.rada.gov.ua та ін.), різного роду довідників, методичних рекомендацій, еталонних зразків процесуальних та інших документів по кримінальним справам;

3) забезпечення авторизованого доступу з автоматизованого робочого місця слідчим (дізнавачем), експертом до існуючих в правоохоронному органі криміналістичних та інших обліків.

Другий напрям, за яким відбувалося впровадження комп'ютерних технологій у документування розслідування злочинів, це забезпечення додаткової фіксації ходу, порядку та результатів проведення окремих слідчих дій засобами цифрової фотозйомки, відеозапису та аудіозапису. Контрольованість програмними та апаратними засобами процесу фіксації інформації цими науково-технічними засобами дозволяє звести практично нанівець можливість втрати відповідної інформації, що має доказове значення. Перспективи розвитку цього напрямку документування результатів проведення слідчих дій полягають у запровадженні у проведення слідчих оглядів та судову експертизу лазерних 3D сканерів з відповідним до них програмним забезпеченням та спеціалізованих програмах автоматизованого складання стенограм проведення вербальних слідчих дій.

Лазерний 3D сканер може забезпечити комплексну фотореалістичну фіксацію обстановки на місці події в цілому або окремих об'єктів із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірювань відстаней між об'єктами, кутів їх взаємного розташування та розмірів з можливістю її дослідження в цілому через будь-який час. Спеціальне програмне забезпечення, поряд із створенням фотореалістичної моделі місця події (окремого об'єкту), дозволяє розглядати її на моніторі комп'ютера з любого ракурсу та відстані як в цілому, так й окремі об'єкти, що відображені в ній, воно має функції створення графічного тривимірного плану місця події, визначення та позначення точної відстані між об'єктами на місці події, кутів їх взаємного розташування, аналізу п'ятен та бризг крові для визначення траєкторій їх утворення, розміщення пояснювальних написів як на 3D моделі місця події так і на його дво- та тривимірному плані¹. Всі дво- та тривимірні зображення місця події в необхідно-

¹ Див., наприклад: Crime scenes and Accident scenes. What can the DeltaSphere-3000 3D Laser Scanner and SceneVision-3D software do for you?: http://www.deltaspHERE.com/deltaspHERE_crimeaccident.htm

му ракурсі та поясненнями можуть роздруковуватися за допомогою монохромного або кольорового друку на принтері з подальшим їх оформленням у вигляді відображень тривимірної моделі місця події, фототаблиць, планів місця події, а відповідні файли результатів лазерного 3D сканування та фотозйомки, що записані на DVD-диску, можуть додаватися до протоколу ¹.

Для оптимізації процесу проведення складних та тривалих за часом допитів можуть автоматизовані стенографи. Не дивлячись на назву існуючі програмні розробки поки що не дають повної та безпомилкової автоматизації стенографування. Однак, опис технічних можливостей та досвід використання автоматизованих стенографів МПІ Фонограф 2005 ², "Нестор" ³ (Росія), публікації у спеціальній літературі результатів розробки експериментальної програми автоматизованого стенографа української мови ⁴ свідчать, що автоматизоване розпізнавання мови в залежності від її чіткості, правильності висловлення окремих слів та темпу, розміру та кількості слів та текстів, що входять у їх частотні словники, може коливатися від 50 до 90%. Удосконалення цих програм до рівня їх надійного практичного використання, зокрема для стенографування допитів, дозволить слідчим більше концентрувати свою увагу на спілкуванні із допитуваним та зменшити часові витрати на складання протоколів допиту.

На завершення відмітимо, що вирішення питань подальшого впровадження комп'ютерних технологій у документування кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів, в окреслених нами перспективних напрямках, потребує:

- розробки та затвердження на рівні керівництва правоохоронних органів концепції та конкретної програми автоматизації діяльності слідчих та експертних підрозділів;
- розробки вимог до автоматизованих робочих місць їх співробітників від непосредствених виконавців до керівників різних рівнів;

¹ Див. докладно: Шехавцов Р.М. Можливості використання технологій 3D сканування під час розслідування злочинів / Шехавцов Р.М. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: науково-теоретичний журнал. - 2010. - Випуск № 3. - С. 247-251.

² Див.: www.tcps.ru/cat_view.php?section_id=101

³ Див.: www.spbit.ru/news/n49332/

⁴ Див. докладно: Пилипенко В.В., Робейко В.В. Автоматизированный стенограф украинского языка / Пилипенко В.В., Робейко В.В. // Искусственный интеллект. - 2008. - № 4. - С. 768-775.

- розробки та прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення їх функціонування;
- серйозних капіталовкладень у фінансування їх розробки та закупівлі відповідного обладнання та програмного забезпечення.

УДК 343.982

О.В. Кузнєцова

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри криміналістики
(Лузанський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ВІДОМОСТІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ З ОТРУЙНИМИ ТА СИЛЬНОДІЮЧИМИ РЕЧОВИНАМИ, ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ

Анотація. Статтю присвячено розгляду криміналістичних обліків, що ведуться в органах внутрішніх справ, та, зокрема, облікам, об'єктами яких є особи, які вчинили злочини з отруйними та сильнодіючими речовинами.

Ключові слова: облік, інформація, особа, об'єкт, відомості.

Для підвищення ефективності розкриття та розслідування злочинів, вирішення інших питань в органах внутрішніх справ формується та функціонує сукупність різних обліків, багато з яких містять інформацію про ті чи інші властивості певної категорії осіб. За своєю суттю обліки є комплексними джерелами інформації про їх окремі біологічні, психологічні та соціальні властивості.

Обсяг відомостей щодо осіб, які підлягають загальному обліку правоохоронними органами України, регламентується Інструкцією про єдиний облік злочинів, затвердженою 26 березня 2002 року спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової Адміністрації України та Міністерства юстиції України¹. Такі

¹ Див.: Інструкція про єдиний облік злочинів, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової Адміністрації України, Міністерства юстиції України від 26.03.2002 р. № 20/84/293/126/18/5, п. 6.2, Розділ IV, а також Додаток 4 до п. 6.2.4. цієї інструкції // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: сторінка "Законодавство України" - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> - Системний номер документа: v0020900-02.

відомості потрапляють до обліків з відповідних первинних документів (статистичних та інформаційних карток), які заповнюються за матеріалами кримінальних справ відповідно до встановлених форм, і містяться в обліках Департаменту інформаційних технологій. Стосовно осіб, які вчинили злочин, це відомості про анкетні дані (П.І.Б., стать, громадянство, національність, дата та місце народження, місце проживання, вік, освіта, рід занять, службове становище тощо), які вносяться до статистичної картки на особу, яка вчинила злочин (форма 2), а також, крім названих, паспортні данні, відомості про місце роботи, посаду, спеціальність, схильності, інтереси, судимості тощо, що вносяться до інформаційної картки на особу (ІК-О), яка заповнюється слідчим або оперативним співробітником на підставі інформації, викладеної в матеріалах, що перебувають у провадженні, розслідуються, знаходяться на виконанні працівників органів внутрішніх справ¹.

Для ефективного інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ розроблено та запроваджено в практичну діяльність автоматизовану інформаційно-пошукову систему "Армор", що є інтегрованим банком даних обласного рівня, до якого мають доступ усі підрозділи ОВС відповідної області та яка об'єднує комп'ютерні інформаційні підсистеми, зокрема АІС "Особа". АІПС "Армор" може містити наступні відомості про особу: адреса проживання, наявність автомобільного транспорту і зброї, коли, ким і за що особа притягалася до кримінальної та адміністративної відповідальності, коли і де відбувала покарання у місцях позбавлення волі, наявність розшуку, звернення до ОВС із заявами і повідомленнями тощо.

В зазначених обліках міститься значна кількість відомостей про відповідні категорії осіб, які використовуються для пошуку та встановлення злочинців, але вони конкретизовані за найбільш резонансними злочинами, стосовно ж інших злочинів, їх облік здійснюється за загальними відомостями, що ускладнює пошук однотипної інформації за окремими категоріями (ознаками) та її аналіз.

Завдяки виокремленню все більшого числа криміналістично зна-

¹ Див.: Інструкція з організації функціонування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.03.2010 р. № 75, глави 2, 9, а також Додаток 3 до цієї інструкції.

чуших ознак особистості злочинця, система кримінальної реєстрації повинна постійно вдосконалюватися, в тому числі й у напрямку розширення об'єктів обліку та ознак, що враховуються, введення її диференціації залежно від специфіки окремих складів злочинів.

Щодо обліку осіб, які вчинили злочини з отруйними та сильнодіючими речовинами, або які потрапили в поле зору правоохоронних органів у зв'язку з виявленням і розслідуванням таких злочинів, вважаємо за необхідне внесення в облікові дані таких додаткових відомостей щодо них:

- спеціальна освіта, зокрема неповна (хімічна, фармацевтична тощо);
- попередні місця роботи та посади (для встановлення зв'язків, кола спілкування, можливих джерел придбання отруйних чи сильнодіючих речовин тощо);
- місце збуту отруйних та сильнодіючих речовин (для додаткового встановлення фактів збуту таких речовин та виявлення взаємозв'язку з іншими кримінальними справами (матеріалами));
- назва та кількість отруйної, сильнодіючої речовини, яку в особи було вилучено;
- вид незаконних дій з отруйними та сильнодіючими речовинами (придбання, зберігання, збут тощо із зазначенням кількості епізодів).

Зазначені відомості можуть бути вказані в фабулі, яка передбачена для заповнення в первинних документах обліку та внесені у відповідне поле (реквізити) обліку, але убачається, що більш доцільним буде структурування цих відомостей з можливістю вибору окремих підзадач у запропонованому меню для упорядкованого введення інформації. Можливим є також виділення декількох ключових слів, що характеризують склад злочину і дозволяють швидко вичленувати найбільш важливу інформацію з наявної (наприклад додати до реквізиту "категорія" термін "отрути", додати реквізит "місце збуту" з можливістю внесення точної адреси¹).

Безсумнівно, не варто загромождувати зайвою інформацією сучасні інтегровані банки даних, але і гранично їх спрощувати – це означає не використовувати повною мірою всіх їх можливостей.

¹ Даний реквізит можна використовувати для характеристики місця збуту не тільки отруйних чи сильнодіючих речовин, а й інших предметів і речовин, обмежених або заборонених до вільного обігу (наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя тощо).

УДК 343.988

С.В. Головкін

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ШАХРАЙСТВА

Анотація. У статті аналізуються дані про особу та особливості діяльності потерпілого, його роль у виникненні кримінальної ситуації та при вирішенні основних задач розслідування шахрайств.

Ключові слова: шахрайство, криміналістична характеристика, особа потерпілого.

Проблема стримування злочинності набуває гострої форми. У зв'язку з цим закономірно актуалізувалося питання про захист особи, майна, честі та гідності громадян. Це примушує звернути увагу на потерпілого, який несе на собі найбільший тягар наслідків від всіх форм злочинності.

Поняття потерпілого міститься у частині першій ст. 49 КПК України: "Потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду". У кримінально-правовому розумінні потерпілим, проти якого спрямований злочин, можуть бути як окремих індивід, так і людина як учасник суспільних відносин.

В контексті дослідження особи потерпілого від шахрайства представляється слушним встановлення відношення самого потерпілого до факту обману відносно нього або його ставлення до того, що в результаті висловлення власної довіри до певної особи (осіб) він був ошуканий. Актуальність питання про ставлення до обману з боку потерпілих обумовлена низкою обставин. По-перше, моральні цінності та стереотипи людини відіграють важливу роль у розробці та регулюючі стратегії поведінки. З цієї точки зору вивчення індивідуально-психологічних та особистісних особливостей потерпілих, що впливають на їх ставлення до обману, дозволяє виявити важливі детермінанти та регулятори формування стереотипів поведінки. По-друге, вивчення особливостей оцінки потерпілими вчинків злочинця - шахрая, як актів поведінки, що мають певну мотивацію та наслідки для потерпілого, дає можливість глибоко зрозуміти сферу моральних уявлень та рівня віктимності жертви та розширити криміналістичні знання про психологічні особливості особи самого шахрая.

Цікавий аспект проблеми формування інституту потерпілого вбачає Т. Присяжнюк. Вона зазначає, що останнім часом західні вчені переосмислюють злочин не як каране діяння, а з точки зору шкоди, яка спричинена конкретній особі – потерпілому. Якщо особі в результаті вчинення злочину спричинено шкоду, вона, на думку автора, має до нього таке ж відношення, як і злочинець¹. Огоджуючись з логікою Т. Присяжнюк, зазначимо, що у такому зв'язку дослідження інституту потерпілого, його віктимності набуває нового актуального значення у криміналістичних дослідженнях. Одностайна із даною точкою зору позиція інших авторів, які вважають, що сьогодні діяльність із запобігання злочину потребує значної переорієнтації у бік віктимологічної профілактики, допомоги особі уникнути небезпеки стати жертвою². Модель запобігання злочинам "від злочину" "до злочинця" значною мірою не відповідає вимогам сучасності. Дискусія з цього приводу вже виникла у сучасній науковій літературі. Неможна відкидати положення ст. 3 Конституції України, яка проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість та безпеку.

Специфіка предмету шахрайства обумовлена закономірним зв'язком з особою потерпілого. Яскраво ілюструє наведене зв'язок з таким предметом шахрайства, як об'єкт нерухомості. За даною категорією справ фігурують 2 групи потерпілих: частіше - власники відчужуваного житла, рідше - особи, що оселяються у неправомірно відчужене житло у порядку обміну. Тому громадяни першої групи представляють значний науковий та практичний інтерес. Емпіричні матеріали свідчать, що переважна більшість таких потерпілих не мали близьких, рідних або не підтримували з ними контакт. Незалежно від статі та віку їм притаманні низький освітній рівень (76%), низьке матеріальне становище (96%), зловживання алкоголем, наркотичними засобами (90%). Сьогодні ринок нерухомості в Україні заповнений великою кількістю ріелторських, будівельних структур. Разом з тим, у цій сфері наявні і організована злочинність, що поставила на потік напівлегальну зміну власників нерухомого майна, зокрема, квартир. Різними способами віднімають квартири у осіб похилого віку, тих, що

¹ Присяжнюк Т. Передумови формування інституту потерпілого у кримінальному праві України // Право України. - 2005. - № 7. - С. 65.

² Мойсєєва О. Віктимність неповнолітніх як психолого-правова проблема // Право України. - 2000. - № 7. - С. 100.

мають згубні звички (страждають на алкоголізм та наркоманію). Останній категорії громадян шахраї не відмовляються "допомогти" отримати ці згубні звички. За даними опитування співробітників МВС, віктимною категорією у контексті протидії шахраюванню на ринку нерухомого майна виступають випускники дитячих будинків, які отримали житло згідно закону при досягненні 18-річчя. На шахраїв працює чинник абсолютної незахищеності вихованців дитбудинку, яких ніхто навіть не шукатиме.

Проведене нами опитування практичних працівників правоохоронних органів дало наступні результати. Серед характерних ознак особи потерпілого опитуваними були названі азарт (56,7%), жадібність (33,5%), ритуальні забобони (22,9%), віра у щасливий випадок (21,8%), особисті комплекси (17,3%), лінь (12%), неухважність (9,3%), імпульсивність (8,6%), підвищена самовпевненість (5,4%), емоційна неврівноваженість (3,8%).

Слід вказати, що нерідко серед професійних шахраїв є колишні жертви афер. Злочинці самі запевняють потерпілого, що він мудріше за самого злочинця. Легковажність - серйозний недолік у характеристиці особи потерпілого.

Відчуття на рівні підсвідомості особистих прагнень жертви дозволяє злочинцю ухилитися від відповідальності: деякі потерпілі не бажають визнавати себе обманутими або самі прагнуть певним чином порушити закон та несвідомо потрапляють у роль жертви та не бажають викрити себе.

Особа потерпілого є суттєвим елементом криміналістичної характеристики шахрайства. Відомості про особу жертви безпосереднім чином "проливають світло" на інші обставини події злочину.¹ Поведінка потерпілого може проявлятися у різних проявах: від повної віктимності, уразливості до впливу шахрая, нейтрального ставлення до останнього або активної протидії йому. Саме тому, що часто потерпілі самі провокують вчинення відносно них обманних дій, і відбувається подія злочину. У зв'язку з цим А.Ф. Облаков виділяє два криміналістичних типи потерпілих:

- нейтральний (коли образ життя потерпілого не впливає на завершення та реалізацію злочинних намірів);

¹ Душечкина М.А. О направлениях, задачах и о понятии криминалистического изучения личности // Вестник МГУ. Серия 11. Право. - 1999. - № 3. - С. 47.

- з провокуючою поведінкою (коли особа, що опиняється у ролі жертви в результаті їх "поштової" поведінки). Така поведінка може проявлятися удвох формах: активній (жертва сама створює криміногенну обстановку, її поведінку можна розглядати як пряму чи побічну провокацію) та пасивній¹.

Віктимність поведінки потерпілих виражена не лише у довірливості відносно з іншими людьми чи у наявності негативних соціальних характеристик. Іноді самі власники майна створюють всі підстави для вчинення стосовно них шахрайства, наприклад, занижують вартість квартири у договорі купівлі-продажу, дають хабар посадовим особам за випуску своїх неповнолітніх членів сім'ї, т.д. Доцільним є зауваження М.М. Букаєва про необхідність дослідження психічного стану потерпілого². Тому вірна пропозиція тісного комплексного вивчення кримінологами та криміналістами особи жертви шахрайства. Результати дослідження можуть бути покладені у основу наукових рекомендацій щодо протидії злочину.

На наш погляд, вивчення особи потерпілого від шахрайства доцільне шляхом аналізу соматичних, соціальних та психологічних чинників на кшталт проблеми дослідження особи злочинця. Сукупність їх свідчить про рівень віктимності жертви. За нашими даними пік віктимності приходить на 30-45 років, причому жінки складають переважну більшість - 66% через властиву їм довірливість, підвищене почуття страху за близьких, забобонність, чоловіки відповідно - 34%. На те, що жертвами потерпілі ставали саме в силу віктимологічних чинників, а не через власну неграмотність, свідчить рівень освіти потерпілих: 37% з них мали вищу освіту, 22% - середню, 29% - середню спеціальну.

Кримінально-правова природа складу злочину, передбаченого ст. 190 КК України, передбачає тривалий вербальний або конклюдентний контакт, або контакт в комплексі між потерпілим та злочинцем. Результатом такого контакту є введення першого в оману або маніпулювання його довірою. Тому вивчення зв'язку "потерпілий - злочинець" необхідне для побудування повної криміналістичної ха-

¹ Облаков А.Ф. Некоторые вопросы теории и практики задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления // Проблемы предварительного следствия и расследования преступления в деятельности ОВД. - Хабаровск.: Хабар. ВШМ СССР, 1989. - С. 65-72.

² Букаев Н.М. Тактика и методика расследования мошенничеств: Дис. ... канд. юрид. наук. - К., 1989. - С. 24.

рактики злочину, обрання тактики проведення окремих слідчих дій. Аналіз судово-слідчої практики дає підстави для висновку, що у 95% випадків потерпілий та злочинець до події злочину знайомі не були, але контакт під час його вчинення був досить тривалим (від 3 годин до місяця). Тривалість спілкування шахрая та жертви певною мірою визначає змістовну сторону злочину: обставини події, спосіб, час, знаряддя, слідові картини¹.

Нерідко стають жертвами шахрайств діти та підлітки. Кримінологами доведено, що потерпілі такої вікової категорії через особливості психологічного, фізичного, морального розвитку відносяться до категорії осіб з підвищеною віктимністю. Анкетування слідчих органів прокуратури та ОВС України засвідчило, що до таких рис належать: довірливість (вказали 95% опитаних), наївність (87% опитаних), відставання психічного розвитку від фізичного (56% респондентів), навіюваність (55% з числа опитаних), емоційна невірноваженість (відповідно 31%), уразливість до брехні (72%). На думку Є.О. Душиної, дослідження ставлення до брехні у аспекті дослідження психології особи є зручною моделлю, що розкриває умови, фактори та індивідуально-психологічні розбіжності формування системи відносин між підлітком та дійсністю, оточуючим середовищем. Саме підлітки – така вікова група, яка взагалі суттєве має значення на формування суспільства.² Тому їх здоровий розвиток та кримінально-правова охорона – важливі чинники формування здорового суспільства. Проблема ставлення людини до брехні має не лише суто психологічний інтерес. Вона торкається й суміжних проблем, зокрема, відношення до наслідків брехні з боку осіб, які зазнали шкоди від її впливу на їх свідомість. Не дивлячись на досить ґрунтовні роботи у цій та суміжних проблемах В.В. Знакова, П. Екмана, П.Ф. Каптерева, та інших вчених, можна констатувати недостатню розробленість методичних підходів до вивчення відношення до брехні, відсутність її загальноприйнятої типології, даних про соціально-психологічні особливості людини на оцінку неправди у поведінці³.

¹ Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. – М.: Изд-во Московского университета, 1988. – С. 17-20.

² Душина Е.А. Особенности отношения ко лжи современных школьников: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11 / Институт молодежи. – М., 2000. – С. 3.

³ Знаков В.В. Психология понимания правды. – СПб.: Алетейя, 1999. – 281 с.; Каптерев П.Ф. О природе детей: Избранное. – М.: ИД Карапуз, 2005. – 288 с.; Экман П. Психология лжи. – СПб.: Питер, 1999. – 272 с.

Говорячи про особу потерпілого від шахрайства, слід зазначити, що велику роль відіграють статеві та вікові особливості, які, у свою чергу, впливають на ставлення до обману, брехні, розуміння їх причин та розбіжностей між поняттями "брехня", "неправда", "обман". Уразливість до них залежить й від особистих рис потерпілого, ступеня його релігійних переконань, типу сімейного виховання та складу сім'ї, соціального середовища. Вік людини має пряме значення на його уразливість до обману. Найбільш часто підпадають під вплив шахраїв особи у віці від 12 до 15 років. Підлітки у віці від 16 до 18 років у більшій мірі здатні диференціювати поняття "обман" та "правда". Разом з тим простежується певний парадокс, чим старше підліток, тим терпиміший він до обману у повсякденному житті.¹

Проблема зв'язку злочинця та його жертви потребує системного аналізу, врахування всіх взаємодіючих чинників, у тому числі деліктного та навколокримінальної поведінки самого потерпілого.

Вивчення та аналіз даних про особу та особливості діяльності потерпілого, його роль у виникненні кримінальної ситуації можуть бути використані при вирішенні низки загальних та окремих задач розслідування:

1. Висунення обґрунтованої версії про мотиви злочину та особу, що його вчинила;
2. Визначення кола осіб, серед яких необхідно здійснити пошук злочинців.

Між злочинцем та його жертвою існують різні зв'язки, що мають багаторівневий характер. Для їх класифікації можуть бути використані такі підстави як: характер соціальних контактів, час їх виникнення, характер взаємодії злочинця та жертви, обставини виникнення цієї взаємодії. Щодо даного питання найбільше значення має класифікація зв'язків за останньою підставою, що передбачає вивчення питання про наявність між злочинцем та потерпілим певних стосунків, у тому числі конфліктних. Результати аналізу цих зв'язків можуть бути використані як для висунення версій про коло осіб, серед яких слід шукати винного, так і під час перевірки цих версій.

3. Встановлення причин злочину, пов'язаних з особливостями особи потерпілого, та умов, що сприяють вчиненню злочину.

¹ Душина Е.А. Особенности отношения ко лжи современных школьников: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11 / Институт молодежи. - М., 2000. - С. 14.

Загальновизнаним є факт, що існують типи осіб, схильних до ролі потерпілих (наприклад, за характером власної поведінки, рівнем соціального чи матеріального становища).

4. Виявлення латентних потерпілих. Вони нерідко привертають увагу з тих же причин, що й особа, вже відома слідству, але з певних причин не заявляли про вчинення проти них злочину.

5. Вирішення питання щодо забезпечення безпеки потерпілого, який нерідко підлягає активному впливу з боку злочинців та осіб з числа їх оточення (рідні, друзі, тощо).

Знання особливостей особи не лише злочинця, але й потерпілого, характеру стосунків між ними, дозволить слідчому визначити коло заходів щодо запобігання протидії слідству у формі впливу на потерпілого. До числа подібних заходів можна віднести більш суворі запобіжні заходи відносно обвинуваченого, фізичну охорону потерпілого, проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на охорону його життя та здоров'я. Нажаль, сучасне законодавство у галузі захисту потерпілого потребує суттєвої доробки. Особливо гостро стоїть питання при прийнятті відповідного закону та реалізації програми захисту потерпілих та свідків.

6. Проведення розслідування з максимальною ефективністю та економією засобів та часу.

7. Обрання послідовності та тактики виконання окремих слідчих дій.

8. Прогнозу поведінки потерпілих не лише на слідстві, а й у суді, можливості змін слідчих та судових ситуацій (насамперед тих, що ускладнюють перебіг розслідування).

УДК 343.982

В.С. Бондар

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ СИСТЕМАТИКИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду вчення про інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів як об'єкта криміналістич-

ної систематики, конкретизовано об'єкти інформаційних систем, розглянуті особливості інформаційно-довідкового забезпечення на прикладі розслідування ухилення від повернення виручки в іноземній валюті.

Ключові слова: криміналістична систематика, моделювання, аналіз, об'єкти інформаційних систем, інформаційно-довідкове забезпечення, криміналістична методика.

В умовах сучасного досудового слідства одними з найбільш актуальних є проблеми теорії та практики інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів, адже інформаційні бази даних є обов'язковим інструментом аналітичної роботи, системного аналізу механізму вчинення злочину.

Необхідність інтеграції розподілених баз даних на структурних рівнях одного, а тим більше кількох відомств, систематизації фактографічної інформації створює значні труднощі в пошуку предметно-методних, функціональних, міждисциплінарних зв'язків спеціальних (прикладних) юридичних наук (криміналістика, оперативно-розшукова діяльність), породжує ряд інших проблем.

Науковий інструментарій нового міждисциплінарного вчення про інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів поки що не відповідає принципам, поняттям та термінології, які використовуються в праві, на що слушно вказується його розробниками (Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, В.В. Лисенко, В.І. Пашко, Р.А. Усманов¹ та ін.). Це призводить до суттєвих ускладнень, зниженню ефективності взаємодії технічних та юридичних систем, процедур моніторингу, системного аналізу та ін.

Переконані, що інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів повинно відігравати методологічну роль по відношенню до теоретичних засад окремих інформаційних систем й розділів криміналістики не позбавляючи їх самостійності та не відриваючи від тих теоретичних конструкцій, завдяки яким відбувається функ-

¹ Див. наприклад: Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. - Луганськ, 2009; Лисенко В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з несплатою податків // Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. - Спец. Випуск № 5. - Ч. 1. - С. 13-19; Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. - М.: Юрлитинформ, 2006; Пашко В.І. Наукові та методичні основи організації і використання експертно-криміналістичних обліків органів внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К., 1995.

ціонування відповідних видів діяльності (банківської, дозвільної, реєстраційної, кадрової, ліцензійної, слідчої, судово-експертної, адміністративної, медичної, податкової тощо) і постачати користувачеві (слідчому, оперативному працівнику, експертові) криміналістично значущу інформацію.

Виходячи з нової, праксеологічної концепції предмета криміналістики, саме системний підхід та аналіз, як методологічний напрям сучасної науки слід визнати перспективним засобом інтеграції інформаційних потоків з метою вдосконалення аналітичної роботи.

Публікація ставить за мету розгляд інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів як об'єкта криміналістичної систематики для пошуку предметно-методних, функціональних, міждисциплінарних зв'язків між спеціальними юридичними науками, окремими розділами криміналістики і, відповідно, виділення необхідних спеціальних логіко-методологічних засобів синтезу теоретичних уявлень в єдиній картині, уніфікації понятійно-термінологічного апарату, вирішення завдань навчально-педагогічної діяльності, формування пізнавальних процедур з чітко вираженими аналітичними якостями.

Шляхами вирішення заявленої мети є здійснення таких завдань: а) конкретизація об'єктів інформаційних систем; б) конкретизація цілей використання інформаційних систем в розслідуванні злочинів, як сховищ потенційної криміналістично значущої інформації; в) розробка особливостей використання даних інформаційних систем в методах розслідування окремих видів злочинів.

На підставі аналізу чинного законодавства, яким регламентуються суспільні відносини у сфері державної реєстраційної діяльності, а також об'єктів інформаційних систем правоохоронних органів та інших відомств виділимо групи об'єктів, інформація стосовно яких може сприяти розкриттю, розслідуванню та попередженню злочинів:

1. Події: а) народження; б) смерть; в) зникнення безвісти; г) вчинені або підготовлювані злочини.

2. Цивільні стани: а) укладання та розірвання шлюбу; б) всиновлення; в) установлення батьківства; г) зміна прізвища та по батькові тощо.

3. Фізичні та юридичні особи як носії юридичних прав і обов'язків: а) правовий статус фізичних та юридичних осіб; б) виникнення, зміна та припинення особистих немайнових прав; в) виникнення, зміна та припинення особистих майнових прав; г) покладення

юридичних обов'язків; г) обмеження деяких особистих майнових прав.

4. Об'єкти, пов'язані зі здійсненням економічної, підприємницької та інформаційної діяльності: а) угоди; б) ліцензії; в) нотаріальна діяльність; г) фінансові операції (тендери); ґ) правочини; д) інвестиції; є) іпотека; ж) випуск цінних паперів, сертифікатів; з) майнові застави; и) операції зі шкідливими речовинами; і) роботи з геологічного вивчення надр; ї) заборони на здійснення деяких фінансових операцій; й) банківські рахунки тощо.

5. Нерухомість: а) споруди; б) земельні ділянки; в) небезпечні виробничі об'єкти та сховища.

6. Матеріальні об'єкти: а) цінні папери; б) транспортні засоби та інші механізми; в) зброя та боєприпаси, спеціальні засоби; г) поліграфія і засоби кольорового копіювання; ґ) предмети, що використовувались як знаряддя, стали об'єктами злочинного посягання або належність яких не встановлено; д) медичні препарати та обладнання; е) реєстратори розрахункових операцій за товари або послуги, товарні знаки тощо.

7. Документи, їх проекти та реквізити: а) статuti; б) державні акти на право власності; в) доручення (довіреності); г) технічні умови на продукцію; д) сертифікати тощо.

8. Географічні об'єкти: а) кваліфіковані позначки про проходження товару; б) маршрути тощо.

Для методик розслідування окремих видів злочинів використання даних інформаційних систем має особливе значення, на що останнім часом звертається увагу науковцями. Зокрема, С.Ю. Кесаревим пропонується включити інформаційне забезпечення як елемент структури типових групових методик¹.

На нашу думку, розробка особливостей використання даних інформаційних систем при розслідуванні окремих видів злочинів має здійснюватися з вдосконаленням структурних елементів відповідних методик: а) вдосконаленням криміналістичної класифікації конкретної сукупності злочинів; б) оптимізацією криміналістичної характеристики як інформаційної основи системного аналізу з використанням інформаційних систем та виділенням константних та перемін-

¹ Див.: Косарев С.Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / Под ред. В.И. Рохлина. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2008. - С. 271-298.

них елементів; в) визначенням базових та факультативних завдань відповідно до етапів розслідування залежно від сфер злочинної діяльності, її відображення в окремих слідах, їх системах, слідових комплексах¹.

Розглянемо це на прикладі розслідування злочинів у сфері економічної діяльності. Слідова картина в даній групі злочинів визначається, по-перше, сферою господарської діяльності, по-друге, механізми приховання ознак злочинів (використання цінних паперів) складають структуру злочинних схем вчинення цілого комплексу злочинів у сфері господарської діяльності, створюючи передумови для ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст. 212 Кримінального кодексу України - надалі КК); незаконного відшкодування податку на додаткову вартість (ПДВ) з державного бюджету (ст.ст. 190-192 КК України); сприяє легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Це призводить до утворення особливої групи слідів - зміні змісту документів, які відображають ті чи інші господарські та фінансові операції, котрі можна розглядати в якості документальних інформаційних систем (наприклад, форми № 1ДФ, ДР-7, ДР-8 тощо).

Основним механізмом незаконного заниження податкових платежів, розкрадання коштів і легалізації майна, здобутого злочинним шляхом є фіктивні² та транзитні³ фірми.

¹ Докладніше про це див. наприклад: Журавель В. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // Вісник АПрНУ. - 2007. - № 2 (49). - С. 177-186; Косарев С.Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / Под ред. В.И. Рохлина. - СПб., 2008. - С. 270-378; Корноухов В.Е. О структуре методик по расследованию преступлений // Вестник криминалистики. - 2004. - № 2 (10). - С. 21-28; Субботина М.В. Концепция формирования базовых методик расследования преступлений: монография. - Волгоград: ВА МВД России, 2007. - С. 44-47; Яблоков Н.П. Совершенствование криминалистической классификации преступлений в методике расследования // Вестник Московского ун-та. Серия 11. Право. - 1988. - № 2. - С. 17-23.

² Фіктивна фірма - це юридична особа з ознаками фіктивності, яка створена або придбана з метою прикриття незаконної діяльності чи здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Створюється на нетривалий час по підроблених документах або реєструється на підставних осіб, шляхом придбання вже існуючої фірми або заснування нової (за допомогою нелегальних методів).

³ "Транзитна" фірма - це реально діюча юридична особа, що пройшла державну реєстрацію, яка бере участь у схемі в ролі посередника й запобіжника ("буфера").

Перспективним напрямом боротьби з такими злочинами є оптимізація аналітичної роботи з використанням документальних та фактографічних інформаційних систем різних органів, спрямованих на вирішення конкретних завдань та відповідних засобів їх вирішення. Відповідно до положень системного підходу в якості спеціалізованого логіко-методологічного засобу для системного аналізу необхідна відповідна конфігураторна модель злочинної діяльності та криміналістична характеристика для її фактичного наповнення.

Простежимо зазначене на прикладі використання даних інформаційних систем в методиці розслідування злочину, передбаченого ст. 207 КК України ("Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті").

В процесі виявлення та розслідування злочинів зазначеної категорії найчастіше використовуються такі інформаційні системи та бази даних з метою вирішення відповідних завдань.

Відомчі:

1. Державна митна служба України (всеукраїнський класифікатор митних ліцензійних складів; реєстр суб'єктів, які здійснюють брокерську діяльність; реєстр суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які користуються особливим режимом сприяння; перелік та місце розташування установ, що здійснюють безмитну торгівлю товарами; інформаційні масиви переміщення вантажів і фізичних осіб через митний кордон: база даних електронних копій вантажних митних декларацій, типу ІМ-40 "Імпорт", ІМ-41 "Реімпорт", ІМ-75 "Відмова на користь держави", ІМ-76 "Знищення або руйнування"; база даних товарів та транспортних засобів, які переміщуються через кордон між Україною та Російською Федерацією; база даних декларацій митної вартості; база даних паспортів транспортних засобів та ін.) - для отримання інформації щодо підтвердження факту перетинання товару конкретного СГД Державного кордону; здійснення оформлення ВМД - їх номери та дати складання, аналізу обставин митного оформлення та перетинання кордону, назви митного пункту, наявності факту повернення товару або анулювання ВМД.

2. Державна податкова адміністрація (база даних суб'єкту підприємницької діяльності (податкова справа): назва та юридична адреса СПД, дата реєстрації, код єдиного державного реєстру підприємства; дані про засновників та інвесторів, директора та бухгалтера СПД; розрахункові рахунки, дати їх відкриття, МФО банківської установи; щоквартальна та щорічна звітність); база даних 1-ДР - ін-

дивідуальні номери платників податків – фізичних осіб: установча інформація на кожного жителя, який одержав індивідуальний номер; база даних 8-ДР – відомості про платників прибуткового податку, що надається щомісяця до ДПА бухгалтерією кожного підприємства та організації) – з метою отримання первинних даних про: засновників та службових осіб СГД, фінансових результатів від зовнішньоекономічної діяльності, основних контрагентів, наявності банківських рахунків, перевізників (постачальників, продавців, брокерів) при здійсненні зовнішньоекономічних операцій згідно ВМД.

3. Банківські установи, в яких підприємством відкриті рахунки (відомості про розрахунковий рахунок конкретної юридичної особи: номер, дата відкриття/закриття; дані про всі рухи на розрахунковому рахунку за конкретний проміжок часу; дані про залишок грошових коштів на визначену дату; заява на відкриття розрахункового рахунку і картку зразків підписів керівників юридичної особи – для аналізу інформації стосовно обставин здійснення експортних операцій, розшифровки суми заборгованості за експортними операціями, а також отримання виписки руху грошових коштів по рахункам СПД.

4. Міжнародний комерційний арбітражний суд (Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України) – для отримання інформації щодо подання позовної заяви резидентом про стягнення з нерезидента заборгованості, яка виникла внаслідок недотримання резидентом термінів, передбачених експортно-імпортними контрактами.

5. Національне бюро Інтерполу в Україні – для отримання інформації щодо ідентифікації іноземного СГД: офіційна назва, дата реєстрації у відповідних державних органах, юридична адреса, номери телефонів та інших комунікаційних засобів, прізвища та імена керівників, основні напрямки діяльності, розміри статутного капіталу, відомості про припинення діяльності та відомості кримінального характеру стосовно їх керівників та інших працівників.

6. Господарський суд: а) інформація щодо встановлення обставин банкрутства СГД, достовірності вказаних у заяві про банкрутство даних для подальшої перевірки та обставин виникнення заборгованості (даних про кредиторів); б) копії документів за фінансово-господарськими операціями, в т.ч. за експортними та імпортними угодами для встановлення стадії банкрутства.

7. МРЕВ ДАІ, Торгово-промислова палата – для встановлення якостей та вартість товару, його приналежності, транспортних засобів, які використовувалися для перевезення товарів через кордон.

8. Податкові та реєстраційні органи іноземної держави – для отримання інформації та копій документів про державну реєстрацію та знаходження на їх території підприємств, їх засновників та службових осіб, даних про наявність у них майна та активів, банківських рахунків, копій документів, котрі підтверджують здійснення двосторонніх експортно-імпорتنих операцій згідно контрактів.

9. ДП "Інформаційний центр Міністерства юстиції України", Бюро технічної інвентаризації, ДАІ, банківські установи (Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Реєстр прав власності на нерухоме майно, "Арешт", "Автомобіль") – з метою встановлення місцезнаходження та вилучення майна та відшкодування збитків.

Міжвідомчі:

Інтегрована міжвідомча інформаційно-телекомунікаційна система щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон ("Аркан") – для отримання інформації про:

а) факти перетину державного кордону України фізичними особами із зазначенням дати перетину, пункту перетину, ділянки кордону, напрямку (виїзд/в'їзд), серії та номеру пред'явленого документу, мети поїздки, типу та номеру транспортного засобу (для отримання інформації обов'язково вказуються громадянство, прізвище, ім'я, дата народження особи, період, який перевіряється);

б) факти перетину державного кордону України транспортними засобами із зазначенням дати, пункту, напрямку (виїзд/в'їзд) перетину кордону, ділянки кордону (країни); типу, державної належності, власника, марки т/з; серії та номеру реєстраційного документа, номера кузова; державного номера причепа т/з, його типу та державної належності, але без зазначення даних про осіб, які були у транспортному засобі (для отримання інформації обов'язково вказуються державний номер т/з, період, який перевіряється).

Як зазначалося, механізмом заниження податкових платежів є залучення фіктивних та транзитних підприємств. Технологія виявлення даних підприємств з використанням інформаційних баз даних має такий вигляд.

1. Виявлення "підприємств-мінімізаторів" після закінчення реєстраційної процедури.

Щомісячно з переліку зареєстрованих платників податків формується реєстр СГД, дані про засновників, посадових осіб, юридичних адресах яких збігаються з аналогічними даними діючих і припи-

нених підприємств з ознаками "мінімізаторів". Реєстр формується шляхом накладення на дані постійно поновлюваних у оперативно-аналітичному підрозділі баз даних податкової міліції: "Сумнівні юридичні адреси"; "Ліквідовані підприємства з ознаками транзитності і фіктивності", "Перелік фізичних осіб, причетних до діяльності підприємств - "мінімізаторів", "Перелік угруповань СГД, що роблять послуги з мінімізації податкових платежів".

2. Виявлення підприємств - "мінімізаторів" в ході поточної діяльності (аналіз декларацій із ПДВ на етапі надання звітності).

Щомісяця, після надходження даних податкової звітності платників ПДВ проводиться порівняльний аналіз діяльності підприємств-посередників за такими критеріями: а) оборот за минулий період року перевищив 10 млн.грн.; б) податкове навантаження менш 0,5%; в) штатна чисельність - до 5 осіб (АРМ "Звіт", звіти форми № 1-ДФ - за даними АРМу "Бест-Звіт", Державний реєстр фізичних осіб (ДРФО) за формами ДР-7, ДР-8, адресні бюро).

За результатами аналізу складається перелік СГД, що за результатами останнього звітного періоду (місяця) зростаючим підсумком з моменту реєстрації задекларували податкові зобов'язання з ПДВ понад 10 млн. грн. при вищевказаних критеріях з наступним порівнянням реквізитів СГД з даними вказаних базами й у випадку виявлення ознак "транзитності" передається для відпрацьовування в оперативні підрозділи.

3. Виявлення "підприємств-"мінімізаторів" у стадії припинення (ліквідації) шляхом банкрутства.

Дана категорія платників податків відпрацьовується на основі інформації, що міститься в Господарському суді.

"Транзитні" підприємства документально оформляють наявність взаємних заборгованостей з метою порушення справи про банкрутство як відсутні боржники в порядку ст. 52 Закону України "Про поновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом".

Використання положень системного підходу для вдосконалення інформаційно-довідкового забезпечення злочинів шляхом створення конфігураторних моделей злочинної діяльності з метою її аналізу, конкретизація цілей та завдань використання й, інтеграція в такий спосіб розподілених баз даних, - складне завдання теоретичного дослідження. Однак евристична роль міждисциплінарного вчення вже зараз цілком корисна у вирішенні проблем системи криміналістики та криміналістичної методики.

УДК 343.982.323

О.М. Моїсєєв

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри кримінального права та процесу
(Донецький національний університет)

СИТУАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЕКСПЕРТНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто ситуаційні аспекти експертної ідентифікації, зокрема, проблеми фальшування речових доказів та ознак у слідах злочину. Висвітлюються методика трасологічної ідентифікації, та експертні технології.

Ключові слова: ідентифікація, дослідження, об'єкт, експерт, слідоутворення, ознаки.

До аналізу ситуаційного аспекту експертної ідентифікації зверталось багато науковців¹. Однак, до сьогодні не набула остаточного вирішення проблема урахування ситуації, в умовах якої вона відбувається, особливо з огляду на навмисне фальшування речових доказів та ознак у слідах злочину. За нашими спостереженнями фальсифікація об'єктів експертного дослідження набуває загрозливого характеру, наприклад, у галузі судової трасології та техніко-криміналістичного дослідження документів.

Ситуація, в якій відбувається застосування ідентифікаційних методик у судовій експертизі розуміється як сукупність умов та факторів, одні з яких сприяють, а деякі перешкоджають проведенню якісного експертного дослідження, та позначається терміном "слідчо-експертна ситуація"². Методика трасологічної ідентифікації передбачає проведення порівняльного дослідження наданого сліду зі слідоутворюю-

¹ Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории. - М.: Норма, 2006. - С. 57; Колдин В.Я. Судебная идентификация. - М.: ЛексЭст, 2002. - С. 447-449; Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. - К.: РИО МВД УССР, 1979. - С. 15, 17, 18, 221, 224; Кутеров И.Д. Соотношение структуры теории идентификации и теории дифференциации в криминалистике // Вопросы судебной экспертизы и криминологии. - Вильнюс, 1977. - Вып. 13. - С. 107; Митричев В.С. Криминалистическая идентификация целого по частям // Теория и практика идентификации целого по частям / Сборник научных трудов. М.: ВНИИСЭ, 1976. - № 24. - С. 4; Романов Н.С. О спорных вопросах решения идентификационных задач в комплексной судебной экспертизе. // Криминалистика и судебная экспертиза. Сборник научных трудов. - К.: МЮ УССР, 1986. - Вып. 32. - С. 17, 21.

² Колдин В.Я. Судебная идентификация. - М.: ЛексЭст, 2002. - С. 447.

ючим об'єктом, що перевіряється. Безпосереднє зіставлення цих об'єктів трасологічного дослідження не можливе через порушення методологічного принципу відповідності об'єктів, що порівнюються. Порівнювальні об'єкти необхідно привести до "загального знаменника", тобто, до однієї інформаційної моделі, якою в експертних дослідженнях визнається комплекс групових та окремих (індивідуалізуючих) ознак. Процедура вирішення ідентифікаційного завдання в судовій трасології містить кілька стадій та етапів¹, сутність яких зводиться до побудови інформаційних моделей сліду та слідоутворюючого об'єкта, що перевіряється, придатних до порівняння. На стадії роздільного дослідження проводиться вивчення сліду з метою виокремлення в ньому ідентифікаційних ознак. Ситуаційний аналіз механізму слідоутворення проводиться з огляду на можливість навмисного перекручення слідів та їх ознак, в процесі знищення чи перетворення матеріальних носіїв інформації про подію злочину. Експериментальні сліди створюються з урахуванням механізму та ситуації виникнення досліджуваного сліду. Експерт встановлює в них ознаки, які можуть мати групове чи окреме значення. При цьому він виходить із критеріїв: 1) природа ознаки та 2) вид ідентифікаційного завдання. Критерій "природа ознаки" визначається їх походженням – ознаки, які виникають за період виготовлення слідоутворюючого об'єкта, є однаковими для групи однотипних об'єктів, тобто, мають груповий характер, а ознаки, що утворюються в процесі індивідуального існування об'єкта, – індивідуальний характер. Вивчаючи досліджуваний слід, експерт *a priori* не може встановити, чи є дана конкретна ознака груповою або окремою, доки не буде перевірене їхнє походження. Помилки в установленні їх природи призводять до невірних результатів порівняльного дослідження. Таке відбувається, наприклад, коли експерт прогалину лінійної форми в досліджуваному сліді зузяття розуміє як відбиток подряпини підошви, але насправді ця прогалина створилася від випадкової волокнистої частки, яка відобразилася в сліді та зникла після моменту слідоутворення. Таким чином, експерту необхідно ретельно вивчати природу ознаки, не відхиляючи можливості випадкового створення, зникнення та навмисного перекручення ознак у сліді.

¹ Див.: Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории. – М.: Норма, 2006. – С. 428; Колдин В.Я. Судебная идентификация. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 98 – 99; Майлис Н.П. Руководство по трасологической экспертизе. – М.: Из-во "Шит-М", 2007. – 344 с.

На стадії роздільного дослідження, при вивченні ознак враховується другий ситуативний критерій їх розподілення на групові та окремі – "вид ідентифікаційного завдання", яке вирішується стосовно даного досліджуваного об'єкта. Ідентифікаційні завдання можуть належати до таких видів: 1) встановлення слідоутворюючого об'єкта за слідом; 2) встановлення єдиного джерела походження; 3) встановлення єдиної вихідної сукупності; 4) встановлення цілого за частинами. Наприклад, у трасологічному дослідженні ознака "експлуатаційна подряпина на підозві взуття" має окреме значення, а ознака "малюнок підозви" – групове значення в завданні ідентифікації слідоутворюючого об'єкта за слідом (завдання першого виду). Але в завданні встановлення єдиного джерела походження (другий вид завдань) перша із вказаних ознак стає нейтральною, а друга – окремого значення, тому що містить інформацію про прес-форму, яка використовується для виготовлення однієї партії взуття. Таке ж можна сказати й про ідентифікаційне значення ознак в завданнях третього і четвертого видів. Інформаційною моделлю об'єкта, що залишив слід, стає комплекс групових та окремих ознак, який встановлює експерт у стадії роздільного дослідження. Ця модель призначається для подальшого порівняння з аналогічною моделлю слідоутворюючого об'єкта, що перевіряється.

На наступній стадії трасологічної ідентифікації судовий експерт досліджує наданий об'єкт з метою виокремлення ознак, які могли проявитися в досліджуваному сліді. Експерт вивчає ознаки, що містяться в досліджуваному об'єкті, встановлюючи їх природу (ознака сировини, виробництва, передпродажної підготовки, чи експлуатаційна, або ознака ремонту), з оглядом на вид ідентифікаційного завдання. При цьому експерт не може не враховувати результати попереднього вивчення досліджуваного сліду. Логіка цієї процедури ілюструється наступним прикладом. Нехай досліджуваний слід містить прогалину лінійної форми, стосовно якої експерт припускає її походження від подряпини підозви взуття, яка має експлуатаційний характер. Установивши наявність подряпини на підозві взуття, він робить припущення про конкретну слідчо-експертну ситуацію: прогалина в досліджуваному сліді має походження від цієї подряпини. Аналогічним чином робляться умовиводи й стосовно малюнка підозви та інших ознак, які за своєю природою можуть бути груповими та окремими. Існування зв'язків між ознаками в досліджуваному сліді та ознаками слі-

доутворюючого об'єкта, що перевіряється, підтверджуються чи спростовуються на наступних стадіях трасологічної ідентифікації.

На стадії експерименту судовий експерт отримує експериментальні сліди, з урахуванням механізму слідоутворення. При цьому важливо розуміти, що експериментальний слід являє собою комплекс ознак групових та окремих, який є аналогічним комплексу ознак групового та окремого характеру, що були виявлені в досліджуваному сліді. Цей експериментальний комплекс ознак стає інформаційною моделлю слідоутворюючого об'єкта, що перевіряється, яка придатна до порівняння з інформаційною моделлю досліджуваного сліду.

Окремим завданням експериментальної стадії ідентифікаційного дослідження також стає встановлення сталості механізму слідоутворення.¹ Узагальнення практики проведення трасологічних експертиз свідчить, що в непоодиноких випадках механізм слідоутворення впливає на наявність окремих ознак у сліді. Порівняння експериментальних слідів між собою дозволяє дослідити вплив механізму слідоутворення на наявність та ступінь вираженості конкретних ознак. Ця процедура також зумовлюється слідчо-експертною ситуацією, що склалася.

Стадія порівняльного дослідження в методиці трасологічної ідентифікації складається із процедури порівняння інформаційної моделі, що містить групові та окремі ознаки досліджуваного сліду, з аналогічною інформаційною моделлю, що отримана в результаті вивчення експериментальних слідів. За загальним правилом, спочатку порівнюються групові ознаки, а у разі їх співпадіння – також і окремі. При порівнянні слідів окремі ознаки перевіряються за наявністю, формою, розташуванням відносно інших ознак, а також за розмірними характеристиками. Результати порівняльного дослідження надають підстав до узагальнень висновків. Вивчена нами практика проведення ідентифікаційних трасологічних експертиз свідчить, що при порівнянні досліджуваного та експериментальних слідів ніколи не вдається досягти повного співпадіння комплексів групових та окремих ознак. Таке пояснюється тим, що в експертних експериментах неможливо повністю відтворити всі умови процесу слідоутворення, як він відбувся в конкретній ситуа-

¹ Див.: Кажемжайтене Э., Билявичене Т. Статистические методы определения необходимости числа испытаний при выявлении постоянных признаков // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. - Харків: Право, 2006. - Вип. 6. - С. 128 - 135.

ції. На сьогодні науковці доходять розуміння принципової відсутності достатніх формально-логічних підстав до того, щоб встановити природу (випадкову чи детерміновану) неспівпадіння окремих ознак в об'єктах, що порівнюються. Такий стан речей визначається багатофакторністю даного завдання, дією суттєвих чинників, серед яких можна назвати нестабільний характер механізму слідоутворення, неконтрольовані зміни слідоутворюючого об'єкта, що перевіряється, природні перетворення досліджуваного сліду, навмисне фальшування ознак та інше. Тому виникає необхідність залучати додаткові міркування до прийняття експертом рішення за результатами проведених роздільної, експериментальної, порівняльної стадій експертного дослідження. Критерії прийняття рішення щодо ідентифікації об'єкта за слідом не містяться в експертній методиці. Вони належать її зовнішньому середовищу – експертній технології.¹ В інформаційному блоці експертних технологій містяться відомості про типові ознаки експлуатації та ремонту, про процеси, які відбуваються при виготовленні виробів та формують ознаки групового характеру. До змісту експертних технологій належить накопичений експертний досвід, узагальнення експертної практики, інформаційні масиви про еталонні об'єкти та механізми слідоутворення, тощо. Судовий експерт, який вирішує ідентифікаційні завдання в умовах суттєвої невизначеності впливових чинників, для аналізу результатів порівняння досліджуваного сліду з експериментальними застосовує свої спеціальні знання, особистий досвід, уявлення про реальні механізми слідоутворення, тобто, ті відомості, які також забезпечуються експертними технологіями. Підставою до прийняття експертом рішення за результатами проведених досліджень стає внутрішнє переконання судового експерта, яке також створюється виходячи із конкретної слідчо-експертної ситуації.

Таким чином, ситуативний аспект експертної ідентифікації полягає в установленні природи ідентифікаційних ознак та урахуванні виду ідентифікаційного завдання.

¹ Див.: Моїсєєв О.М. Визначення поняття експертних технологій та їх місце в системі судової експертології // Криміналістика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. - К.: Министерство юстиции Украины, 2008. - Вып. 54. - С. 3 - 11.

УДК 343.982

К.В. Бугаєв

кандидат юридических наук,
доцент кафедри уголовного
процесса и криминалистики
(Омская академия МВД России)

ЭКСТРАПОЛЯЦИЯ ТЕНДЕНЦИЙ КАК МЕТОД АНАЛИЗА ИНФОРМАЦИИ ПРИ ПРОГНОЗИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ЯВЛЕНИЙ

Аннотация. В статье описана экстраполяция тенденций как метод анализа информации при прогнозировании социальных явлений.

Ключевые слова: информация, прогнозирование, экстраполяция, тенденции, формализация, социальные явления, правоохранительная деятельность.

Метод экстраполяции тенденций - это частный случай метода экспертных оценок; он актуален при наличии некоторых количественных статистических данных за определенные периоды времени, позволяющих эти тенденции выявить. Для систем, которые можно оценить по некоторым количественным, например, статистическим показателям (что существенно в области социальных явлений - например - для деятельности правоохранительных органов) метод экстраполяции тенденций весьма актуален.

По-существу, говоря о прогнозе развития некоего объекта данным методом, можно сказать, что мы, основываясь на имеющейся информации о его настоящем - эмпирические данные (состояние в момент времени $t=0$ - обозначим А) и научный инструментарий (Q), удовлетворительно описывающий данный объект (соответствующие теории наблюдения)¹, выдвигаем гипотезу о его состоянии в той или иной степени отдаленном будущем и даем этому логически обоснованное причинное объяснение, используя научную методологию, теории и средства исследования (обозначим их М) - т.е. выполняем прогноз, который мы понимаем здесь как состояние исследуемого объекта в последующие моменты времени - таким образом "осуществляется экстраполяция прошлых и настоящих тенденций в будущее -

¹ Эмпирические данные, описанные научными методами превращаются в научные факты.

без внимания к возможным субъективным последствиям"¹. Таким образом, мы логически выводим "описывающее его высказывание, используя в качестве посылок один или несколько универсальных законов вместе с определенными сингулярными высказываниями - начальными условиями"², с учетом, однако того, что прогноз не однозначен, вероятностен.

Можно выразить необходимые исходные данные для прогноза, обозначив их как D в следующем виде:

$$[1] \quad D = A + Q + M$$

Разумеется, при суммировании в формуле [1] мы не имеем ввиду механическое сложение неких данных - речь идет о необходимости совместного использования вышеуказанных сведений. При этом заметим, что для конкретного прогноза D = константа, т.к. Q, M зависят от состояния научной методологии на текущий момент, подготовленности исследователя и его инструментария; значение A (исходные эмпирические данные, сведения) - также должно быть постоянным в серии прогнозов для одного и того-же объекта исследования для целей повышения достоверности. Из формулы [1] также следует, что научно описанное состояние объекта - это A + Q. Обозначим его S.

$$[2] \quad A + Q = S.$$

Получение прогноза, таким образом, можно представить условно в виде функции развития состояния объекта исследования:

$$[3] \quad F(S_0, M, t) = S_i,$$

где t - временной интервал (t = 1,2,3 ... n), S₀ - состояние объекта исследования в момент времени t=0, S_i - последующие состояния объекта.

Применяя в формуле [3] функцию F мы подразумеваем, что происходят некоторые творческие научные процессы³ для различных

¹ Феофанов К.А. О сценарном подходе к прогнозированию // Социологическое исследование. - 2008. - № 5. - С. 68.

² См.: Поппер К. Логика научного исследования / Пер. с англ. - М.: "Республика", 2004. - С. 54-55.

³ В частности, могут применяться подходы К.Поппера, К.Гемпля, модель Семантического предсказания, о которых говорилось выше, или иные - это вопрос выбранной методологии.

періодов времени t с использованием данных S - применяются средства M , а, возможно также и интуиция. Из формулы [3] ясно, также, что точность прогноза выше при более высоких значениях S и M вообще.

Разумеется, чем более полную информацию мы имеем относительно начальных условий, тем более достоверными являются и наши выводы. Однако, в начальные периоды исследования практически невозможно получить полные сведения об изучаемом объекте, поэтому специалисты говорят об уровнях гипотез: первые гипотезы характеризуются низким уровнем достоверности (являясь, в общем, догадками); с накоплением данных об объекте появляются гипотезы второго и, возможно, последующих уровней, которые отличаются более общим или более глубоким содержанием¹.

Очевидно, что чем на более отдаленную перспективу распространяется прогноз, тем более обширные и полные сведения необходимы для его построения. Однако, объем исходных знаний об объекте (A) рано или поздно исчерпывается (ограничениями являются методы и средства, доступные исследователю), поэтому точность прогноза на последующие моменты времени ($t_{0+1}, t_{0+2}, \dots, t_{0+n}$) будет неизбежно снижаться - экстраполяция кривых годится только для краткосрочных прогнозов; быстрый рост кривой может означать близкий разворот тенденции².

Обозначим закон, по которому происходит снижение точности прогноза как Z . С учетом вышесказанного условно представим точность прогноза (обозначим её - P) в моменты времени t следующим образом:

$$[4] \quad St \cdot Z = Pt, \quad \text{где } t=0,1, 2, \dots, n$$

Поясним. Если провести аналогию с известным физическим законом снижения освещенности объекта обратно пропорционально квадрату расстояния от источника света, то тогда в нашем случае расстоянием выступает временной отрезок, а освещенностью - точность

¹ Майданов А.С. Методология научного творчества. - М.: Издательство ЛКИ, 2008. - С. 308-309.

² См.: Турчин А.В. О возможных причинах недооценки рисков гибели человеческой цивилизации // Труды Института системного анализа РАН. - 2007. - Т. 31. - С. 277.

прогноза¹. Розуміється, квадратичний закон приблизенно описує ситуацію зниження точності прогнозу – ми лише передполагаємо для простоти прикладу, що вона знижується саме по данному закону. Не виключено, однак, що це зниження відбувається по іншому закону – наприклад, по експоненті. Питання про конкретний закон для вивчаючого явища, звичайно, може бути розв'язано задовільно на певний момент часу з огляду на неідеальність точних математических досліджень у сфері соціальних явищ. Тем не менше, пропозитив в якості прикладу саме квадратичний закон, отримуємо:

$$[4-1] \quad S_t = \frac{1}{(t+1)^2} = P_t, \quad \text{де } t=0,1, 2, \dots, n$$

Здесь: для моменту часу $t=0$ точність прогнозу (P) рівна початковому стану об'єкта (S_0) – о прогнозу в даному випадку взагалі не коректно. Тому в даній моделі в повному сенсі слова прогнозом розвитку об'єкта вважаються його стани в моменти часу $t>0$. І вже в момент часу $t=1$ (крок або період прогнозування) умовне значення точності прогнозу відрізняється від фактичного стану об'єкта дослідження на значення $1/2^2$, т.е. 0,25 від S_1 (нагадаємо: S_1 – фактичний стан об'єкта дослідження в момент часу $t=1$). В момент часу $t=2$ точність прогнозу падає ще і становить $1/3^2$, т.е. 0,11 від S_2 . І т.д. По-суттєвому, S_t – це фактичний стан справ в вивчаючому об'єкті в різні моменти часу; P_t – прогнозоване становище справ в даному об'єкті. І, звичайно-ж, дана модель – це ідеалізація, т.к. відкриті системи завжди піддані впливу зовнішнього середовища, т.е. випадковості, яка може внести суттєві і не піддаючіся прогнозу корективи в стані вивчаючого об'єкта (в точці бифуркації, вибору шляху розвитку "поведіння системи не можна передбачити з повною достовірністю"²).

Підкреслимо ще раз, що запропоновані формули – лише математическа абстракція, модель, призначена в стислому вигляді на-

¹ Звичайно, тут ми говоримо про *правдоподібність* даної гіпотези. Сам термін "правдоподібність" звичайно не є нонсенс в науці – так, наприклад, з аналізу праць К. Поппера спеціалісти в області наукової методології роблять висновок, що Поппер характеризує правдоподібність як ступінь наближення до більш повної інформації про реальність – см. Пірожкова С.В. Научне передбачення К. Поппера // *Вопросы философии*. – 2009. – № 6. – С. 165.

² См.: Рузавин Г.И. Неопределенность, вероятность и прогноз // *Вопросы философии*. – 2005. – № 7. – С. 69.

глядно ілюструвати: а) совокупність необхідних даних для прогнозування; б) неизбежне зниження точності прогноза в залежності від його віддаленості¹; в) збільшення точності прогноза при більш повних вихідних даних об'єкті дослідження і більш досконалим науковим інструментарієм.

Замітимо, що деякі автори вважають, що "строга наукова частина прогнозування може бути лише підготовчий етап, коли формуються гіпотези і в відповідності з ними збираються і статистично обробляються різні дані. Саме прогнозування ... все ж залишається тільки мистецтвом"². Вважається, що це твердження не повинно зупиняти наукові дослідження в розглянутому напрямку - в науці завжди є місце відкриттю і те, що раніше було більш мистецтвом (алхімія, астрологія) дало початок повністю достовірним наукам.

УДК 343.231

М.В. Карчевський

кандидат юридичних наук, доцент
докторант кафедри кримінального права
(Національна академія внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Анотація. На основі аналізу сучасної кримінально-правової думки, дане авторське поняття інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони, проаналізоване його сутність та значення.

Ключові слова: інформація, суспільні відносини, інформаційна безпека.

Науково обґрунтоване визначення категорії "інформаційна безпека" сприятиме систематизації як наукової так і законотворчої діяльності в сфері правового регулювання процесів інформатизації. В ро-

¹ Вихід із ситуації високої ступеня неопределенності довготривалих прогнозів в якій-то ступені дозволяє сценарний підхід - одночасне розглядання декількох варіантів (сценаріїв) розвитку - см., напр.: Феоданов К.А. О сценарном підході к прогнозуванню // Соціологічні дослідження. - 2008. - № 5. - С. 67.

² Налімов В.В., Мульченко З.М. Наукометрія. Дослідження розвитку науки як інформаційного процесу, М.: "Наука", 1969. - С. 181-182.

боті здійснено спробу запропонувати визначення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони.

Аналіз національного законодавства дає підстави стверджувати про наявність тенденції розширення змісту законодавчого визначення досліджуваного поняття. З розвитком інформатизації суспільства та вдосконаленням нормативно-правового забезпечення цих процесів, розуміння інформаційної безпеки на законодавчому рівні пройшло шлях від вузького, найпростішого її визначення як технічного захисту інформації (див. наприклад Закон України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" від 4 лютого 1998 року) до складної розгалуженої системи характеристик, викладених у Доктрині інформаційної безпеки України (затверджена Указом Президента України № 514 / 2009 від 8 липня 2009 року).

Про складність та багатомірність категорії "інформаційна безпека" свідчить і активний науковий дискурс вітчизняних та зарубіжних дослідників з приводу формулювання її ключових ознак, структури, видів тощо.

Найбільш поширеним підходом до визначення інформаційної безпеки є її бачення як певного стану захищеності¹. Прибічників та-

¹ Див.: Бойченко, О.В. Інформаційна безпека в органах внутрішніх справ (організаційно-правові засади): монографія / О.В. Бойченко. - Сімферополь : ВАТ "Сімферопольська міська друкарня", 2009. - 288 с.; Кальмыков, Д.А. Информационная безопасность: понятие, место в системе уголовного законодательства РФ, проблемы правовой охраны : дис... канд.юр.наук: 12.00.08 / Дмитрий Александрович Кальмыков - Ярославль, 2005. - 219 с.; Козубський, В.О. Інформаційна безпека держави Кримський регіон : автореф. дис. ... канд.політ. наук: 23.00.02 / Валентин Олександрович Козубський ; [Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського] - Сімферопіль, 2005. - 19 с.; Конач, В.К. Забезпечення інформаційної безпеки держави як складової системи національної безпеки (приклад США) : автореф. дис. ... канд. політ.наук: 21.01.01 / Вікторія Костянтинівна Конач [Національний інститут стратегічних досліджень]. - Київ, 2005. - 20 с.; Красненкова, Е.В. Обеспечение информационной безопасности в Российской Федерации уголовно-правовыми средствами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е.В. Красненкова. - М., 2006. - 188 с.; Курушин, В.Д. Компьютерные преступления и информационная безопасность / В.Д. Курушин, В.А. Минаев. - М. : Новый Юрист, 1998. - 256 с.; Лопатин, В.Н. Информационная безопасность России: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / В.Н. Лопатин. - СПб, 2000. - 436 с.; Сашук, Г.М. Безпекові імперативи телевізійного простору України: автореф. дис. ... канд. політ.наук: 23.00.03 / Ганна Миколаївна Сашук; [Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут журналістики] - Київ, 2005. - 16 с.; Скляренко, О.А. Сучасні проблеми інформаційної безпеки України в умовах внутрішніх трансформацій / О.А. Скляренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2006. - Випуск 64 (Частина І). - С. 125 - 131.

ких поглядів можна поділити на дві групи: перші визначають досліджувану категорію як стан захищеності інтересів в інформаційній сфері, другі – стан захищеності інформаційного середовища.

Проте висловлені у науці підходи не обмежуються розумінням інформаційної безпеки як певного "стану захищеності". Так, один з провідних українських дослідників в цій сфері Б. А. Кормич визначає інформаційну безпеку як "захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства і держави"¹. В контексті подібного розуміння інформаційну безпеку пропонує розглядати А.І. Марушак. Він визначає поняття інформаційної безпеки через комплекс прав людини: по-перше, це комплекс прав людини, вільно, безперешкодно, на власний розсуд бути суб'єктом інформаційних процесів: шукати, одержувати і поширювати інформацію, причому це право не пов'язане з територіальною юрисдикцією держави і не обмежується територіальними кордонами; по-друге, це комплекс прав людини на захист від неправомірного інформаційного втручання, що охоплюється англійським терміном *privacy*, тобто правом на конфіденційність інформації щодо особистого життя та правом на захист від розповсюдження вигаданої та перекрученої інформації, що завдає шкоди її честі і репутації². Дані визначення абсолютно справедливо акцентують увагу на значенні правого регулювання інформаційної сфери.

В. А. Ліпкан вводить у науковий дискурс ще на одне проблемне поле інформаційної безпеки – включення її до системи національної безпеки³.

На окрему увагу заслуговують результати дослідження В. П. Горбуліна та М. М. Биченка⁴. Вони виходять з того, що якісні та кількісні характеристики інформаційних процесів у будь-якій сфері життєдіяль-

¹ Кормич, Б.А. Інформаційна безпека: організаційно правові основи : навч. посібник / Борис Анатолійович Кормич. – К. : Кондор, 2004. – С. 92.

² Марушак, А.І. Інформаційне право: доступ до інформації : навч. посіб. для студ. ВНЗ / А.І. Марушак - К. : КНТ, 2007. - С. 82.

³ Ліпкан, В.А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навчальний посібник / Ліпкан В.А., Діордіца І.В. – К. : КНТ, 2007. – С. 253 – 254.

⁴ Горбулін, В.П. Проблеми захисту інформаційного простору України: монографія / В.П. Горбулін, М.М. Биченок ; Інститут проблем національної безпеки. – К. : Інтертехнологія. – 2009. – 136 с.

ності вимірюються за двома складовими: інформаційно-психологічною та інформаційно-комунікаційною. Перша складова представляє собою процеси в індивідуальній, колективній і масовій свідомості. Друга - процеси, що реалізують інформаційні взаємозв'язки і взаємовпливи між людиною, суспільством і державою. Ці взаємозв'язки та взаємовпливи породжуються різноманітними особистими, суспільними та державними інтересами, які постійно змінюються і потребують динамічного узгодження та коригування. Відсутність чи викривлення інформації щодо цих інтересів може порушити їхній баланс і призвести до конструктивних (творчих) або деструктивних (руйнівних) конфліктів. Негативні інформаційні впливи, як правило, породжуються деструктивними конфліктами і можуть призвести до вкрай небезпечних соціальних, економічних, політичних та інших наслідків. Керуючись таким підходом автори класифікують об'єкти ураження в інформаційній сфері на інформаційно-психологічні та інформаційно-комунікаційні. До перших відноситься індивідуальна, колективна та масова свідомість, до других - складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Отже, "забезпечення інформаційної безпеки, - на думку В.П. Горбуліна та М.М. Биченка, - потребує динамічного узгодження й коригування особистих, суспільних і державних інтересів з метою недопущення виникнення між ними деструктивних конфліктів, або локалізації та нейтралізації їхніх негативних наслідків у разі неможливості досягнення балансу інтересів з об'єктивних чи суб'єктивних причин"¹. Для нашого дослідження дана концепція важлива включенням у науковий дискурс такої властивості інформаційної сфери як змінність. В свою чергу це означає, що інформаційна безпека представляє собою динамічний процес.

Аналіз наведених визначень дозволяє стверджувати, що в сучасній гуманітарній науці під інформаційною безпекою розуміється далеко не тільки забезпечення цілісності інформаційного ресурсу. Таке положення є абсолютно адекватним відображенням того значення, яке сьогодні набувають інформаційні процеси, усвідомленням державного рівня безпеки негативних інформаційних впливів та

¹ Горбулін, В.П. Проблеми захисту інформаційного простору України: монографія / В.П. Горбулін, М.М. Биченок ; Інститут проблем національної безпеки. - К. : Інтертехнологія. - 2009. - С. 10.

обмеження доступу до інформації. Виконуючи головне завдання роботи – визначення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони – зафіксуємо спочатку її основні характеристики встановлені в процесі наукового дискурсу. Достатньо вдало їх систематизує Б.А. Кормич: "1. Зона інформаційної безпеки знаходиться на перехресті функції національної безпеки та інформаційної функції держави. 2. Питання інформаційної безпеки держави має екстериторіальний характер. 3. Суспільні відносини, що входять до інформаційної безпеки є неоднорідними та різноплановими. 4. Компетенція держави в сфері інформаційної безпеки зумовлюється конкуренцією між інформаційними правами особи та функціями держави її органів із регулювання інформаційних процесів. 5. У демократичному суспільстві державне регулювання інформаційної сфери можливе лише шляхом встановлення правових норм. 6. Політика інформаційної безпеки має багатовекторний характер"¹.

Погоджуючись з кожною позицією маємо констатувати, що цими положеннями основні характеристики інформаційної безпеки, як об'єкта кримінально-правової охорони, не вичерпуються.

По-перше, інформаційна безпека має специфічне подвійне значення, відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України вона розглядається як: 1) невід'ємна складова кожної зі сфер національної безпеки; 2) самостійна сфера національної безпеки. В контексті розв'язання завдань правового регулювання та охорони це означає, що нормативно-правовий вплив на відносини інформаційної безпеки здійснюється як в межах інформаційного права, так і за допомогою різноманітних інших конструктивних галузей права: конституційного, цивільного, банківського, комерційного тощо. Відповідно і кримінально-правова охорона предмету нашого дослідження забезпечується за допомогою норм, що передбачають посягання на різноманітні родові об'єкти.

По-друге, дуже важливою сутнісною ознакою інформаційної безпеки є її динамічність, оскільки, як ми встановили, вона, у самому широкому сенсі, представляє собою забезпечення стабільності та розвитку інформаційної сфери, яка постійно змінюється через різноманіття потреб учасників інформаційних відносин.

¹ Кормич Б.А. Функція держави щодо захисту інформаційної безпеки / Б. А. Кормич // Держава і право. - 2002. - Вип. 18. - С. 108.

У зв'язку з останнім зауважимо що, більшість з наведених визначень, хоча й фіксують важливі, конститутивні ознаки інформаційної безпеки, однак розглядають її як стабільне, незмінне явище. "Стан захищеності", "здатність захищати", "захищеність" тощо. Такий підхід вступає у певне протиріччя з одною з її основних характеристик – динамічністю. Крім цього, очевидно, що інформаційна безпека, в контексті юридичної науки, є самостійним об'єктом правового регулювання тобто не певним станом або захищеністю, а системою суспільних відносин.

Таким чином, визначення інформаційної безпеки в межах юридичного дослідження, слід формулювати з урахуванням виявлених нами основних характеристик та як об'єкту правового регулювання, тобто певної системи суспільних відносин. Зміст цієї системи пов'язаний з поняттями "інформаційний ресурс", "інформаційні суспільні відносини" та "соціальна інформаційна взаємодія", "інформаційні технології".

Інформаційна безпека розуміється нами як система суспільних відносин, яка забезпечує можливість реалізації інформаційної потреби громадян, суспільства, держави. Реалізація інформаційної потреби здійснюється шляхом отримання доступу до необхідної інформації, базується на використанні інформаційних технологій, та забезпечується формуванням інформаційного ресурсу. Означеного достатньо для того щоб сформулювати наступне визначення: *інформаційна безпека – система суспільних відносин щодо забезпечення реалізації інформаційних потреб громадян, суспільства, держави, яка включає: 1) відносини щодо надання доступу до інформаційних ресурсів; 2) відносини щодо формування інформаційного ресурсу; 3) відносини щодо забезпечення функціонування інформаційних технологій як засобів доступу до інформаційного ресурсу та його формування.*

Зауважимо, що інформаційна безпека у нашому розумінні представляє собою саме *систему* суспільних відносин: По-перше, її структурні елементи (відносини щодо надання доступу, відносини щодо формування інформаційного ресурсу, відносини щодо забезпечення функціонування інформаційних технологій) підпорядковані єдиній загальній соціальній меті – реалізації інформаційної потреби громадян, держави, суспільства. По-друге, функціонування та ефективність кожного з елементів системи взаємообумовлені іншими елементами. Так, надання доступу до інформації не має сенсу без форму-

вання інформаційного ресурсу та є неефективним без використання інформаційних технологій. Значення формування інформаційного ресурсу визначається можливістю подальшого доступу до нього та забезпечується шляхом використання інформаційних технологій. Функціонування інформаційних технологій отримує соціальне значення саме як засіб доступу та формування інформаційних ресурсів.

УДК 343.98

Л.Г. Бордюгов

кандидат юридичних наук, заступник
директора з наукової роботи

(Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз)

ЗМІСТ ЗАВДАНЬ СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація. У статті розкривається сутність та завдання судово-екологічної експертизи по встановленню обставин та причин екологічної події, стосовно до вимог екологічної безпеки.

Ключові слова: судово-екологічна експертиза, експертні завдання, екологічна безпека.

Охорона навколишнього природного середовища – одна з найактуальніших проблем сучасної України. Науково-технічний прогрес і посилення антропогенного тиску на природне середовище неминуче приводять до загострення екологічної ситуації: виснажуються запаси природних ресурсів, забруднюється природне середовище, втрачається природний зв'язок між людиною і природою, погіршується фізичне здоров'я людей, загострюється економічна і політична боротьба за сировинні ринки.

В останні роки на фоні загострення екологічної ситуації спостерігається стійке зростання кількості екологічних правопорушень. При цьому вони можуть приймати складні витончені форми. В світлі чого виникає необхідність вдосконалення криміналістичних методів розкриття і профілактики такого роду правопорушень.

Ефективним рішенням цієї проблеми є розвиток судово-екологічної експертизи – нового напрямку судово-експертних досліджень.

Підвищення ефективності судової експертизи, як інституту судочинства, ґрунтується на двох тенденціях: розвитку існуючих і формуванні нових родів, видів судових експертиз. До останніх належить

судово-екологічна експертиза, виникнення якої зумовлене потребами слідчої практики в розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням екологічного законодавства. Крім того, судово-екологічна експертиза може призначатись і для встановлення обставин, що обґрунтовують позовну вимогу чи заперечення сторін при розгляді в суді відповідних цивільних, господарських та адміністративних справ, пов'язаних з розглядом екологічних правопорушень, забрудненням територій і інших обставин.

Для визначення місця нового напрямку судово-експертних досліджень у класифікаційній системі судових експертиз необхідно окреслити предмет, об'єкт, завдання, методики дослідження, вид спеціальних знань, якими повинен володіти експерт даної судово-експертної галузі.

Аналізуючи поняття пізнання, слід підкреслити триєдність складових його категорій: об'єкт, мета дослідження (завдання) та умови дослідження (методи пізнання). Саме так і в судовій експертизі: питання про поняття предмета включає об'єкт, методи і завдання судової експертизи, утворюючи складний комплекс понять, які знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою.

На сьогодні актуальним стає питання систематизації завдань судово-екологічної експертизи.

Перш ніж розкрити питання про завдання судово-екологічної експертизи, слід розглянути питання про те, що слід розуміти під терміном "завдання судової експертизи".

А.Р. Шляхов стверджував, що "завдання судової експертизи – це елементи (частини) загальної її мети – служити засобом встановлення фактів, що підлягають доказуванню з кримінальної або цивільної справи. Під завданнями розуміємо можливість встановлення фактичних даних, узагальнюючих зміст предмета судової експертизи, у відповідності з потребами судово-слідчої практики та досягненнями теорії і методики судових експертиз".¹

Г.Л. Грановський говорив, що "експертне завдання – об'єкт експертної діяльності, що направлена на перетворення потенційної доказової інформації, яка міститься у наданих на експертизу в якості вихідних даних матеріалах справи, в актуальну доказову інформацію,

¹ Шляхов А.Р. Задачи судебной экспертизы // Экспертные задачи и пути их решения в свете НТР. Сб. науч. тр. – М.: ВНИИСЭ, 1980. – Вып. 42. – С. 10.

що може бути використана для правильного вирішення кримінальної або цивільної справи"¹.

Інакше визначає експертні завдання Н.Т. Малаховська, згідно якої "експертні завдання – це питання судово-слідчої практики, на які може відповісти експерт, провівши експертизу за допомогою методик, призначених для дослідження даних об'єктів і заснованих на знаннях, що входять в відповідну предметну науку"².

Існують і інші точки зору щодо визначення поняття експертних завдань. Незважаючи на те, що між цими визначеннями і є деякі різниці, слід відмітити, що всім їм притаманні і загальні риси, а саме: їх ставить судово-слідча практика; вони вирішуються на основі проведення експертного дослідження; вони встановлюють факти, які підлягають доказуванню в кримінальній, цивільній, господарській або адміністративній справі.

Завдання судової експертизи визначаються можливостями дослідження об'єкта та її предметом, в залежності від їх мети та гносеологічної сутності в літературі вони поділяться на чотири основні групи: ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні та ситуалогічні.

При вирішенні ідентифікаційних завдань судово-екологічної експертизи процес ототожнення здійснюється відносно елементів речової обстановки досліджуваної події. Основною метою ідентифікаційного судово-екологічного дослідження є констатація індивідуально-конкретної тотожності, що досягається шляхом встановлення цілого по частинам. Безпосередній об'єкт – індивідуально визначена структура, система властивостей, щодо яких можна індивідуалізувати екологічний об'єкт.

До класифікаційних завдань належить систематика об'єктів природи. Основою експертного аналізу є статистичні властивості, консервативність і стабільність яких визначаються самим походженням об'єкта.

Діагностичні завдання відображають динамічні процеси, що відбуваються з екологічними об'єктами, взаємозв'язок і взаємозалежність

¹ Грановский Г.Л. Экспертные задачи: понятие, структура, стратегия решения // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы. Сб. науч. тр. - М.: ВНИИСЭ, 1985. - С. 56.

² Малаховская Н.Т. Понятие экспертных задач и возможность построения их иерархической системы (применительно к дактилоскопической экспертизе) // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы. Сб. науч. тр. - М.: ВНИИСЭ, 1985. - С. 84.

складових їхніх елементів. Прийнято вважати, що в діагностичних завданнях об'єкт дослідження динамічний за своєю суттю, а метою дослідження є реконструкція події, що мала місце у минулому¹.

При проведенні судово-екологічних експертиз ситуалогічні завдання, як правило, пов'язані з дослідженням процесу виникнення екологічної події та визначенням конкретних учасників екологічної події, яка має складний характер і потребує інтегративного дослідження. Об'єктом ситуалогічних досліджень є сукупність властивостей матеріальної обстановки, що відображає динаміку екологічної події в цілому.

Тож завдання судово-екологічної експертизи необхідно розуміти як експертну діяльність, яка спрямована на перетворення інформації, що міститься у наданих на судово-екологічну експертизу у якості вихідних даних матеріалах справи, інших документах та речових доказах у доказову інформацію, яка може бути використана для правильного ухвалення рішення з кримінальної, цивільної, адміністративної чи господарської справи.

До загальних завдань судово-екологічної експертизи можна віднести:

- визначення виду й місця розташування джерела негативного антропогенного впливу;
- характеристика негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище в часі й просторі;
- встановлення механізму негативного антропогенного впливу;
- визначення безпосередніх (технічних) причин особливо небезпечних забруднень навколишнього середовища (викид шкідливих речовин у повітря, воду, ґрунт, що перевищує гранично допустимі норми, і т. ін.);
- визначення масштабів, а також виявлення умов і обставин, що сприяли посиленню негативного антропогенного впливу;
- встановлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства та умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів і з діями (бездіяльністю) спеціально уповноважених осіб в галузі охорони навколишнього середовища й природокористуван-

¹ Орлова В.Ф., Шляхов А.Р. Принципы классификации задач криминалистической экспертизы // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы. Сб. науч. тр. - М., 1984. - С. 56.

ня, які сприяли заподіяння шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або інших тяжких екологічних наслідків;

- визначення причин та умов, що сприяли злочинним порушенням правил охорони навколишнього середовища,¹ а також причинно-наслідкових зв'язків між діями спеціально уповноважених осіб в галузі охорони навколишнього середовища й природокористування та наслідками, що настали.

Рішення цих завдань дозволяє встановити вірогідні обставини та причини екологічної події, причинно-наслідкової залежності між неадекватними діями конкретних осіб стосовно до вимог екологічної безпеки і наслідками, що в результаті цього настали.

УДК 343.982

В.Є. Ткаліч

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ТАКТИЧНІ КОМБІНАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті розглядається можливість використання тактичних комбінацій з використанням сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: тактична комбінація, інформаційне забезпечення, протидія злочинності.

Інформаційне забезпечення розкриття злочинів є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей збирання джерел інформації для формування судових доказів. В останній час з'явилися нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації і вилучення криміналістичної інформації, що спонукає до перегляду низки процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій відносно інформаційного забезпечення діяльності ОВС.

¹ Омелянюк Г.Г. Проблемы производства судебно-экологической экспертизы. Методические основы судебных экспертиз // Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений: Материалы 3-й Всероссийской научно-практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе 15 - 17 марта 2006 г.: в 2-х т. - М.: ЭКЦ МВД России, 2006. - Т. 2. - С. 125.

За останнє десятиріччя в діяльність підрозділів було впроваджено системи електронного та комп'ютерного зв'язку, геоінформаційні системи, на основі вже існуючих банків і баз даних, впроваджено автоматизовані інформаційно-пошукові системи та підсистеми, створено автоматизовані робочі місця чергових частин ОВС, оперативних та слідчих працівників.

Як правильно зазначає В.В. Лисенко, існуючий рівень інформаційного забезпечення при належному його використанні є головною умовою ефективної діяльності слідчих та оперативних підрозділів міліції. Така робота повинна проводитися на постійній основі і мати цілеспрямований та наступальний характер¹.

Певний вклад в процес удосконалення стану інформаційного забезпечення ОВС зробили: К.І. Беляков, Г.М. Бірюков, В.І. Галаган, Н.С. Карпов, В.Я. Лукашенко, Ю.В. Попов, В.Л. Ортинський, П.І. Орлов, Д.І. Сулейманов, П.В. Цимбал, І.Р.Шинкаренко та інші.

Разом з тим динаміка використання новітніх інформаційних технологій² потребує відповідного оновлення процесу інформаційно-технічного забезпечення діяльності щодо розкриття та розслідування злочинів.

Як показує практика, для виконання професійних функцій співробітниками оперативних підрозділів потрібна різнопланова інформація, збір якої може забезпечуватись кількома типами інформаційних банків даних: звичайні інтегровані банки даних (ІБД), які містять структуровану форматну інформацію з механізмом виведення та аналізом змісту; інтегрована система моніторингу (ІСМ) телекомунікацій і система моніторингу Інтернету.

Слід звернути увагу, що суттєве підвищення ефективності протидії сучасній злочинності може бути досягнуто шляхом широкого використання можливостей спеціальної техніки і сучасних інформаційних технологій. В ОРД вони можуть успішно використовуватися під час підготовки і проведення тактичних і оперативних комбінацій та відповідних інформаційних заходів, інформаційно-тактичних

¹ Див.: Лисенко В. Використання податковою міліцією автоматизованих інформаційних систем при виявленні і розслідуванні злочинів / В. Лисенко // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. - 2004. - № 1 (23). - С. 223-228.

² Див.: Вехов В.Б. Компьютерные преступления: Способы совершения и раскрытия / В.Б. Вехов. - М. [Под ред. акад. Б.П. Смагоринского]: Право и Закон, 1996. - 182 с.

операцій¹, що пов'язані з методами правомірного психологічного впливу на осіб, які сприяють встановленню істини у конкретних кримінальних справах.

З урахуванням аналізу сутності такої категорії як тактична комбінація – це визнана обставинами справи ефективна сукупність тактичних прийомів або слідчих дій, яка проводиться з метою зміни слідчої ситуації, поведінки чи позиції підозрюваних, обвинувачених та інших осіб і створюють сприятливі умови для виконання конкретного завдання розслідування.

Заходи, що пов'язані з використанням інформаційних технологій та засобів масової інформації в тактичних операціях, здійснюються у комплексі з проведенням слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів. Метою тактичної операції завжди є вплив на слідчу ситуацію в цілому або на її компоненти. Тактичні комбінації з використанням інформаційних технологій можуть використовуватись слідчим, оперуповноваженим, щодо осіб, що становлять оперативний інтерес, або підозрюються в учиненні злочину; з метою збору інформації про особу та її зв'язки; документування злочинної діяльності; встановлення місця знаходження та затримання осіб; з метою активізації вольових якостей громадян; з метою формування помилкового уявлення про хід розслідування кримінальної справи або дій слідчого; з метою дискредитації, активізації діяльності, поширення тривожної або цікавої для підозрюваного (учасників організованої групи) інформації; з метою попередження (подолання) можливої протидії розслідуванню злочинів тощо.

Більш того з урахуванням технологій правомірного психологічного впливу, можливе формування належної суспільної думки відносно певних подій чи діяльності певних осіб.

Однією з обов'язкових умов підвищення ефективності розкриття й розслідування злочинів є впровадження в практику діяльності правоохоронних органів сучасних інформаційних технологій, програмно-технічних засобів, комунікаційних засобів прийому – передачі інформації, створення єдиної інформаційно-обчислювальної мережі й інтегрованих банків даних на основі типізації й уніфікації.

¹ Див.: Ткаліч В.Є. Організаційно-тактичні заходи щодо протидії організованим злочинним угрупованням з використанням інформаційних технологій і засобів масової інформації / В.Є.Ткаліч: Монографія. - Одеса: Видав-во "ОДУВС", 2009. - 196 с.

УДК 343.985

А.Г. Солодовніков

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
*(Лузанський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ТАКТИКА ДОПИТУ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВОГО НАПАДУ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

Анотація. У статті розглядається тактика допиту осіб, що постраждали внаслідок вчинення корисливого нападу організованою групою та специфічні ознаки цієї слідчої дії, які зумовлюються особливістю самого злочинного діяння.

Ключові слова: організована група, слідча дія, допит, потерпілий, суб'єкт, напад.

Ефективність розслідування злочинів корисливої спрямованості, вчинених організованими групами, значною мірою зумовлена ефективним використанням тактичних прийомів під час роботи із джерелами доказової інформації. Незалежно від виду ситуації, що виникла на певному етапі розслідування таких злочинів, важливими джерелами доказів по фактах корисливих нападів є показання потерпілих. Іноді їх свідчення, разом з результатами огляду місця події, служать єдиним джерелом первинної інформації, на основі якої висуваються слідчі і оперативно-розшукові версії про зміст і деталі події злочину, особу, мотиви, цілі злочинців, місця їх знаходження і ін.

Без сумніву, під час проведення допитів осіб, постраждалих під час вчинення нападу корисливої спрямованості організованою групою, можливе використання загальних рекомендацій з тактики проведення допиту, яким вже приділялась значна увага в літературі¹. Однак ця слідча дія має й суттєві специфічні ознаки, зумовлені особливістю самого злочинного діяння, розгляду яких й присвячено статтю.

¹ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков: Консум, 1999. – 157 с.; Печерский В.В. Типовые программы допроса на предварительном и судебном следствии. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2005. – 336 с.; Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М.: Издательство "Юрлитинформ", 2001. – 352 с. та ін.

Перш за все слід зазначити, що напади корисливої спрямованості, вчинені організованою групою, є здебільшого повно структурними злочинами. Вони містять дії з приготування, безпосередньо вчинення та приховування слідів злочину. Оскільки вчинення злочину групою осіб є обставиною, що обтяжує покарання, злочинці ще на стадії готування до злочину вживають всі можливі заходи аби звести можливість їх викриття до мінімуму. Ними вивчається особа майбутньої жертви та її оточення; вивчається матеріальний об'єкт, яким вони прагнуть заволодіти; обирається місце вчинення нападу, відбувається розподіл ролей між учасниками групи. Особлива увага приділяється способу вчинення нападу та типу насильницького впливу, що здійснюватиметься на майбутню жертву. Високий рівень організації нападу, застосування до потерпілого заходів психічного та фізичного насильства, використання зброї, що супроводжується чисельною перевагою нападників - все це призводить до виникнення конфліктних ситуацій під час проведення допиту потерпілого вже на початковому етапі розслідування.

Слід відмітити, що при первинному допиті більшість свідків та потерпілих проявляє побоювання з приводу можливої помсти з боку злочинців і з цієї причини можуть відмовитись від співпраці із правоохоронними органами. Це може знайти свій прояв у небажанні подавати заяву про вчинення відносно них злочинів, відмові від надання свідчень, зміні свідчень на користь обвинуваченого, нез'явленні за викликом органу, що веде розслідування, для проведення слідчих дій - це неповний перелік проблем, що виникають в даний час при роботі слідчого і органу дізнання з потерпілими, і, відповідно, що вимагають свого вирішення.

Чинники, що впливають на формування позиції потерпілого на досудовому слідстві, умовно можна розділити на дві групи:

- а) чинники, що носять суб'єктивний характер, тобто залежні від вольової спрямованості суб'єкта;
- б) чинники об'єктивного характеру, тобто що впливають на потерпілого ззовні або не залежать від його вольової поведінки.

До першої групи чинників відносяться мотиваційні установки суб'єкта, рівень його правосвідомості, рівень розвитку самосцінки, а також психічні стани, що переживає суб'єкт на різних етапах досудового розслідування. За досліджуваною категорією злочинів ці чинники відіграють суттєве значення. Це зумовлено, перш за все, специфі-

кою самого механізму вчинення злочину. Діючи активно, агресивно, пригнічуючи жертву чисельною перевагою та чиненням фізичного чи психічного впливу, нападники спричиняють жертві значні страждання. В більшості випадків за таких обставин потерпілий переживає шоківий стан, що впливає на сприйняття ним події та процеси запам'ятовування.

Серед об'єктивних чинників можна виділити наступні групи:

а) протиправний вплив зацікавлених осіб на потерпілого з метою зміни свідчень в сприятливу для них сторону. За даними В.В. Вандишева, при розслідуванні злочинів протиправному впливу піддалися 30% потерпілих, з них згодом надавали протидію розслідуванню 64,5%¹;

б) вплив зацікавлених осіб на потерпілого з вказаною метою, але що носить некримінальний характер. Наприклад, при опитуванні, проведеним Л.В. Брусніциним, 50% респондентів вказали на застосування пост кримінального впливу, не передбаченого кримінальним законом, причому деякі форми об'єктивно не можуть бути криміналізовані². Наприклад, анонімні безмовні дзвінки, переслідування на автомашині або пішки, символічні жести і т.д.;

в) чинники, не обумовлені дією осіб, що скоїли злочин, але пов'язані з подією, що розслідується (численні слідчі дії за участю потерпілого; проведення слідчих дій, що заподіюють додаткові етичні страждання потерпілому - очна ставка, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки та обставин події і т.д.);

д) чинники, що не мають відношення до події злочину і розслідування кримінальної справи (сімейні обставини, професійні проблеми і т.д.).

Інформація, що є у розпорядженні слідчого, про можливі причини поведінки жертви злочину на слідстві дозволить правильно визначити тактичну лінію спілкування з потерпілим на допиті, та обрати найбільш ефективні прийоми проведення цієї слідчої дії. Допит передбачає не лише формальну фіксацію інформації, що надходить від потерпілого, але й проведення активних дій з метою керування цією слідчою дією та підтримання ефективний двосторонній обмін інформацією з допитуваним.

¹ Антанян Ю.М. Бурлаков В.Н. Вандышев В.В. Современные проблемы и стратегия борьбы с преступностью ИД СПбГУ. - СПб.: изд-во Юридического факультета СПбГУ, 2005. - С. 156, 157.

² Брусницын Л.В. Правовое обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию. - М, 1999. - С. 77, 78.

Типові ситуації допиту потерпілого, що формуються під впливом названих факторів, умовно можна розділити на дві великі групи :

- безконфліктні ситуації (коли особа бажає надати правдиву інформацію, що знаходиться у його розпорядженні, або докладає зусиль задля її пригадування, та бажає співпрацювати із правоохоронними органами);

- конфліктні ситуації (коли особа володіє певними відомостями, але відмовляється від співпраці з правоохоронними органами).

При допиті потерпілого в безконфліктній ситуації або конфліктній ситуації без строгого суперництва особливих ускладнень не виникає, а використання тактичних прийомів спрямоване на усунення інформаційних пропусків в свідченнях допитуваного суб'єкта та на встановлення факту добросовісної помилки допитуваного суб'єкта щодо свідчень, які надаються ним.

Конфліктна ситуація із строгим суперництвом виникає завжди, коли потерпілий від злочину займає позицію протидії розслідуванню¹. Позиція протидії може виявлятися в наступних формах при допиті потерпілого від корисливого нападу, вчиненого організованою групою:

- 1) відмова потерпілого від дачі показань;
- 2) ухилення від дачі показань;
- 3) дача неправдивих показань;
- 4) умисне приховування або замовчування окремих обставин розслідуваної події;
- 5) зміна показань з правдивих на неправдиві повністю або частково;
- 6) відмова допитуваного суб'єкта від процесуального оформлення повідомлених на допиті відомостей.

Перш ніж вдаватись до використання будь яких тактичних прийомів слід встановити мотиви поведінки обраної потерпілим. За досліджуваною категорією справ найбільш поширеними підставами чинення протидії розслідуванню є наступні:

- побоювання, що виникають через особисті погрози висловлювані злочинцями під час вчинення нападу;

¹ Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. - С. 45-57.

- побоювання, що виникають через погрози висловлювані злочинцями під час вчинення нападу на адресу рідних та близьких потерпілого, що були присутні під час вчинення нападу;

- побоювання, що виникають через підвищену поінформованість нападників про спосіб життя жертви; склад родини потерпілого та близьких осіб, які під час нападу були відсутні однак на адресу яких висловлювались погрози;

- страх потерпілого викликаний усвідомленням того, що не всі особи причетні до нападу були затримані, а отже існує особиста загроза у разі співпраці з правоохоронними органами;

- потерпілий не бажає привертати до себе увагу правоохоронних органів через те, що сам має проблеми з правосуддям, або майно, яким заволоділи нападники, було набуто злочинним шляхом;

- потерпілий не бажає розголошення обставин за яких відбувся злочин (аморальна поведінка, зрада дружині тощо).

Тактичні прийоми, використовувані слідчим при допиті потерпілого в даній ситуації, мають декілька цілей:

а) попередження неправдивих свідчень;

б) виявлення неправдивих свідчень;

в) припинення брехні;

г) зміна позиції допитуваного суб'єкта з негативної на позитивну.

Ефективність використання окремих тактичних прийомів та їх комплексів під час допиту потерпілих від нападів корисливої спрямованості, вчинених організованими групами, знаходиться у прямій залежності від вміння особи, що проводить допит, встановити мотиваційне підґрунтя лінії поведінки обраної потерпілим.

УДК 343.982

В.Ю. Бершак

начальник сектора

дактилоскопических исследований

(НИЭКЦ при УМВД Украины в Луганской области)

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРИ ПОМОЩИ АДИС

Аннотация. В статье рассмотрены возможности информационно-аналитического обеспечения расследования преступлений при помощи АДИС на примере Луганской области.

Ключевые слова: обеспечение, информационно-аналитическое обеспечение, расследование преступлений.

Существующий опыт эксплуатации АДИС и анализ практики раскрытия и расследования преступлений позволяет сегодня четко сформулировать задания, решение которых возлагается на региональные АДИС:

- идентификация живых лиц и трупов в целях раскрытия преступлений, по массивам баз данных дактилоскопических карт и латентных следов пальцев рук на основе следующих вариантов сравнения: "дактилокарта - дактилокарта", "дактилокарта - след", "след - дактилокарта";

- установление фактов совершения одним и тем же лицом нескольких преступлений в ходе сравнения "след-след";

- установление фактов фальсификации анкетных данных, заявленных о себе лицами, на основе сравнения "дактилокарта - дактилокарта", "отпечаток пальца - соответствующий отпечаток пальца на дактилокарте";

- установление лиц, которые находятся в межгосударственном розыске за совершение преступлений, на основе сравнения "дактилокарта - дактилокарта";

- установление факта совершения преступления гражданами Украины на территории других государств, по соответствующему запросу правоохранительных органов этого государства, на основе сравнения "след - дактилокарта";

- установление лиц категории разыскиваемых, помещенных в приемники-распределители системы МВД, в частности за совершенные преступления, а также в целях установления анкетных данных этих лиц путем сравнения "дактилокарта - дактилокарта", "дактилокарта - след".

Организация работы. На территории Луганской области функционируют центральная станция АДИС "Сонда" (версия 8.2.69K Standart Edition) и 13 станций, установленные в крупных горрайорганах (версия 7.3 Light): Алчевский, Антрацитовский, Бряньковский, Краснодонский, Краснолучский, Лисичанский, Ровеньковский, Свердловский, Северодонецкий, Стахановский ГО, Лутугинский, Перевальский, Старобельский РО.

Работа автоматизированного дактилоскопического учета в подразделениях НИЭКЦ осуществляется в соответствии со следующими нормативными документами:

- приказ МВД Украины от 30.08,99 № 682 "Об утверждении Инструкции о деятельности экспертно-криминалистической службы МВД Украины";

- приказ МВД Украины от 11.09.01 № 785 "Об утверждении Инструкции о порядке функционирования дактилоскопического учета экспертной службы МВД Украины";

- приказ ГНИЭКЦ МВД Украины от 21.12.03 № 19/6-98Н "Об утверждении Инструкции об организации функционирования автоматизированного дактилоскопического учета экспертной службы МВД Украины".

Исходя из анализа криминогенной обстановки территория области была разделена на семь зон по кустовому принципу с закреплением за соответствующими станциями АДИС следующих ОВД:

- НИЭКЦ при УМВДУ - Артемовский, Каменнобродский, Ленинский, Жовтневый РО ЛГУ, Новоайдарский, Славяносербский, Станично-Луганский РО;

- Антрацитовский ГО - Антрацитовский РО;

- Краснодонский ГО - Краснодонский РО;

- Лисичанский ГО - Кременской РО;

- Северодонецкий ГО - Рубежанский ГО;

- Стахановский ГО - Кировский, Первомайский ГО, Попаснянский РО;

- Старобельский РО - Белокуракинский, Новопсковский, Сватовский, Троицкий, Беловодский, Марковский, Меловской РО.

Еще семь подразделений НИЭКЦ, в которых установлены станции АДИС, обеспечивают работу только тех ОВД, за которыми закреплены непосредственно.

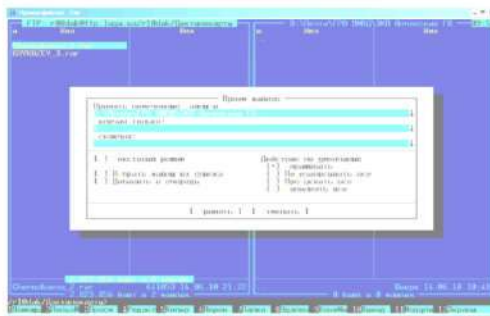
Етапом формування масива стало використання електронних каналів зв'язи між ГОРО і областною станцією. Для цих цілей во всіх ГОРО було встановлено програмне забезпечення Zaprscan. Інформація передавалась через поштової сервер УОІ. Однак в зв'язі з низької пропускної здатністю (від 32 до 64 Кб/с) і завантаженням поштової сервера передача інформації була ускладнена. Час передачі однієї дактилокарти займає від 20 хвилин до 1,5 годин.

Поэтому стал вопрос о модернизации системы передачи информации. В 2006 году руководством УМВД был решен вопрос о выделенных линиях связи между ГОРО с пропускной способностью не менее 512 Кб/с, а с УМВД до 1 Мб/с.

По согласованию с руководством УМВД НИЭКЦ был выделен отдельный FTP-ресурс т.н. корпоративная сеть, который позволил минуя центральный почтовый сервер получать информацию. В результате этого скорость обмена – передачи информации увеличилась в несколько раз и позволило в течении нескольких минут передавать большие объемы дактилокарт и следов:

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Руководством УМВД была поставлена задача была поставлена задача о передаче в течении суток дактилокарт всех доставленных и задержанных лиц, а также следов, изъятых с мест не раскрытых преступлений на центральную станцию. Для осуществления контроля за выполнением поставленной задачи АДИС "Сонда" была интегрирована в АИС "ИБД". Совместно с сотрудниками УОИ был разработан программный продукт, который позволил отслеживать не только количество дактилокарт и фотографий доставленных и задержанных лиц, но и их анкетные данные и отметки о внесении в АДИС "Сонда" и "Аргус":

Доставленных осіб в МРВ УМВС за добу станом на 01.06.2010 р.

	Наявність фото	Наявність дактокарт	СОНДА №
АРТЕМОВСКИЙ РОВД			
1. ИВАСЕНКО СЕРГЕЙ ПАВЛОВИЧ 22.09.1987 (11:09) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	541
2. ЕЖАКОВ ЕВГЕНИЙ ОЛЕГОВИЧ 18.11.1971 (12:40) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	288782, 307852
3. ЕРМОЛАЕВ АЛЕКСАНДР АНАТОЛЬЕВИЧ 06.05.1973 (13:00) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	56311, 139755
4. СКЛЯРОВ АЛЕКСЕИ ПЕТРОВИЧ 06.07.1974 (15:58) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	285654, 277533
5. ГАМАЯНОВ РОМАН ВЛАДИМИРОВИЧ 07.12.1982 (17:00) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	65174
6. ФИМОВ СЕРГЕЙ НИКОЛАЕВИЧ 15.02.1987 (18:30) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	253633, 490252
7. БИРЮКОВ ВЛАДИМИР АНАТОЛЬЕВИЧ 28.08.1971 (19:15) БРОДЯЖНИЧЕСТВО	+	+	217489, 183713
8. ПУТИЛИНА ИРИНА АНАТОЛЬЕВНА 19.05.1967 (19:15) БРОДЯЖНИЧЕСТВО	+	+	94420, 113798
9. НАГОВ АРКАДИЙ ЮРЬЕВИЧ 10.04.1988 (19:20) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	249824, 223576
10. АЛЬФИРОВИЧ АЛЕКСАНДР СЕРГЕЕВИЧ 21.05.1987 (19:20) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	296418, 300816
11. НУЖНЫЙ ВЛАДИМИР ЮРЬЕВИЧ 21.06.1982 (20:00) БРОДЯЖНИЧЕСТВО	+	+	233053, 196647
12. БРЮХОВЕЦКИЙ ДМИТРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ 30.07.1987 (21:10) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	330343, 340371

ЖОВТНЕВЫЙ РОВД			
1. ХРИСТОСЕНКО ОЛЕГ ПАВЛОВИЧ 04.09.1974 (09:25) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	197293, 43995
2. МОСКВИТИН ИВАН ВЯЧЕСЛАВОВИЧ 03.04.1990 (09:45) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	297484, 301948
3. СКЛЯР АЛЕКСЕЙ ЕВГЕНЬЕВИЧ 13.11.1991 (09:55) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	1114
4. ШЕВЕЛА ОЛЕГ ВЯЧЕСЛАВОВИЧ 15.02.1992 (10:00) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	1115
5. ЗИНЧУК АНТОН АЛЕКСАНДРОВИЧ 26.06.1992 (10:10) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	1115
6. КРАСНОБАЕВ АЛЕКСЕЙ ВАСИЛЬЕВИЧ 28.05.1975 (10:10) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	175019, 63025
7. БРЕЖНЕВ КОНСТАНТИН БОРИСОВИЧ 31.10.1992 (10:15) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	5100, 451870
8. КОЗЛОВ ДЕНИС ИВАНОВИЧ 21.01.1992 (10:25) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	1118
9. АЛИМПИЕВ ЕГОР АЛЕКСАНДРОВИЧ 10.03.1988 (11:30) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	170646, 62414
10. БОРОВКОВ ДМИТРИЙ МИХАЙЛОВИЧ 07.06.1981 (14:00) ПОДОЗРЕНИЕ В СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	+	+	423

При этом отметка о дактилоскопировании вносится только при внесении дактилокарты в БД центральной либо региональной станции. Также была создана программа "SQL-skript", которая предусматривает автоматическую загрузку текстовых данных дактилокарт из АДИС "Сонда" в АИС "ИБД", доступ к которой позволяет работнику милиции проверить наличие дактилокарты, дату дактилоскопирования, орган постановки на учет. Загрузка информации проводится ежедневно.

В случае отсутствия дактилокарты либо фото лица, которое подлежало обязательному дактилоскопированию, на первоначальном этапе, не производилась смена суточного наряда до устранения недостатков. Данные меры позволили осуществлять проверки следов рук, изъятых с мест совершения преступлений в кратчайшие сроки, также осуществлялись проверки дактилокарт лиц задержанных и доставленных в ОВД.

Результаты проверок направляются заинтересованным службам, как в электронном, так и в письменном виде. О результатах проверки информации в обязательном порядке сообщается в НИЭКЦ.

По состоянию на 01.09.2010 база данных АДИС составляет уже 21007 следов рук и 476655 дактилокарт. В текущем году идентифицировано 633 лица по 401 преступлению, которые совершены в текущем году и по 99 преступлениям прошлых лет.

УДК 343.982

В.О. Ласуков

старший викладач кафедри криміналістики
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПОВИХ ВЕРСІЙ, ЩО ВИСУВАЮТЬСЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК КОЛЬОРОВИХ І ЧОРНИХ МЕТАЛІВ

Анотація. Стаття присвячена класифікації типових версій, що висувуються під час розслідування крадіжок кольорових і чорних металів, та аналізу інформації на яку необхідно спиратися при висуненні версій по кримінальним справам конкретної категорії.

Ключові слова: планування, версія, класифікація версій, типова версія.

На початку розслідування в більшості випадків невідомо багато юридично значущих обставин щодо скоєної події, яка мала місце, конкретної особи причетної до неї, і слідчий повинен пізнати невідоме і встановити всі необхідні у справі факти. Таким чином, завдання слідчого "полягає в тому аби виходячи з даних про подію, що розслідується, встановити цю подію; за наявності в ній складу злочину з'ясувати мотиви і провину конкретних осіб, пом'якшувальні і

обтяжливі обставини та інші дані, що мають значення для справи"¹. Забезпечити вирішення завдань, що стоять перед слідчим, і покликане планування. Н.І. Кулагин справедливо вважає, що "планування розслідування є умовою раціональної організації розслідування і є розумовою діяльністю по визначенню основних напрямів слідства, а також послідовності провадження процесуальних дій та інших заходів"².

Наукове пізнання фактів минулого здійснюється гіпотетичним шляхом, тобто побудовою гіпотез (версій). У більшості праць по криміналістиці версія визначається як обґрунтоване припущення компетентної особи відносно обставин, що мають значення для розслідування кримінальної справи, що служить меті встановлення об'єктивної істини.

Версії класифікують за різними підставами. Зокрема, за суб'єктом побудови версій і використання їх в розслідуванні вони діляться на слідчі, судові, експертні, розшукові, версії звинувачення і версії захисту. У методиці розслідування окремих категорій злочинів, особливо в тих положеннях, що відносяться до початкового етапу розслідування, доцільно виділяти загальні і приватні версії, характерні для тих або інших слідчих ситуацій³. Наприклад, версія, яка відноситься до події злочину в цілому, буде загальною, а відносно його складових обставин - приватною. Сенс загальних слідчих версій полягає в поясненні події при мінімальних вихідних даних, що необхідні для вибору напрямку розслідування.

Версії побудовані з урахуванням знань щодо ряду схожих фактів, явищ подій, називають типовими. Вони будуються на підставі криміналістичної характеристики злочину і містять лише імовірне знання про злочинця, злочин і можуть служити лише орієнтиром в розслідуванні. Під типовою версією розуміється найбільш характерне для даної ситуації з точки зору відповідної галузі наукового знання або узагальненої судової, оперативно-розшукової, слідчої, експертної

¹ Кулагин Н.И., Савельев В.К. Расследование сложных многоэпизодны дел. - Волгоград, 2005. - С. 68.

² Кулагин Н.И. Планирование расследования сложных многоэпизодных дел. - Волгоград, 1976. - С. 18.

³ Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ. - Одесса, 2002. - С. 238.

практики, припущення, що пояснює окремі факти або подію в цілому. Для типових версій характерні дві ознаки: по-перше, такі версії є припущеннями, заснованими на науковому узагальненні слідчої, експертної, судової практики, по-друге, вони нероздільно пов'язані з типовою слідчою ситуацією.

Проведене нами узагальнення ходу розслідування 120 кримінальних справ про злочини пов'язані з крадіжкою кольорових і чорних металів дозволяє нам запропонувати наступну класифікацію типових версій:

1. Про подію в цілому:

- крадіжка кольорових або чорних металів дійсно мала місце.

- крадіжки не було, мало місце інсценування події з метою приховування іншого злочину.

2. Про особу злочинця:

2.1. По відношенню особи до об'єкту, де скоєний злочин:

- злочин вчинений особою, що не має жодного відношення до об'єкту (підприємства і так далі);

- злочин вчинений особою, що працює на даному об'єкті, або має до об'єкту інше відношення.

2.2. За судимістю:

- раніше не судимим;

- раніше судимим за злочини пов'язані з крадіжками кольорових або чорних металів, порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом;

- раніше судимим за інші злочини.

2.3. За віковим критерієм:

- дорослою особою;

- неповнолітнім.

2.4. За кількістю співучасників:

- злочин чинений одноосібно;

- групою осіб за попередньою змовою.

2.5. За принципом формування:

- члени групи є родичами, знайомими;

- група формується за місцем мешкання або місцем скоєння злочину;

- члени групи працюють на даному підприємстві або мають доступ до його матеріальних цінностей, по інших обставинах.

2.6. По місцю зберігання і цілі використання викраденого:

- викрадений метал зберігається за місцем проживання і використовується для особистих побутових потреб, або подальшої реалізації;
- викрадений метал зберігається в спеціально відведених місцях (тайниках), по місцю роботи, в інших місцях з метою подальшої безперешкодної реалізації.

2.7. За способом реалізації викраденого:

- викрадений метал реалізований на ринках;
- викрадений метал реалізований перекупником;
- викрадений метал реалізований в пункти прийому металобрухту, які здійснюють діяльність на основі відповідного дозволу, або в пункти що займається скупкою металобрухту в порушення існуючого порядку такого роду діяльності.

Однак, при висуванні версій по конкретних кримінальних справах не слід використовувати лише типові версії, не дивлячись на їх обґрунтованість досвідом розслідування даної категорії злочинів, а необхідно також спиратися на:

- свідчення очевидців, про подію злочину в цілому та ознаках злочинця, отриманого на початковому етапі розслідування;
- результати проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій в пунктах прийому лому кольорових і чорних металів;
- вивчення матеріально-фіксованих об'єктів, які належать злочинцеві і залишених ним (кинутих, загублених і так далі) на місці події або в його околицях;
- виявлення і дослідження слідів транспортного засобу, використаного злочинцем при крадіжці металу, в цілях встановлення даного засобу і його власника;
- виявлення на основі використання криміналістичних, оперативних і інших обліків осіб, схильних до розкрадання кольорового або чорного металу, перевірки їх алібі і з'ясування інших обставин поведінки;
- здійснення криміналістичного аналізу даних про спосіб, знаряддя, пристрої, інші технічні засоби, застосовані при підготовці, вчиненні і приховуванні злочину.

УДК 343.982

Є.В. Дехтярьов

науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії криміналістичних досліджень
*(Лузанський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ НА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті на прикладі виявлення ознак економічних злочинів визначаються сучасні проблеми інформаційно-довідкового забезпечення діяльності слідчих підрозділів та розглядаються окремі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інформаційно-довідкове забезпечення, фіктивне підприємництво, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб підприємців.

Узагальнення слідчої практики свідчить, що починаючи зі становлення ринкових відносин і до теперішнього часу міцним підґрунтям існування в Україні кримінальних проявів у сфері економіки є безперешкодна можливість державної реєстрації юридичних осіб – суб'єктів підприємництва та подальше протиправне використання в господарському обігу, отриманих у зв'язку з цим прав. Істотні прорахунки державної політики в області регулювання відносин зі створення юридичних осіб та контролю за їх діяльністю ще наприкінці ХХ сторіччя відкрили для організованої злочинності широкі перспективи для вчинення найбільш небезпечних посягань спрямованих на заволодіння чужим майном та ухилення від сплати податків. Як наслідок, із часом масштаби цих проявів вийшли на той критичний рівень, коли відповідні злочинні технології перетворилися на прибутковий кримінальний бізнес, протидія якому почала по праву вважатися одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів.

Цілком логічно, що корінні зміни злочинності, інтеграція її у легальний сектор економіки за рахунок можливості здійснення безперешкодного контролю за діяльністю господарюючих суб'єктів, вимагають від держави розробки й реалізації нових підходів у боротьбі з цим явищем, адекватних його новому характеру, змісту й особливостям, одним із яких є якісний перегляд існуючих поглядів на особли-

вості інформаційно-довідкового забезпечення діяльності органів, на які покладено обов'язок запобігання та протидії кримінальним про-
явам у сфері економіки. Так, ознайомлення з досвідом викриття та
розслідування більшості злочинів, що вчиняються з використанням
різних за організаційно-правовою формою підприємств свідчить, що
на сьогодні назріла нагальна необхідність впровадження в діяльність
правоохоронних органів таких систем, які покликані озброїти прак-
тичних працівників відомостями, щодо інформації про процедуру
державної реєстрації, постановку на облік в контролюючих органах
та факти відкриття банківських рахунків кожним створеним в межах
країни суб'єктом підприємницької діяльності.

Варто зауважити, увага, саме до цього різновиду відомостей є не-
випадковою, оскільки переплетення легальної господарської діяльно-
сті зі злочинною, ставить перед правоохоронцями двоєдине завдання:
з одного боку, встановити належність тієї або іншої юридичної особи
до категорії "фіктивних" та визначити її роль у певній злочинній схе-
мі; з іншого – не допустити безпідставного залучення в орбіту крими-
нального судочинства сумлінних учасників господарського обігу.
Спробуємо проаналізувати зловбоденні потреби правоохоронних ор-
ганів у такого роду автоматизованих системах за допомогою прикла-
ду зі слідчої практики. У жовтні 2007 року одним із підприємств, роз-
ташованих на території Луганської області, було виграно тендер на
загальну суму, що перевищила 1 млн. грн., за умовами якого силами
цього суб'єкту господарювання повинно було здійсненне будівницт-
во комунального об'єкту в одному з районних центрів. Згодом, після
виконання відповідних підрядних робіт та перерахування грошових
коштів, було виявлено, що тендерна документація, яка засвідчує факт
наявності майнових ресурсів та штату трудового колективу на під-
приємстві, не відповідає дійсності. А саме на ньому офіційно були
працевлаштовані лише директор (який і виступав засновником) та
бухгалтер. Більш того, ніяких ні обігових, ні основних засобів на
суб'єкті господарювання в наявності не було. Після порушення крими-
нальної справи за фактом службового підроблення (ст. 366 КК
України) та прийняття справи до свого провадження, слідчим цілком
обґрунтовано було висунуто версію про можливе вчинення незакон-
ного заволодіння бюджетними коштами шляхом заниження якості
виконаних підрядних робіт, з метою перевірки якої йому необхідно
було встановити ознаки "фіктивності" в діяльності суб'єктів господа-
рювання, що були учасниками тендеру, а також тих із них, на які в

подальшому, згідно банківських виписок по поточним рахункам, перераховувалися грошові кошти отримані в якості оплати за будівельні роботи. Загальна кількість таких суб'єктів склала понад сорок підприємств. Утім, зважаючи на те, що єдино можливим процесуальним заходом за допомогою якого можна ознайомитися з реєстраційними даними підприємств було витребування у порядку ст. 66 КПК України відповідних довідок з Обласних управлінь статистики, досудове слідство по кримінальній справі, у зв'язку з тривалою підготовкою документів державним органом, було не виправдано затягнуте на два тижні. Це дало можливість запідозреним у вчиненні злочину особам, яким було відомо про факт порушення кримінальної справи, приховати подію злочину шляхом знищення та фальсифікації первинних бухгалтерських документів.

Безумовно, існування в межах практичних підрозділів єдиної автоматизованої системи, яка б надавала доступ до відомостей, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи в контролюючі органи, могло б у разі підвищити інтенсивність оперативного пошуку ознак злочинної діяльності з використанням прав суб'єктів господарювання. Йдеться, перш за все, про дані відносно: місцезнаходження суб'єкту підприємництва; особистих даних (прізвище, ім'я, по батькові) його керівників, засновників та осіб, які мають право вчиняти юридичні дії від його імені без довіреності; розміру внеску до статутного або складеного капіталу підприємства; установчих документів, дати та номери записів про внесення змін до них; відкриття та закриття рахунків юридичних осіб; накладення та зняття арештів на рахунки юридичних осіб та їх майно; дату прийняття, дата набрання законної сили та номер судового рішення щодо припинення юридичної особи; дату постановки на облік та дату зняття з обліку в органах статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування та інших. Проліструємо окремі можливості практичного використання вказаних даних у розслідуванні наведеного та подібних за механізмом злочинів. Так, по-перше, використовуючи відомості про особисті дані керівників, засновників та осіб, які мають право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, у тому числі підписувати договори, з одного боку, можна встановити коло суб'єктів господарювання, керівником або засновником яких є одна й та ж сама особа, що сприятиме виявленню сумнівних за своїм змістом господарських операцій. З іншого – це дозволить виявити осіб, певні ознаки яких вказують на "під-

ставний характер" їхньої службової діяльності. До них відносяться представники незаможних класів, особи, які перебувають в місцях позбавлення волі, душевнохворі, ті, які зловживають алкоголем та наркотичними засобами, а також виїхали на постійне місце проживання за кордон. По-друге, аналіз інформації про *місцезнаходження юридичної особи* у практичній діяльності підрозділів податкової міліції вже давно та успішно використовується з метою виявлення ознак легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних злочинним шляхом. Як зазначається в літературі, великий обсяг інформації про діяльність фіктивних суб'єктів підприємництва можна отримати, якщо перевірити збіг юридичних та фактичних адрес суб'єктів підприємництва, які проводять сумнівні господарські операції¹. Слідча практика свідчить, що в переважній більшості випадків розслідування діяльності організованих груп, які спеціалізувалися на наданні послуг з конвертації безготівкових грошових коштів у готівку, фіктивні суб'єкти підприємництва знаходились за однією документальною адресою. По-третє, ознайомлення з відомостями щодо *розміру внеску до статутного або складеного капіталу юридичної особи* дозволяє, перш за все, встановити наявність активів підприємства, що може свідчити про реальність підприємницької діяльності, яку воно здійснює. При цьому особливу увагу необхідно приділяти підприємствам з мінімальним статутним (складеним) капіталом або тим, який складається з нематеріальних активів.

Підсумовуючи, слід відзначити, що на теперішній час вказані відомості зосереджено в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, згідно чинного законодавства основною функцією якого як раз і є забезпечення органів державної влади, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Більш того, вказаний реєстр ведеться на електронних носіях відповідно до державних стандартів, що забезпечують його сумісність і взаємодію з іншими інформаційними системами та мережами, що складають інформаційний ресурс держави (ст. 16 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців"). Утім, незважаючи на це, а також на те, що проблема використання в розслідуванні ві-

¹ Див.: Лисенко В.В. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування: [Монографія] / В.В. Лисенко, О.С. Задорожний, О.П. Дзісяк. - К.: Істина, 2008. - С. 91.

домостей, що містяться як у спеціалізованих інформаційних базах даних державних органів взагалі, так і в згаданому Єдиному державному реєстрі зокрема, не нова у своїй постановці¹, реальних перспектив впровадження в слідчу діяльність автоматизованих систем, що забезпечують інтеграцію великого масиву інформації, що акумулюється в них, на сьогодні не спостерігається.

УДК 343.98

Г.М. Курілов

перший заступник начальника
Управління податкової міліції
(ДПА у Полтавській області)

ОБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ТОВАРІВ

Анотація. У статті розглядаються об'єкти оперативного пошуку, щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом товарів, зазначаються предмети, наявність яких може свідчити про зміст вказаної злочинної діяльності.

Ключові слова: особа, документ, оперативний пошук, об'єкт, предмет, товар.

До об'єктів оперативного пошуку стосовно фактів, пов'язаних з незаконним обігом товарів можуть бути віднесені особи, які займаються виробництвом підробленої, сфальсифікованої продукції (товарів), особи, що реалізують її споживачам, володіють певною інформацією про обставини створення виробництва та реалізації підроблених, сфальсифікованих товарів, документи й предмети, що містять доказову та іншу інформацію про зміст злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом товарів. До таких об'єктів відносяться також безпосередньо підроблені товари (продукція). Як об'єкт опера-

¹ Див.: Петросян В.Г. Проблеми створення єдиної інформаційної системи правоохоронних органів України / В.Г. Петросян // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2010. - № 1. - С. 299; Шахматов А.В. Процедура создания юридического лица - объект деятельности оперативных подразделений ОВД по предупреждению экономического мошенничества / А.В. Шахматов, А.Е. Ступницкий // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. - 2007. - № 1 (33). - С. 116-117.

тивного пошуку можуть бути визнані особи, які потерпіли від споживання підробленої, сфальсифікованої продукції, яким було спричинено шкоду здоров'ю внаслідок споживання неякісної підробленої продукції.

До осіб, як об'єктів оперативного пошуку, можуть бути віднесені такі групи осіб:

1) особи, які здійснюють державну реєстрацію суб'єктів підприємництва (фізичні особи, представники юридичних осіб, які здійснюють державну реєстрацію суб'єктів підприємництва на замовлення інших осіб "під ключ");

2) особи, які керують діяльністю суб'єкта підприємництва;

3) державні реєстратори, які здійснюють державну реєстрацію суб'єктів підприємництва (прийом документів для державної реєстрації суб'єктів господарювання, прийняття рішення про державну реєстрацію суб'єкта господарювання за результатами перевірки наданих для реєстрації необхідних документів);

4) фізичні особи, які, за відповідну плату, були запрошені для державної реєстрації суб'єктів господарювання як засновники чи для виконання функцій адміністрації підприємства (у разі державної реєстрації суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності);

5) особи, які використовуються як наймані працівники у технологічному процесі виробництва підробленої чи сфальсифікованої продукції;

6) особи, які здавали в оренду приміщення для офісу іншим суб'єктам господарювання;

7) особи, які надавали послуги транспортного перевезення підробленої, сфальсифікованої продукції до місць її зберігання чи реалізації;

8) особи, які здавали в оренду обладнання, яке використовувалося для виготовлення підробленої, фальсифікованої продукції;

9) особи, які займаються реалізацією підробленої, сфальсифікованої продукції (реалізатори на ринках, малих архітектурних форм, особи, що приймають на реалізацію товари до магазинів тощо);

10) особи, які забезпечують охорону місць виготовлення підробленої продукції, перевезення персоналу підприємства тощо (забезпечують процес виробництва продукції (товарів));

11) співробітники банківських установ, які обслуговували діяльність суб'єкта господарювання (виконання доручень щодо перерахування грошових коштів, супроводження обслуговування кредиту тощо);

12) особи, які є близьким оточенням організаторів та керівників злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом товарів;

13) особи, які постачають обладнання, сировину, пакувальні матеріали, тару, що використовується у технологічному процесі виготовлення підробленої, сфальсифікованої продукції;

14) особи, які є експертами з якості продукції підприємств, товари (продукція) яких була підроблена.

Наступну групу осіб, як об'єктів оперативного пошуку, складають співробітники контролюючих і правоохоронних органів, до функцій яких входить контроль за якістю виготовлених товарів (продукції), відповідності їх системам стандартизації, метрології, сертифікації, встановлення фактів правопорушень щодо виготовлення підробленої, сфальсифікованої продукції; встановлення фактів порушення прав інтелектуальної власності, постачання контрабандних товарів. До виділеної групи осіб, як об'єктів оперативного пошуку, можуть бути віднесені:

1) співробітники органів державної податкової служби України, на яких, відповідно до вимог чинного законодавства покладені обов'язки контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, дотримання вимог чинного податкового законодавства, своєчасну та повну сплату податків, зборів (інших обов'язкових платежів);

2) співробітники контролюючих органів, які проводять перевірки діяльності суб'єктів господарювання (документальні перевірки, документальні ревізії, камеральні перевірки тощо): податкових органів; контрольно-ревізійної служби; санітарно-епідеміологічної служби; територіальних підрозділів захисту прав споживачів; територіальних підрозділів Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України);

3) співробітники оперативних підрозділів податкової міліції (відділів протидії незаконному обігу товарів), які здійснюють оперативне обслуговування окремих територій чи суб'єктів господарювання;

4) співробітники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, які здійснюють оперативно-розшукові заходи щодо виявлення та документування фактів злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом товарів;

5) співробітники оперативних підрозділів Служби безпеки України щодо фактів оперативного пошуку та документування фактів контрабанди товарів, діяльності фіктивних суб'єктів господарювання, фактів відмивання коштів злочинного походження тощо;

6) співробітники слідчих підрозділів, які здійснювали провадження у кримінальних справах щодо фактів незаконного бігу товарів (співробітники податкової міліції та органів внутрішніх справ);

7) співробітники оперативних підрозділів податкової міліції, органів внутрішніх справ, які забезпечували оперативне супроводження ходу провадження досудового слідства, здійснюють оперативну розробку осіб, які належать до організованих злочинних угруповань;

8) співробітники територіальних підрозділів контрольно-ревізійної служби щодо правильності та законності використання бюджетних грошових коштів (закупівля товарів за кошти державного бюджету);

До об'єктів оперативного пошуку у справах про незаконний обіг товарів можуть бути віднесені такі документи:

1) документи, що свідчать про державну реєстрацію суб'єктів господарської діяльності;

2) документи територіальних органів державної податкової служби щодо: взяття на податковий облік; податкової звітності; перевірок діяльності суб'єктів господарювання та дотримання ними вимог чинного податкового законодавства;

3) банківські документи щодо перерахування та отримання на розрахунковий рахунок грошових коштів;

4) документи, які надаються до банківських установ для відкриття банківського рахунку та даних щодо осіб, які мають право розпоряджатися коштами, які знаходяться на розрахунковому рахунку суб'єкта господарювання;

5) документи, що свідчать про орендування приміщень суб'єктом господарювання чи окремими фізичними особами;

6) документи, що свідчать про орендування складських приміщень, де зберігається виготовлена підроблена, сфальсифікована продукція;

7) документи, що свідчать про орендування чи використання транспортних засобів для перевезення виготовленої сфальсифікованої, підробленої продукції;

8) документи, що свідчать про продаж товарів (продукції) іншим суб'єктам господарювання;

9) документи, що свідчать про орендування торгових приміщень чи місць у супермаркетах, де реалізується підроблена, сфальсифікована продукція (товари);

10) підроблені документи (сертифікати), що надаються виробниками у ході реалізації продукції;

11) документи, які свідчать про придбання відповідного обладнання, сировини, пакувальних матеріалів, тари, що використовується у незаконному процесі виготовлення підробленої, сфальсифікованої продукції;

12) документи, що свідчать про діяльність суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, які були використані для приховування фактів придбання обладнання, сировини, реалізації підробленої, сфальсифікованої продукції, легалізації коштів злочинного походження, переведення безготівкових грошових коштів у готівку.

Наступну групу документів, як об'єктів оперативного пошуку у справах про незаконний обіг товарів, складають офіційні документи, які складаються за результатами проведення контрольно-перевірочних заходів контролюючими чи правоохоронними органами:

1) акти документальних перевірок;

2) акти документальних ревізій;

3) акти перевірок відповідними службами (держенергонагляд, державний нагляд за додержанням правил виготовлення і експлуатації емностей, що знаходяться під тиском, що діють під тиском тощо) щодо дотримання правил безпеки виробництва продукції (товарів);

4) матеріали перевірок дотримання вимог щодо використання коштів державного бюджету (придбання товарів за кошти державного бюджету);

5) акти камеральних перевірок наданої суб'єктом підприємницької діяльності податкової звітності;

6) матеріали перевірки дотримання правил пожежної безпеки, використання природного газу тощо;

7) матеріали перевірок (документальних, ревізій тощо), які призначаються за результатами проведення досудового слідства;

8) матеріали призначення та проведення експертних досліджень, які призначені за результатами проведення досудового слідства.

До документів, як об'єктів оперативного пошуку, можуть бути також віднесені первинні фінансово-господарські документи, які свідчать про характер та зміст фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання:

1) первинні документи, які свідчать про виконання суб'єктом господарювання фінансово-господарських операцій з придбання обладнання, сировини, пакувальних матеріалів, реалізації товарів, транспортування, збереження товарів тощо;

2) банківські документи, які свідчать про наявність розрахункового рахунку та відповідний рух грошових коштів на такому рахунку; документи які свідчать про отримання та погашення кредитів тощо.

Наступну групу документів, як об'єктів оперативного пошуку у справах про незаконний обіг товарів, складають документи неофіційної (чорної) бухгалтерії, чорнові записи, електронні записні книжки, факсові повідомлення, документи, що містяться в електронному вигляді на лазерних та інших носіях; дані щодо використання системи банк-клієнт для віддаленого доступу та управління грошовими коштами на розрахунковому рахунку суб'єкта господарювання.

Окрему групу документів, які можуть свідчити про обсяги виробництва підробленої, фальсифікованої продукції, складають дані про використання електроенергії, води, природного газу, фарби, пакувальних матеріалів, тари тощо, які використовуються у технологічному процесі виготовлення підроблених, сфальсифікованих товарів (продукції).

Про зміст злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом товарів можуть свідчити такі предмети: обладнання для виготовлення, пакування товарів (продукції), сировина, що використовується для виготовлення підробленої продукції; підроблені печатки, штампи; засоби комп'ютерної техніки, в яких міститься інформація про зміст та об'єкти виготовленої продукції, а в окремих випадках такі засоби є інструментарієм для виготовлення підробленої, сфальсифікованої продукції; грошові кошти, здобуті злочинним шляхом; будинки, автомобілі, квартири, тощо.

УДК 343.982

А.В. Шадлер

ад'юнкт кафедри уголовного
процесса и правосудия

*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

**ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЛЕДОВАТЕЛЕМ
РЕЗУЛЬТАТОВ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ
РАБОТЫ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА
ПРИ ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ПО РАСКРЫТИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы использования информации, которая содержится в современных автоматизированных информационно-системах органов внутренних дел Украины.

Ключевые слова: взаимодействие, информация, автоматизированные системы, расследование преступлений.

В настоящее время органам внутренних дел Украины приходится работать в условиях сложной оперативной обстановки. Только за 5 месяцев 2010 года в стране почти на треть возросло количество зарегистрированных преступлений, при этом уровень раскрываемости преступлений остается крайне низким¹. Сейчас становится всё более очевидным, что универсальность уголовного процесса, как орудия познания преступных явлений, сегодня скорее исторический, нежели гносеологический факт. Современному уголовному судопроизводству уже не под силу противостоять напору преступности без использования иных технологий получения информации о преступлении и, в первую очередь, средств и методов оперативно-розыскной деятельности. Это актуализирует проблему информационного взаимодействия следователя и органа дознания при раскрытии и расследовании преступлений, которая, к сожалению, не нашла своего комплексного разрешения в научных трудах, хотя никто и не отрицает того факта, что "...деятельность следователя и оперативного сотрудника органа дознания представляет собой процесс постоянного многоканального информационного взаимодействия..."².

В общем виде информационное взаимодействие применительно к деятельности по раскрытию и расследованию преступлений определяют как "взаимодействие материальных объектов, реализуемое в процессе производства по уголовному делу, при котором осуществляется передача и (или) восприятие идеальных категорий (смыслов, значений, образов, эмоций) его участниками, связанное с активным их использованием в процессе расследования"³. При этом "обмен информацией" традиционно рассматривается как одна из наиболее

¹ По данным МВД Украины почти каждое второе зарегистрированное преступление общеуголовного направления остается нераскрытым. Меньше, чем в прошлом году, раскрыто преступлений прошлых лет. См.: Оперативная обстановка в Украине остается сложной // <http://myinfo.com.ua/politics/ukraine/9543-operativnaya-obstanovka-v-ukraine-ostaetsya-slojnoj--mvd>

² Образцов В.А., Богомолова С.Н. Криминалистическая психология: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. – С. 314.

³ Григорьев А.Н. Информация и информационное взаимодействие в расследовании преступлений: теоретические аспекты. Монография. – Калининград: Калининградский ЮИ МВД России, 2006. – С. 216.

универсальных форм взаимодействия указанных должностных субъектов в сфере уголовного судопроизводства¹. В порядке личных контактов, деловых бесед, в частности, при обсуждении материалов до следственной проверки, при разработке версий, планировании расследования, при проведении следственных действий, по мнению опрашиваемых практических работников², передается до 80% криминалистически значимой информации³.

Между тем одним из условий успешного раскрытия преступлений является разработка современных систем сбора, хранения, систематизации, обработки и выдачи информации⁴ и на этой основе совершенствование информационно-аналитической работы криминальной милиции⁵.

В настоящее время в условиях интенсификации потоков поступления информации в аппараты криминальной милиции требуется применение для их максимальной переработки наличие автоматизированных информационных систем оперативно-розыскного назначения. В таких условиях кардинально меняются сущность, характер и содержание информационно-аналитической работы, результаты

¹ См. например: Аменицкая Н.А. Взаимодействие следователя и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность в раскрытии и расследовании преступлений (в ОВД). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Нижний Новгород. - 2006. - С. 6.

² Экспресс-опрос 55 следователей и оперативных работников проводился на базе курсов переподготовки и повышения квалификации ЦПО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко.

³ Это отмечают многие авторы. См. например: Григорьев А.Н. Теоретические аспекты информации и ее защиты в предварительном расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Калининград, 2002. - С. 11.

⁴ См. например: п.2.1.1 Положения про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості / Затверджено Наказом МВС України № 458 від 30.04.2004 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 липня 2004 р. за № 814/9413.

⁵ Ее определяют "как деятельность по собиранию, систематизации, оценке и практической реализации оперативно значимой информации, в том числе с использованием возможностей компьютеризации органов внутренних дел, в оперативно-розыскном процессе при решении задач выявления, предупреждения, пресечения и раскрытия преступлений, розыска лиц, скрывшихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от отбывания наказания, а также розыска без вести пропавших" См.: Новгородцев В. М. Информационно-аналитическое обеспечение аппаратов уголовного розыска в раскрытии преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М.: Юридический институт МВД России, 2002. - С. 13.

которой должны быть пригодны для решения управленческих задач, либо конкретных задач уголовного судопроизводства.

В этой связи очевидна тенденция всевозрастающей роли в раскрытии и расследовании преступлений специальных автоматизированных регистрационных систем оперативно-розыскного, оперативно-справочного, административного и статистического назначения. Например, такой как система учета, обработки и анализа оперативной информации "АРМОР", внедренной и активно развиваемой в УМВД Украины в Луганской области. Основу программы составляет концепция объектно-ориентированного учета оперативной информации, т.е. раздельного учета условно-статистических объектов (юридических и физических лиц, адресов, документов, предметов и др.) и событий, происходящих с ними (собственно оперативной информации).

Изучение практики функционирования информационной системы (ИС) "АРМОР" показало, что существуют факторы, мешающие оптимальному информационному взаимодействию следователя и органа дознания. Они обусловлены как объективными, так и субъективными обстоятельствами, практические проявления которых представляют угрозу уголовному судопроизводству в информационном плане.

Так, общеизвестно, что вход в систему "АРМОР" осуществляется путем идентификации пользователя и его личного пароля. По сложившейся практике следователь не имеет непосредственного доступа к системе и может воспользоваться ее данными только опосредственным путем через органы дознания. Крайне редки случаи предоставления прав пользователя этой системой и руководителям следственных подразделений. При этом, исходя из служебного характера сгруппированной в системе информации¹, абсолютно непонятны мотивы таких ограничений именно по соображениям соблюдения режима секретности оперативно-розыскных и иного рода данных.

¹ Информационные технологии в оперативно-служебной деятельности органов внутренних дел Луганской области: Учебно-методическое пособие / В.С. Гуславский, Ю.А. Задорожный, М.В. Андреев, Р.А. Матвиенко, В.В. Назарик, И.А. Воронов: Под общей редакцией Г.В. Епура / УМВД Украины в Луган. обл.; Луган. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины. - Луганск: РИО ЛАВД, 2002. - С. 5 - 7, 10, 39 - 74.

Представляется, что такой порядок доступа к ИС "АРМОР" объективно мешает оптимальному протеканию информационных процессов в ходе расследования преступлений. Он ограничивает возможности доступа следователя к различным непроцессуальным источникам информации. Непосредственный доступ к "АРМОР" позволит ему расширить границы поиска потенциальных носителей криминалистически значимой информации и установить устойчивые каналы постоянного информационного взаимодействия с органом дознания. Более того такой доступ следователя к ИС обеспечит не только актуализацию потенциальной криминалистически значимой информации, но возможность именно оперативного осуществления информационного обмена с органом дознания при решении различного рода криминалистических задач¹.

В этом контексте проблемной представляется автору и сложность доступа к системе "АРМОР" членов дежурной следственно-оперативной группы, находящейся на выезде в связи с поступившим сигналом о совершенном преступлении. Настоятельная необходимость в оперативном получении данных информационной системы возникает достаточно часто – при раскрытии преступления "по горячим следам", при проверке личности лиц, причастных к совершенному преступлению и т.п. В настоящее время получение соответствующей информации такого характера как правило происходит через дежурного по органу внутренних дел или его помощника, имеющих право доступа к системе. К сожалению, они не всегда по тем или иным причинам (слабая техническая подготовка, рабочая загруженность и т.д.) своевременно и качественно выполняют такие поручения следователя и оперативного сотрудника СОГ. Процесс информационного взаимодействия следователя и органа дознания не должен быть подвержен такому субъективному влиянию. Это не соответствует объективным требованиям уголовно-процессуальной практики, чей информационный характер предопределяет выделение в качестве основной потребности следственной деятельности потребность информационную, которая в общем случае понимается как нужда или недостаток в информации, необходимой для осуществления стоящих перед по-

¹ Григорьев А.Н. Информация и информационное взаимодействие в расследовании преступлений: теоретические аспекты. Монография. - Калининград: Калининградский ЮИ МВД России, 2006. - С. 233.

требителем этой информации целей и задач¹. С этой точки зрения, по нашему мнению, следовало бы технически, например, на уровне ноутбуков и спутникового INTERNET², обеспечить возможность доступа к системе "АРМОР" оперативного состава дежурных СОГ.

УДК 343.985

А.С. Кудінов

ад'юнкт кафедри криміналістики
(Лузьанський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК НАФТИ ТА НАФТОПРОДУКТІВ ІЗ МАГІСТРАЛЬНИХ ТРУБОПРОВІДІВ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питань інформаційно-довідкового забезпечення розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів.

Ключові слова: інформаційно-довідкове забезпечення розслідування, крадіжка, магістральний нафтопровід, нафта, нафтопродукти, небезпечний вантаж, обліки, Державтоінспекція МВС України.

Аналіз судово-слідчої практики та статистичних даних останніх років свідчить про стрімке зростання рівня крадіжок нафти та нафтопродуктів, які транспортуються трубопровідним транспортом (ст. 185 КК України). У реаліях сьогодення з розряду рідкісних злочинних проявів вони трансформувались у масштабну загрозу паливно-енергетичного комплексу України, стали свого роду кримінальним промислом.

У той же час, діяльність органів внутрішніх справ з протидії значеним посяганням не має позитивних зрушень і залишається на крайній незадовільній рівні, що, здебільшого, зумовлено відсутністю усталеної правозастосовчої практики та науково-обґрунтованих ме-

¹ См.: Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. - М.: Учебно-консультационный центр "ЮрИнформ", 1999. - С. 213.

² Спутниковый INTERNET – способ обеспечения доступа к сети Интернет с использованием технологий спутниковой связи (как правило, в стандарте DVB-S или DVB-S2).

тодичних криміналістичних рекомендацій. Зазначене, в свою чергу, призводить до зупинення кримінальних справ, сприяючи зростанню кількості нерозкритих злочинів та негативно відображається на авторитеті правоохоронних органів. Саме тому розробка дієвих заходів з розкриття та розслідування цих посягань є актуальною в теоретичному та практичному відношенні проблемою, вирішення якої практика боротьби зі злочинністю ставить перед криміналістичною наукою.

Ефективність діяльності оперативних і слідчих підрозділів у боротьбі з крадіжками нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів значною мірою залежить від рівня організації їх інформаційно-довідкового забезпечення та можливостей використання додаткових відомостей, що містяться в масивах інформації правоохоронних органів, а також зовнішньої інформації, яка знаходиться у власності інших відомств, організацій та установ незалежно від форми їх власності. Як слушно зазначає В.В. Бірюков "...кваліфікований аналіз і синтез інформації про об'єкти, що були причетними до події злочину, отриманої з різноманітних джерел, її інтерпретація, уміле використання лежать в основі розкриття злочинів"¹.

Вирішенню проблем інформаційного забезпечення розслідування злочинів присвячені праці О.О. Белякова, В.В. Бірюкова, В.А. Журавля, Є.П. Іщенко, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, С.С. Овчинського Р.А. Усманова та ін. Однак жодним із них не приділялась увага питанням використання обліків з урахуванням особливостей зазначених суспільно-небезпечних діянь, що зумовлює необхідність їх детального розгляду.

Особливості інформаційно-довідкового забезпечення розслідування зазначеного різновиду посягань ми розглянемо через призму слідчої ситуації - коли наявна інформація свідчить про вчинення крадіжки нафти та нафтопродуктів із магістрального трубопроводу, однак осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, а також місце знаходження викраденого майна невідомо. Як свідчить практика, вона виявляється найбільш складною в плані розкриття та розслідування злочину, оскільки відрізняється найменшою ступінню інформативності. В даному випадку "слідчий поставлений у таке положен-

¹ Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / В.В. Бірюков. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. - С. 3.

ня, при якому йому належить визначити всі можливі місця знаходження джерел додаткових відомостей про осіб, причетних до вчинення злочину"¹.

В узагальненому вигляді механізм вчинення цих посягань полягає в наступному: після встановлення місцезнаходження трубопроводу (або його технологічних вузлів) за допомогою спеціального пристрою ("врізки") учиняється його пошкодження, після чого з тіла нафтопроводу до ємності, розташованій на автотранспорті, вилучається нафта (або нафтопродукти), яка перевозиться до місця збуту або зберігання. Вказані злочини, зазвичай, вчинюються організованими групами неодноразово, а за умови налагодженого каналу збуту також із незначним розривом у часі (одна-дві доби).

Так, у переважній більшості випадків специфічною рисою зазначених крадіжок є використання злочинцями для транспортування викраденої нафти та нафтопродуктів спеціалізованих автотранспортних засобів (автомобільні цистерни, причепи- та напівпричепи-цистерни), які заздалегідь купуються чи орендуються в юридичних або фізичних осіб (разом із водієм), здійснюючих господарську діяльність з перевезення паливно-мастильних матеріалів та розташованих у межах адміністративно-територіального району вчинення злочину (або суміжних з ним районах). Нерідко автобази, які належать останнім, виступають місцем тимчасового зберігання викраденого до його реалізації.

В даному аспекті ефективним напрямом встановлення перевізників та місцезнаходження викраденого є використання можливостей підрозділів Державтоінспекції МВС України, які ведуть облік транспортних засобів, що транспортують небезпечні вантажі, а також приймають участь у заходах по встановленню маршрутів їх перевезення територією країни.

Так, здійснення суб'єктами підприємницької діяльності з перевезення небезпечних вантажів (до яких відноситься нафта та продукти її переробки), зобов'язує їх отримувати у територіальних підрозділах ДАІ наступний пакет документів: *свідоцтво про допущення транспортних засобів до перевезення визначених небезпечних вантажів* (два рази на рік), *узгодження маршруту дорожнього перевезення не-*

¹ Усманов Р.А. Использование криминалистических учетов при раскрытии и расследовании преступлений / Р.А. Усманов // Российский следователь. - 2006. - № 2. - С. 4.

безпечного вантажу (кожні три місяці) та *ДОПНВ-свідоцтво про підготовку водіїв транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі* (один раз на п'ять років)¹. Їх видача супроводжується веденням електронних обліків, які акумулюють у собі наступну інформацію:

- **облік виданих узгоджень маршруту дорожнього перевезення небезпечного вантажу** (маршрут руху, адреси і телефони відправника, перевізника та одержувача небезпечного вантажу, його кількість, термін перевезення та прізвище уповноваженого (відповідальної за перевезення особи));

- **облік видачі ДОПНВ-свідоцтв про підготовку водіїв транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі** (анкетні дані особи, яка отримала свідоцтво – ПІБ, дата та місце народження, місце реєстрації особи);

- **облік видачі свідоцтв про допущення транспортних засобів до перевезення визначених небезпечних вантажів** (дані про виробника транспортного засобу, ідентифікаційний та реєстраційний номер транспортного засобу, найменування перевізника, оператора чи власника та його адреса, опис транспортного засобу, опис вбудованої(-них) цистерни (цистерн) / транспортного засобу-батареї (якщо застосовується), небезпечні вантажі, дозволені до перевезення).

Також слід відзначити, що узгодження маршруту який не виходить за межі одного адміністративного району (району й міста обласного підпорядкування) видається територіальним підрозділом ДАІ МВС України самостійно без погодження та передачі відомостей до УДАІ в областях.

Одним з напрямів використання інформації з зазначених обліків є можливість встановлення юридичних та фізичних осіб (які мають у своєму розпорядженні спеціалізовані автотранспортні засоби або узгодили маршрути перевезення небезпечних вантажів у районі вчинення злочину) з метою подальшого їх відпрацювання на предмет виявлення осіб, причетних до злочину.

Проведене опитування начальників відділів організації дорожнього руху та автотехнічної інспекції УДАІ УМВС України в Луганській області показало, що за весь період існування зазначених обліків

¹ Див.: Про затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 липня 2004 року № 822 // ОВУ. - 2004. - № 35. - Ст. 2377.

співробітниками підрозділами органів внутрішніх справ з вищезазначених питань не направлено жодного запиту. Таку ситуацію ми пов'язуємо з необізнаністю працівників, які ведуть боротьбу із зазначеними видами посягань, про наявність та можливі напрями застосування інформації, яка міститься в даних обліках.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що наведені у даній статті рекомендації з використання обліків підрозділів Державтоінспекції МВС України дозволять, на нашу думку, ефективніше проводити розкриття та розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних нафтопроводів.

УДК 343.982

В.В. Павлюков

*(Управление информационных технологий
УМВД Украины в Луганской области)*

В.В. Кукушкин

*(Управление информационных технологий
УМВД Украины в Луганской области)*

Р.А. Титков

*(Управление информационных технологий
УМВД Украины в Луганской области)*

В.В. Назарик

*(Управление информационных технологий
УМВД Украины в Луганской области)*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ПРИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ И РАСКРЫТИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Анотация. В статье рассмотрены основные возможности информационных систем криминалистической регистрации, справочно-правовых, экспертных и идентификационных систем при использовании их в процессе расследования преступлений.

Ключевые слова: информационные технологии, информация, информационные системы, анализ, расследование.

Расследование преступлений представляет собой достаточно сложный и трудоемкий процесс, так как он требует решения большого спектра задач правового, организационно-технического и инфор-

мационного характера. Вопросы, связанные с накоплением, обработкой и использованием криминалистически - значимой информации, являются достаточно важными, поскольку от того как оперативно и качественно будут собраны, исследованы и использованы необходимые данные по уголовному делу во многом зависит эффективность процесса расследования.

Важнейшим фактором повышения эффективности процесса расследования преступлений является внедрение в деятельность правоохранительных органов современных информационных технологий. Это объясняется тем, что специалисту юридического профиля приходится работать с огромными потоками правовой информации, справиться с которыми без помощи современных компьютерных средств практически невозможно. Необходимость использования новых информационных технологий в настоящее время осознано и на уровне государства, что выражается в разработке и принятии большого количества нормативно-правовых документов, и концепций информатизации различных учреждений, и организаций юридического профиля, в соответствии с которыми органы внутренних дел, прокуратура, суды и другие ведомства, будут оснащаются современными программными и техническими средствами.

Применение информационных технологий в учреждениях юридического профиля имеет огромное значение. Во-первых, облегчает процесс сбора, хранения и систематизации большого количества юридической информации, во-вторых, существенно ускоряет возможность её поиска, что делает качественнее процесс обобщения и анализа информации, и повышает производительность труда сотрудников, освобождая их от рутинных операций.

В настоящее время существует большое количество различных специализированных программных и технических средств, предназначенных для решения конкретных юридических задач в ходе расследования преступлений. Среди них можно выделить следующие:

1. Идентификационные системы.

Примером данной системы могут служить:

АИПС "ОПОЗНАНИЕ", которая содержит сведения о лицах, пропавших без вести, неопознанных трупах, неизвестных больных и детях - гражданах Украины, СНГ и лицах без гражданства.

АДИС "СОНДА" - позволяет осуществлять автоматизированный пофамильный и дактилоскопический учет лиц, совершивших преступления на данной территории, объявленных в розыск, задержан-

ных, осужденных к лишению свободы и отбывающих наказание, без вести пропавших, постановка с одновременной проверкой отпечатков пальцев изъятых на месте совершения преступления, установление личности неопознанных трупов граждан, а также граждан скрывающихся от правоохранительных органов под другими установочными данными;

АДИС "ДАКТО - 2000" позволяет осуществлять автоматизированный дактилоскопический учет лиц находящихся в учреждениях пенитенциарной системы.

АИПС "АРГУС" - биометрическая автоматизированная система, которая разработанная сотрудниками УИТ УМВДУ в Луганской области, предлагает пользователю, не обладающему специализированными навыками в области программирования, возможность создания баз данных различной структуры и собственного пользовательского интерфейса доступа к данным. Одной из возможностей этой системы является, так называемый, "биометрический поиск", предназначенный для поиска предъявляемого лица по базе изображений лиц, результатом работы которого является сортированный массив изображений по степени "похожести" к предъявляемому лицу.

2. Автоматизированные системы криминалистической регистрации:

2.1. Информационно-поисковые системы

Информационные системы функционирующие на базе интегрированной информационной системы (ИИПС) Украины, а именно, АИПС "ФАКТ", "АРСЕНАЛ - ОХОТНИК", "РОЗЫСК", "ЛИЦО", "УТОН", "ВЕЩЬ", "УТРАЧЕННЫЕ ДОКУМЕНТЫ", "АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ" и другие информационные системы. Так например АИПС "ФАКТ" обеспечивает сбор ведомостей о преступлениях, происшествиях, создающих угрозу личной или общественной безопасности, чрезвычайных происшествиях, которые изложены в заявлениях и сообщениях граждан, рапортах сотрудников милиции и зарегистрированных в дежурных частях; а также их дальнейшее использование при раскрытии и расследовании преступлений.

АИПС "АРСЕНАЛ-ОХОТНИК" - система накопления информации об оружии имеющем индивидуальные номера и его владельцах, которым в соответствии с законодательством выдано разрешение на приобретение, хранение, ношение и перевозку.

2.2. Оперативно-справочные системы

АИС "ОСК" – система накопления информации о лицах, которые на территории Украины обвиняются в совершении преступлений или осуждены, разыскиваются, задержаны по подозрению в занятии бродяжничеством, а также граждан Украины совершивших преступления за ее пределами.

АИС "РУБИН" – позволяет получать обобщенную справочную информацию о судимостях лица, а также его месте нахождения в МЛС.

2.3. Информационно - статистические системы

АИС "КРИСТАЛ" – система накопления информации об уголовных делах и лицах проходящих по ним, движении уголовных дел и принятых по ним решениях.

3. Информационно-аналитические системы

К системе оперативных данных можно отнести информационную систему АИПС "СОВА", "ОРИОН - СОВА", которые использует для анализа весь имеющийся ресурс криминалистической и иной информации УИТ, включая оперативно-розыскную и информацию других ведомств. При этом в ней реализовано функции предоставления информации:

- в графическом виде (схемы связей различных объектов учета);
- расположение объектов на карте (геоинформационные технологии);
- в виде структурированного текстового сообщения (досье на лицо);
- в виде таблиц (списки данных).

Таким образом, рассмотренные в данной статье, основные направления использования информационных технологий в правовой сфере дают возможность специалисту юридического профиля осуществлять на высоком уровне свою профессиональную деятельность, в частности, расследовать преступления не только после их совершения но и на стадии приготовления.

УДК 343.982

Д.Г. Терьохін

ад'юнкта кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКРИТТЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Анотація. У статті запропоновано напрями вдосконалення єдиної інформаційної системи НБУ "Реєстр позичальників". Розглянуто можливість її використання у діяльності з викриття шахрайства у сфері споживчого кредитування.

Ключові слова: інформаційно-довідкове забезпечення, шахрайства, споживчий кредит.

Відновлення економіки України після кризи природним чином викликає зростання кількості бажаючих скористатися послугами споживчого кредитування. Зазвичай це призводить до спрощення вимог кредиторів до позичальників з метою залучення до клієнтської бази кредитної установи якомога більше громадян. Поряд з цим, деякі особи намагаються використати цей фактор для вчинення шахрайства. Тому актуальним є формування системи заходів протидії вказаним злочинам, зокрема заходів з їх своєчасного викриття.

Одним з напрямів виявлення шахрайства, вчиненого шляхом незаконного отримання споживчого кредиту є використання інформації, що міститься у ЄІС (*єдина інформаційна система – курсив наші*) "Реєстр позичальників"¹ – єдиному апаратно-програмному комплексі, що забезпечує отримання від банківських установ вхідної інформації, її накопичення, зберігання, належне використання, захист на всіх технологічних ланках від несанкціонованого доступу, формування вихідної інформації, взаємодію з користувачами, функціонування якого забезпечують відповідні підрозділи НБУ². У світовій практиці

¹ Правовою основою функціонування є Постанова НБУ від 27 червня 2001 року № 245 "Про створення єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників)".

² Попадинець О.В. Використання міжнародного досвіду забезпечення захисту прав учасників кредитних трансакцій в Україні // Стратегічні пріоритети. - К.: НІСД, - 2007. - № 3 (4). - С. 114.

такі комплекси отримали назву бюро кредитних історій¹. До бази даних ЄІС "Реєстр позичальників" банк надає інформацію про осіб, які на дату її надання мають у гривневою еквіваленті сумарну прострочену та сумнівну заборгованість (з урахуванням прострочених і сумнівних до погашення нарахованих доходів) у національній та іноземній валюті в сумі, що перевищує 10 тисяч гривень.

Інформація, що міститься у ЄІС гуртується за анкетними даними, які у свою чергу, використовуються для встановлення фінансової репутації позичальника і виявлення прострочених заборгованостей за іншими кредитними угодами.

Шахрайство у сфері споживчого кредитування завжди супроводжується повідомленням неправдивої інформації та використанням підроблених документів. Одним із способів перевірки наявності підроблення у документі є дослідження його змісту на предмет вмісту неправдивої інформації. Перевірити інформацію у документі що надає позичальник - це упевнитися у тому, що факт, який засвідчує документ дійсно має місце. Безпосередньо перевіряти відомості, про які йдеться мова у документі при укладанні угоди споживчого кредитування не є раціональним. Зробити це можливо шляхом одержання інформації з інших джерел, які відображають зазначений у документі факт, подію тощо.

Для оптимізації ЄІС "Реєстр позичальників" до вирішення завдань з перевірки інформації, зазначеної у наданих позичальником документах, вважаємо доцільним вдосконалити систему за такими напрямками:

1. Збільшення кількості інформації про позичальників шляхом залучення до роботи системи не тільки банків, а й інших кредитних установ (наприклад кредитних спілок);

2. Здійснення реєстрації усіх кредитних угод, що здійснені особою, не чекаючи, коли її зобов'язання перевищуватимуть визначену межу у 10 тисяч гривень. Слідчий практиці відомі випадки, коли особи, користуючись підробленими довідками про доходи, оформлювали декілька кредитів протягом одного дня. Якщо укладання таких угод було б відображено у ЄІС, існувала б реальна можливість попередити вчинення шахрайства, адже інформація про багаторазове

¹ Марков М. Бюро кредитних історій: проблеми и перспективи развития // Вопросы экономики. - 2006. - № 10. - С. 132-133.

оформлення кредитів протягом незначного проміжку часу може свідчити про вчинення шахрайський дій.

3. Запровадити реєстрацію документів, або інформації про фінансовий стан що надається позичальником для укладання кредитної угоди. Наприклад, здійснювати облік довідок про доходи які використовуються позичальником для отримання кредиту. Такий облік має представляти собою реєстрацію реквізитів документу. За інформаційним навантаженням всі реквізити основної облікової одиниці (*у даному випадку документу – курсив наш*) можна розділити на дві групи: ті, що надають умови для ідентифікації об'єкта і ті, що містять іншу інформацію про нього¹. Серед реквізитів першої групи, які мають довідки про доходи позичальника, слід виділити, перш за все, відомості про особу працівника а також найменування і код ЄДРПОУ підприємства. Тобто використовуючи у якості пошукової ознаки відомості про особу можна буде встановити за якими документами позичальник раніше отримував кредит. Шляхом використання даних про підприємство можна буде встановити осіб, які користувалися документами з відповідними реквізитами для отримання кредиту. Останнє положення особливо набуває актуальності у випадку наявності відомостей про масове використання печатки підприємства для виготовлення підроблених довідок про доходи.

4. Реєстрація біометричних характеристик позичальника. Використання ЄІС, навіть вдосконаленої, не дає змогу викривати та попереджувати шахрайства, що вчиняються шляхом надання неправдивих даних про особу позичальника. Адже особа може мати чисту кредитну історію, а її паспорт з переклееною фотокарткою або без участі власника може бути використаний для отримання кредиту. Встановлення достовірності такої інформації має певні складнощі, які пов'язані, перш за все, з неможливістю моментального отримання достовірних результатів перевірки відповідності власника паспорту та особи, що його використовує. Тому на сьогодні існує нагальна потреба у здійсненні надійної ідентифікації особи, що звернулася до банку для отримання кредиту. Вченими та практиками запропоновано декілька способів ідентифікації особи при пред'явленні паспор-

¹ Бирюков В.В. Основна облікова одиниця: її структура та місце в інформаційних системах// Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2008. - № 3. - С. 205.

ту. Одним з таких є виготовлення паспортів з електронними чипами, що містять інформацію про особу власника. Але і такий паспорт може бути використаний без участі його власника, тому необхідне застосування якоїсь біометричної характеристики для ідентифікації особи, що використовує документ. Таким засобом ідентифікації може стати відбиток пальця руки. Ідентифікація людини за слідами рук є однією з найбільш надійних й відносно простих, завдяки чому вона стійко зайняла своє місце у криміналістичній експертизі. Кримінальну реєстрацію неможливо уявити без дактилоскопічних обліків¹. Досвід, що накопичений за досить великий час існування таких обліків у закритих системах, треба піддавати конверсії та з успіхом використовувати у інших сферах юридичної практики, у тому числі й у практиці кредитних установ.

Доцільною також була б інтеграція ЄІС "Реєстр позичальників" з дактилоскопічними обліками та криміналістичними обліками бланків підроблених документів Експертної служби МВС України. І не обов'язково надавати повний доступ до власних баз даних стороннім користувачам, надавши доступ лише до деяких її компонентів (масивів). Як слушно зазначає В.В. Бірюков, слово "компонент" дійсно означає складову частину чого-небудь, тож кожна підсистема є складовою системи, що єдиним цілим, але навряд чи можна погодитися з тим, що підсистема є неподільною одиницею². Було б цікаво, з метою попередження вчинення злочинів у сфері кредитування формувати масиви, які містять інформацію про осіб, що раніше вчинили або схильні до вчинення економічних злочинів та дані про підроблені документи з фіктивними реквізитами підприємств. Такі масиви можуть з успіхом використовуватись у кредитному процесі з метою попередження шахрайства. Нажаль у Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС не зазначено у якості об'єкту обліку такі документи³. Але як свідчить практи-

¹ Бірюков В.В. Дактилоскопическая регистрация: проблемы прошлого и настоящего // Использование дактилоскопической информации в раскрытии и расследовании преступлений. Материалы конференции. - К., 2005. - С. 58.

² Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 203.

³ Див.: п. 2.7.5 Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС // Затверджена наказом МВС України № 390 від 10.09.2009.

ка, такі обліки досить часто створюють за ініціативою працівників цих підрозділів і ефективно функціонують. Найбільш розповсюдженою категорією таких обліків є інформаційно-довідкові колекції грошей, відбитків дійсних печаток та штампів установ та підприємств регіону, каталоги і довідники національної та іноземної валюти, їх захисних властивостей та зразків підробок, а також інших об'єктів необхідність у використанні яких може виникнути в процесі розслідування та проведення техніко-криміналістичних та почеркознавчих експертиз і досліджень.¹ У свою чергу використання працівниками ОВС обліків ЄІС "Реєстр позичальників" надасть змогу, шляхом направлення адресних запитів, виявляти злочини та встановлювати додаткові епізоди злочинної діяльності у сфері кредитування особами, яких вперше дактилоскоповано або у яких вилучені документи з ознаками підроблення.

УДК 343.985

С.А. Ковалев

преподаватель кафедры организации следственной
работы факультета повышения квалификации
(Волгоградская академия МВД России)

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ ПЛАНИРОВАНИИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация. В статье рассмотрены возможности использования компьютерного моделирования при планировании расследования преступлений в сфере компьютерной информации.

Ключевые слова: компьютерные технологии, планирование расследования, версии, базы данных, расследование преступлений.

Известно, что развитие компьютерных технологий оказывает достаточно существенное влияние как на процесс планирования расследования преступлений отдельных видов, в том числе и в сфере

¹ Бирюков В.В. Документи - об'єкти обліково-реєстраційних систем, формування обліків і використання даних, що в них містяться, у розкритті злочинів // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск № 1. - Ч. 1. - С. 41.

компьютерной информации, так и на планирование деятельности следователя в целом.

Поскольку в практическом аспекте компьютерное моделирование преступления и планирование его расследования осуществляются на основе следственной ситуации, считаем целесообразным рассмотреть эту криминалистическую деятельность в условиях ситуационного анализа и принятия тактических решений.

Представляется что, в первую очередь, необходимо исследовать вопрос о том, возможно ли эффективное применение криминалистических рекомендаций по планированию расследования преступлений выделенной категории в условиях применения следователем компьютерных технологий. При этом особое внимание следует уделить изучению специфики планирования работы следователя с использованием специальных компьютерных программ, моделирующих этот процесс.

Анализ криминалистической литературы показал, что данной проблематикой в разные годы занимались многие исследователи: А.К. Баранов, В.Б. Вехов, В.С. Дробатухин, С.И. Захарин, Е.П. Ищенко, В.В. Крылов, Ю.А. Куриленко, А.Ф. Родин, К.О. Сливинский, Е.В. Харанжевская, С.И. Цветков, С.Н. Чурилов, В.И. Шаров, А.С. Шаталов, И.С. Юмашев и другие¹. По мнению многих из них, наиболее перс-

¹ См.: Баранов А.К. Компьютерные системы поддержки принятия следователем тактических решений. - М., 1992; См.: Дробатухин В.С. Кибернетическое моделирование при расследовании преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1998; См.: Захарин С.И. Информационное обеспечение расследования и деятельности по установлению разыскиваемых лиц, предметов и орудий преступления с помощью компьютерных технологий: дис. ... канд. юрид. наук. - Волгоград, 2003; См.: Ищенко Е.П. Типовые информационные модели преступной деятельности и алгоритмизация первоначального этапа расследования: дис. ... д-ра юрид. наук. - Свердловск, 1989; См.: Куриленко Ю.А. Компьютерные технологии как средство повышения эффективности организации правоохранительной деятельности (применительно к деятельности ОВД по расследованию преступлений): дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2008; См.: Родин А.Ф., Вехов В.Б. Использование компьютерных технологий в деятельности следователя / под ред. проф. Б. П. Смагоринского. - Волгоград, 2003; См.: Сливинский К.О. Алгоритмизация деятельности следователя: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2004; См.: Харанжевская Е.В. Криминалистические основы компьютерно-технологического обеспечения деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: дис. ... канд. юрид. наук. - Ижевск, 2008; См.: Чурилов С.Н. Криминалистическое учение об общем методе расследования преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 1996; См.: Шаров В.И. Формализация в криминалистике. Вопросы теории и методологии криминалистического исследования: дис. ... д-ра юрид. наук. - Н. Новгород, 2003; См.: Шаталов А.С. Проблемы алгоритмизации расследования преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2000; См.: Юмашев И.С. Программирование расследования преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1990.

пективным направлением использования компьютерных технологий для обеспечения планирования расследования преступлений являются специально созданные для этих целей автоматизированные информационные системы (АИС). В соответствии с п. 3 ст. 2 Закона Российской Федерации от 27.07.2006 г. № 149-ФЗ "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" автоматизированная информационная система - это совокупность содержащейся в базах данных информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий и технических средств. При этом база данных российским законодателем определена как "представленная в объективной форме совокупность самостоятельных материалов (статей, расчетов, нормативных актов, судебных решений и иных подобных материалов), систематизированных таким образом, чтобы эти материалы могли быть найдены и обработаны с помощью электронной вычислительной машины - ЭВМ" (п. 2 ст. 1260 Гражданского кодекса). Из изложенного следует, что особую значимость для рассматриваемой нами дефиниции представляют базы данных (БД), содержащие сведения об обстоятельствах, подлежащих доказыванию при расследовании преступлений как в сфере компьютерной информации, так и иных видов. В связи с чем, полагаем, что одним из наиболее важных с криминалистической точки зрения является вопрос о структуре такой базы данных.

Общепризнанной в криминалистике является точка зрения о том, что основу планирования составляют версии. Понятие, структура и содержание версии являлись предметом исследования многих ученых - криминалистов. Вместе с тем, применительно к предмету нашего исследования, одним из наиболее значимых является вопрос о выдвигании и оценке версий.

Известно, что в деятельности следователя по планированию расследования преступлений обычно выделяют следующие основные элементы:

- 1) изучение имеющихся фактических данных;
- 2) выдвигание версий, определение вопросов, подлежащих выяснению;
- 3) определение круга следственных действий и организационных мероприятий, подлежащих проведению по каждой версии, сроков и последовательности их проведения, а также исполнителей;

4) корективка плану в ході розслідування в відповідності з отримуваною інформацією¹.

Тем не менше, при розслідуванні проступлень в сфері комп'ютерної інформації і в умовах застосування слідомцем комп'ютерних технологій ці елементи діяльності мають визначену специфіку. По думанню В.Б. Вехова і А.Ф. Родина вона заключається в наступному²:

Во-перших, слідомцеві повинна бути надана можливість порівнювати існуючі у нього фактичні дані по розслідуючому кримінальному справу з інформацією об аналогічних проступленнях, що знаходиться в комп'ютерних базах даних, що забезпечують функціонування криміналістических реєстрів органів внутрішніх справ.

Во-других, бази даних повинні бути максимально повними, базуватися на сучасних досягненнях науки кримінального процесу, криміналістики, інформатики і інших областей знань, а також враховувати практику розслідування кримінальних справ даної категорії.

Во-третьих, у слідомця повинні бути технічні можливості оперативно використати такі бази даних, що в умовах сучасного стану забезпеченості слідомців комп'ютерною технікою і програмним забезпеченням, як це було відмічено нами раніше, являється не такою простою задачею.

Во-четвертих, сам слідомец повинен бачити переваги використання розгляданих програмних засобів при плануванні розслідування проступлень і вміти ними користуватися.

Як відомо, при висуненні версій слідомец на основі існуючих в його розпорядженні вихідних даних оперує інформацією об ознаках версій. Обсяг такої інформації часто буває дуже незначительним, оскільки мова йде про конкретне проступлення. При застосуванні комп'ютерних технологій слідомцеві доводиться мати справу з інформацією, введенною в пам'ять ЕВМ, на основі окремих і видових методик розслідування проступлень. Обсяг даних в пам'яті ЕВМ в цьому випадку, значно більше,

¹ Филиппов А.Г. Планирование расследования // Криминалістика: учебник для вузов МВД России. Т.2: Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений / редкол.: Б.П. Смагоринский, А.Ф. Вольнский, А.А. Закатов, А.Г. Филиппов. - Волгоград, 1994. - С. 277.

² См.: Родин А.Ф., Вехов В.Б. Использование компьютерных технологий в деятельности следомца / под ред. проф. Б.П. Смагоринского. - Волгоград, 2003. - С. 89.

поэтому возникает проблема классификации признаков версий, что необходимо для корректного поиска рекомендуемых для дальнейшей проверки версий.

Анализ имеющихся в распоряжении следователя данных о преступлении, которые он использует для решения вопроса о признаках версий, показывает неоднородность такой информации. Например, при расследовании неправомерного доступа к охраняемой законом информации, находящейся в сети "Интернет", сведения о наличии модема, подключенного к компьютеру или интегрированного в него, в совокупности с иной информацией, могут явиться для следователя основанием выдвижения версии о том, что это преступление могло быть совершено с данного компьютера. И наоборот, если сведения о подключении модема к компьютеру отсутствуют, то версия о том, что с его помощью возможно было совершено названное преступное деяние либо другие аналогичные версии вообще должны быть исключены.

Изучение практики разработки и эксплуатации специализированных компьютерных программ и систем, обеспечивающих процесс расследования преступлений, в том числе в сфере компьютерной информации, показывает, что постановка задачи и программирование такой рекомендуемой базы данных, как с технической, так и с научно-методической позиций, особой сложности не вызывает. Вместе с этим, наиболее трудным представляется выявление признаков типичных версий для отдельных видов преступлений. Это должно являться обязательным предметом исследования при разработке рекомендаций по их расследованию.

Определение вопросов, подлежащих выяснению, в условиях применения следователем компьютерных технологий также имеет особенности. Как и при работе с версиями, здесь должна идти речь не об анализе версий с целью определения признаков выдвинутых версий и формулировании указанных вопросов, а об их отборе (поиске) в имеющейся компьютерной базе данных. Обусловлено это тем, что анализ типичных версий, выведение следствий и формулирование подлежащих доказыванию обстоятельств по определенным видам преступлений или конкретным преступлениям производится заранее, на этапе заполнения баз данных при создании программного обеспечения.

Общеизвестно, что некоторые обстоятельства преступного деяния должны выясняться независимо от квалификации и видовой

принадлежности преступления. Перечень таких обстоятельств указан в статье 73 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации.

В то же время следует иметь в виду, что структурирование с учетом изложенных положений и занесение в компьютерные базы данных сведений об обстоятельствах, подлежащих доказыванию по различным преступлениям, требует определенного уровня подготовки от выполняющего данную работу пользователя ЭВМ. Поэтому, в некоторых случаях, в порядке исключения, допускается дублирование информации следователем, обусловленное лишь отсутствием соответствующих первоначальных знаний, умений и навыков работы с АИС. Проиллюстрируем это на следующем примере.

Продолжая исследование вопроса об использовании метода компьютерного моделирования при планировании расследования преступлений в сфере компьютерной информации, отметим, что нами проводились опытно-конструкторские работы, результатом которых стало создание АИС "Расследование преступлений в сфере компьютерной информации". Вместе с электронными моделями этих преступлений, она является той основой, на которой в последующем может быть создана полноценная автоматизированная методика расследования данных преступных посягательств, включающая в себя модуль оформлением всех процессуальных и организационных документов по проверочному материалу (уголовному делу). Рассмотрим алгоритм ее строения и принцип работы.

При разработке названной АИС в качестве модели, принципиально необходимой для создания криминалистических рекомендаций по расследования преступлений в сфере компьютерной информации, мы решили ограничиться наиболее простым типом ее логического построения на основе метода алгоритмизации. Используя такую модель (алгоритм) расследования преступлений в сфере компьютерной информации следователю, особенно начинающему, не имеющему опыта расследования преступлений подобного рода, намного легче было бы проводить расследование.

В основе программы прописан жесткий алгоритм действий по расследованию таких преступлений, который генерируется программой в зависимости от введенных следователем криминалистически значимых исходных данных, которыми он обладает. Реализация данного алгоритма основана на технологии гипертекста и очень проста в использовании. Например, для перехода к следующему этапу

раследования, заложенному в алгоритм, следовательно необходимо лишь "кликнуть" указателем "мыши" по соответствующей выданной программой на экран текстовой гиперссылке – методической единице планирования раследования.

В общем виде используемый в АИС алгоритм включает в себя несколько основных блоков таких методических единиц, а именно:

1. Типичные поводы и основания для возбуждения уголовного дела;
2. Доследственная проверка;
3. Квалификация преступного деяния;
4. Типичные следственные ситуации;
5. Типичные следственные версии;
6. Обстоятельства, подлежащие установлению и доказыванию при производстве по уголовному делу;
7. Первоначальные следственные действия, оперативно-розыскные и организационные мероприятия.

Таким образом, модель заложенную в АИС "Раследование преступлений в сфере компьютерной информации" можно эффективно использовать:

- а) при составлении плана доследственной проверки сообщения о преступлении названного вида;
- б) при квалификации деяния (-ий), разграничения составов;
- в) при составлении плана раследования преступления по выбранной в меню АИС следственной ситуации;
- г) при планирования отдельных оперативно-розыскных и организационных мероприятий, а также следственных действий.

Переходя с помощью гиперссылок с указанной позиции № 1 до позиции № 7 следователь получает план раследования конкретного преступления в сфере компьютерной информации. Причем, "кликнув" указателем "мыши" по какому-либо содержащемуся в плане следственному действию, оперативно-розыскному или организационному мероприятию, он получает на экране подробные методические рекомендации по его подготовке и производству. После их прочтения по соответствующей гиперссылке следователь может вызвать на экран компьютера электронный бланк документа данного следственного действия (оперативно-розыскного или организационного мероприятия) и приступить к его производству. Процесс оформления электронного процессуального или непроцессуального докумен-

та, а также печати его на бумагу осуществляется с помощью программы MS WORD.

В целях выявления возможных недостатков и совершенствования работы АИС "Расследование преступлений в сфере компьютерной информации" была внедрена в практическую деятельность 6 органов предварительного расследования 3 субъектов Российской Федерации, в учебный процесс 4 отечественных и 1 зарубежного юридических вузов систем МВД.

УДК 343.985.7

А.А. Сковородников

адъюнкт очной формы обучения

*(Калининградский юридический институт
МВД России)*

К ВОПРОСУ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ, ФУНКЦИОНИРУЮЩИХ В ГЛОБАЛЬНОЙ КОМПЬЮТЕРНОЙ СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые вопросы расследования преступлений, совершенных с использованием электронных платежных систем, функционирующих в глобальной компьютерной сети Интернет. На практическом примере освещается способ совершения незаконного перевода денежных средств в электронной платежной системе.

Ключевые слова: электронная платежная система, сеть Интернет, информация, ущерб, денежные средства.

В условиях широкого применения информационно- телекоммуникационных технологий, стремительного развития электронной торговли и планового перехода на электронный документооборот преступные посягательства, связанные с использованием небанковских электронных платежных систем, приобрели массовый характер. Они стали представлять существенную угрозу как экономической, так и информационной безопасности Российской Федерации.

По данным, приведенным в пресс-релизе ассоциации "Электронные деньги", в 2009 году "электронными кошельками" - электронными расчетными счетами, открытыми физическими лицами на сайтах небанковских платежных систем, воспользовалось 20 миллионов рос-

сийских пользователей¹, что свидетельствует об огромном спросе и популярности электронной наличности в сети Интернет. В настоящее время посредством этих систем можно оплатить практически любой товар, или услугу, что значительно упрощает финансовые операции не только в сети Интернет, но и в реальной жизни.

Кроме того, небанковские электронные платежные системы постепенно вытесняют бумажную наличность, и каждый владелец электронного расчетного счета – "электронного кошелька" в будущем столкнется с проблемами безопасности.

Таким образом, в последнее время неуклонно увеличивается количество хищений денежных средств с электронных расчетных счетов – "электронных кошельков", неправомерных доступов к реквизитам управления этими счетами, в частности, и названными платежными системами, в целом; регистрируются факты блокирования работы данных систем с целью вымогательства денежных средств, а также использования вредоносных программ для незаконного получения персональных данных о владельцах счетов и иной охраняемой законом информации. Ежегодно возрастает их удельный вес по размерам похищаемых сумм и другим видам ущерба в общей доле материальных потерь от обычных видов преступлений, совершенных в сфере экономики и компьютерной информации.

Так, 27 сентября 2006 года в следователем СЧ по РОПД ГСУ при ГУВД по Санкт-Петербургу и Ленинградской области было возбуждено уголовное дело по признакам преступления, предусмотренного частью 1 статьи 272 УК РФ, в отношении неустановленных лиц. Последние в период времени с 01 июня по 08 августа 2006 года неправомерно воспользовались идентификационными данными (логином – именем пользователя и соответствующим ему паролем), принадлежащими ООО "Д.", и осуществили от имени этой организации незаконный перевод денежных средств в электронной платежной системе "Объединенная Система Моментальных Платежей" (ОСМП), чем причинили материальный ущерб ООО "Д." в общей сумме 239 тыс. рублей.

Следует отметить, что в настоящее время ООО "Д." осуществляет прием платежей всех операторов сотовой связи, ряда банков, Интер-

¹ См.: Рынок "электронных денег" в России в этом году может удвоиться [Электронный ресурс] : Newsru.com. – Электрон. СМИ. – Режим доступа: <http://gorodkanta.ru/index.php?type=501&newsid=4532>. – Загл. с экрана.

нет и IP-провайдеров и другие платежи через электронные терминалы самообслуживания, установленные в торговых центрах Санкт-Петербурга, а так же через виртуальный терминал, установленный в офисе ООО "Д.". Для идентификации в электронной системе расчетов ООО "Объединенная Система Моментальных Платежей" операций по переводу денег со счета ООО "Д." в системе используются уникальные реквизиты - логин и пароль. В силу договорных отношений любые транзакции, выполненные от имени ООО "Д.", подлежат списанию в безакцептном порядке. Списание происходит с лицевого электронного счета ООО "Д.", открытого в компании ОСМП. При этом ОСМП является лидером рынка электронных небанковских платежных систем России. Годовой оборот компании 2009 году составил 319 млрд. рублей. Система моментальных платежей считается крайне защищенной от неправомерного использования.

В ходе предварительного следствия было установлено, что вышеуказанное преступление совершил ранее четырежды судимый Ч., который, являясь стажером установщика терминалов по приему платежей ООО "Д.", в силу занимаемой должности, узнал уникальные идентификаторы (логин и пароль) учетной записи, использующейся ООО "Д." для доступа терминалов по приему электронных платежей к серверу компании "Объединенная Система Моментальных Платежей". После чего, он загрузил и установил на принадлежащий ему персональный компьютер служебную программу "Dealer" ("Диллер") версии 3.32 по организации и проведения электронных платежей в системе ОСМП. Далее, находясь у себя дома и используя коммуникационное оборудование (компьютер) и ранее установленную на нем служебную программу "Dealer", Ч. дважды осуществил доступ к сети "Интернет".

Так, 29 июля 2006 года Ч., находясь в сети "Интернет" и не являясь законным пользователем платежной системы компании ОСМП, умышленно, с целью причинения имущественного ущерба ООО "Д.", путем обмана, используя при проведении процедуры авторизации и идентификации пользователя этой платежной системы уникальные идентификационные данные - логин и пароль учетной записи, принадлежащие ООО "Д.", с помощью программы для ЭВМ "Dealer" ("Диллер") создал виртуальный платежный терминал. С его помощью Ч. осуществил неправомерный доступ к охраняемой законом компьютерной информации - базе данных учета платежных операций системы ОСМП, находящейся на жестком магнитном диске ЭВМ - сер-

вера компанії "Объединенная Система Моментальных Платежей". При этом он незаконно получил полный объем прав законного пользователя системы – ООО "Д.", включая право модификации базы данных учета платежных операций. Ч. внес в указанную базу данных заведомо ложную информацию – записи о поступлении платежей и зачисления денежных средств на электронный счет ("электронный кошелек"), заранее открытый им в системе "MoneyMail" ("Моней-Майл"). На него Ч. неправоммерно и неоднократно зачислял денежные средства по 5 тыс. рублей. Таким образом он осуществил изменение целостности базы данных учета платежных операций системы ОСМП, не связанное с ее адаптацией, что повлекло незаконную модификацию охраняемой законом компьютерной информации, то есть преступление, предусмотренное частью 1 статьи 272 УК РФ. Этим он причинил имущественный ущерб собственнику ООО "Д." в размере 125 тыс. рублей путем обмана при отсутствии признаков хищения, то есть совершил преступление, предусмотренное частью 1 статьи 165 УК РФ. Одна из осуществленных Ч. транзакций не была принята к исполнению по причинам технического характера. В связи с чем сумма ущерба составила не 130 тыс. рублей, как планировал преступник, а 125 тыс. руб. Это преступное посягательство не было доведено до конца по не зависящим от Ч. обстоятельствам, однако он выполнил все возможные преступные действия, непосредственно направленные на причинение имущественного ущерба потерпевшему – ООО "Д.", в связи с чем совершил преступление, предусмотренное частью 3 статьи 30 и частью 1 статьи 165 УК РФ.

Продолжая осуществлять задуманное, 08 августа 2006 года Ч. по аналогичной схеме внес запись о зачислении денежных средств на созданные ранее им для аккумуляции денежных средств электронные счета электронных платежных систем "WebMoney" ("ВэбМоней") и "Яндекс.Деньги" в общей сумме 143 тыс. 100 рублей, однако денежные средства в размере 30 тыс. 100 рублей по причинам технического характера к учету платежными системами приняты не были, вследствие чего сумма принятых транзакций на электронные счета составила 113 тыс. 000 рублей.

В общей сложности по указанной схеме Ч. незаконно внес в базу данных платежной системы ОСМП 86 записей, чем ООО "Д." был причинен материальный ущерб в размере 511 тыс. рублей.

Таким образом, Ч. в совокупности совершил преступления, предусмотренные частью 1 статьи 272, частью 1 статьи 165, частью 3 ста-

ть 30 і частю 1 статті 165, частю 1 статті 272, частю 1 статті 165, частю 3 статті 30 і частю 1 статті 165 УК РФ.

Раскрытие и расследование преступлений выделенного вида остается в настоящее время довольно сложной задачей для большинства сотрудников органов предварительного расследования. Это обусловлено, во-первых, отсутствием обобщений материалов следственной и судебной практики, методических рекомендаций по организации расследования названных преступных посягательств, опыта работы следователей и работников органов дознания со специфическими источниками доказательственной информации, находящейся в электронной цифровой форме в виде электронных сообщений, страниц, сайтов; во-вторых, недостаточным уровнем подготовки следователей по соответствующей специализации в учебных заведениях, в связи с чем автор приходит к выводу о необходимости разработки научно обоснованных криминалистических рекомендаций и предложений, направленных на повышение эффективности и качества деятельности органов предварительного расследования по борьбе с преступлениями названного вида в условиях широкого применения сетевых компьютерных технологий.

УДК 343.98

Н.А. Панько

заведуючий лабораторією
криміналістики і кримінології
економіко-правового факультета
(Донецький національний університет)

АРГУМЕНТАЦІЯ В ЗАКЛЮЧЕННІ ЕКСПЕРТА

Анотація. В статті розглянуті основні елементи оцінки об'єктів дослідження, які використовуються в заключенні експерта

Ключевые слова: експертиза, заключення експерта, аргументація, оцінка.

Експертиза являється ефективним засобом встановлення обставин справи. Вона дозволяє використовувати в процесі дослідження і судового розбиральства кримінальних справ весь арсенал сучасних науково-технічних засобів і являється основним каналом введення в судово-слідственную практику новітніх досягнень науки і техніки.

Заключення експерта – це представлені в установленному законом порядку виводи спеціаліста, привлеченого в якості експерта, відносно обставин справи, в'яснення яких вимагає застосування спеціальних знань. Заключення експерта містить відповіді на запитання, поставлені перед експертом судом або органом розслідування. Згідно Закону України "Про судову експертизу" закінчення експерта повинно бути обґрунтованим і аргументованим¹.

Аргументація в найбільш широкому сенсі – це процес обґрунтування людиною певного положення (ствердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності, правильності.

Науковцями аргументація розглядається як комплексне явище, яке містить діалектичне об'єднання внутрішнього і зовнішнього процесів. Внутрішній – складається з отримання аргументів, формування внутрішнього переконання про предмет аргументації, прийняття рішення про необхідність аргументації. Зовнішній – складається з взаємодії суб'єкта аргументації з іншими учасниками процесу аргументації з метою переконання їх в правильності своєї позиції. Отже, завдання аргументації – створити переконливе вплив за рахунок достовірності аргументів, їх непротиворічливості, достаточності і послідовності їх представлення.

Одним з способів аргументації є оцінка, яку експерт надає об'єктам дослідження. Процес оцінки об'єктів дослідження судовий експерт проводить на предмет встановлення їх конкретних властивостей і ознак, ґрунтуючись на представленнях, які сформувалися у нього раніше в результаті спеціальної підготовки і професійної діяльності. Комплекс таких представлень складає певний зразок, з яким порівнюється об'єкт оцінки. В процесі дослідження експерт встановлює цінність об'єкта, опираючись на вивчення певних його ознак і властивостей, які, в сукупності, відповідають або не відповідають певному зразку.²

¹ Советский уголовный процесс / Алексеев Н.С., Бастрыкин А.И., Даев В.Г. и др.; Под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1989. – С. 162.

² Ароцкер Л.Е. Сушність оцінки і її місце в методикі експертного дослідження // Судебні експертизи (V збірник проблемних наукових робіт по судовій експертизі). – Л.: Медицина, 1977. – С. 133 - 136.

С точки зрения Н.Д. Арутюновой, оценка имеет как объективную, так и субъективную стороны¹. Е.М. Вольф считает, что оценка означает отношение человека к объекту оценки, которому присущи позитивные или негативные качества с точки зрения субъекта². Цель процесса оценки в судебной экспертизе – установление ценности объекта (материального носителя информации о фактах и обстоятельствах, которые интересуют следователя или суд)³ в определенной системе ценностей и репрезентацию результатов оценки в тексте заключения эксперта. По мнению ученых-лингвистов, оценка в тексте определяется как объективно-субъективное и субъективно-объективное отношение человека к объекту.

Структура оценки определяется в научной литературе такими элементами: 1) субъект (судебный эксперт); 2) объект (конкретные факты, обстоятельства, явления, материальные объекты); 3) предмет (подсистема признаков объекта, относительно которой устанавливается ее значимость); 4) основание (образцы, нормы, стандарты, чувства, убеждение, знание и т.п., учитывая которые эксперт предоставляет оценку, его внутреннее убеждение); 6) характер (определяет качественную ориентированность процедуры сопоставления объекта с эталоном и показывает, квалифицирует ли оценка свой объект как соответствующий / не соответствующий эталону); 7) аксиологическая шкала (содержит зоны позитивных, негативных и нейтральных признаков).

Нами изучены архивные материалы судебных горнотехнических экспертиз с целью установления степени их аргументированности. Объектом исследования являлись оценочные выводы эксперта, предметом исследования – установление их аргументированности. Проведенным исследованием нами обнаружено, что отдельные элементы структуры оценки, такие как "предмет оценки", "основание оценки", "аксиологическая шкала" часто исключаются судебными экспертами из оценочных высказываний в тексте заключения эксперта. Для объяснения этого факта можно предположить, что такое происходит, когда судебный эксперт не принимает во внимание отсутствие специальных знаний у тех, кому адресуется заключение эксперта.

¹ Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1998. – С. 203.

² Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – С. 22.

³ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. Учебник. – М.: Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. – С. 6.

На основани и изученного, сформулированы рекомендации для экспертов указывать все элементы оценки, которые помещать либо в оценочный вывод, либо в контекст. Если отдельные элементы оценки не разъясняются в тексте, заключение эксперта нельзя считать аргументированным в достаточной степени.

УДК 343.985.7:343.123.12(477)

М.О. Яковенко
ад'юнкт кафедри організації
розслідування злочинів
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ОЗНАКИ РОЗКРИТОГО ЗЛОЧИНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано поняття та ознаки розкритого злочину за законодавством України, визначено момент з якого злочин вважається розкритим.

Ключові слова: розкритий злочин, ознаки розкритого злочину, статистичний облік нерозкритих злочинів.

Згідно зі статтею 2 КПК України, швидке та повне розкриття злочину є одним з головних завдань кримінального судочинства. Ведення належного статистичного обліку розкритих та нерозкритих злочинів виступає необхідним індикатором результативності діяльності правоохоронних органів, оскільки важливим критерієм оцінки її якості та ефективності належить вважати стан розкриття злочинів.

З цього слідує два головних питання, по-перше, що слід розуміти під поняттям розкритого злочину, по-друге, з якого моменту злочин вважається розкритим.

Серед криміналістів та процесуалістів щодо поняття розкритого злочинну існує низка різноманітних і навіть протилежних за змістом поглядів. Більшість авторів схиляються до думки, що розкриття злочину є складовою частиною розслідування. Зокрема, А.К. Гаврилов вважає, що розкриття злочину не означає закінчення розслідування по кримінальній справі, а є першочерговим завданням слідства, слідом

за яким вирішуються й інші¹. І.Ф. Герасимов поняття "розкриття злочину" не ототожнює з терміном "розслідування", так як воно не охоплює повноти, всебічності й об'єктивності досудового слідства². У свою чергу І.О. Возгрін прямо вказує, що розкриття злочину вужче за поняття його розслідування і є його елементом³. З точки зору Р.С. Белкіна, зміст поняття "розкриття злочину" визначається як діяльність з розслідування злочину, що спрямована на одержання інформації та дає підстави до висування версії про вчинення злочину певною особою⁴.

Між тим, слід зауважити, що поняття "розкрити" розуміється як виявити, зробити відомим, пояснити щось таємниче, невідоме⁵. Робити що-небудь доступним, можливим, досяжним⁶. Суперечливою у цьому контексті вбачається практика правоохоронних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Під терміном "розкритий злочин" часто розуміють такий, за яким встановлено особу злочинця, при цьому юридично визначальним документом такого стану є протокол про пред'явлення обвинувачення особі. Таке розуміння розкритого злочину факультативно закріплювалось у пункті 18 Інструкції про єдиний облік злочинів МВС України № 84 від 26.03.2002 року, де до числа нерозкритих злочинів відносились ті, у справах про розслідування яких протягом двох місяців не було представлено документів первинного обліку про пред'явлення обвинувачення⁷. На нашу думку,

¹ Див.: Гаврилов А.К. О понятии раскрытия преступления // Проблемы предварительного следствия. - Волгоград, 1972. - Вып. 1. - С. 85.

² Див.: Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. - Свердловск: УРГУ, 1975. - С. 41-45.

³ Див.: Возгрин И.А. Принципы методики расследования отдельных видов преступлений: Учебное пособие. - Ленинград: НИИРЮ Высшего политического училища МВД СССР, 1977. - С. 69.

⁴ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. - 3-е изд., дополненное. - М.: ЮНИТИ-ДАНА. Закон и право, 2001. - С. 779-784.

⁵ Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов/ Под ред. чл. корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. - 19-е изд., испр. - М: Рус. яз., 1987. - С. 537.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і В27 В.Т. Буцел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун" 2003. - С. 1056.

⁷ Інструкція про єдиний облік злочинів, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової Адміністрації України, Міністерства юстиції України № 20/84/293/126/ 18/5 від 26.03.2002 року.

такий стан поглядів щодо поняття розкритого злочину є незадовільним, оскільки термін "розкриття злочину" ототожнюється з поняттям "встановити особу злочинця", під яким, до того ж, розуміється не стільки фактичне встановлення особи, що вчинила злочин при наявності достатньої кількості доказів для винесення постанови про притягнення її в якості обвинуваченого, а сам факт пред'явлення обвинувачення. Однак, перед слідчим не стоїть завдання лише встановити особу злочинця, а й вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують й обтяжують його відповідальність. Тому, на наш погляд, поняття, "розкритий злочин" значно ширше, ніж поняття "встановити особу злочинця", адже під час розслідування справи, навіть якщо особу злочинця встановлено слідчий здійснює заходи щодо виявлення інших обставин справи, перелік яких закріплений у статті 64 КПК України. З такої позиції спостерігається значний прогрес щодо визначення поняття розкритого злочину в Інструкції про єдиний облік злочинів МВС України від 25.05.2010 року № 135, де воно ототожнюється з наслідками розслідування справи, тобто після встановлення всіх обставин злочину та складено статистичні картки про наслідки розслідування злочину форми 1.1¹.

Визначення розкритого злочину у відомчих інструкціях правоохоронних органів сформульовано з позиції правової статистики для вивчення стану й розвитку явищ правопорушень на основі системи показників, характеристики територіальної поширеності злочинності, оцінки оперативності органів дізнання, якості та ефективності роботи правоохоронних органів. Проте, з кримінально-процесуального підходу, кінцеве завдання розкриття злочину реалізуються лише в суді, тоді коли він прийде до висновку, що справа розслідувана

¹ Інструкція про єдиний облік злочинів, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства оборони України, Державної митної служби України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Державної судової адміністрації України №21/135/281/240/499/354/367/159/69 від 25.05.2010 року.

всебічно, повно та об'єктивно і по ній буде винесено відповідний вирок.

Таким чином, під розкритим злочином за законодавством України, на наш погляд, слід вважати, той по якому кримінальну справу закінчено розслідуванням і прийнято рішення згідно з статтями 6, 7, 8, 9, 10, 11-1, 232, 430 КПК України та представлено у звітному періоді дані про наслідки розслідування злочину й особу, яка його вчинила (статистичні картки форми 1.1 та форми 2). Моментом з якого злочин вважається розкритим є представлення у звітному періоді даних про наслідки розслідування злочину та особу злочинця

УДК 343.985

М.В. Кривонос

ад'юнкт кафедри криміналістики
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ
ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ**

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питань залучення спеціаліста до участі у проведенні окремих слідчих дій. Наведено варіанти надання допомоги спеціалістами під час підготовки та проведення слідчого огляду та обшуку, допиту підозрюваного (обвинуваченого), призначенні експертизи та оцінці висновку експерта при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Ключові слова: слідча дія, спеціаліст, допомога, розслідування злочинів.

Сучасний етап формування правової держави супроводжує низка невирішених проблем, в першу чергу, пов'язаних з ефективністю діяльності правоохоронних органів з розкриття та розслідування злочинів. Одним зі шляхів їх розв'язання є максимально грамотне використання в процесі досудового слідства сучасних досягнень науки та

техніки, як слідчим самостійно, так і певними спеціалістами, яких слідчий має право залучити до проведення слідчих дій.

В юридичній літературі окремим аспектам залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих дій присвячено праці таких науковців, як Вінберг А.І., Зінін О.М., Гончаренко В.Г., Іщенко А.В., Іщенко П.П., Коваленко В.В., Лисиченко В.К., Махов В.Н., Романюк Б.В., Селіванов Н.О., Хрустальов В.Н., Ціркаль В.В. та деяких інших. Однак, не зважаючи на низку сформульованих ними концептуально важливих положень, залишається ряд невіршених прикладних питань, які мають дискусійний характер, зокрема залучення спеціаліста до участі в проведенні окремих слідчих дій при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

За результатами інтерв'ювання слідчих підрозділів ГУМВС України в Донецькій області, які спеціалізуються на розслідуванні вказаного різновиду злочинів, встановлено, що тільки в 10% випадків, при підготовці до проведення слідчих дій, ними використувувалась допомога спеціалістів у формі консультацій. Жодних випадків безпосереднього залучення спеціалістів при проведенні слідчих та інших дій на стадії порушення кримінальної справи по фактах незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів нами не було встановлено.

Основними причинами останнього за результатами нашого дослідження є такі: а) складність у виклику відповідних експертів до місць проведення слідчих дій – 50%; відсутність бажання слідчих залучати відповідних спеціалістів до участі в проведенні слідчих дій з причин браку можливостей їх доставляння до місць проведення запланованих слідчих дій – 20%; відсутність необхідності в залученні спеціалістів – 30%. Подібний стан речей, демонструє вкрай негативні тенденції в організації взаємодії між слідчими, оперативними та експертними підрозділами при розкритті та розслідуванні злочинів.

Участь спеціаліста при проведенні слідчих дій є однією з основних процесуальних форм використання спеціальних знань на досудовому слідстві, яка підвищує їх результативність. Приймаючи рішення про його залучення, слідчий, в першу чергу, виходить з власних тактичних міркувань, знань особливостей проведення окремих слідчих дій, можливостей раціонального розподілу сил і часу при

пошуку, виявленні та вилученні доказів, для "розширення практичних можливостей слідчого пізнання та правильного прийняття процесуальних рішень"¹.

Розкриваючи питання участі спеціаліста в слідчих діях, ми поділяємо думку В.В. Коваленка, який зазначив, що "спеціалісти залучаються до участі в слідчих діях у разі: 1) відсутності спеціальних знань і навичок у слідчого; 2) недостатнього опанування слідчим прийомів і засобів швидкого і доброякісного виконання тієї чи іншої роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок; 3) необхідності з етичних чи тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові; 4) одночасного застосування декількох науково-технічних засобів; 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок"².

Залучений таким чином спеціаліст, на думку Б.В. Романюка, "повинен сприяти слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; звертати увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням та закріпленням доказів; давати пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають при провадженні слідчих дій"³. Крім цього, спеціаліст може бути викликаний слідчим для оцінки вилучених при проведенні слідчих дій речовин та предметів, та правильного їх опису в протоколі⁴.

Відповідно до функціональної моделі діяльності спеціаліста, розробленої в працях Іщенко П.П., Коваленка В.В., Мельникової Е.Б., нами пропонуються наступні варіанти надання допомоги слідчим під час підготовки та проведенні слідчого огляду та обшуку, допиту підозрюваного (обвинуваченого), призначенні експертизи та оцінці висновку експерта при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

При підготовці та проведенні слідчого огляду та обшуку спеціаліст залучається слідчим до: 1) надання допомоги у визначенні обов'яз-

¹ Романюк Б.В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посібн / Романюк Б.В. – Київ: Видавничий Будинок "Аванпост-Прим", 2010. – С. 41.

² Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія / В.В. Коваленко. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. – С. 74.

³ Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія / Б.В. Романюк. – Київ, 2002. – С. 76.

⁴ Див.: Криміналістика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – С. 603.

кових умов й кола його учасників (криміналіст, хімік та інші), прогнозування результатів проведення слідчої дії; 2) визначення способу приховання об'єктів пошуку; 3) застосування науково-технічних засобів для виявлення прихованих наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, допоміжних хімічних реактивів і речовин, які використовувались для їх виготовлення, проведення по них необхідних експрес-тестів; інших речей та предметів заборонених до обігу; 4) розпізнавання дійсної сутності виявлених у ході огляду або обшуку об'єктів; 5) проведення попереднього дослідження виявлених наркотичних засобів, психотропних речовин; 6) надання допомоги у виявленні: обладнання, знарядь, посуду, у тому числі на яких залишилися сліди їх виготовлення та вживання (використані шприци, "бульбулятори", тощо); технологічної документації на виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини (на паперових та електронних носіях з вибором найбільш оптимальних варіантів рішення); грошей, цінностей, на які може бути накладений арешт з подальшим їх вилученням, пакуванням та транспортуванням, їх фіксації, складанні протоколу, схем, малюнків, креслень обговоренні результатів огляду та обшуку; 7) застосування спеціальних засобів для відпирання металевих шаф, сейфів та сховищ; 8) визначення ваги виявлених наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів; 9) пошуку зразків для порівняльного дослідження; 10) застосування фотозйомки та відеозапису при виявленні та описі об'єктів, а також при фіксації поведінки осіб, які знаходяться у приміщенні, що обшукується та протидіють проведенню обшуку; 11) надання пояснень та відповідних оцінок з приводу дій, які ним виконувалися.

При підготовці та проведенні допиту підозрюваного (обвинуваченого) спеціаліст залучається слідчим до: 1) надання консультації слідчому зі складних питань, при з'ясуванні окремих обставин кримінальної справи, правильного розуміння та оцінки свідчень особи, яка допитується¹; 2) сприяння в складанні плану проведення допиту з наданням допомоги у постановці основних, спеціальних і контрольних запитань, які, наприклад, пов'язані з технологічним процесом виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин; 3) роз'яснення слідчому, спеціальної термінології; 4) сприяння в аналізі окремих формул та пропорцій, які використовувалися під час виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини, щодо яких допитувана

¹ Див.: Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: Учебное пособие / В.Е. Коновалова. - Харьков: Консум, 1999. - С. 44.

особа дала покази; 5) фіксації свідчень за допомогою відео зйомки, що в подальшому допоможе виключити доводи обвинуваченого про неправомірні дії з боку слідчого.

При призначенні судової експертизи спеціаліст залучається слідчим до: 1) визначення переліку можливих судових експертиз (судово-хімічна, судово-біологічна, токсикологічна, почеркознавча, дактилоскопічна), послідовності їх призначення та експерта (експертну установу), який її проводитиме; 2) надання узагальнених відомостей про практику проведення судових експертиз, можливостей використання їх результатів у процесі розслідування злочинів, правил підготовки й оформлення матеріалів для проведення експертиз; 3) формулювання запитань, що виносяться на вирішення експерта; 4) надання консультацій щодо перспектив майбутнього експертного дослідження вилучених об'єктів, а також кількості матеріалів, необхідних для проведення експертизи¹; 5) відбору об'єктів та отримання зразків для подальших експертних досліджень; 6) надання консультацій слідчому про природу вилученого наркотичного засобу або психотропної речовини для недопущення зміни їх природи та хімічного складу²; 7) роз'яснення спеціальної термінології, суті тих чи інших явищ, питань, що мають спеціальний характер і складають сферу професійної компетенції спеціаліста³; 8) надання допомоги при ознайомленні підозрюваного (обвинуваченого) з постановою про призначення експертизи в процесі допиту, шляхом використання тактичних прийомів; 9) сприяння слідчому в ознайомленні підозрюваного (обвинуваченого) з висновками відповідної експертизи.

¹ Див.: Коваленко В.В. Тактичні особливості призначення судових експертиз із залученням спеціаліста / В.В. Коваленко // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. Випуск 1. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. - С. 140.

² Див.: Коваленко В.В. Особливості підготовки матеріалів під час призначення судових експертиз у справах, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів / В.В. Коваленко, В.О. Топчій // Проблеми розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів і слухачів, Донецьк, 30 жовтня 2003 року. - Донецьк: ДЮО, 2004. - С. 144.

³ Див. наприклад: Снетков В.А. Основы деятельности специалиста экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел: учебное пособие / В.А. Снетков. - М., 2001; Полещук О.В. Теория и практика применения специальных знаний в современном уголовном судопроизводстве / Полещук О.В., Саксин С.В., Яровенко В.В. - М.: "Юрлитинформ", 2007. - С. 32-33.

При оцінці висновку експерта спеціаліст залучається слідчим до:

1) перевірки дотримання вимог закону при призначенні експертизи, що включає в себе дії по встановленню: проведена експертиза особою, яка не підлягає відводу з причин її можливої некомпетентності, не зацікавлена в результаті вирішення справи, призначена у якості експерта; чи проведена експертиза спеціалістами, компетентними в галузі відповідних методів дослідження; дотримання процесуальної форми висновку експерта; 2) визначення справжності та достатності використаних експертом матеріалів; 3) окреслення повноти та об'єктивності проведеного дослідження, вирішення експертного завдання та самого висновку, шляхом з'ясування відображення в дослідницькій частині висновку наступних моментів: коротко описаних об'єктів дослідження; криміналістичних засобів та методів, які застосовувались, отриманих результатів; проведених експериментів; виявлених при дослідженні суттєвих ознак та властивостей об'єктів; способів та прийомів порівняльного дослідження виявлених ознак, результатів встановленого збігу та різниці; 4) визначення наукової обґрунтованості проведеного дослідження, застосованих засобів і методик, висновків експерта.

За результатами оцінки висновку експерта слідчий може прийняти одне з наступних рішень: визнати висновок повним та обґрунтованим, а отримані фактичні дані - достовірними та такими, які мають значення по справі; визнати висновок недостатньо ясным або неповним, та при необхідності призначити додаткову експертизу, або допитати експерта з метою одержання роз'яснення або доповнення висновку; визнати висновок експерта необґрунтованим або таким, який викликає сумніви в його правильності, при необхідності призначити додаткову експертизу чи виконати інші процесуальні дії, спрямовані на перевірку висновку експерта¹.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що залучення спеціаліста під час проведення слідчих дій дозволяє слідчому з найбільшою повнотою виявляти, фіксувати та вилучати докази, для всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин розслідуваного злочину, оптимізує процес встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі.

¹ Див.: Попов І.А. Расследование пожаров: Правовое регулирование. Организация и методика: Учебное пособие / И.А. Попов. - М.: Учебно-консультационный центр "ЮрИнфоР", 1998. - С. 250-264.

УДК 343.982

С.В. Шалімов

*ад'юнкт кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ, ЇХ МІСЦЕ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Стаття присвячена розгляду місця криміналістичних інформаційних систем у розслідуванні злочинів. У статті розглянуто погляди різних вчених на термінологічний апарат вчення про криміналістичну реєстрацію, починаючи з джерел його формування до теперішнього часу.

Ключові слова: криміналістична реєстрація, кримінальна реєстрація, криміналістичний облік, система, інформація.

Володіння необхідною інформацією є обов'язковою умовою для ефективного здійснення будь якого виду діяльності. Ця думка повною мірою стосується процесу розслідування злочину, який багато в чому залежить від ступеня його забезпеченості відповідною інформацією про злочини, скоєні у минулому, причетних до них осіб, способи їхнього вчинення, різні сліди злочинів й об'єкти, пов'язані із кримінальними подіями, а також від можливості й уміння слідчого користуватися подібною інформацією у своїй діяльності, для виявлення, розшуку й ототожнення явищ й об'єктів, які викликають інтерес.

Одним з джерел такої інформації слугують різноманітні обліки, що ведуться підрозділами управління інформаційних технологій, державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та інших служб МВС. Серед них особливе місце належить криміналістичним, які на сьогоднішній день є ефективним засобом інформаційного забезпечення розкриття й розслідування злочинів. Саме ці обліки концентрують в собі фактографічну інформацію, що характеризує певні сторони вчиненого протиправного діяння. Прямим їх призначенням є створення умов щодо ідентифікації об'єктів, які підлягають реєстрації, а також отримання інших відомостей, що характеризують ці об'єкти, і можуть мати значення для розслідування.

Вивченню питань, пов'язаних з криміналістичною реєстрацією та використанням обліково-реєстраційних даних в розслідуванні при-

свячено чимало робіт з криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Вчені першої половини минулого століття – А.І. Винберг, С.М. Потапов, Б.М. Шавер, П.С. Семеновский, М.В. Терзиєв, І.М. Якимов – особливу увагу приділяли розробці та обґрунтуванню нових способів реєстрації злочинців. У подальшому такими вченими як Р.С. Белкін, А.Л. Драпкин, Д.П. Рассейкин, Б.І. Шевченко та іншими, були закладені наукові основи та досліджені прикладні аспекти теорії криміналістичної реєстрації. Останніми роками у роботах вчених, які досліджують проблеми криміналістичної реєстрації, а саме: В.В. Бірюкова, Ф.Г. Аминова, С.А. Ялишева, Р.А. Усманова, В.П. Захарова, головна увага приділялась аналізу окремих видів обліків, визначенню місця криміналістичної реєстрації у системі науки криміналістики, сучасному стану та удосконаленню організації криміналістичної реєстрації, проблемам автоматизації обліків. Незважаючи на те, що велика кількість вчених займалися розробкою, та вдосконаленням цього вчення, на сьогодні в теоретичних працях однією з вагомих проблем можна вважати використання авторами різного термінологічного апарату для визначення однакових понять. У подібному значенні для назви сукупності обліків, як інформаційних систем, що мають цільове призначення складати умови для розкриття злочинів, використовуються такі терміни: "криміналістичні обліки", "криміналістична реєстрація", "кримінальна реєстрація", "підсистеми"¹.

Розглянемо проблему більш детально, починаючи з джерел формування термінологічного апарату цього криміналістичного вчення та до теперішнього часу. Одним з перших визначень поняття кримінальної реєстрації було надано П.І. Тарасовим-Радиономим. Наведемо його у редакції, яка представлена в настільній книзі слідчого що вишла у 1949 році – "Кримінальна реєстрація являє собою систематизований документальний облік визначених об'єктів, що мають криміналістичне значення, а також для довідкових цілей"². Спираючись на розглянуте, можна сказати, що наприкінці сорокових років ми-

¹ Бірюков В.В. - (ЛДУВС) Криміналістичні обліки: поняття та основи класифікації / В.В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: наук.-теор. журн./МВС Укр. ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка; [ред. кол.: Комарницький В.М. (голова) та ін.]-Луганськ:РВВ ЛДУВС 2009. - № 1. - С. 184.

² Настольная книга следователя. Кол. авторов под общей редакцией Сафонова Г.Н. - М., 1949. - С. 176.

нулого сторіччя знання щодо використання обліково-реєстраційних даних специфічних обліків призначенням яких було створення умов щодо розкриття злочинів були консолідовані в окреме вчення яке отримало назву "Кримінальна реєстрація". З тих часів цей термін використовується у багатьох підручниках та різних наукових виданнях навіть на теперішній час¹.

О.Ю. Пересункін у 1968 році в підручнику криміналістики в главі ІХ яка мала назву "Кримінальна реєстрація (криміналістичний облік)", зазначив: "Кримінальна реєстрація являє собою науково обґрунтовану систему обліку окремих об'єктів за характерними їх ознаками"². Аналогічна назва для вчення використовується і в підручнику 1973 року, у якому автором глави виступає А.І. Вінберг, який надає коротке, емне поняття: "Кримінальна реєстрація (криміналістичний облік) - це облік об'єктів, що мають криміналістичне значення"³. В підручнику "Радянська криміналістика", що вийшов українською мовою у 1973 році тема називається "Криміналістичний облік", а його визначення виглядає таким чином - "Криміналістичний облік - це наукова система реєстрації певних об'єктів і їх ідентифікаційних ознак для розкриття і запобігання злочинам, розшуку і впізнання втрачених об'єктів"⁴.

В 1978 році в роботі "Курс Радянської криміналістики. Т.ІІ. Приватні криміналістичні теорії" Р.С. Белкін розглядаючи стан вчення про криміналістичну реєстрацію приходять до висновку, що настав час змінити термін "Кримінальна реєстрація" на "Криміналістичну реєстрацію". Як аргумент він наводить необхідність показати криміналістичну природу вчення та належність його знань до криміналістичної теорії, а також відокремлення системи і результатів криміналістичної реєстрації від кримінальної статистики⁵. З того часу

¹ Див.: Криміналістика. Учебник М.: Издательство Московского Университета. - 1963. - С. 241; Криміналістика. - М.: "Юридическая литература" 1963. - С. 203; См.: Ищенко Е.П., Девиков Е.И. Уголовная регистрация. - Омск: ВШ МВД СССР, 1986; Шепитько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. - Харьков, 2005. - С. 312.

² Криміналістика. - М.: "Юридическая литература", 1968. - С. 249.

³ Криміналістика. - М.: "Юридическая литература", 1973. - С. 213.

⁴ Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика. - К.: "Вища школа" 1973. - С. 161.

⁵ Див.: Белкин Р.С. Курс Советской криміналістики. Т.ІІ. Частные криміналістические теории. - М., 1978. - С. 149-150.

в підручниках, наукових статтях все частіше використовується термін "криміналістична реєстрація".

Також слід зазначити, що Р.С. Белкін визначає криміналістичну реєстрацію як "систему криміналістичних обліків визначених об'єктів - носіїв інформації, яка використовується для розкриття, розслідування та попередження злочинів"¹. М.П. Яблоков погоджуючись із позицією Р.С. Белкіна, розуміє під криміналістичною реєстрацією цю "науково розроблену систему довідкових, розшукових та інших криміналістичних обліків об'єктів - носіїв криміналістично-значущої інформації, яка використовується для розкриття, розслідування та попередження злочинів"².

Як зазначає М.О. Корнієнко, у своєму навчальному посібнику практично всі сучасні криміналісти вважають, що основу обліків (реєстрації) складає "система" відомостей про об'єкти, які представляють інтерес для правоохоронних органів. Відносно ж відомостей про об'єкти обліку існують часті розбіжності. Частина криміналістів вважає за потрібне деталізувати об'єкти що підлягають обліку, зазначивши, що до них відноситься інформація про злочини, особах що їх скоїли, використаних ними засобах та способах їх дії. Інші вважають доцільним не приводити цей перелік, а обмежитися формулюванням "необхідних об'єктів" чи "певних об'єктів"³.

Повертаючись до обліків, з яких може отримувати інформацію правоохоронець у своїй діяльності, слід зазначити думку, яку висказали О.О. Беляков і Р.А. Усманов: "Думається, що розмежувальним критерієм обліків служить мета їх створення. Такою метою стосовно криміналістичних є інформаційне забезпечення діяльності, пов'язаної з розкриттям, розслідуванням і попередженням злочинів"⁴. Корнієнко Н.А. у підручнику "Учёты и учетная документация, используемые при расследовании уголовных дел" у виданні 1998 року сформулював судження про те, що криміналістичні обліки є інфор-

¹ Белкин Р.С. Курс криминалистики. - М., 1997. - Т. 2. - С. 182.

² Криминалистика /Под ред. Н.П. Яблокова. - М., 1999. - С. 336.

³ Корниенко Н.А. Российские и международные криминалистические учеты/Н.А. Корниенко: Асоц. Юрид. У.-СПб.: Изд-во Р.Асланова "Юрид. у. Пресс", 2004. - С. 30.

⁴ Див.: Беляков А.А., Усманов Р.А. Криминалистическая регистрация. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. - С. 61, 67; Усманов Р.А. Вневедомственные учеты как источник уголовно-релевантной информации // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. - 2008. - Спецвипуск № 5. - Ч. 1. - С. 90.

маційними системами, які діють у правоохоронних органах та призначенням яких є забезпечення виконання завдань, покладених на ці органи¹. Бірюков В.В. у своєму монографічному дослідженні: "Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів" надає визначення криміналістичних обліків, як інформаційним системам, а саме він пропонує наступне визначення: Криміналістичні обліки - це сукупність інформаційно-пошукових систем, що створені та функціонують у правоохоронних органах з метою забезпечення процесу розслідуванню злочинів певною інформацією про об'єкти підвищеного кримінального ризику, яка складає їх масиви².

Ми згодні з думкою вчених, які вистовлюються відносно того, що основним призначенням криміналістичних інформаційних систем є створення умов для розкриття злочинів.

УДК 343.985

А.М. Костира

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБІЙНИХ НАПАДІВ НА ІНКАСАТОРІВ

Анотація. Розглянуто питання проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування розбійних нападів на інкасаторів.

Ключові слова: розбійні напади, початковий етап розслідування, інкасатори, розбійні напади на інкасаторів, слідчі дії, тактика.

Успіх розслідування розбійних нападів на інкасаторів значною мірою залежить від оперативного і кваліфікованого проведення слідчих дій на початковому етапі. Це пов'язане з тим, що несвоєчасне проведення початкових слідчих дій негативно впливає на якість розслідування. При цьому слід враховувати складність розслідування

¹ Корниенко Н.А. Учеты и учетная документация, используемые при расследовании уголовных дел. - СПб., 1998. - С. 6.

² Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Луганн. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 326.

злочинів даної категорії, їх особливості та суспільно-небезпечний характер. Тому, проведення початкових слідчих дій має відбутися якомога швидше, чим меншим буде розрив у часі між отриманим повідомленням про вчинений злочин і прибуттям на місце події, тим більш повні дані можуть бути отримані в результаті проведення слідчої дії.

Проблемами розслідування злочинів займалися такі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, В.Г. Гончаренко, А.В. Дулов, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, М.В. Саттєвський, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та ін.

Стаття присвячена розгляду питань проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування розбійних нападів на інкасаторів.

Цілком зрозуміло, що початковий етап розслідування розбійних нападів на інкасаторів найчастіше є вирішальним для розкриття злочину і викриття осіб, причетних до його вчинення. Важливість завдань, що вирішуються на даному етапі, підвищує значення добору оптимальної для конкретної ситуації слідчої дії, тим більше, що можливості окремих слідчих дій не рівнозначні. Правильний вибір слідчої дії сприяє досягненню мети розслідування, проведення неналежної дії може принести потрійну шкоду: виконується непотрібна робота, повністю втрачається або істотно зменшується можливість отримання і закріплення необхідних фактичних даних, а також неогрунтовано обмежуються права громадян¹.

У науці криміналістиці встановлено, що визначення основних напрямів розслідування базується на класифікації початкових даних, що характеризують інформативний компонент слідчої ситуації. Виходячи з наявної інформації і керуючись типовими версіями, слідчий визначає напрям розслідування в найзагальніших рисах ще до проведення початкових слідчих дій і на цій основі планує свою роботу². При цьому справедливо наголошується, що такий напрям може бути названий основним (головним), тому що йдеться про напрям усього розслідування, під час якого за необхідності першочергового встановлення якої-небудь обставини і зосередження на цьому слідчих дій

¹ Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / Шейфер С. А. - М.: Юрид. лит., 1981. - С. 45.

² Белкин Р. С. Криминалистика. Проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике / Белкин Р. С. - М.: Юрид. лит., 1988. - С. 192.

(наприклад, для виявлення знаряддя злочину або викраденого майна) можуть виникнути напрями розслідування приватного характеру¹.

Слідчі дії, що проводяться на початковому етапі розслідування, утворюють певний комплекс, при цьому слід враховувати слідчу ситуацію, що склалася. Вони обираються залежно від напрямку розслідування і кола обставин, що підлягають першочерговому з'ясуванню. Шляхом проведення цих дій особа, що проводить розслідування, має змогу одержати дані, на підставі яких можливе висунення версій за головними обставинами справи і складання плану розслідування. Більшість з них визнаються невідкладними. Це пов'язане з тим, що у випадку зволікання з їх проведенням можуть втратитися важливі для справи докази. Водночас, до початкових відносяться дії, не лише невідкладні, а й ті, що допомагають зібрати достатньо широкий доказовий матеріал і створити перспективу розслідування.

Л.Я. Драпкін позначив основні завдання, що вирішуються під час проведення початкових слідчих дій. Це:

- 1) невідкладне виявлення доказів, які надалі з певних причин можуть бути втраченими;
- 2) встановлення, розшук і затримання осіб, які вчинили злочин;
- 3) запобігання шкідливим наслідкам вчиненого злочину і вживання заходів з недопущення інших злочинів;
- 4) перевірка версій, висунутих на початку розслідування;
- 5) створення інформаційної бази для побудови нових версій і розробки розгорненого плану розслідування;
- 6) забезпечення при необхідності відшкодування заподіяного матеріального збитку².

Отже, початкові слідчі дії – це ті, з яких доцільно починати розслідування і які забезпечують невідкладні виявлення та фіксацію доказів, встановлення, розшук і затримання осіб, які вчинили злочин, створення інформаційної бази, достатньої для перевірки версій і оптимальної організації розслідування, формування умов для запобігання шкідливим наслідкам злочинного діяння, відшкодування

¹ Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / Васильев А. Н. – М. : МГУ, 1978. – С. 41.

² Драпкин Л. Я. Первоначальные следственные действия в методике расследования преступлений и проблема повышения их эффективности / Л. Я. Драпкин // Вопросы методики расследования преступлений : сб. научных трудов.– Свердловск, 1976. – С. 13–17.

матеріальних збитків і встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину.

В умовах швидко змінної слідчої ситуації при розслідуванні злочинів тактично виправдано проводити, насамперед, такі дії:

а) що не терплять зволікання, що забезпечують фіксацію слідів, які можуть зникнути;

б) спрямовані на попередження нових злочинів або усунення шкідливих наслідків вчиненого злочину;

в) що найбільш сприяють вирішенню завдань на початковому етапі розслідування, від результатів яких залежить напрям розслідування і усунення інформаційної невизначеності;

г) проведення яких вимагає значного часу;

д) результати яких мають значення для перевірки декількох версій;

е) спрямовані на нейтралізацію спроб підозрюваного перешкодити розслідуванню і встановленню істини у справі.

Рекомендується також дотримуватися логічного порядку проведення слідчих дій, щоб в результаті проведення попередньої дії були одержані дані, які можуть бути використані при проведенні подальших¹.

Слід зазначити, що типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розбійних нападів на інкасаторів характеризуються динамічністю, складністю обставин, у яких здійснюється розслідування, зазвичай, або відсутністю, або певною невизначеністю інформації, зокрема, про осіб, які вчинили злочин, тощо.

До слідчих дій, що проводяться на початковому етапі розслідування розбійних нападів на інкасаторів, можна віднести: огляд місця події, допити потерпілих, затримання і допити підозрюваних, обшук, допити свідків.

Слід також підкреслити, що процес розслідування значною мірою залежить від належного планування, що забезпечує цілеспрямованість слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, дає змогу найефективніше використовувати в роботі новітні досягнення криміналістичної науки і тим самим є методом наукової організації праці слідчого у конкретній кримінальній справі.

¹ Васильєв А. Н. Следственная тактика / Васильєв А. Н. - М.: Юрид. лит., 1976. - С. 162.

Існують криміналістичні рекомендації за визначенням характеру і послідовності невідкладних слідчих дій в типових ситуаціях розслідування. Знаючи їх, особа, що веде розслідування, в змозі врахувати особливості конкретного злочину і на цій основі визначити характер і послідовність своїх дій на місці події. А це означає, що планування при розслідуванні розбійних нападів на інкасаторів існує і на його початковому етапі, хоча письмового плану у особи, що веде розслідування, може і не бути. Але цей план повинен бути складений, як тільки трапиться нагода, - після огляду місця події й інших пов'язаних з ним невідкладних слідчих дій. Дані, одержані в результаті цих дій, можуть бути використані для обґрунтування слідчих версій, що витікають з обставин справи, і визначення порядку їх перевірки.

Залежно від особливостей конкретної справи вирішується питання про черговість цих дій. В більшості випадків слід негайно виїхати на місце злочину і вже там одержати відомості, необхідні для визначення послідовності початкових слідчих дій.

Отже, проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування розбійних нападів на інкасаторів має вельми важливе значення для встановлення обставин справи та планування подальшого процесу розслідування.

УДК 343.98

Є.В. Кузьмічова

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ТА ЛІКАРЯ ПРИ ЗБЕРЕЖЕННІ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Анотація. Розглянуто питання взаємодії слідчого та лікаря при збереженні лікарської таємниці.

Ключові слова: лікарська таємниця, досудове розслідування, взаємодія слідчого та лікаря, збереження лікарської таємниці, кримінальний процес.

Конституція України гарантує кожному охорону особистого життя. Не допускається збирання, зберігання, використання та по-

ширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом (ст. 32)¹.

Одним з інститутів, покликаних захищати законні права та інтереси особи, є таємниця, зокрема лікарська.

У той же час, аналіз кримінально-процесуального законодавства свідчить, що серед завдань кримінального судочинства, названих у ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України, – швидке та повне розкриття злочинів.² Вимога такого розкриття означає, що строки порушення кримінальної справи, встановлення події злочину та винних осіб мають максимально наближатись до моменту його вчинення. Повне розкриття злочину означає, що встановлено всі обставини, які входять до предмета доказування у кримінальній справі. Ці вимоги забезпечуються виконанням слідчих дій і збиранням доказової інформації під час слідчої діяльності, у тому числі й певної інформації про особу.

У зв'язку із цим виникає питання про належне виконання вимог законодавства щодо розкриття злочину та дотримання прав і свобод людини.

Одним з аспектів даної проблематики є питання взаємодії слідчого та лікаря при збереженні лікарської таємниці.

У науковій літературі проблемами розслідування злочинів займалось широке коло науковців. Серед них можна назвати Ю.П. Алєніна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, І.Є. Биховського, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, А.В. Дулова, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, Н.І. Клименко, В.О. Коновалову, В.В. Лисенка, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, М.В. Салтевського, Л.Д. Удалову, В.Ю. Шепітька та ін.

У статті будуть розглянуті питання взаємодії слідчого та лікаря при збереженні лікарської таємниці.

Взаємодія – це філософська категорія, що відображає процеси дії об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого. Взаємодія – об'єктивна й універсальна форма

¹ Див.: Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Юрінком, 1996. – 27 с.

² Див.: Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільний процесуальний кодекс України / Верховний Суд України; Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 352 с.

руху, розвитку, визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи¹. Щодо розкриття злочинів, то взаємодія – це діяльність, що полягає в найбільш доцільному виборі й реалізації організаційних і тактичних заходів, направлених на створення оптимальних умов для вирішення завдань боротьби зі злочинністю шляхом здійснення впорядкованих і взаємопов'язаних дій двох або більше суб'єктів.

Якщо вести мову про взаємодію слідчого та лікаря, то вона відбувається у межах порушеної кримінальної справи, а тому виникає потреба як у виконанні слідчих дій і збиранні доказової інформації, у тому числі й певної інформації про особу, так і у гарантії кожному охорони особистого життя. Одним із аспектів такої взаємодії є збереження лікарської таємниці.

Для з'ясування сутності взаємодії слідчого та лікаря при збереженні лікарської таємниці зупинимось на аналізі чинного законодавства, що регулює питання дотримання лікарської таємниці.

В Україні правила використання відомостей, що стосуються лікарської таємниці – інформації про пацієнта, на відміну від медичної інформації – інформації для пацієнта, встановлюються статтею 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я² та частиною третьою статті 46 Закону України "Про інформацію"³.

Відповідно до ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості. Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Статтею 46 Закону України "Про інформацію" передбачено, що не підлягають розголошенню відомості, які стосуються лікарської таємниці.

¹ Див.: Советский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М., 1983.

² Див.: Основи законодавства України про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

³ Див.: Закон України "Про інформацію" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 550.

Відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні у використанні і поширенні інформації стосовно особистого життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків (ст. 47 Закону України "Про інформацію").

Обов'язок збереження лікарської таємниці передбачений і Клятвою лікаря, затвердженою Указом Президента України № 349 від 15 червня 1992 р.¹

Відповідно до ст. 286 ЦК України, фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при медичному обстеженні². Ця стаття забороняє вимагати подання за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз і методи лікування фізичної особи, а особа, яка довідалася про лікарську таємницю у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел, зобов'язана утримуватися від поширення такої інформації.

Чинним законодавством України передбачена відповідна норма щодо розголошення лікарської таємниці. Так, ст. 145 Кримінального кодексу України передбачає покарання за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки³.

Слушною є думка Ю. Шупика та В. Глушкова, які дали визначення неправомірному розголошенню медичної таємниці, під яким слід розуміти умисне або необережне, вчинене без необхідності і явно вираженої згоди пацієнта або інших зацікавлених осіб розповсюдження медичним працівником відомостей про хворобу, інтимне і сімейне життя хворого, які можуть дискредитувати його в очах оточуючих, спричинити моральні страждання, погіршити стан здоров'я, призвести до інших тяжких наслідків⁴.

¹ Див.: Указ Президента України № 349 від 15 червня 1992 р.

² Див.: Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради. - 2003. - №№ 40-44. - Ст. 356.

³ Див.: Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 240 с.

⁴ Див.: Шупик Ю.П., Глушков В.А. О врачебной тайне // Клиническая хирургия. - 1986. - № 11. - С. 40-42.

Як зазначалося, Основи законодавства України про охорону здоров'я забороняють розголошення відомостей про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну й сімейну сторони життя громадянина, за винятком випадків, встановлених законом. Але існують випадки, коли лікарська таємниця може бути розголошена.

Частина 2 ст. 32 та ч. 3 ст. 34 Конституції України передбачають, що лікарська таємниця може бути розголошена без згоди особи чи її законних представників в інтересах національної безпеки, економічного добробуту й прав людини та в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадянського порядку, а також з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Чинним законодавством передбачені й інші випадки, коли лікарська таємниця може бути розголошена.

У наукових публікаціях звертається увага на те, що відомості, що становлять лікарську таємницю, можуть бути розголошені різними шляхами: повідомлення в бесіді, у виступі, у приватному листі, у доповіді; ознайомлення сторонніх осіб із записами в історії хвороби або амбулаторній картці; опублікування відомостей без зміни прізвища хворого у відкритих наукових працях тощо. Розголошенням лікарської таємниці потрібно вважати і ті випадки, коли відомості, які її становлять, стали відомими хоча б одній сторонній особі. При цьому сторонні особи – це ті, хто не має взагалі ніякого відношення до відомостей, що складають лікарську таємницю, і ті, хто в зв'язку з займаною службовою посадою або виконанням службових обов'язків не повинні знати відомості, що є лікарською таємницею¹.

Розглядаючи питання взаємодії слідчого та лікаря при збереженні лікарської таємниці, слід звернути увагу на те, що у наукових джерелах висловлюється думка, що суб'єктами лікарської таємниці є не лише лікарі. До них належать також і всі інші працівники медичних установ, які при виконанні своїх службових обов'язків можуть стати власниками відомостей про хворого і хворобу, фельдшери,

¹ Улицкий С.Я. Обязанность сохранять врачебную тайну // Социалистическая законность. – 1971. – № 1. – С. 39.

медсестри, акушери, няньки, санітари, фармацевти, зубні лікарі, лаборанти, психологи, водії медичного транспорту, працівники медичних архівів, адміністрація медичних установ, працівники відділів і управлінь охорони здоров'я, Міністерства охорони здоров'я. Пропонується цей вид таємниці називати не лікарською, а медичною таємницею¹. У зв'язку з цим висловлюється думка, що варто спеціальним нормативним документом юридично закріпити вичерпний перелік працівників системи охорони здоров'я, на яких покладається обов'язок зберігати лікарську таємницю².

До суб'єктів лікарської таємниці закон відносить й інших осіб, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина. До цих осіб в юридичній літературі справедливо відносять дізнавачів, слідчих, прокурорів та суддів.³

Отже, чинне законодавство вимагає від осіб, які володіють інформацією, що становить лікарську таємницю, дотримуватися вимог її нерозголошення. Це стосується як безпосередньо медичних працівників, зокрема лікаря, так і інших осіб, яким така інформація стала відома, зокрема слідчого. Тому при взаємодії слідчого та лікаря вони мають зберігати лікарську таємницю, яка їм стала відома, від розголошення. Ця вимога стосується всіх аспектів взаємодії даних осіб.

Зрозуміло, що слідчий в межах кримінальної справи, по якій він проводить розслідування, має право витребувати від лікаря інформацію, що становить лікарську таємницю, а лікар – зобов'язаний таку інформацію надати. Це впливає зокрема з положень ч. 2 ст. 32 та ч. 3 ст. 34 Конституції України.

Таким чином, збереження лікарської таємниці вимагається законом і цього мають дотримуватися особи, яким вона стала відома, зокрема слідчий і лікар при їх взаємодії.

¹ Малєїн Н.С. О врачебной тайне // Советское государство и право. - 1981. - № 8. - С. 79.

² Сергеев Ю.Д. Профессия врача. Юридические основы. - К.: "Вища школа", 1982. - С. 100.

³ Петрухин И.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. - М., 1989. - С. 33.

УДК 343.985

Ревенко О.І.

слідчий СВ Дебальцевського МВ
(ГУМВС України в Донецькій області)**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВО-РЕЄСТРАЦІЙНИХ
ДАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ**

Анотація. У статті розглядаються криміналістичні та процесуально правові проблеми використання обліково-реєстраційних даних під час проведення допиту.

Ключові слова: облік, обліково-реєстраційні дані, допит, доказ, джерело доказів.

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про злочинну діяльність певних осіб. Мета допиту полягає в отриманні повних свідчень, що об'єктивно відображають дійсність. Ці свідчення є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами¹.

Ретельна і всебічна підготовка до допиту є необхідною умовою одержання повних та достовірних показань. У більшості рекомендацій вказується, що така підготовка полягає у вивченні матеріалів кримінальної справи, ознайомленні з оперативно-розшуковими даними, вивченні спеціальних питань, що стосуються предмету допиту, складанні плану його проведення. Однак, під час підготовки до допиту в слідчій практиці досить успішно використовується облікова інформація не тільки криміналістичних, а й інших обліків системи МВС та інших інформаційних систем різних органів влади. І це не випадково, адже вони являють собою бази даних про різноманітні об'єкти та явища, які потенційно мають криміналістичне значення. Говорячи про властивості облікової інформації, О.Л. Голицына, М.В. Максимов та І.І. Попов підкреслюють: "...інформація, що може бути корисною для вирішення конкретної проблеми, може бути знайдена в документах, які відносяться до абсолютно іншої предметної галузі"². Також В.П. Захаров і В.І. Рудешко зазначили, що у процесі розсліду-

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій / Шепітько В.Ю. – Издание третье. – Х.: "Одиссей", 2009. – С. 181.

² Голицына О.Л. Информационные системы / Голицына О.Л., Максимов Н.В., Попов И.И. – М.: Инфра-М, 2007. – С. 27.

вання істотне значення може мати будь-яка інформація. У зв'язку з цим виникає необхідність у стислі терміни отримувати інформацію з різних банків даних як системи МВС, так і інших міністерств та відомств¹.

В залежності від предмета допиту та категорії кримінальної справи слідчий звертається із відповідними запитом до інформаційних систем, баз даних ДПА України; Банківських установ; БТІ; Державного підприємства "Інформаційний центр Міністерства юстиції України"; управлінь державно-архітектурно-будівельного контролю місцевих держадміністрацій; виконкомів сільських, селищних, районних, міських рад депутатів; органів державної автоінспекції МВС України; державного митного комітету України; державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України та інших. Отримана інформація аналізується і надалі дозволяє прогнозувати різні ситуації допиту, визначати можливість виникнення у допитуваного реакцій на використання того чи іншого тактичного прийому або небажаного психічного стану, обирати найдоцільніші способи встановлення психологічного контакту та складання плану допиту.

Основна стадія допиту (етап безпосередньо допиту) складається з найбільш ефективних прийомів, що сприяють одержанню повних і об'єктивних показань. Під час допиту використовуються різноманітні тактичні прийоми: постановка тих чи інших запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину, переконання у необхідності надання допомоги органам розслідування тощо. І саме на цьому етапі допиту довідки, які були отримані слідчим в результаті звернення до тієї чи іншої інформаційної системи, виступають в якості складових елементів питань та пред'являються для ознайомлення допитуваному з метою отримання правдивих показань.

Ми підтримуємо думку тих авторів, які вважають довідки за результатами таких перевірок доказами за умови, що їх оформив спеціаліст і вони мають відповідні вихідні дані та реквізити. Основною теоретичною установкою для цього є те, що довідки за результатами

¹ Захаров В.П. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: Навчально-практичний посібник / Захаров В.П., Рудешко В.І. - Львів: ЛьвДУВС, 2007. - С. 320.

перевірки по обліках, повинні бути віднесені до категорії "інших документів" згідно з ч. 2 ст. 65 КПК України, що залучаються до справи. "Очевидно, довідки про результати перевірки за обліками, які містять доказову інформацію, повинні бути віднесені до категорії "інших документів", які залучаються до справи", - говорить Р.С. Белкін¹. Можна зазначити точніше, що інформація, яка вміщена до криміналістичних інформаційних систем, є достовірною і відносною. І, знаходячись в матеріалах справи на носіях, визначених законодавцем як джерела доказів, вона є складовою доказу. Однак будучи переданою до фактографічної інформаційної системи, чим, по суті, є криміналістичні інформаційні системи (обліки), перейшла на другий носій, набрала іншої форми, яку законодавець прямо не передбачає як джерело доказу. Отже, вона втрачає таку якість, як допустимість, і, відповідно, статус доказу. Саме тому для надання їй такого статусу і виникає необхідність фіксувати інформацію на певному носії у формі довідки, яка може виступати доказом як "інший документ". Винятком у такому разі є об'єкти колекцій (наприклад кулегільзотек та ін.), які визнані речовими доказами та передані до криміналістичної інформаційної системи на відповідальне зберігання (зрозуміло, з метою використання в розшуковій роботі)².

Можна стверджувати, що ніяких заперечень для використання як доказів інформації, що міститься в інформаційних системах, немає. Головне, щоб отримані результати відповідали вимогам, які ставляться до доказів, тобто будь-який доказ повинен характеризуватись достовірністю, відносністю й допустимістю. В іншому випадку ніякої мови про докази чи будь-яке доказове значення йти не може. Це, відповідно, потребує від правосховорця глибоких знань криміналістики та кримінально-процесуального законодавства, а також уміння використовувати ці знання на практиці.

Після того, як предмет допиту вичерпано, необхідно оформити його результати відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу, тобто скласти протокол допиту, в якому обов'язково повинен

¹ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р.С. Белкин Р.С. - М.: Юридическая литература, 1987. - С. 172 - 173.

² Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Бірюков В.В. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. - С. 478.

бути зазначений факт використання реєстраційно-облікових даних у вигляді окремого запитання з проханням до допитуваного дати пояснення відносно них. Отже на цьому заключному етапі допиту може бути знята побіжним чином процесуально-правова проблема використання реєстраційно-облікових даних як джерела доказу у кримінальній справі тим, що протокол допиту є джерелом доказу згідно з ч. 2 ст. 65 КПК України.

Сучасні технології, які використовуються в обліково-реєстраційній діяльності, що базуються на використанні комп'ютерної техніки, спеціалізованого програмного забезпечення та сучасних телекомунікаційних мереж виконують величезну аналітичну роботу, сприяють скороченню витрат робочого часу працівників правоохоронних органів, ставлять роботу з інформацією, яка є дуже важливою для розслідування злочинів та проведення окремих слідчих дій, на якісно новий рівень, а тому потребують подальшого вивчення та належного закріплення в законодавстві України.

УДК 343.982

О.І. Тригубчак

здобувач кафедри криміналістики

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду проблемних питань інформаційно-довідкового забезпечення судово-експертної діяльності (СЕД), наведено думки різних авторів стосовно цього питання. Також у статті надається перелік різноманітних джерел експертної інформації, та зазначено цілі інформаційного забезпечення СЕД.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, джерело, інформаційне забезпечення, об'єкт, експерт.

В Законі України "Про судову експертизу" вказується на можливість отримання державними спеціалізованими судово-експертними установами інформації, необхідної для проведення судових експертиз, від підприємств та установ. Розглядаючи дану позицію законодавця, можна відзначити, що в Законі дефініція інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності (СЕД) не розкрита. Проблема

інформаційного забезпечення має велике значення при реалізації СЕД бо відсутність необхідної інформації про об'єкт, що досліджується, відомостей про його характеристики, технологію виготовлення і так далі істотно утрудняє, а деколи взагалі робить неможливим проведення судової експертизи.

Проблема інформаційного забезпечення СЕД була сформульована у науковому світі в 80-х роках минулого століття. Ученими-криміналістами були запропоновані різні підходи до вирішення вказаного питання. Одним з перших Р.С. Белкін ввів в науковий обіг термін "вихідна інформація при проведенні криміналістичних експертиз". Під такою інформацією, на його думку, слід розуміти відомості (повідомлення), за допомогою яких експерт орієнтується в завданнях дослідження, визначає його методику і вибирає необхідні засоби та методи. Вихідна інформація, вказував Р.С. Белкін, міститься в процесуальних і непроцесуальних джерелах. До процесуальних джерел інформації відносяться: постанови слідчого або ухвали суду про призначення експертизи; протоколи слідчих і судових дій; речові докази-об'єкти експертного дослідження; зразки для порівняльного дослідження; висновки попередньої експертизи; письмові документи. До непроцесуальних джерел вихідної відносяться: довідкові видання; еталони, стандарти, типові зразки; предметні колекції або альбоми; обліково-реєстраційні картотеки; наукова і навчально-методична література; колективний і особистий досвід експерта¹.

О.О. Бородіна, трактуючи термін "вихідні дані", вкладає в його зміст не тільки відомості, що містяться в матеріалах справи або в постанові про призначення експертизи, але і відомості з області спеціальних пізнань, що використовуються експертом при обґрунтуванні висновку.² Г.Л. Грановський визначив інформаційне забезпечення експертів, як діяльність експертних установ, спрямовану на забезпечення осіб, які проводять експертизи, додатковою науковою і техніч-

¹ Белкин Р.С. Понятие, виды и процессуальная природа исходной информации при производстве криминалистических экспертиз / Р.С. Белкин // Проблемы информационного и математического обеспечения экспертных исследований в целях решения задач судебной экспертизы : мат. всесоюз. науч.-практ. конф. - М., 1983. - Ч. 1. - С. 13.

² Бородина Е.А. Трактовка поняття исходных данных судебной экспертизы Е.А. Бородина // Процессуальные аспекты судебной экспертизы : сб. науч. трудов ВНИИСЭ. - М., 1986. - С. 97.

ною інформацією, необхідною для вирішення експертних завдань¹. Г.Л. Грановський вказав, що джерела додаткової експертної інформації з'являються в результаті наукових досліджень або практичної діяльності і запропонував таку їх класифікацію:

- по джерелу походження - результати наукової діяльності та результати практичної експертної діяльності;

- по галузі використання і призначення - завдання, для вирішення яких інформація призначена: ідентифікаційні, діагностичні;

- первинні і вторинні джерела експертної інформації: первинні - це натурні колекції зразків; вторинні - об'єкти, що містять інформацію, яка отримана із первинних джерел і відповідним чином перероблена. Це різні моделі - графічні (креслення, схеми і т. п.), фотографічні (знімки зразків, мікрофільми і ін.) і текстові матеріали (описи властивостей боеприпасів і т.п.).

О.О. Ейсман і Л.Г. Еджубов розділили всю масу відомостей, якими оперує експерт в своїй діяльності на "стратегічну" і "оперативну", які суттєво розрізняються за часом надходження до експерта, способу накопичення, зберігання і іншим ознакам. Перший вид інформації експерт отримує, як правило, поза процесуальними формами і задовго до початку конкретного дослідження, поза зв'язком з ним; оперативну інформацію - в ході роботи над конкретною експертизою, безпосередньо тільки для неї і зазвичай в процесуальних формах².

Про необхідність створення інформаційного фонду в галузі судової експертизи ще в 1984 р. писав О.Р. Шляхов. До складових елементів інформаційного фонду він відніс такі джерела інформації³:

- натурні колекції, що складаються із спеціально зібраних об'єктів або з числа речових доказів, які надходять для експертного

¹ Грановский Г.Л. О теоретических основах экспертной информатики / Г.Л. Грановский // Проблемы информационного и математического обеспечения экспертных исследований в целях решения задач судебной экспертизы : мат. всесоюз. науч.-практ. конф. - М., 1983. - Ч. 1. - С. 19.

² Эйсман А.А. Информационное обеспечение и автоматизация судебной экспертизы / А.А. Эйсман, Л.Г. Эджубов // Вопросы судебной экспертизы : сб. науч. труд. ВНИИСЭ. - М., 1980. - Вып. 43. - С. 50.

³ Шляхов А.Р. Состояние и перспективы научных разработок автоматизированного решения задач и создания информационных систем в области судебной экспертизы / А.Р. Шляхов // Проблемы информационного и математического обеспечения экспертных исследований в целях решения задач судебной экспертизы / мат. всесоюз. науч.-практ. конф. - М., 1983. - Ч. 2. - С. 13-15.

дослідження по кримінальних справах; наборів зразків (атласи, альбоми), що випускаються для виробничих потреб, наприклад зразки паперу, тканин і т. д.;

- колекції копій (зображень) певних об'єктів – фотознімки, відтиски, зліпки, різні почерки та ін.;

- колекції описів об'єктів, спектрограми, схеми, графіки, в цьому ряду можна розглядати також нормативно-технічну документацію - стандарти, технічні умови, паспорти до виробів і т.п.;

- систематизований архів експертних висновків судово-експертних установ, підібраних по різних об'єктах та методиках. Такий архів представляє велику інформаційну цінність, якщо вивчення і відбір висновків супроводжується складанням каталогу, карток, в яких класифікуються по певній системі, зокрема по створених класифікаторах;

- фонди з описом методів дослідження.

Свій підхід до проблеми інформаційного забезпечення СЕД запропонований О.М. Яковлевим, на думку якого – це реалізація єдиних заходів в галузі створення нормативно-правового, інформаційного, програмно-технічного організаційного забезпечення діяльності державних судово-експертних установ на основі використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, формування єдиних стандартів і профілів.¹ Ним сформульовані цілі інформаційного забезпечення СЕД:

- комплексна інформатизація експертних установ на основі єдиного методичного, інформаційного, програмного, технічного і організаційного забезпечення;

- створення єдиних міжвідомчих банків даних для забезпечення повної інформаційної підтримки проведення експертиз і досліджень;

- впровадження ефективної інформаційної взаємодії ГСЕУ на основі сучасних телекомунікаційних технологій і програмних засобів;

- розробка і підтримка в актуальному стані автоматизованих робочих місць (АРМ) експерта;

- рішення завдань забезпечення безпеки СЕД.

С урахуванням ряду положень, визначених в наукових підходах, на наш погляд, зміст інформаційно-аналітичного забезпечення СЕД можна розглядати як сукупність наступних джерел інформації:

¹ Яковлев А.Н. Проблемы информационного обеспечения деятельности государственных судебно-экспертных учреждений / А.Н. Яковлев // Судебная экспертиза. - Саратов, 2005. - № 2. - С. 21.

- постанова слідчого і ухвала суду про призначення судової експертизи;
- об'єкти експертного дослідження, зокрема зразки для порівняльного дослідження і проби, інші матеріали справи (протоколи слідчих і судових дій і ін.);
- попередні висновки експерта або спеціаліста;
- методи і методики експертних досліджень;
- експертно-криміналістичні обліки;
- довідково-допоміжні обліки (довідково-інформаційні фонди);
- масив нормативних актів, що регламентують СЕД.

Дані, необхідні для вирішення судово-експертних завдань, що містяться в приведених джерелах інформації, на наш погляд, можна розглядати як експертну інформацію, а самі наведені джерела – як джерела експертної інформації.

УДК 343.98:343.985

А.А. Сафонов

кандидат юридических наук,
доцент кафедри техніко-криміналістического
обеспечения экспертных исследований
(Московский университет МВД России)

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УЧАСТИЯ СПЕЦИАЛИСТА-КРИМИНАЛИСТА В СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЯХ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые аспекты участия специалиста в следственных действиях при расследовании преступлений.

Ключевые слова: специалист-криминалист, следственные действия, расследование преступлений.

Уголовно-процессуальное законодательство предусматривает самостоятельную процессуальную фигуру специалиста, который может участвовать в следственных действиях, помогая следователю в собирании доказательств.

Специалист – лицо, обладающее специальными знаниями, привлекаемое к участию в процессуальных действиях в порядке, установленном УПК, для содействия в обнаружении и изъятии предметов и документов, применении технических средств в исследовании материалов уголовного дела, для постановки вопросов эксперту, а также

для роз'яснення сторонам і суду вопросов, входящих в его профессиональную компетенцию.

Анализ литературы, посвященной рассматриваемой проблеме, практика привлечения специалиста к участию в производстве следственных действий позволяют выделить основные виды помощи, оказываемой специалистами: криминалистическая, методическая, консультативная и техническая, которая выражается:

1) в обнаружении доказательств – выявлении следов и предметов (в том числе и микроскопических размеров), "проявлении" слабозримых и невидимых следов;

2) в объяснении механизма образования следов и повреждений;

3) фиксации доказательств, специалисты при этом:

- помогают грамотно и полно описать обнаруженные доказательства в соответствующем протоколе;

- используют наглядные средства фиксации (фото, видеосъемка, составление планов, схем, чертежей);

- изготавливают всевозможные оттиски, слепки и копии следов, передающие признаки внешних свойств следообразующего предмета.

Кроме того, специалист-криминалист помогает следователю правильно изымать и упаковывать обнаруженные доказательства и получать образцы для сравнительного исследования.

Существует мнение, что специалисты-криминалисты принимают участие в выдвижении версий о событии происшествия. Поскольку при этом не происходит "обнаружения, фиксации и изъятия доказательств" и данная деятельность не находит отражения в процессуальных документах, ибо осуществляется вне рамок следственного действия, то участие специалистов в выдвижении версий точнее будет отнести к непроцессуальному виду помощи¹. Другое дело – проверка выдвинутых версий, осуществляемая в ходе следственных действий. Здесь, как правило, обнаруживаются новые доказательства, поэтому участие специалиста-криминалиста в проверке версий будет являться процессуальным видом помощи следователю.

Методическая помощь в отработке приемов обнаружения, фиксации и участия доказательств, она реализуется как в рамках следственного действия, так и за его пределами.

¹ Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. - М.: Юрид. лит., 1990. - С. 21-25.

Консультативну допомогу можуть оказувати все спеціалісти (в том числі і "криміналісти"). Она заключається в роз'ясненнях, советах, консультаціях, повідомленні свідчень справочного характеру і т.п., содействующих обнаруженію, фіксації і изъятію доказательств.

Техніческая допомога, в производстві фото, відеозйомки і звукозаписи, використанні деяких пошукових пристроїв, в изготовленні планів, схем і т.д.

При дослідженні матеріальної обстановки місця проишествия використовуються прийоми:

1) Обнаруження доказательств (осмотр об'єктів з допомогою різнообразних оптичних засобів, під певним кутом зору або в особливі умови освітлення, а також смачивание, опыление, окуривание спеціальними речовинами місць передбачуваного знаходження слідів злочинця).

2) Их фіксації (описание в протоколі огляду місця проишествия, фотографування і відеозйомка, вимірювання, складання планів, схем, зняття копій або схем, зняття копій або изготовлення слепків і оттисков со сліда, виявлення латентних слідів на об'єкті).

3) Изъятія (извлечения предметів, або їх частей со слідами, а також речовина сліда, перенос сліда на другу поверхню).

Техніко-криміналістическі засоби і прийоми повинні використовуватися на основі уголовно-процессуального законодавства.

Ряд норм уголовно-процессуального закона устанавливает общіє принципи допустимости примененія названих засобів і прийомів в цілях расследования:

- это нормы, выражающие требования всесторонности, полноты, объективности и быстроты расследования, определяющие и гарантирующие права граждан в ходе расследования;

- это нормы, указывающие на пределы доказывания как на фактические пределы примененія технико-криміналістических засобів і прийомів.

Другіє норми регулюють примененія технико-криміналістических засобів в ходе расследования. Они содержат указания на возможность использования таких засобів при проведенні следственных действий, а также предусматривают формы и цели их примененія.

Используемые при осмотре місця проишествия технико-криміналістическі засоби і прийоми повинні бути науково обосновані.

Так, Р.С. Белкин понимает под научной обоснованностью средств и приемов раскрытия преступлений¹:

а) научность средств или приема по источнику происхождения (результат научных изысканий) или средству проверки (научная проверка рекомендаций практики);

б) соответствие средства или приема современным научным представлениям, современному состоянию науки или техники;

в) возможность научного предвидения результатов применения средства или приема и определения степени точности этих результатов;

г) возможность заблаговременного обоснованного определения наиболее оптимальных условий применения средства или приема.

При исследовании материальной обстановки места происшествия, использование технико-криминалистических средств не должно быть сопряжено с опасностью для жизни или здоровья граждан, повреждения или уничтожения имущества, унижать честь и достоинство людей, препятствовать осуществлению ими своих процессуальных и иных прав.

Наибольший эффект от применения научно-технических средств в процессе проведения следственных действий достигается в тех случаях, когда применение этих средств является органической частью действий самого следователя. Всякий разрыв в невольном приводит к нарушению постоянного и непрерывного процесса логического осмысливания следователем результатов следственного действия в их совокупности. Однако пользоваться технико-криминалистическими средствами следователь не всегда может. Нередко он не обладает достаточными практическими навыками их применения. В связи с этим следователю целесообразно воспользоваться помощью специалиста-криминалиста, который осуществит ее на уровне новейших рекомендаций криминалистики, сэкономит время и силы следователя, при этом увеличится количество и повысится качество собранной доказательственной информации.

Институт специалиста, участвующего в следственных действиях, принципиально отличается от института судебных экспертиз. Эксперт, получив задание от следователя, выполняет его самостоятельно и представляет следователю итоги работы в форме заключения. Установленные заключением эксперта фактические данные являются

¹ Белкин Р.С. Вопросы теории судебной экспертизы и совершенствования деятельности судебно-экспертных учреждений. - ВНИСЭ, 1988. - С. 34-38.

доказательством, заключение эксперта признано источником доказательств. При установлении фактов он не связан в выборе научных методов и средств. За ложное (заведомо) заключение эксперт несет уголовную ответственность.

Специалист не устанавливает фактов самостоятельно. Его деятельность ограничена рамками участия в определенном следственном действии, кроме этого деятельность специалиста осуществляется под руководством следователя. Поэтому специалиста не предупреждают об уголовной ответственности за заведомо ложные сведения.

Приемы и методы действия специалиста, в частности, связанные с использованием криминалистической техники, возможны лишь в том случае, если они не допускают различных толкований у лиц, участвующих в следственных действиях, понятны им и не требуют для их оценки специальных знаний. Специалист ограничен в своей работе временем следственного действия, а чаще временем определенно-го этапа следственного действия.

УДК 343.982

В.С. Бондар

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

О.С. Соколов

слухач магістратури
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

**ВИКОРИСТАННЯ БАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ
У ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Анотація. Статтю присвячено розгляду особливостей інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. Запропоновано створення спеціалізованих обліків для багаторівневого моделювання ознак злочинів. Розглянуті можливості використання автоматизованих балістичних інформаційних систем в розслідуванні злочинів.

Ключові слова: балістичний облік, колекція, аналіз, синтез, автоматизована інформаційна система, експертна технологія, модельна матриця, криміналістична характеристика злочину.

Вчинення злочинів із застосуванням вогнепальної зброї є істотним фактором погіршення криміногенної обстановки в Україні.

При розслідуванні злочинів даної категорії оптимальним уявляється такий підхід до дослідження доказів, який забезпечує їх швидкий системний аналіз по мірі надходження відомостей, необхідних для вирішення окремих завдань, а також із урахуванням особливостей структури предмета доказування по кримінальних справах про ці злочини.

Практика розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї відзначається прикладами нераціонального розподілення зусиль правоохоронних органів, а також зниженням ефективності взаємодії технічних та юридичних систем та процедур аналізу.

Задля формування надійної інформаційної основи вирішення завдань розслідування пріоритетного значення набуває розробка пізнавальних засобів, здатних здійснювати системний аналіз доказів у найкоротші строки.

Криміналістичний аналіз злочину починається зі встановлення в інформації про нього наявності ознак, що можуть бути оцінені як ознаки злочину.

Критеріями відбору інформації слугують кримінально-правова кваліфікація та криміналістична характеристика злочину, що використовуються як модельні матриці. Механізм криміналістичного аналізу в кожному випадку складається з співставлення зібраної інформації з матрицею, роль якої виконує криміналістична характеристика злочину.

В процесі аналізу порівнюються як кожна з ознак окремо, так і їхня сукупність у взаємозв'язку. Виявлені ознаки в слідах конкретного діяння, порівнюються з еталонними ознаками, що містяться в криміналістичній характеристиці злочину.

Ключова роль у аналізі доказів належить експертним технологіям, що використовуються в процесуальній (проведення судових експертиз) та не процесуальній формах (проведення моніторингу з використанням балістичних обліків) з метою встановлення аналогічних

обставин у кількох епізодах серії злочинів. Так, за їх допомогою можна встановити факт застосування одного екземпляру зброї для скоєння двох та більше вбивств (за результатами дослідження вилучених при оглядах місць їх вчинення гільз та куль, вилучених з тіл потерпілих); виявити зброю, яка застосовувалася при вчиненні злочинів серед вилученої, знайденої та добровільно зданої; встановити факт застосування втраченої нарізної або гладкоствольної вогнепальної зброї, що була на озброєнні органів внутрішніх справ, зареєстрованої на об'єктах дозвільної системи та перебувала в особистому користування громадян.

Отримання та дослідження доказів розглядуваної групи є, з нашого погляду, основними засобом установлення та об'єктивізації численних та різнобічних за своїм змістом зв'язків між ними (між сутністю та явищем, генетичні, тобто зв'язки між причиною та наслідком тощо), а також між встановленими в результаті їх збирання, перевірки та оцінки окремими епізодами, що складають серію злочинів та їх обставинами.

Однак діючий правовий та технологічний механізм отримання інформації не здатний забезпечувати подібний системний аналіз доказів. Фактично для цього треба звернутися до цілої низки розподілених баз даних, що ведуться різними підрозділами: інформаційних технологій (АІС "Арсенал", АІС "Номерні речі", АІС "Нерозкриті злочини", АІС "Зброя мисливців", АІС "Зв'язки"), дозвільної системи, експертної служби та ін. Й навіть за такої умови це ще не є гарантією успіху, адже в первинних документах вводу інформації до інтегрованого банку даних (інформаційні картки - ІК) не повною мірою реалізована можливість багаторівневого аналізу ознак механізму злочину, зумовлена тим об'єктивним фактором, що багато злочинів мають подібні риси за способом вчинення, характеристичі особи злочинця та ін.

Як перспективний варіант оптимізації цієї діяльності автори пропонують створювати на базі експертної служби МВС України спеціалізовані первинні обліки кримінальних справ по окремих видах злочинів, у тому числі з застосуванням вогнепальної зброї, розробити єдину уніфіковану форму обміну відомостями про злочини, що мають ознаки серійності, що, в свою чергу дозволить інтегрувати розподілені бази даних підрозділів ДІТ (УІТ) та НДЕКЦ. Це ще раз доводить необхідність використання в процесі аналітичного пошуку не тільки фактографічних даних, а й відомостей, котрі відображають

криміналістичні ознаки об'єктів, сприяють отриманню якомога повної інформації.

Метою створення, накопичення та використання спеціалізованого первинного обліку кримінальних справ є отримання аналітичної інформації про особу злочинця, склад, структуру злочинних груп, ознаки дій та способів їх вчинення, факти перебування однієї й тієї ж особи на місці скоєння двох та більше злочинів, використання однієї й тієї ж зброї або знаряддя, транспортного засобу для скоєння декількох крадіжок, а також:

- виявлення групи неодноразових квартирних крадіжок, ймовірно вчинених однією і тією ж особою (особами);
- встановлення та розшук осіб, що вчинили квартирні крадіжки;
- виявлення додаткових епізодів, що складають серію крадіжок, вчинених обвинуваченим чи підозрюваним, який намагається приховати ці факти від слідства.

Реалізація ідеї даного обліку кримінальних справ потребує вирішення комплексу завдань: розробки методики постановки на облік та максимальної інтеграції можливостей кожної з форм використання спеціальних знань, а саме: експертних технологій, орієнтованих на пошук шуканих об'єктів за слідами-відображеннями, діяльності спеціаліста-криміналіста та слідчого по збиранню слідових комплексів на місці події та заповненню інформаційної картки "злочин". Використання онтологічної матриці криміналістичної характеристики та встановлених закономірних зв'язків між її елементами дозволить створити наукову базу для здійснення практичного групування відомостей про обліковані злочини.

Проведення аналізу в мінімальні терміни можливе завдяки впровадженню автоматизованих інформаційно-пошукових систем балістичного обліку в підрозділах органів внутрішніх справ. Останніми роками в цьому напрямку здійснені вагомі практичні кроки. Наприклад, в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України (ДНДЕКЦ) та в НДЕКЦ декількох областей, введено в дію автоматизовану балістичну ідентифікаційну систему "ТАІС". Ця система є програмним продуктом, у якому поєднані устрій повної розгортки кулі, вимірковальний та порівняльний мікроскоп.

Система "ТАІС" призначена для:

- створення та зберігання високоякісних електронних копій розгортки поверхонь куль і донних поверхонь гільз нарізної зброї вітчизняного та іноземного виробництва;

- проведення автоматичного пошуку з обробкою баз даних та ідентифікацією стріляних куль та гільз;
- створення кулегільзотек та їх об'єднання в єдині мережі;
- проведення балістичних досліджень.

Використання розробленої системи дозволяє вирішувати два основних завдання: а) провадити балістичні дослідження та експертизи в повному обсязі; б) провадити оперативні перевірки за масивами куль і гільз. Таким чином, значно полегшується робота криміналіста, який, окрім організації досліджень відповідає також за перевірки за кулегільзотекою, безпосередньо посилює можливості перевірки та скорочує час її проведення.

Завдяки використанню комп'ютерних технологій відбувається поступовий процес централізації криміналістичних обліків, що у майбутньому дасть можливість створити єдину централізовану комп'ютерну інформаційно-пошукову систему, що містить весь спектр криміналістично значимої інформації, необхідної для якісного аналізу як відображення сучасних тенденцій розвитку балістичних обліків.

УДК 343.98.067

А.Г. Грицюк
ад'юнкт кафедри кримінального права
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

НЕЗАКОННЕ ВІДШКОДУВАННЯ ПДВ - ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. Розглянуто склад незаконного відшкодування ПДВ як злочину. Стверджується обов'язковість встановлення ознак протиправності та безоплатності вилучення державного майна для віднесення відшкодування ПДВ до злочинів проти власності. Обґрунтовується необхідність кваліфікації викрадення ПДВ за ст. 190 КК України.

Ключові слова: викрадення майна, незаконне відшкодування ПДВ, податки.

Актуальність дослідження кримінально-правових та криміналістичних аспектів незаконного відшкодування ПДВ обумовлена, з одного боку, неабиякою поширеністю цих злочинів, а з іншого – відсутністю єдиних підходів до встановленні ознак злочинності таких дій та їх кримінально-правової кваліфікації.

Деякі питання щодо встановлення основних рис та ознак незаконного відшкодування ПДВ, його кваліфікації висвітлюються в роботах О.О. Дудорова, В.В. Лисенка, Н.О. Гуторової, Р.Ю. Гревцової, Р.С. Довбаша, С.С. Чернявського. Проте, кримінально-правові аспекти незаконного відшкодування ПДВ зазвичай розглядалися через призму дослідження податкових злочинів взагалі, у той час як такі дії суттєво відрізняються від податкових злочинів і потребують самостійного дослідження.

Згідно з підпунктом 14.1.18. ПК України бюджетне відшкодування – це відшкодування від'ємного значення податку на додану вартість на підставі підтвердження правомірності сум бюджетного відшкодування податку на додану вартість за результатами перевірки платника, у тому числі автоматичне бюджетне відшкодування у порядку та за критеріями, визначеними у розділі V цього Кодексу. Статтею 200 ПК України передбачено, що платник податку, який має право на отримання бюджетного відшкодування та прийняв рішення про повернення суми бюджетного відшкодування, подає відповідному органу державної податкової служби податкову декларацію та заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, яка відображається у податковій декларації. Орган державної податкової служби зобов'язаний у п'ятиденний строк після закінчення перевірки подати органу Державного казначейства України висновок із зазначенням суми, що підлягає відшкодуванню з бюджету. На підставі отриманого висновку відповідного органу державної податкової служби орган Державного казначейства України видає платнику податку зазначену в ньому суму бюджетного відшкодування шляхом перерахування коштів з бюджетного рахунка на поточний банківський рахунок платника податку протягом п'яти операційних днів після отримання висновку. Джерелом сплати бюджетного відшкодування (у тому числі заборгованості бюджету) є доходи Державного бюджету України. Тобто відшкодування податку здійснюється державним казначейством за рахунок доходів державного бюджету, і, отже, йдеться про витрати коштів з фондів власника – держави.

З огляду на зміст закону, що регулює відповідні податкові відносини, з урахуванням узагальнення судової практики, вбачається, що родовим об'єктом злочинів, пов'язаних із незаконним відшкодуванням ПДВ, є право власності, зміст якого становлять володіння, користування і розпорядження своїм майном. У науці кримінального права

поширена точка зору, що родовим об'єктом злочинів проти власності є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини власності як частина економічних відносин, як основа економічної системи держави. Відповідно, безпосереднім об'єктом злочину, що аналізується, є відносини державної власності, юридичним вираженням яких є право державної власності, яке відповідно до ст. 317 ЦК України являє собою врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.

Предметом цього злочину зазвичай є грошові кошти, проте ним можуть також бути облігації, що видаються державою у рахунок відшкодування, та інше майно (зокрема, у 2009 році зернотрейдери отримували відшкодування зерном з інтервенційного фонду). Слід зазначити, що було би неправильним вважати предмет цього злочину суми податку, оскільки його відшкодування означає не повернення самого податку, а відшкодування витрат, пов'язаних з попередньою сплатою податку у ціні придбаних товарів або до Державного бюджету. Така думка відповідає змісту статті 200 ПК України, відповідно до якої бюджетному відшкодуванню підлягає частина від'ємного значення суми податкових зобов'язань, яка дорівнює сумі податку, фактично сплаченій платником у попередніх податкових періодах, тобто йдеться не про повернення податку, а про відшкодування раніше сплачених сум.

Об'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із незаконним відшкодуванням ПДВ, полягає у діях (активній поведінці), спрямованих на незаконне отримання відшкодування, і являє собою протиправне безоплатне вилучення державного майна та обернення його на користь винного чи інших осіб. При всьому різноманіттю злочинних схем будь-який спосіб незаконного відшкодування ПДВ, перш за все, пов'язаний з незаконним формуванням податкового кредиту, що, в свою чергу, передбачає підробку та перекручення первинної фінансово-господарської документації та податкової звітності. Мета цих дій – створення фіктивних документальних підстав для подання заяви про відшкодування податку: винна особа створює видимість, що, нібито, за наслідками господарської діяльності сума нарахованого певним платником податків податкового кредиту перевищила суму його податкових зобов'язань, і така різниця, нібито, сплачена ним постачальникам або до Державного бюджету. Власне, законодавчою щілиною, що робить можливими злочинні дії, є саме обов'язок держави відшкоду-

вати платнику кошти, раніше сплачені постачальникам у ціні товарів та послуг. За умови використання реквізитів декількох підприємств або підприємців, нерідко - з ознаками фіктивності, можна виготовити документи та провести розрахунки, що призведуть до штучного утворення у контрольовані злочинцями підприємств податкового кредиту, який буде підлягати відшкодуванню з бюджету. Найбільш загальними типами таких дій є експортне відшкодування, або так званий "псевдоекспорт", та внутрішнє відшкодування. При експортному відшкодуванні злочинці користуються передбаченою ст. 194 ПК України нульовою ставкою ПДВ, відповідно до якої при експорті товарів нерезиденту у платника податків не виникають податкові зобов'язання, у зв'язку з чим вся сума податків, що раніше була сплачена ним постачальникам при придбанні товарів, що експортовані, включається до сум податкового кредиту і підлягає відшкодуванню. Користуючись цим положенням, злочинці утворюють фіктивні економічні ланцюги, за якими товар неодноразово перепродається, щоб у решті решт одне з таких підприємств експортувало його пов'язаному зі злочинцями іноземному підприємству та отримало відшкодування несплачених до бюджету сум податку. Схеми з внутрішнім відшкодуванням також передбачають створення штучного податкового кредиту у зв'язку з придбанням товарів та послуг, їх специфікою є необхідність уникнення збільшення податкових зобов'язань, що зазвичай виникають при здійсненні підприємствами законної господарської діяльності. Найбільш типовими способами таких дій є: 1) залишення придбаного товару на залишках (зазвичай поєднане з його передачею іншим СПД на умовах комісії, консигнації, доручення чи інших видів договорів, що не передбачають переходу права власності, або приховання його фактичного продажу, 2) оформлення придбання у платників податку основних фондів або послуг з їх виготовлення, що насправді отримані з інших джерел чи взагалі відсутні, 3) придбання послуг, в тому числі - користування товарним кредитом зі сплатою відсотків, на які нараховується ПДВ. При формуванні податкового кредиту першим способом поширені схеми, за якими товар, про який йдеться у фінансових документах, взагалі не існує, а його перепродаж здійснюється виключно на папері. Відсутність товару в таких випадках маскується його передачею на комісію підприємцям - платникам єдиного податку, що не зобов'язані вести бухгалтерський облік у розрізі контрагентів. Доволі дискусійним є питання, чи можна розгляда-

ти як злочин проти власності відшкодування ПДВ у разі продажу товарів за ціною нижчою від ціни придбання. Вбачається, що у разі, коли ПДВ був сплачений постачальникам у ціні придбання товару, відсутня ознака безоплатності його вилучення з державних фондів, тому безпідставний продаж такого товару за зниженими цінами (або взагалі – його прихований продаж) за умови отримання прихованої компенсації утворюють склад злочину, передбаченого ст. 212 КК України (приховання оподаткованих операцій), а також при наявності необхідних ознак – злочину в сфері службової діяльності. Незалежно від цього такі дії є податковим правопорушенням (зниження податкових зобов'язань, безпідставне бюджетне відшкодування), за яке до відповідного платника податків мають бути застосовані передбачені законодавством фінансові санкції.

Будь-яке відшкодування ПДВ як розкрадання майна має бути протиправним (безпідставним) та безоплатним. Треба мати на увазі, що відшкодування ПДВ у багатьох випадках має видимість легальної господарської діяльності. Якщо податковий кредит не сформований, наприклад, шляхом завищення вартості товарів або шляхом підробки документів про придбання цінностей у фіктивного підприємства, державну реєстрацію якого скасовано, протиправність заявлених вимог, як правило, не є очевидною і не слідує з норм податкового законодавства безпосередньо; виготовленні злочинцями документи зазвичай дійсно формально надають їм право на отримання відшкодування. Правовим підґрунтям для констатації незаконності таких дій є звернення до положень ст. 228 ЦКУ та ст. 207 ГКУ, якими передбачена недійсність правочинів, що спрямовані на заволодіння державним майном. Нікчемні угоди не створюють юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з їх недійсністю. Отже застосування положень законодавства про нікчемні правочини позбавляє злочинців встановленого податковим законодавством права на відшкодування, незважаючи на наявність в них передбачених законом документів, з якими пов'язане підтвердження цього права. Однак, треба мати на увазі, що одна лише протиправність бюджетного відшкодування не свідчить про наявність ознак злочину проти власності, оскільки протиправність може полягати у суто формальному порушенні вимог законодавства, наприклад, у – включенні до податкового кредиту сум податку, підтверджених неналежним чином оформленими податковими накладними; зверненні про відшкодування сум податку, які переви-

щують обсяг оподаткованих операції протягом останніх 12 місяців, тощо. Для встановлення ознак розкрадання необхідно з'ясувати, чи було вилучення із державних фондів майна безоплатним. У разі, якщо особа намагається відшкодувати суми ПДВ, які попередньо були нею сплачені до бюджету або постачальникам у ціні придбаних товарів, вона намагається компенсувати з бюджету суми податку, що фактично раніше сплачені нею авансом. Насправді, відповідно до положень ст. 200 ПК України навіть за наявності від'ємного значення податкових зобов'язань відшкодуванню підлягає лише частина цього значення, яка дорівнює сумі податку, фактично сплаченій постачальникам товарів (послуг) або до Державного бюджету України. Таким чином, розкрадання буде мати місце лише у разі, якщо із бюджету відшкодовуються фактично не сплачені суми податку. Це можливо, зокрема, при імітації злочинцями розрахунків з постачальниками, коли видимість оплати податку у складі придбаних товарів (послуг) створюється штучно шляхом залучення банківського кредиту (коштів "центру штучного кредиту") та багаторазового кругового перерахування цих коштів по рахункам підконтрольних злочинцям підприємств з метою підтвердження сплати підприємством, що звернулося про відшкодуванням (вигодонабувачем), постачальнику (вигодоформувавчу) сум ПДВ у ціні товарів, хоча насправді залучені кошти після низки перерахувань будуть повернуті до установи банку, а зобов'язання постачальника (або ланцюга постачальників) зі сплати до бюджету отриманих сум податку відповідно до заздалегідь розробленого злочинного плану будуть погашені окремим фіктивним податковим кредитом. Тобто суми ПДВ, нібито сплачені у ціні товарів (послуг), в дійсності ніколи не будуть внесені до бюджету (чи зараховані в погашення справжньої переплати з ПДВ постачальників), інакше цей злочинний бізнес, власне, не мав би сенсу. У такому разі розрахунки підприємств не є окремими господарськими операціями і їх необхідно розглядати у сукупності, як погодженні сплановані дії злочинців, які намагаються отримати з бюджету не сплачені до нього кошти, та застосовувати до відповідних псевдоугод положення ст. 228 ЦКУ та ст. 207 ГКУ.

Суб'єкт злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням ПДВ, є загальним, при цьому треба мати на увазі, що такою особою може бути як службова особа підприємства, так і фізична особа - підприємець, а також особа, що взагалі не перебуває в трудових відноси-

нах з платником податків, керуючи діями підставних осіб. Також треба мати на увазі, що розкрадання ПДВ є організаційно надзвичайно складними, ретельно спланованими злочинами, при розслідуванні яких необхідно встановлювати наявність ознак їх вчинення організованою групою або злочинною організацією, зокрема, з корумпованими зв'язками.

Суб'єктивна сторона цього діяння характеризується умисною формою вини та корисливим мотивом. Для наявності в діях особи, що незаконно відшкодовує ПДВ, складу злочину обов'язкове встановлення усвідомлення нею того, що державне майно вилучається незаконно та безоплатно. У разі, якщо суми податку, сплачені особою в ціні придбаних товарів, були у подальшому приховані від оподаткування не пов'язаними з ним постачальниками і не надійшли до бюджету, дії такої особи з відшкодування ПДВ не можна вважати розкраданням, оскільки вона не мала умислу на протиправне безоплатне вилучення державного майна. Для з'ясування наявності вини необхідне детальне з'ясування психічного ставлення особи до обставин злочину.

З урахуванням визначених особливостей розглянутих суспільно небезпечних дій, пов'язаних з незаконним відшкодуванням ПДВ, вбачається, що найбільш доречною є кваліфікація таких дій за ст. 190 КК України, оскільки способом скоєння злочину зазвичай є саме обман. Практику кваліфікації таких злочинів за ст. 191 КК України напевно можна назвати вдалою, оскільки цієї статтею передбачена відповідальність за розкрадання майна, щодо якого винна особа володіє певним режимом доступу, службовою правомочністю, що є способом його вчинення, проте службове положення не є способом незаконного відшкодування ПДВ: службові особи підприємств не мають до державних фондів жодних повноважень. Про те, що службове становище не є способом вчинення цього злочину, свідчить також можливість відшкодування ПДВ фізичною особою – підприємцем. Крім того, необхідно враховувати, що в залежності від конкретних обставин справи відповідні злочинні дії можуть утворювати за сукупністю склади й інших злочинів, зокрема, передбачених ст.ст. 205, 209, 212, 255, 357, 358, 364, 366, 367, 368, 369 КК України, тощо.

УДК 343.982

И.А. Воронов

кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник, старший научный
сотрудник отдела организации научной работы
(Одесский государственный университет внутренних дел)

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ВЫСОКИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В статье рассматривается содержание информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности в сфере высоких информационных технологий.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, оперативно-розыскная деятельность, высокие технологии.

Императив научно-технического прогресса привел к радикальным и, возможно, необратимым последствиям. Высокие информационные технологии стали неотделимой частью общества, в том числе криминального. Поэтому как правовое, так и криминальное общество рассматривают высокие информационные технологии в качестве необходимого атрибута своего функционального развития. Высокие информационные технологии в криминальном аспекте это триада образовавшейся сферы преступлений, способа их совершения, а также коммуникативной инфраструктуры.

Оперативные подразделения правоохранительных органов, несмотря на активное стремление перестроить свою работу в сложившихся условиях, пока не в состоянии в полной мере контролировать складывающуюся обстановку. Отсутствует комплексная систематизация сведений о криминальных процессах, которые происходят в сфере высоких информационных технологий. Недостаточный профессиональный уровень многих оперативных работников способствует отвлечению сил и средств оперативно-розыскной деятельности на решение ложных задач. Все это негативно влияет на уровень эффективности оперативно-розыскной деятельности в сфере высоких информационных технологий. В связи с этим требуются новые подходы основанные на системно-масштабном анализе разнородной информации. Важную роль в этом процессе играет информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности в сфере высоких информационных технологий.

Отдельные вопросы, связанные с информационно-аналитическим обеспечением оперативно-розыскной деятельности, рассматривались такими российскими и украинскими учеными, как А.Е. Акимов, А.Ю. Бусол, А.С. Вешкельский, И.Н. Кузнецов, А.С. Овчинский, С.С. Овчинский, Б.Г. Розовский, Р.А. Семирьянов и Е.Н. Яковец. Высоко оценивая вклад названных и других ученых в освещение проблем информационно-аналитической работы, следует отметить, что вопросы информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности изучены не достаточно, что определяет актуальность данной темы исследования.

В рамках системного рассмотрения проблемы должного реагирования милиции на преступность в сложившейся ситуации, исследователи справедливо констатируют, что одной из существенных причин сложившегося положения является непрерывный лавинообразный рост объемов информации с одной стороны, и достижения естественного барьера, ограничивающего возможности ее "переваривания", с другой¹.

Информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности подразумевает поиск необходимой информации, ее анализ, классификацию на группы и закрепление в виде баз данных. Проблема организации оперативно-розыскной деятельности в сфере высоких информационных технологий не остается без теоретического внимания, о чем свидетельствует возрастающее количество соответствующих публикаций. Причем одни авторы рассматривают глобальную сеть Интернет как область для в которой следует осуществлять оперативно-розыскную деятельность², а другие предлагают использовать киберпространство в оперативно-розыскной деятельности.³ В таких подходах отчетливые контуры приобретает проблемный вопрос относительно определения сферы высоких информационной технологий как области, основных ее характеристик и струк-

¹ Гуславский В.С., Задорожный Ю.А., Розовский Б.Г. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Монография. - Луганск, 2008 - С. 9.

² Новицкий А.М. Оперативно-розшукова діяльність в Інтернет: проблеми застосування // Права інформатика. - 2009. - №1(21). - С. 85-90.

³ Манжай О.В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності // Науковий журнал "Право і Безпека". - 2009. - № 4 (31) - С. 63-68.

туры. Высокие информационные технологии представляют собой наукоемкие технологии, которые имеют широкую область применения, могут вызвать цепную реакцию нововведения, а также оказывают как позитивное, так и негативное влияние на социальную сферу. Сам термин "высокие информационные технологии" представляет собой сборное понятие, которое содержит идеологическую и технологическую составляющую. Продуктам высоких информационных технологий присуща элитарность, наивысшее качество и отменные пользовательские свойства. Высокие информационные технологии являются системообразующими для базовых технологий, что требует новых методов для их классификации и оценки¹. Высокие информационные технологии образуют соответствующую сферу – область своего распространения. Если аппаратные средства представить точками, которые соединяются между собой каналами связи, то возникает модель сферы высоких технологий – целостной системы с определенной структурной организацией, внутренними связями и зависимостями, которые устойчивые и одновременно динамичные. При этом сфера высоких информационных технологий представляет собой не просто совокупность каналов связи, а контуры управления с обратными связями. В связи с этим не вызывает сомнения, что в сфере высоких информационных технологий может и должен проводиться целый комплекс оперативно-розыскных мероприятий. Такой позиции с некоторыми расхождениями в используемой терминологии придерживаются и некоторые российские ученые².

Объектом аналитической работы является оперативная обстановка, в сфере высоких информационных технологий, ограниченной территориальным признаком, представляющая собой совокупность значимых для функционирования органов внутренних дел общественных реалий, характеризующих правовые, экономические, технологические, социокультурные и криминологические условия, в которых разворачивается деятельность конкретного подразделения.

Сложность содержательных характеристик и многообразие средовых факторов, детерминирующих функционирование органов

¹ Жукова Е.А. Проблема классификации высоких технологий / Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2008. – № 1(75). – С. 41.

² Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М., 2007. – С. 407–410.

внутренних дел, предъявляют особые требования к организации и содержанию информационно-аналитической работы в современных условиях. Необходима четкая нормативная дифференциация целей, задач и объема аналитической работы на различных иерархических уровнях системы МВД. На формирование научных взглядов и практическую реализацию системы комплексного информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности напрямую влияет специфика деятельности конкретного правоохранительного органа.

Неотъемлемой частью аналитической работы по мнению ряда авторов является аналитический поиск¹. Аналитический поиск в сфере высоких информационных технологий позволит собирать информацию о скрытых процессах, связанных с латентным отображением и изменением тех или иных свойств исследуемых объектов².

Низкая роль разведывательно-поисковых методов в современных информационных средах начинает существенно влиять на результативность ОРД³. Такая ситуация складывается в связи с тем, что результативность ОРД в сфере высоких технологий скажется не только на уровне преступлений, которые совершаются в этой среде, но и значительно расширит возможности получения оперативно-розыскной информации по другим преступлениям. Сфера высоких информационных технологий стала такой же областью действия преступников, как и физический мир. Ученые отмечают, что Интернет применяется для установления педофильных связей, стимулирования рынка проституции, продажи детской порнографии⁴. В связи с этим необходимо изучать принципы организации и поиска информации в Интернете⁵. В зависимости от индексирования ресурсы сети Интернет условно подразделяются на открытые и закрытые. Зарубежные исследователи Г. Прайс и К. Шерман среди ресурсов глобальной сети

¹ Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Монография. - М., 2005. - С. 31.

² Яковец Е.Н. Основы информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности: Учебное пособие. - М., 2009. - С. 306.

³ Осипенко А.Л. Оперативно-розыскной мониторинг информационных ресурсов глобальных сетей // "Оперативник (сшыик)". - 2009. - № 3 (20). - С. 27.

⁴ Дремлюк В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: Монография. - Одесса, 2009. - С. 372.

⁵ Ющук Е.Л. Интернет-разведка: руководство к действию. - М., 2007. - С. 56-59.

Интернет выделяют около 20-30% "невидимых" данных¹.

Теоретическую основу для совершенствования аналитической разведки могут составить соответствующие методики поиска и анализа коммерческой информации, которые быстро совершенствуются вследствие ужесточения конкуренции на рынке услуг².

Основными направлениями поиска информации в сфере высоких информационных технологий являются:

- открытые и закрытые сетевые ресурсы глобальной сети Интернет;
- данные расчётов по банковским пластиковым картам (эквайринговые сети);
- мобильные каналы сотовой связи.

Создание и совершенствование специальных поисковых программ для поиска, фиксации, а также построения графических схем связей обнаруженных объектов является одной из приоритетных задач, решаемых в рамках информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности в сфере высоких информационных технологий.

Результаты информационно-аналитической деятельности, полученные в рамках оперативно-розыскной деятельности, могут быть использованы для подготовки и осуществления оперативно-розыскных мероприятий по выявлению, предупреждению, пресечению и раскрытию преступлений, выявлению и установлению лиц, их подготавливающих, совершающих или совершивших, а также для розыска лиц.

¹ Price G., Sherman C. The Invisible Web: Uncovering Information Sources Search Engines Can't See. - Cyber Age Books, 2001. - С. 98.

² Рудометов Е.А. Электронные средства коммерческой разведки и защита информации, 2000. - 218 с.; Доронин А.И. Бизнес-разведка, 2003. - 384 с.; Дудихин В.В. Конкурентная разведка в Интернет. - М., 2004. - 229 с.; Деревидкий А. Коммерческая разведка. - СПб.: Питер, 2006. - 208 с.

УДК 343.982

І.О. Шевченко
старший оперуповноважений в ОВС
(ДБКТЛ МВС України)

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
ПОРНОГРАФІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

Анотація. У статті розглядається сутність інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття та розслідування розповсюдження порнографії в мережі Інтернет.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття та розслідування, порнографія.

Діяльність правоохоронних органів побудована на взаємодії різноманітних інформаційних процесів. Інформаційне забезпечення є складовою і невід'ємною частиною оперативно-розшукової діяльності. Від ефективного функціонування цієї системи багато в чому залежить успіх у вирішенні тактичних і стратегічних завдань боротьби зі злочинністю, насамперед організованою. Оперативно-розшукова діяльність передбачає ініціативний збір багатоцільової інформації. Таким чином у сукупності з аналітичною діяльністю досягається оперативна обізнаність.

Аналітична робота незалежно від сфери застосування представляє собою творчу діяльність, пов'язану з оцінкою наявної інформації і підготовкою на цій основі оптимальних рішень¹. Аналітична робота пронизує функції управління, випереджаючи підготовку управлінських рішень і забезпечує контроль і оцінку ефективності діяльності відповідних підрозділів². На формування наукових поглядів і практичну реалізацію системи комплексного інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД безпосередньо впливає специфіка діяльності конкретного правоохоронного органу³.

¹ Шумилов А.Ю. Феномен научних шкіл професійного сьєка: моногр. / А.Ю. Шумилов. - М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2007. - С. 39-46.

² Вешкельский А.С. Теория и практика информационно-аналитической работы в органах внутренних дел Российской Федерации (Организационно-правовое исследование) : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. - СПб., 2000. - С. 15.

³ Акимов А.Е. Информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности таможенных органов: Автореф. дисс. на к.ю.н. Специальность 12.00.09. - М., 2003. - С. 5.

Актуальність інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття та розслідування розповсюдження порнографії в мережі Інтернет обумовлюється тим, що наявні дослідження в основному стосуються проблем поняття порнографії, призначення судових експертиз та оцінки висновків експертів, методики розслідування поширення порнографії.

Проте практична діяльність правоохоронних органів зарубіжних країн та України переконливо свідчить, що віртуальне середовище невинно перетворюється на повноцінний ринок збуту порнопродукції. Аналіз даних мережі Інтернет свідчить про існування 50 мільйонів посилань на порнопродукцію. Незавжди підрахувати приблизний дохід від цієї діяльності, враховуючи, що тільки один "розрекламований" сайт з порнографією приносить близько 20-30 тисяч американських доларів на місяць. Не може не викликати занепокоєння й той факт, що після США, друге місце з виготовлення та реалізації порнографії належить країнам СНД. Відвідування сайту з дитячою порнографією коштує до 150 доларів в залежності від ступеня "якості", жорстокості порнографічного матеріалу, наявності сцени звалтування чи вбивства.

Оперативно-розшукова діяльність та криміналістика мають потенціал, який доцільно використовувати, але деякі положення потребують адаптації з урахуванням специфіки досліджуваних злочинів. Фактично оперативні апарати зустрічаються з мало пізнаними явищами, що не одержали в теорії і практики детальної інтерпретації, а головне, не охоплюються усталеними програмами пошуку інформації. Таким чином, діяльність злочинців залишається за кадром правоохоронної діяльності. Важливого значення набуває процес створення пошукових ознак джерел розповсюдження порнографічних матеріалів в мережі Інтернет. Наступним етапом є покрокове відтворення всього ланцюга злочинної діяльності спрямоване на викриття фізичного розташування осіб, які займаються розповсюдженням. Для цього слід особисто володіти спеціальними навичками, технічною термінологією, знати архітектуру мережі та структуру сайту з порнографічним наповненням. Значно ускладнюють процес пошуку і фіксацію джерел розповсюдження, динаміка та швидкоплинність процесів у сфері високих технологій. Вивчення змісту та динаміки оновлення галерей дозволяє визначити джерело створення ресурсу.

Вивчення архітектури та моніторинг глобальної мережі Інтернет необхідно здійснювати для максимально повного відтворення інфраструктури порноресурсів. Виявлені ресурси швидко змінюють Інтернет-адресу, а знищенні майже миттєво відновлюються. Злочинні сус-

пільства використовують новітню технологію, впроваджуючи ні більш ні менш як програму інтенсивних досліджень та розробок, що свідчить про "новаторський" підхід до своєї діяльності¹. Яскравим прикладом є послуга онлайнного замовлення та перегляд порнографічних сцен за участю дітей та неповнолітніх у реальному масштабі.

Суттєвою перепоною у роботі правоохоронних органів є анонімний характер користування мережею². Вражає й той факт, що деякі провайдери при отримуванні запитів від правоохоронних органів, повідомляють про це своїх клієнтів.

Спеціальні програми можуть відслідковувати джерело інформації, визначати куди вона направляється, зафіксувати адреси тих хто "цікавиться" в мережі порнографічними ресурсами. Аналіз Інтернет-матеріалів вітчизняного походження свідчить, що порнографічна індустрія в Україні катастрофічно зростає, і "актори" щороку "молодшають". Аналіз порнографічних зображень та відео матеріалів доцільно проводити для встановлення особи, насамперед дітей та неповнолітніх, а також вивчення інтер'єру самого приміщення з метою ідентифікації.

Ідеологія функціонування глобальних систем спрямована на їх постійний масштабний розвиток, модернізацію та втілення нових ідей. Як правило, усі програми для користування мають інтуїтивно зрозумілий інтерфейс. В мережі відбувається обробка великих масивів даних з відстеженням змін і, як наслідок, миттєве оновлення інформації. Фактично відомості про факти раніше з'являються на сайтах новин ніж на телебаченні, не кажучи про друковані засоби масової інформації.

У глобальній мережі Інтернет спостерігається сукупність елементів з позитивною кореляцією прямування, що по суті є обліковою системою. Отже перспективним напрямком є використання саме інформаційних систем, які функціонують в мережі, оскільки завдяки їм можливий предметний пошук конкретної інформації по об'єктам, що становить оперативний інтерес.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття та розслідування розповсюдження порног-

¹ Основи борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского. В.Е. Эминова: Монография. – М.: Инфра-М, 1996. – С. 38.

² Хараберюш І.Ф., Мацюк В.Я., Некрасов В.А., Хараберюш О.І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: Монографія. –К: КНТ, 2007. – С. 24.

рафії в мережі Інтернет потребує подальшого вивчення в контексті сучасного підходу до протидії злочинності.

УДК 351.746.2:004

Е.А.Звонок

научный сотрудник научно-
исследовательской лаборатории по правовым
и организационно-тактическим проблемам ОРД
*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

В.В. Тарасов

начальник отдела по розыску преступников и пропавших граждан
УУР УМВД Украины в Луганской области

ПОИСК ОПЕРАТИВНО ЗНАЧИМОЙ ИНФОРМАЦИИ О БЕЗ ВЕСТИ ПРОПАВШИХ ЛИЦАХ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ INTERNET

Аннотация: в деятельности ОВД по установлению судьбы и местонахождения без вести пропавших граждан особое место занимает проблема розыска лиц, пропавших на территории других стран. Одной из эффективных методик розыска таких граждан является поиск с использованием ресурсов "Интернет", особенностям которого и посвящена данная статья.

Ключевые слова: без вести пропавшее лицо, лицо, утратившее связь с родственниками, розыск, "Интернет", социальные сети, персональная страничка.

В последние годы отмечается приобщение значительной части населения Украины и сопредельных государств к общению с использованием разнообразных коммуникативных ресурсов системы Internet. В число таких ресурсов, наиболее активно использующихся пользователями Internet, входят т.н. виртуальные социальные сети - интерактивные многопользовательские веб-сайты, позволяющие посредством создания виртуальных персональных профилей, объединяться в сообщества и взаимодействовать носителям определенных интересов.

¹ <http://www.biz.liga.net/articles/EA090122.html>

В 2009 г. из свыше 7.3 млн. пользователей Internet в Украине¹, социальные сети посещало 87%². По другим данным, в социальные сети интегрировано около 40% украинцев³.

Вовлеченность большого числа граждан, обилие личностной информации о многих из них, широкие возможности для анонимности, относительная доступность и дешевизна обуславливают привлекательность использования социальных сетей для лиц, собирающих информацию об их пользователях в самых различных целях, в том числе для работников правоохранительных органов. Поиск такой информации представляет значительный интерес для розыскных групп подразделений уголовного розыска ОВД Украины в деятельности по установлению судьбы и местонахождения без вести пропавших лиц, что, в первую очередь, связано с распространенностью таких причин безвестного исчезновения граждан, как целенаправленное прекращение связи с родственниками или ее утрата с течением времени. В ряде ситуаций, например, в случае безвестного исчезновения за пределами Украины давностью в несколько лет, данный способ является одним из немногих, а иногда и единственным, позволяющим выяснить местонахождение пропавшего гражданина.

В практической деятельности розыскных групп ОВД Луганской области известны неединичные факты установления местонахождения разыскиваемых граждан посредством сбора информации в виртуальных социальных сетях. Например, *в 2009 г. ходе проведения розыскных мероприятий по установлению судьбы и местонахождения без вести пропавшей Ч., проведенных в связи с заявлением ее родителей о том, что с ней была утрачена связь в 2003 году, была получена информация, что последняя с мужем могла выехать за пределы Украины. При поиске на страницах веб-ресурса "Odnoklassniki.ru" был найден личный профиль ее мужа, однако город текущего проживания в нем указан не был. В ходе просмотра личных страниц его друзей, было установлено, что все общие с ним фотографии сделаны в г. Санкт-Петербурге на одном предприятии в недавнее время. Путем направления запроса в местные правоохранительные органы были установлены его контактные данные, в связи с чем было установлено местонахождение Ч.*

¹ <http://www.biz.liga.net/articles/EA090122.html>

² http://www.ivoxgolos.com.ua/internet_usage_rus.html

³ <http://www.semantika.com.ua/articles/odnoklassniki.htm>

Несмотря на вышеперечисленные положительные стороны указанного направления розыскной деятельности и положительный опыт правоохранительных органов некоторых развитых западных государств¹, в теории ОРД проблемы, связанные с ним, до сих пор остаются малоисследованными, а в деятельности правоохранительных органов Украины практика поиска информации о гражданах в системе Internet носит неупорядоченный характер. Поэтому, в качестве цели настоящей статьи, авторы поставили изложение результатов исследования основных возможностей использования виртуальных социальных сетей в розыске без вести пропавших лиц.

В целом поиск в социальных сетях построен на тех же началах, что и поиск в автоматизированных информационно-поисковых системах МВД Украины. Данная деятельность невозможна без создания личных профилей в тех ресурсах, в которых будет осуществляться поиск. Для сплошного или выборочного, в том числе периодического, поиска информации о большом количестве разыскиваемых целесообразно завести один или несколько попеременно используемых "дежурных" профиля, в которых указать вымышленные личные данные. Т. к. в целом у людей выше доверие к женщинам, можно завести профиль на женское имя того возраста, который наиболее обычен в данной сети. При поиске можно пользоваться функциями анонимизации просмотра, но к данному способу следует относиться с осторожностью, т. к. любой факт просмотра видим для обладателя просмотренного профиля и анонимность просмотра может вызвать подозрения. Также следует избегать строгой периодичности поиска, что тоже может вызвать настороженность у пользователей исследуемых ресурсов. Информация о личных профилях, используемых в розыскных целях, должна быть как минимум для служебного пользования.

Эффективность и скорость сплошного и выборочного поиска зависит, прежде всего, от объема и содержания опорной информации о разыскиваемых и их связях, о которых собираются данные, и ресурса, в котором осуществляется поиск. Так, сплошная проверка наличия-отсутствия личных профилей 150-ти разыскиваемых в Луганской области в двух наиболее популярных русскоязычных социальных сетях ("Vkontakte.ru" и "Odnoklasniki.ru") заняла около 30 человеко-часов.

¹ См. Ткачук Н. Інформаційно-пошукова робота як складова аналітичної розвідки засобами Інтернет // Бизнес и безопасность. - 2008. - № 1. - С. 17.

Нижче изложені свідчення про деяких значимих для розвісконої діяльності особенностях двох найбільш популярних русскоязычних соціальних сетей Internet.

Odnoklassniki.ru – соціальна сеть, запущенная 4 марта 2006 года. С октября 2008 года введена платная (в Украине – 9 грн.) регистрация полноценной учетной записи. Основную возрастную группу пользователей составляют граждане возрастом 25 – 44 года. Функция "Поиск людей", встроенная в данный ресурс, позволяет осуществлять поиск по следующим характеристикам: фамилия и имя, абсолютный возраст (количество лет) и город проживания¹.

Vkontakte.ru – бесплатная социальная сеть, запущенная 1 октября 2006 года. Основную возрастную группу пользователей составляют граждане возрастом 18 – 24 года. Функция "Поиск", встроенная в данный ресурс, позволяет осуществлять поиск по значительно более широкому кругу личной информации о пользователях, чем в "Одноклассниках". Например, можно осуществлять поиск по дате рождения и наименованию учебного заведения, в котором училось устанавливаемое лицо². По данной причине поиск в vkontakte.ru значительно удобнее и результативнее, чем в odnoklassniki.ru.

При поиске следует учитывать, что многие пользователи социальных сетей предоставляют неверную или сильно ограниченную информацию о своей личности. Так, в сети "Odnoklassniki.ru" примерно 46% профилей не содержат фотографий пользователей, доступных для общего просмотра, что существенно затрудняет проверку профилей на идентичность разыскиваемому (связи). Имя, название населенного пункта или учебного заведения может иметь несколько вариантов написания, что повышает вероятность того, что объект поиска окажется вне выборки.

Решающее значение для успешного поиска в сети Internet имеет наличие предварительной информации о возможностях и навыках пользования Internet и заведенных персональных страничках разыскиваемого (его связей). Для получения такой информации, в ходе проведения мероприятий опросного характера необходимо выяснить:

1) имелся ли у разыскиваемого по месту жительства или работы компьютер, подключенный к системе Internet;

¹ См. www.odnoklassniki.ru

² См. www.vkontakte.ru

2) пользовался ли он посредством компьютерной техники или мобильного телефона социальными сетями или другими коммуникативными ресурсами Internet;

3) если на второй вопрос дан положительный ответ, то какими именно ресурсами пользовался и под каким именем (псевдонимом) был зарегистрирован.

С целью получения такой информации, кроме опросов связей по перечисленным вопросам, в ходе проведения мероприятий визуально-поискового характера целесообразно осматривать бумажные (блокноты, записки и т.д.) и электронные (компьютерная техника и аксессуары, мобильные телефоны и т.д.) носители, которые могут содержать информацию о персональных данных и контактах разыскиваемого и его связей в социальных сетях и подобных ресурсах Internet. Особый интерес может представлять осмотр компьютерной техники, которой пользовались указанные лица. Зачастую интересующая информация может храниться в журналах интернет-браузеров (Internet Explorer, Opera и др.), электронной почте или в отдельных текстовых файлах.

Полезной для данного вида поиска может быть информация биографического и психологического характера о личности разыскиваемого (связи), свидетельствующая о его наклонностях, привычках, пристрастиях, характерных словооборотах, конкретика из биографии и т.п. К пользованию социальными сетями больше склонны лица молодежного возраста, жители крупных городов, с небедным материальным положением и высшим образованием, что необходимо учитывать при определении вероятности найти их данным способом.

В случае, если путем сплошного (выборочного) поиска или другим способом удастся установить страничку в социальной сети, зарегистрированную на имя разыскиваемого (его связь), проведение дальнейших мероприятий будет зависеть от розыскных задач и личности последнего. Чаще всего в такой ситуации возникает необходимость в установлении конкретного местонахождения разыскиваемого, возможного несколькими способами.

Первый способ связан с вероятностью, что наименование населенного пункта, в котором находится данное лицо, можно увидеть непосредственно на его страничке или страничках друзей, с которыми он в последнее время контактировал, хотя эти данные не всегда в

наличии и соответствуют действительности. Обладая информацией о населенном пункте, из которого осуществлялся вход в сеть, иногда конкретное местонахождение лица можно установить, опираясь на собранные к этому моменту в ходе розыскных мероприятий сведения о местах жительства связей или предыдущих посещениях разыскиваемым этого населенного пункта.

Вторым способом установить местонахождение пользователя странички является установление IP-адреса компьютера, с которого осуществлялся вход в Internet. IP-адрес – сетевой адрес узла в компьютерной сети, построенной по протоколу IP, зная его, посредством использования ресурсов Internet в течение короткого промежутка времени можно установить провайдера, который предоставляет пользователю интернет-услуги и местонахождение центрального офиса провайдера. Однако, данный способ сопряжен с целым рядом трудностей. Первая из них, с которой приходится сталкиваться – IP-адрес не отображается на страничке пользователя. Один из вариантов его выяснения без обращения к администратору социальной сети – отправка или получение от данного адресата электронной посылки через ресурсы, в которых он отображается (например, ICQ). В случае установления IP-адреса часто возникают и другие проблемы – IP-адрес зашифрован (обычно посредством т.н. прокси-серверов) или пользователь подключен к Internet посредством мобильной связи без привязки к населенному пункту. Данные проблемы могут быть решены путем направления запросов на предоставление информации о пользователе в соответствующие учреждения, однако, данная процедура, зачастую, ненадежная и времяемкая.

Третий способ выяснить местонахождение разыскиваемого с использованием социальной сети – диалоговое взаимодействие с пользователями этой сети. Не рекомендуется сразу прибегать к контакту от имени правоохранительных органов, т.к. разыскиваемый может отреагировать блокировкой своей страницы, поэтому этот способ можно применять, только если исчерпаны все другие варианты. Целесообразнее контактировать с разыскиваемым или собирать информацию у его связей лично от имени реальных или вымышленных лиц или с привлечением других пользователей социальной сети. В первом случае можно использовать вышеупомянутые "дежурные" или создавать целевые (под конкретного разыскиваемого, связь) про-

фили. Основным вызывающим подозрение свойством последних может являться недавняя дата создания и отсутствие предыдущей активности, что сразу бросается в глаза опытному пользователю социальной сети. Во избежание этих подозрений, желательно иметь несколько заготовок для наиболее часто встречающихся ситуаций.

В зависимости от содержания изложенных на личных страницах разыскиваемых и их связей сведений и предварительной информации, полученной в ходе проведения опросов и визуально-поисковых мероприятий, эффективными могут быть и *другие способы* установления местонахождения пользователя социальной сети.

В заключение следует отметить: несмотря на то, что тема "правоохранительные органы в социальных сетях" активно обсуждается в кругах их пользователей, освоение органами внутренних дел Украины данного направления и, в целом, ресурсов Internet, на наш взгляд, находится в зачаточном состоянии и далеко отстает от уровня освоения лицами, использующих их в преступных целях. Исходя из перспектив дальнейшего увеличения популярности коммуникации в Internet, органам внутренних дел Украины необходим централизованный контроль над данной сферой социальной жизни населения.

Сбор информации о гражданах, пропавших без вести, является одним из ряда актуальных для подразделений уголовного розыска направлений аналитической деятельности в системе Internet (наряду со сбором информации о разыскиваемых преступниках, мошенничестве с использованием сетевых ресурсов, торговле предметами, ограниченными или запрещенными к обороту и др.) и затрагивает интересы всех их функциональных подразделений. С учетом данного обстоятельства, оптимальной кандидатурой на выполнение функции сбора и обобщения информации о сетевой активности граждан (включая числящихся без вести пропавшими) в системе Internet, выйдя оперативно-справочные службы при данных подразделениях. Организационный аспект рассматриваемой в статье проблемы требует дополнительного углубленного исследования в прикладном направлении с участием специалистов заинтересованных служб.

УДК:349.3

С.В. Лумеровський
заступник начальника кафедри
тактико-спеціальної підготовки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

Є.Ю. Соболев
кандидат юридичних наук, в.о. начальника
кафедри тактико-спеціальної підготовки
(Кіровоградський національний університет
імені Євгена Кошового)

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ЯК ОДИН З КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯНИНА

Анотація. Стаття присвячена аналізу особистої безпеки як одного з елементів адміністративно-правового статусу громадянина, визначено її поняття, ознаки. Розглянуто співвідношення поняття "безпека особи", "особиста безпека громадян", "безпека суспільства й держави".

Ключові слова: безпека, особа, національна безпека, суспільство, держава, громадянин, людина, порядок.

Сучасний період розвитку України характеризується глибоким реформуванням політичних, соціальних, економічних, духовних та організаційних основ суспільного і державного життя. Відповідно до Конституції України людина, її права та свободи є вищою цінністю. Визнання, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язок держави. В Україні визнаються та гарантуються права і свободи людини та громадянина згідно з загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Саме незадоволення особистих інтересів громадян невідворотно призводить суспільство до нестійкого стану, що, у свою чергу, може спричинити такі соціальні явища, як зростання правопорушень, проявів неповаги до загальнонаціональних цінностей тощо. Тому проблема створення громадянського суспільства пов'язана з безпекою особи, реальними можливостями забезпечення її прав і свобод.

Метою даної статті є визначення особистої безпеки особи як елемента адміністративно-правового статусу громадянина, співставлення поняття "безпека особи", "особиста безпека громадян", "безпека суспільства й держави".

Розгляду особистої безпеки особи були праці наступних вчених В.Б. Авер'янова, Ю.М. Антоняна, М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки,

Ю.П. Битяка, В.Т. Білоуса, І.П. Голосніченка, О.Ф. Долженкова, К.Б. Левченко, Д.П. Калаєнова, Р.А. Капюжного, С.В. Ківалова, Ю.Я. Кінаш, Т.О. Коломоєць, В.К. Коппакова, А.Т. Комзюка, В.В. Костицького, Ю.Ф. Кравченка, В.А. Ліпкана, С.М. Остюченко, Г.О. Пономаренко, В.П. Петкова, Д.В. Приймаченка, В.К. Шкарупи та інших.

Перш ніж говорити про право на безпеку і його статус, необхідно визначити, що являє собою безпека як об'єкт права. Це питання залишається дотепер не дослідженим. Із загального визначення безпеки як стану захищеності людини, держави, життєво важливих об'єктів природно випливає положення про те, що такий стан є благом і являє собою цінність для людини. Це дає підставу розглядати безпеку як одне з нематеріальних благ, що є об'єктами цивільних прав. З огляду на те, що серед нематеріальних благ, перерахованих у Цивільному кодексі, подано низку особистих прав громадян, закріплених у Конституції України (життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність тощо), цілком логічно припустити, що й безпека, будучи життєво необхідним для людини нематеріальним благом, породжує відповідне право. Про те, що право на безпеку становить одне із природних прав людини, свідчить як аналіз змісту цього поняття, так і аналіз ст.3 Конституції України, де це поняття вжите. Але для того, щоб точніше визначити місце права на безпеку в системі особистих прав, необхідно розглянути всю систему конституційних прав, її структуру, основні етапи її формування, існуючі класифікації основних конституційних прав.

Під конституційними правами людини та громадянина в сучасному праві розуміється певний набір виняткових, невідчужуваних особистих прав, властивих кожній людині, що гарантовані законодавчо й охороняються державою. У Конституції України правам людини й громадянина присвячено розділ 2 "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина" (ст. 21-68). Аналіз статей Конституції України свідчить, що в ній термін "конституційні права" і такі близькі за змістом поняття, як "права людини й громадянина", "права людини", "основні права й свободи людини" використовуються як синоніми.

В Україні визнаються й гарантуються права і свободи людини та громадянина відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Цим формулюванням законодавець надає конституційного характеру всій сукупності особистих прав, що становлять зміст поняття "права людини", зазвичай вживаного в міжнародних правових актах.

Деякі вчені намагаються розмежовувати поняття "права людини" та "права громадянина". Так, автори монографії "Загальна теорія прав людини" вбачають тут "розмежування, "роздвоєння" людини" [6, с. 32], що впливає з протиставлення громадянського суспільства і держави: основу громадянського суспільства становлять інститути родини, приватної власності тощо, які спираються на "природні права людини, приналежні йому від народження", держава ж, "утримуючись від втручання в ці відносини, покликана захистити їх не тільки від свого, але й від будь-яких інших втручань". Часом "права громадянина охоплюють сферу відносин індивіда з державою (сферу публічних інтересів), у якій він розраховує не лише на захист своїх прав від незаконного втручання, але й на активне сприяння держави в їх реалізації" [1, с.35].

Ми не можемо погодитися з таким визначенням прав людини й прав громадянина, що базуються на протиставленні держави й цивільного суспільства. У сучасному суспільстві реалізація громадянином будь-яких прав, у тому числі й політичних, неможлива без сприяння держави. Зазначене протиставлення впливає з класичної правової доктрини, що традиційно протиставляла одне одному, з одного боку, державу, що розглядалася як публічний простір, а з іншого – цивільне суспільство, що трактувалося як деполітизований простір свободи, розглядаючи їх як дві фундаментально різні та непримиренні сфери. Але в сучасному житті межі між державою та цивільним суспільством стають все більш розмитими, виникають інститути, які неможливо однозначно визначити як суспільні або державні. Як справедливо зауважує В.В. Бойцова, "концепція протиставлення громадянського суспільства й держави дає тріщину, коли останнє здобуває риси правового й перестає бути антиподом громадянинові" [2, с. 21].

Таким чином, ми доходимо висновку про відсутність принципових розходжень між правами людини й правами громадянина. Держава виступає гарантом як тих, так і інших прав. Розходження між цими двома групами прав спостерігається лише в колі суб'єктів, що наділяються цими правами: якщо права людини в сучасному міжнародному праві й внутрішньому праві ряду держав, у тому числі України, визнаються за кожною людиною, незалежно від її цивільного статусу, то цивільними правами наділяються тільки особи, пов'язані за допомогою інституту громадянства з певною державою й тільки по відношенню до даної держави. При цьому необхідною умовою реалі-

зації як прав людини, так і прав громадянина є безпечний стан суспільства й держави, безпека особи. Окрім того, реалізація самого права на безпеку немислима без активного захисту з боку держави в особі її органів.

Таким чином, право на безпеку є базовим, фундаментальним для всієї системи особистих прав, будучи наріжним каменем цієї системи.

Своє повне вираження ідея недоторканності основних прав людини вперше одержала в працях ранньобуржуазних мислителів (Г. Гроцій, Б. Спіноза, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є та інших), які проголошували такі основні принципи правової держави: верховенство закону, рівність усіх перед законом, поділ влади, визнання прав індивіда й захист їх від сваволі влади. В XIX столітті в епоху розвитку капіталізму однієї свободи, що розуміється як повне невтручання держави, було вже недостатньо для захисту людини від капіталістичної сваволі. Стало зрозумілим, що захист прав людини вимагає втручання держави, активних законотворчих і практичних дій з її боку, спрямованих на реалізацію гарантованих прав. У цей же час виникли природно-правова та позитивістська теорії природи прав людини. Мета прихильників природно-правового підходу полягала в тому, щоб змусити державу визнати права людини невідчужуваними і недоторканими. Прихильники позитивістського підходу пропонували єдиним джерелом, у тому числі й прав людини, вважати державу.

Окремі прояви природно-правового та позитивістського підходів до природи прав людини і взаємин між особою та державою частково збережені й у сучасному праві, набуваючи характеру тенденцій. Суть першої тенденції проявляється в тому, що підкреслюється самостійний статус прав людини, незалежно від того, наскільки повно вони відображені в позитивному законодавстві. Суть другої тенденції полягає в зосередженні уваги переважно на тих правах людини, що вже конституційовані в позитивних правових нормах, обсяг і зміст яких чітко визначені законодавцем.

Дана розбіжність між двома підходами знаходить своє відображення в конституціях сучасних держав і документах міжнародного права. Так, у Конституціях США, Франції, Італії, Іспанії втілена над-позитивна (природно-правова) концепція прав людини, а в Конституціях Австрії, ФРН - позитивістська.

Виходячи зі сказаного, ми пропонуємо розглядати право на безпеку як основне, базисне конституційне право людини та громадянина. Його базисний характер проявляється в тому, що реалізація

цього права в усіх сферах життя та соціальної діяльності служить необхідною умовою реалізації всіх інших прав і свобод людини та громадянина, незалежно від природи й місця кожного з них у правовій системі особистості.

Особливий статус права на безпеку виражається ще й у тому, що його реалізація, як правило, передбачає певні обмеження інших основних прав і свобод. Саме цим, у першу чергу, й характеризується правовий статус поняття "безпека". Аналіз методів забезпечення безпеки в різних сферах діяльності приводить до однозначного висновку про те, що їхня реалізація, як правило, пов'язана з необхідністю обмеження деяких основних прав і свобод. Можливість таких обмежень передбачена в Основному Законі України. Згідно з п. 1 ст. 64 в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Як бачимо, можливість обмеження конституційних прав і свобод громадян може бути зумовлена двома вищевказаними видами обмежень. Ці та інші законодавчі норми, у яких фігурує поняття "безпека", вказують на те, що кінцевою метою законодавця є не захист безпеки як такої, а захист певних цінностей і прав, що охороняються законом, у першу чергу, життя та здоров'я людей. Безпека ж, як бачимо, є не що інше, як стан надійної захищеності цих цінностей, необхідна умова реалізації відповідних прав.

З огляду на сказане, пропонуємо розглядати право на безпеку як одне з основних конституційних прав. Його положення в системі цих прав визначається тим, що воно є основним, базисним правом, без реалізації якого неможливе надійне, гарантоване забезпечення всіх інших прав людини та громадянина.

Безпека особи складається із суспільних відносин, що визначають систему внутрішніх і зовнішніх умов, які запобігають загрозам невизначеному колу осіб. Аналіз сфери особистої безпеки передбачає визначення та встановлення кола суспільних відносин, що становлять її зміст. До них можна віднести: відносини, що містять умови для безпеки особи; відносини, що складаються в процесі забезпечення безпеки особи; відносини, що безпосередньо забезпечують безпеку особи.

Ці відносини і визначають безпеку особи, під якою розуміють систему внутрішніх і зовнішніх умов економічного, політичного, соціального та іншого характеру, що запобігають загрозам невизначеному колу осіб з метою забезпечення безпеки їхнього життя та здо-

ров'я, прав і свобод, честі та гідності, недоторканності й свободи, а також суспільної моральності.

Підсумовуючи аргументи, наведені на користь визнання безпеки особи елементом її адміністративно-правового статусу, необхідно розкрити адміністративно-правову природу безпеки особи. Її можна визначити як стан захищеності прав і свобод особи від внутрішніх і зовнішніх загроз. Як об'єкт адміністративно-правового регулювання безпека особи являє собою стан захищеності прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина від внутрішніх і зовнішніх загроз за допомогою адміністративно-правових засобів. Установлені державою норми права визначають систему внутрішніх і зовнішніх умов, що запобігають загрозам особистої безпеки. Реалізація цих норм у суспільних відносинах становить основний зміст безпеки особи. Відмінність понять безпеки особи та особистої безпеки полягає в тому, що за особистої безпеки сукупність суспільних відносин спрямована на захист життя, здоров'я, недоторканності та свободи конкретної людини від внутрішніх і зовнішніх загроз. При забезпеченні ж безпеки особи, передбачається невизначене коло осіб. Отже, безпеку особи можна визначити і як урегульований адміністративно-правовими нормами стан захищеності її прав, свобод і законних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

В основі безпеки особи, громадського порядку та суспільної безпеки в державі лежать загальні принципи, до яких відносяться: законність, стабільність і гарантування, взаємна відповідальність особи, суспільства та держави щодо забезпечення безпеки, дотримання балансу життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави.

Подібність безпеки особи, громадського порядку та суспільної безпеки виявляється у наступному: у будь-якій сукупності суспільних відносин домінують ті, які дають їй якісну визначеність. Тому сфера безпеки особи, суспільної безпеки може включати й зв'язки, характерні для громадського порядку, але останні є в даній сфері другорядними, такими, що не визначають її сутність. У даних випадках порушення суспільних відносин одночасно впливають і на відносини громадського порядку.

До запитання безпеки особи: як це поняття співвідноситься з поняттями "особиста безпека громадян", "безпека суспільства й держави" тощо. Якими способами й методами вона забезпечується? На ці питання прямих відповідей в законодавстві й інших нормативних актах немає. Разом з тим підвищення ефективності наукових дослі-

джень, зокрема, державно-правових передбачає розробку не лише прикладних тем, а й загальнотеоретичних основ науки, до яких відносяться, в першу чергу, поняття та визначення.

Погоджуємося з думкою вчених, які стверджують, що "слід подолати негативне ставлення до конструювання та визначення правових понять як до чогось формального, абстрактного, схоластичного, такого, що виходить за межі догматичного методу..." [204, с. 80]. Вивчення, дослідження дійсно наукових юридичних понять є безумовно необхідним, без цього не може розвиватися юридична наука, та правильно застосовуватися діюче право.

Проблема з'ясування поняття безпеки особи в юридичній літературі майже не досліджена. Лише протягом останніх років у роботах С.В. Степашина [3, с. 51], Б.П. Кондрашова [4, с. 5] й інших авторів спостерігаються спроби аналізу окремих аспектів даної проблеми.

Інститут безпеки є комплексним правовим інститутом, що характеризує організацію захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. У зв'язку з цим розрізняють безпеку особи, суспільства та держави.

Зміст і об'єм поняття тісно пов'язані одне з одним. Цей зв'язок виражається в законі зворотного відношення між об'ємом і змістом поняття, який встановлює, що збільшення змісту поняття веде до утворення поняття з меншим об'ємом; збільшення об'єму веде до створення поняття з меншим змістом. Так, розглядаючи зміст поняття "безпека особи" стосовно об'єкту, ми переходимо до понять "особиста безпека", "суспільна безпека", "державна безпека". Тому, виходячи із закону зворотного відношення, поняття "безпека" за обсягом буде ширшим, ніж поняття "національна безпека", "суспільна безпека", "безпека особи" тощо, а за змістом – меншим.

Безпека особи складається з суспільних відносин, що визначають систему внутрішніх і зовнішніх умов. Аналіз сфери безпеки особи передбачає визначення та встановлення кола суспільних відносин, складових її змісту. До них можна віднести такі суспільні відносини: що створюють умови для безпеки особи; що складаються в процесі забезпечення безпеки особи; що безпосередньо забезпечують безпеку особи.

Під безпекою особи слід розуміти систему внутрішніх і зовнішніх умов (економічного, політичного, соціального, екологічного, юридичного, техногенного й іншого характеру), що запобігають загрозі невизначеному колу осіб з метою убезпечення їх життя та здоров'я,

прав й свобод, честі й гідності, статевої недоторканості та свободи, а також суспільній моральності, що забезпечується державною владою та органами місцевого самоврядування у взаємодії з громадськими об'єднаннями.

У понятті безпеки особи необхідно виділити такі елементи, як зміст, правові засоби, мета, гарантії.

Розглядаючи співвідношення понять "національна безпека", "безпека особи", "особиста безпека", слід зазначити, що вони мають спільні ознаки, які дозволяють зіставляти їх один з одним. Наприклад, життєво важливі інтереси, об'єкти посягання. У змісті цих понять наявні ознаки, що вказують на їх схожість, ідентичність. Проте, розглянувши більш детально, бачимо, що одне поняття є складовою іншого, отже вони не є тотожними.

Спірним залишається питання про те, що є більш важливим для держави - "безпека особи" чи "національна безпека". Якщо брати до уваги те, що вся система національних інтересів України визначається сукупністю основних інтересів особи, суспільства й держави, то на сучасному етапі інтереси особи полягають у реальному забезпеченні прав і свобод, безпеки особи, а інтереси держави - в захисті конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності. За такої постановки питання перевага надається людині, її правам, свободам, які є вищою цінністю. Якщо будуть забезпечені права й свободи багатонаціонального народу в державі, то він, у свою чергу, захистить суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність держави, правопорядок, громадський порядок й суспільну безпеку.

Говорячи про зв'язок безпеки особи, громадського порядку й громадської безпеки, варто підкреслити, що з'ясування близькості цих сфер дозволяє встановити межі суспільних відносин, що охороняються, більш чітко визначити межі компетенції в суміжних сферах суспільного життя й їх співвідношення.

Проблема співвідношення безпеки особи, громадського порядку та суспільної безпеки, на наш погляд, належить до недостатньо розроблених. З приводу даної проблеми склалося декілька думок. Прибічники однієї з них вважають суспільну безпеку складовою частиною громадського порядку, інші оцінюють суспільну безпеку як більш об'ємне явище по відношенню до громадського порядку. Деякі в громадському порядку та суспільній безпеці вбачають самостійні категорії. Так, Ю.А. Соколов, відзначаючи органічний зв'язок громадського порядку з суспільною безпекою, виділяє останню як явище,

хоча й близьке до громадського порядку, але таке, що має низку суттєвих відмінностей від останнього. А.В. Серьогін, спираючись на аналіз чинного законодавства, підкреслює тісний зв'язок громадського порядку з суспільною безпекою і вважає, що вони виступають як самостійні правові категорії [5, с. 134-135]. На наш погляд, безпека особи, громадський порядок і громадська безпека виступають як тісно взаємозв'язані та взаємообумовлені категорії, що представляють складні соціальні явища, мають у своїй основі певні сукупності суспільних відносин, які охороняються спеціальними нормами. Найбільш суттєві та численні відносини регулюються нормами права. Однорідність суспільних відносин, складових змісту кожного з розглянутих явищ, і урегульованість їх певними сукупностями правових норм дозволяють розглядати їх як самостійні комплексні правові інститути, а поняття, що їх позначають, – як міжгалузеві правові категорії.

В основі безпеки особи, громадського порядку та суспільної безпеки в державі лежать загальні принципи: законність, стабільність і гарантованість безпеки, взаємна відповідальність особи, суспільства й держави по забезпеченню безпеки, дотримання балансу життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави.

Важко виділити відносини у сфері безпеки особи, громадського порядку або суспільної безпеки, які існували б ізольовано один від одного. У будь-якій сукупності суспільних відносин домінують ті, які додають даній сукупності якісної визначеності. Тому сфера безпеки особи, суспільної безпеки може включати й зв'язки, характерні для громадського порядку, але останні будуть у даній сфері другорядними, такими, що не визначають її суті. Порушення цих суспільних відносин одночасно впливає й на відносини громадського порядку. Наприклад, дотримання правил руху на об'єктах транспорту має своїм основним суб'єктом громадську безпеку, оскільки користування джерелами підвищеної небезпеки ставить під безпосередню загрозу життя та здоров'я людей. Разом з тим недотримання цих правил призводить до порушення суспільного спокою, нормального ритму життя, тобто громадського порядку, хоча основними в порушуваній сфері є все ж таки відносини суспільної безпеки. Ось чому завдання з охорони громадського порядку, забезпечення безпеки особи та суспільної безпеки в багатьох випадках вирішують одні й ті ж державні органи. Так, органи Держтехнагляду, забезпечуючи суспільну безпеку при здійсненні робіт на різних об'єктах транспорту (наприклад, під час ведення вибухонебезпечних робіт), сприяють збереженню суспільно-

го спокою, нормального функціонування підприємств, установ й організацій, чим позитивно впливають на стан охорони громадського порядку та забезпечення безпеки особи.

Таким чином, хоча сфери безпеки особи, громадського порядку й суспільної безпеки тісно пов'язані між собою, домінуюче положення в кожній з них займають відносини, що зумовлені різними соціальними потребами. Відмінність у засобах регулювання. Тут можна виділити два аспекти.

По-перше, якщо засобами регулювання громадського порядку є правові та моральні норми, правила проживання, звичаї, то в регулюванні громадської безпеки, крім правових норм широко, використовуються техніко-юридичні й технічні правила. З розвитком науки і техніки все більше розширюється сфера соціально-небезпечних зв'язків, що виникають у процесі виробництва або зумовлені природними чинниками. Держава вимушена також брати під охорону ті технічні засоби, використання яких може призвести до небезпечних для суспільства результатів. У зв'язку із цим технічні норми, які виражають виробничо-технічні вимоги, в окремих випадках набувають юридичного характеру й виступають як норми права. Більшість правових норм, що регулюють відносини суспільної безпеки, мають у своїй основі технічні правила, встановлені або санкціоновані державою.

По-друге, правове регулювання відносин громадського порядку здійснюється головним чином нормами державного, кримінального й адміністративного права, тоді як значна частина відносин суспільної безпеки безпосередньо регулюється також нормами трудового й цивільного права. Безпека особи регулюється всіма галузями права.

Використана література:

1. Общая теория прав человека / Под. ред. Е.А. Лукашева. - М.: Норма, 1996. - 488 с.
2. Бойцова В.В. Служба защиты прав человека и гражданина: Мировой опыт / В.В. Бойцова. - М.: Изд-во "БЕК", 1996. - 390 с.
3. Строгович М.С. Философия и право / М.С. Строгович // Советское государство и право. - 1965. - № 5. - С. 83.
4. Кондрашов Б.П. Общественная безопасность и административно-правовые средства ее обеспечения / Б.П. Кондрашов. - М., 1998. - 412 с.
5. Коренева А.П. Административная деятельность органов внутренних дел: Учебное пособие / А.П. Коренева. - М.: Профиздат, 1992. - 243 с.
6. Общая теория прав человека / Под. ред. Е.А. Лукашева. - М.: Норма, 1996. - 488 с.

УДК 351.74/.76:368.4+368.4:351.74/.76

Е.В. Кукушкіна

курсант
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

М.О. Чугунов

викладач кафедри ТСП
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. У статті розглядаються питання співвідношення професійних небезпек (ризиків) та людського фактора у діяльності співробітників ОВС, актуальність створення системи гарантій соціального забезпечення працівників органів внутрішніх справ і членів їх сімей.

Ключові слова: професійна небезпека, ризик, людський фактор, професійна спілка, соціальне страхування.

Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ пов'язана з ризиком загибелі і заподіяння шкоди здоров'ю. Ризик цей багатократно збільшується через соціальну нестабільність і напругу в суспільстві. За останні 10 років повністю розбалансована система соціального захисту працівників міліції, що призвело до негативних та незворотних наслідків. Не діють у повному обсязі соціальні гарантії, передбачені положеннями Закону України "Про міліцію". Відбулася маніпуляція на рівні законодавства, а також зауження або повне зупинення соціальних гарантій, що у свою чергу, призвело до системного порушення конституційних прав працівників міліції.

Сучасні тенденції розвитку і реформування Міністерства внутрішніх справ України свідчать про безсумнівний пріоритет людського фактора і показують, що поряд з удосконаленням структури, технічної модернізації правоохоронної системи сьогодні все більша увага концентрується на підвищенні якісного рівня кадрів, розвитку нових форм правоохоронної роботи і управління цим процесом, вдосконаленні системи стимулювання і оцінки діяльності співробітників, як одного з вирішальних факторів спонукання їх до ініціативи, само-

вдосконалення, професійного зростання. Саме тому основним напрямом діяльності в системі МВС України була і є робота з кадрами [3].

Враховуючи те, що при виникненні надзвичайних ситуацій, конфліктів в суспільстві та збільшення їх кількості, перед працівниками ОВС поставлена велика кількість службово-бойових завдань, що відрізняються підвищеною відповідальністю, високими психічними і фізичними перевантаженнями, необхідністю прийняття рішення в екстремальних варіантах, необхідно вдосконалити законодавче забезпечення.

Суть екстремальної ситуації коли може бути нанесено шкоду здоров'ю працівнику ОВС або отримана психічна травма виражається поняттям "небезпека".

Небезпека - це стрес - фактор, що відображає усвідомлення працівником той обставини, що поведінка правопорушника, аварія чи катастрофа можуть спричинити йому фізичну або психологічну шкоду, привести до несучасного випадку або загибелі.

При виконанні службово бойових завдань кожний працівник ОВС підпадає у тій чи іншій мірі ризику.

Ризик - це дія працівника правоохоронних органів, що характеризується невизначеністю початку і можливим наступом не сприятливих наслідків у випадку невдачі. Ризик характеризується можливістю вибору між менш або більш небезпечними для працівників ОВС варіантами поведіння, які розрізняються по ступені їхньої ефективності з погляду досягнення певних результатів діяльності. Інколи ризиковане поведіння дозволяє досягти мети діяльності без втрат.

За останні 15 років незалежності України 966 співробітників загинули і 6793 - минулого поранені. Пік активності злочинності приходить на 1993-1995 роки. Це зв'язано з початком демократизації в суспільстві, "перебудовою", з економічною ситуацією в країні, соціальними проблемами [1]. За цей період під час виконання службових обов'язків по охороні суспільного порядку і боротьбі зі злочинністю загинуло 235, поранено більш 1000 працівників внутрішніх справ.

Основними причинами загибелі співробітників ОВС під час виконання службових обов'язків є:

- слабка професійна підготовка;
- недотримання заходів безпеки;
- затримка удосконалювання інфраструктури ОВС;
- не достатнє технічне оснащення [2].

Автор не ставить за мету визначити всі складові тяжкого, а іноді й принижливого становища працівника ОВС, але все ж зупинимось на декількох з них. Так, починаючи з 2001 року, законами України "Про державний бюджет України" на 2001, 2004, 2007, 2008, 2009 роки безпідставно обмежуються пільги, компенсації і гарантії, які відповідно до законодавства мають працівники правоохоронних органів, яким присвоєно звання рядового і начальницького складу. Зокрема, не зважаючи на рішення Конституційного Суду України № 5-рп/1999, № 5-рп/2002, № 7-рп/2004, № 20-рп/2004, № 6-рп/2007, № 10-рп/2008 щодо невідповідності Конституції України (є не конституційними) деяких положень Закону України "Про державний бюджет України", якими щорічно призупинялася дія ст. 22 Закону України "Про міліцію", якою передбачались знижки плати за користування житлом, паливом, телефоном, сплати за комунальні послуги, безоплатний проїзд всіма видами пасажирського транспорту, крім таксі і інші пільги, гарантії та компенсації, Законом України "Про державний бюджет України на 2008 рік" взагалі було внесено зміни до ст. 22 Закону України "Про міліцію", якими працівники правоохоронних органів були позбавлені права на пільги, компенсації і гарантії. Залишаються практично невирішеними питання забезпечення цієї категорії достатньою безоплатною медичною допомогою, санаторно-курортним лікуванням та відпочинком для оздоровлення, надання житлового приміщення або виплати грошової компенсації за піднайом житлового приміщення, безоплатного проїзду [3].

Проаналізував вищезгадані положення, актуальним є створення системи гарантій соціального і матеріального забезпечення працівників органів внутрішніх справ і членів їх сімей у тому числі на випадок загибелі або втрати професійної працездатності. Цю проблему з відновлення справедливих гарантій захисту працівників ОВС вирішила виконати професійна спілка атестованих працівників ОВС України, яка виникла в 1992 році.

Професійна спілка атестованих працівників органів внутрішніх справ України стурбована тим, що при наявності трьох чинних законодавчих актів України, які повинні врегульовувати питання обов'язкового державного страхування працівників міліції на сьогоднішній день ні один з них фактично не працює.

Підтвердженням цього може послужити зміст Постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 № 707 "Про затвердження

Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності працівника міліції".

Ряд справедливих питань виникає при детальному ознайомленні із зазначеним нормативним документом.

Так, по-перше, пунктом 3 зазначеної Постанови передбачена виплата одноразової грошової допомоги, на яку мали право працівники міліції, але не отримали її до 1 січня 2007 року, тільки у випадку загибелі (смерті) або інвалідності. На практиці постанова почала діяти з 12 травня 2007 року. Виникає питання - куди зникло право на отримання грошових компенсацій (страхових сум) для тих працівників міліції, які частково (без настання інвалідності) втратили здоров'я і мали право на таку компенсацію згідно з раніше діючими (скасованими) постановами?

По-друге, постанова КМУ № 707, скасовуючи раніше діючі постанови з цього питання (додаток до постанови), залишає поза зоною страхування працівників міліції, які в період проходження служби частково втратили працездатність без встановлення інвалідності з причин, не пов'язаних з безпосередньою охороною громадського порядку і боротьбою зі злочинністю (професійні захворювання, психологічні і фізичні перевантаження тощо).

Крім цього, порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності працівника міліції, затвердженого постановою КМУ № 707 (частина 3 пункту 3) передбачає по суті тільки одну виплату, незалежно від кількості страхових випадків, а період настання права на повторну виплату взагалі не розглядається.

Постанова КМУ від 12 травня 2007 р. № 707 визнавши такою, що втратила чинність постанова КМ УРСР від 29 червня 1991 р. № 59 "Про порядок і умови державного обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ республіки" і ряд інших постанов, які вносили до неї зміни і доповнення, суттєво погіршила соціальний захист працівників ОВС.

Зазначені та інші недоліки розглянутої постанови неодноразово відмічались у зверненнях профспілки ОВС України до керівництва МВС України та Кабінету Міністрів України, але залишаються на сьогодні без відповідного реагування.

Слід також звернути увагу на законодавче визначення правових, організаційних та фінансових основ загальнообов'язкового держав-

ного соціального страхування працівників органів внутрішніх справ України на випадок загибелі (смерті) або втрати ними професійної працездатності.

Відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" представниками застрахованих осіб є профспілки.

Переконані у загальності відновлення у законодавчому порядку соціальних гарантій в частині виплати одноразової грошової допомоги у разі втрати працездатності працівником міліції внаслідок захворювання, одержаного в період проходження служби, оскільки ми єдині в державі, хто позбавлений таких соціальних гарантій. Це можливо зробити шляхом внесення відповідних доповнень до статті 23 Закону України "Про міліцію".

З метою посилення соціального захисту осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ Профспілка пропонує законодавчо врегулювати правовідносини у сфері обов'язкового державного страхування цієї категорії громадян.

Профспілка атестованих працівників ОВС України звернулася до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності з пропозиціями розглянути варіанти нормативного вирішення проблеми:

- Працівник органів внутрішніх справ підлягає обов'язковому державному страхуванню на суму десятирічного грошового утримання за останньою посадою, яку він займає, за рахунок коштів відповідних бюджетів, відомств, підприємств, установ і організацій.

- Порядок та умови страхування працівників органів внутрішніх справ встановлюються Кабінетом Міністрів України.

- У разі загибелі працівника органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків по охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю сім'ї загиблого або його утриманням виплачується одноразова допомога у розмірі десятирічного грошового утримання загиблого за останньою посадою, яку він займав, і призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника в розмірі місячного грошового утримання.

- У разі каліцтва, заподіяного працівникові органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків, а також інвалідності, що настала у період проходження служби або не пізніше як через 3 місяці після звільнення зі служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок

док захворювання або нещасного випадку, що мали місце у період проходження служби, йому виплачується одноразова допомога в розмірі від трирічного до п'ятирічного грошового утримання (залежно від ступеня втрати працездатності) і призначається пенсія по інвалідності.

Збитки, завдані майну працівника органів внутрішніх справ чи його близьким родичам у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, компенсуються у встановленому законом порядку в повному обсязі і за рахунок коштів відповідного бюджету.

Профспілка атестованих працівників ОВС України сподівається, що звернення до Комітету Верховної Ради України хоч частково знайде розуміння і буде сприяти подальшому удосконаленню соціально-правового поля, яке так необхідне для відновлення нормальної діяльності працівників міліції.

Використана література:

1. Цивільно - правовий щотижневий журнал Іменем Закону № 34 (5680) 21 - 27 серпня 2009 р.
2. Міліція України № 3 (141) 2009 - 11 - 02. Щомісячний інформаційно - популярний і науково практичний іпострований журнал.
3. Городенко С.В. Поняття небезпеки в професійній діяльності співробітників ОВС // Вісник Національного університету внутрішніх справ. - ХНУВС. - 2004. - Вип. 27. - С. 391 - 394.
4. <http://www.umdpl.info> КРОКИ ПРАВООХОРОНЦЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ЗАСТЕРЕЖЕННЯ. - Денисова Т.А., кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

УДК 351.74.072:007(477)(043.3)

А.В. Лебедева

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри адміністративної
діяльності факультету БДР
(ШОУ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ЗВ'ЯЗКІВ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ ОВС УКРАЇНИ ІЗ ЗМІ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена особливостям взаємодії ОВС України за часів незалежності із засобами масової інформації. При аналізі всієї нормативно-правової бази ОВС України, що регулює правовідносини у

цій сфері, автором визначені основні специфічні риси, що характеризують процес взаємодії ОВС із ЗМІ на сучасному етапі. Автором запропоновано внесення змін до підзаконних правових актів ОВС України щодо адміністративно-правового регулювання взаємовідносин із ЗМІ.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, взаємодія, зв'язки із громадськістю, засоби масової інформації, прозорість та відкритість.

У сучасній правоохоронній діяльності взаємодія із засобами масової інформації виходить на перший та пріоритетніший план. Така координальна зміна курсу правоохоронних органів держави з адміністративно-правової моделі організації діяльності на публічну, пов'язана із новим європейським баченням правоохоронної системи в демократичному суспільстві, яка зорієнтована на громадянина, а значить - на громадський контроль за державними органами влади.

Отже, ідея залучення представників ЗМІ до участі у правоохоронній діяльності бере свої коріння з західноєвропейської доктрини народовладдя. У нашій країні, зв'язкам із громадськістю в органах внутрішніх справ донедавна було приділено не так багато уваги. Вся взаємодія із ЗМІ зводилась до пропагандистських методів роботи із населенням. Таку діяльність не можна вважати повноцінною, або такою, що була спрямована на людину, задоволення її інформаційних потреб інтересів. До незалежності України органи внутрішніх справ не створювали прямого зв'язку із громадськістю, не переймались власним іміджем та авторитетом, не досліджували громадську думку щодо своєї діяльності. За часів незалежності Україною був взятий курс на запровадження демократичних засад державності.

Актуальність теми, що досліджується, базується на тому, що радикальні зміни у всіх сферах суспільства (ідеологічній, політичній, економічній та інших) істотно його змінили. Наше завдання полягає у тому, щоб проаналізувати фактичний, реальний стан процесу взаємодії ОВС із ЗМІ, що почав складатися наприкінці 90-х та продовжує свій розвиток в умовах більш відкритого, вільного громадянського суспільства та на основі цього виявити характерні риси та особливості вітчизняного механізму адміністративно-правового регулювання взаємодії підрозділів зв'язків із громадськістю ОВС України із засобами масової інформації. Ми маємо на меті також проведення детального адміністративно-правового аналізу нормативно-правової бази, на основі якої проходить становлення відносин взаємодії між владою (в нашому випадку - ОВС) та громадянськими структурами суспільс-

тва (ЗМІ), віднайти загальні тенденції, недосконалості законодавства у цій сфері та запропонувати певні пропозиції щодо вирішення проблем, що склалися, з урахуванням практичної діяльності підрозділів зв'язків із громадськістю. Деякі сторони цієї проблеми було розглянуто у працях таких вчених, як І.В. Арістова, О.М. Бандурка, С.Г. Брагель, О.В. Джафарова, Р.А. Калюжний, І.Д. Казанчук, В.В. Ковальська, В.А. Комаков, Ю.Ф. Кравченко, Ю.В. Наумін, С.Л. Недов, В.М. Плішкін, О.Л. Порфімович, В.І. Олєфір, Ю.І. Рімаренко, В.О. Соболев тощо.

Із набуттям Україною незалежності розпочався процес удосконалення всієї нормативно-правової бази, в тому числі і правових джерел, що регулювали відносини правоохоронних структур із представниками мас-медіа. Першим кроком у побудові взаємодії ОВС України із ЗМІ стало створення спеціальних підрозділів громадських зв'язків, про що був виданий наказ МВС України № 269 від 15 травня 1992 року "Про вдосконалення діяльності центрів громадських зв'язків МВС України". Проте ні в ньому, ні в наказах МВС України № 750 від 30 грудня 1992 року "Про заходи щодо виконання Закону України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", № 160 від 8 липня 1994 року "Про затвердження Положення про Головний центр громадських зв'язків", № 804 від 10 грудня 1995 року "Про зміни і доповнення до наказу МВС України від 23 листопада 1993 року № 742", № 212 від 17 березня 1997 року "Про організацію і практичні заходи органів внутрішніх справ щодо активізації розкриття та розслідування злочинів, учинених відносно працівників ЗМІ, а також про сприяння їх особистій безпеці під час виконання професійних обов'язків", № 491 від 4 липня 1998 року "Про затвердження Положення про акредитацію представників ЗМІ при Центрі громадських зв'язків Апарату Міністра внутрішніх справ України", № 839 від 6 грудня 2000 року "Про внесення змін до наказу МВС України від 26 грудня 1996 року № 895 "Про затвердження Положення про Всеукраїнський творчий конкурс, присвячений Дню міліції, на краще висвітлення в ЗМІ діяльності ОВС", № 35 від 20 січня 2001 року "Про заходи щодо запобігання, розкриття й розслідування злочинів, учинених відносно працівників ЗМІ, а також про сприяння їх особистій безпеці під час виконання професійних обов'язків", № 1011 від 14 березня 2001 року "Про покращення взаємодії органів внутрішніх справ МВС України із засобами масової інформації та сприяння особистій безпеці їх пра-

цівників під час виконання професійних обов'язків", № 1357 від 31 жовтня 2003 року "Про затвердження Положення про Центр громадських зв'язків МВС, ГУМВС, УМВС, УВСТ", № 176 від 21 березня 2005 року "Про затвердження Положення про акредитацію представників ЗМІ при ДЗГ МВС України", № 1096 від 30 листопада 2005 року "Про затвердження Положення про помічника начальника управління (відділу) по взаємодії з громадськістю та ЗМІ в міському управлінні, міськрайорганів внутрішніх справ", розпорядженні № 1040 від 20 грудня 2006 "Про впорядкування висвітлення у засобах масової інформації діяльності органів внутрішніх справ", наказі МВС України № 973 від 30 вересня 2006 року "Про затвердження Положення про Департамент зв'язків з громадськістю МВС України, а також в рішеннях декількох Колегій МВС України, присвячених питанням встановлення зв'язків із ЗМІ.

Серед вищенаведеного комплексу нормативно-правової бази, що регулювала та регулює на даний час відносини взаємодії ОВС із ЗМІ, немає жодного, який би містив адміністративно-правові засади поняття "взаємодія ОВС із ЗМІ". На нашу думку, саме ця прогалина і донині відіграє велику роль у стосунках співробітників органів внутрішніх справ із журналістами. Адже правове закріплення визначення взаємодії дозволило б чітко розуміти сутність цієї діяльності обом суб'єктам, що позначилось би на її позитивному розвитку та розповсюдженні у системі органів внутрішніх справ як пріоритетного напрямку. Така ситуація дозволяє нам визначити специфіку взаємодії ОВС із ЗМІ за часів незалежності, яка полягає у відомчому характері діяльності органів внутрішніх справ і в достатній самостійності засобів масової інформації. Органи внутрішніх справ, до складу яких входить міліція є органом виконавчої влади, який покликаний бути інструментом реалізації політики держави з питань охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю та іншими порушеннями, які входять до їх компетенції. До того ж, як орган державної влади, органи внутрішніх справ повинні діяти на засадах гласності та відкритості [1]. Саме тому, діяльність органів внутрішніх справ щодо взаємодії із ЗМІ повинна мати не адміністративно-командний характер, а повинна базуватись на демократичних принципах. Слід приділити більше уваги соціальній переорієнтації органів внутрішніх справ в Україні, що дозволить їм налагодити із ЗМІ довгостроковий партнерський зв'язок. Під соціальною переорієнтацією, ми розуміємо, організацію

діяльності в органах внутрішніх справ за стратегією надання громадянам послуг, які б дозволили захистити, насамперед, законні права й інтереси конкретної особи, гарантували людині безпечні умови життя. Саме посередником між органами внутрішніх справ з одного боку та громадськістю – з іншого, мають стати ЗМІ.

Варто додати, що в основу взаємодії закладається принцип незалежності кожного з її учасників. Самостійність кожного з учасників цього процесу не виключає узгодженості у діях як органів внутрішніх справ, так і ЗМІ. Це не підміна одного учасника іншим, а раціональне поєднання можливостей сторін, методів та засобів, якими володіють органи внутрішніх справ та ЗМІ. Встановлення такого взаємного зв'язку полягає у поєднанні зусиль заради досягнення загального результату, з додержанням законності, самостійності у виконанні кожним своїх обов'язків, але не виходячи за межі своїх повноважень. В основі взаємодії є дія, діяльність як елемент діалектичного розвитку дійсності. Взаємодія як найбільш організована та ефективна форма характеризується певними основними властивостями. У зв'язку з цим вона розглядається як вищий ступінь консолідації сил і засобів.

Отже, ознаками взаємодії є те що, по-перше, вона має місце тільки між двома чи більше суб'єктами (учасниками); по-друге, повинна бути взаємозумовленою, чи такою, яка необхідна обом суб'єктам заради досягнення загальної мети; по-третє, між суб'єктами взаємодії повинен існувати причинний зв'язок; по-четверте, результат взаємодії може бути як позитивний, так і негативний.

На нашу думку, що специфікою взаємодії ОВС із ЗМІ можна визначити і той факт, що з боку органів внутрішніх справ у взаємовідносинах бере участь не один співробітник ВЗГ ГУ МВС України чи ДЗГ та МД МВС України, а цілий колектив. З боку засобів масової інформації у відносини взаємодії вступає переважно один журналіст. Тому, співробітникам відділів зв'язків із громадськістю необхідно додержуватись певної тактики подання матеріалу в ЗМІ. Наприклад, відомості, за рахунок яких передбачається розкрити злочин, повинні бути близькими за змістом до події злочину й одночасно не виходити за межі обмежень, що диктуються законодавством, службовою етикою і тактичними міркуваннями розкриття злочину [2, с. 160]. Така тактика дозволить звести до мінімуму подання журналістами перекрученої інформації до ефіру та надходження її на шпальти видань. Практика свідчить, що довіра населення до ЗМІ більш ніж до співробітників

органів внутрішніх справ, тому навіть недостовірна точка зору, опублікована чи висвітлена на телебаченні, сприймається населенням як така, що відповідає дійсності. Для подолання негативного впливу ЗМІ на населення органами внутрішніх справ повинні влаштовуватися, насамперед, такі заходи:

1) проведення з представниками ЗМІ консультативних нарад з питань коректності та юридичної грамотності подання інформації про ОВС;

2) забезпечення акредитованих ЗМІ методичною літературою.

До того ж, органи внутрішніх справ працюють із громадськістю, яка є масовим споживачем інформації. Тому до специфіки стосунків підрозділів органів внутрішніх справ із населенням та ЗМІ, можна також віднести і те, що представники ОВС об'єктивно породжують або відношення переваги, задоволеності; або довіри та співпраці; або відношення напруженості та конфліктності тощо [3, с. 35]. Сьогодні органи внутрішніх справ мають на меті розвивати відносини рівноправності у взаємній діяльності із засобами масової інформації. Адже оцінкою взаємодії ОВС із засобами масової інформації є довіра громадян, бажання громадськості брати участь у спільних проектах з охорони громадського порядку та забезпеченні громадської безпеки, можливість отримання громадянами безкоштовної кваліфікованої юридичної допомоги з правоохоронної тематики, можливість персональних зустрічей з керівництвом ОВС у громадських приймальнях і влаштованих за допомогою ЗМІ особистих зустрічей з співробітниками ОВС. Необхідність взаємодії ОВС із ЗМІ є засобом оптимізації діяльності кожної із цих систем: для ЗМІ це можливість удосконалення інформування суспільства про боротьбу зі злочинністю, зокрема забезпечення необхідної відкритості у діяльності органів внутрішніх справ та формування, що важливо, правової культури населення, а для ОВС – це спосіб отримання допомоги від населення та засіб пошуку нових джерел інформації для реалізації своїх функцій.

Треба зазначити, що поява в системі ОВС України спеціальних підрозділів зв'язків з громадськістю, відіграє вирішальну роль у формуванні громадської думки, найголовнішими з яких є обговорення відмінних і різноманітних індивідуальних позицій, що здійснюється через ЗМІ, обмін думками, їх зіткнення, дискусії, внаслідок чого відбувається зближення певної частини індивідуальних позицій. Осмислення отриманої інформації, що поширюється завдяки відділам зв'язків

із громадськістю, проходить на основі особистого світогляду, досвіду, потреб та інтересів всіх прошарків суспільства, представниками якого є ЗМІ. Таким чином здійснюється процес формування індивідуальних позицій й поглядів на події і факти у громадськості. Люди отримують інформацію про подію чи факт за допомогою повідомлень друкованих та електронних ЗМІ. Внаслідок чого складається однотайна та різмаїта громадська думка. Засоби масової інформації як комунікативний компонент механізму взаємовідносин ОВС і ЗМІ є ланкою, що зв'язує інституційні елементи політичної системи, забезпечує діалог між владою та громадськістю, різними прошарками суспільства [4]. Взагалі, якщо взяти європейські стандарти діяльності правоохоронних органів у демократичній державі, то ми побачимо, що сама ідея висвітлення в засобах масової інформації діяльності органів внутрішніх справ направлена на оздоровлення етичного клімату в країні, запобігання зловживанням і порушенням законності, забезпечує інформування населення щодо боротьби з правопорушеннями, створює об'єктивну громадську думку про роботу поліції [2].

Комаров В.А., досліджуючи діяльність відділів зв'язків із громадськістю, пропонує виділяти дві основні сторони механізму взаємовідносин ОВС з громадськістю і ЗМІ: зовнішню (правове виховання населення, формування громадської думки, інформування громадян з питань діяльності ОВС тощо) і внутрішню (формування особистих якостей працівників ОВС і журналістів). Ця думка має право на існування і розвиток, тому що саме запорукою успішного функціонування системи "ОВС-ЗМІ" є: а) освіта й інформування населення про чинне законодавство, особливо нове; б) роз'яснення нормативних актів; в) спростування дезінформації; г) виховання у громадян поваги до правових приписів, розуміння необхідності суворого дотримання норм права, д) формування громадської думки на основі збору пропозицій громадян з правових питань [2].

Отже, маючи повноваження "четвертої гілки влади", ЗМІ відіграють велику роль у формуванні громадської думки. Вона складається на основі поданої інформації про органи внутрішніх справ через засоби масової інформації. Таким чином, адекватність, достовірність, повнота та неупередженість поданої інформації отриманої через ЗМІ, набуває досить гострої актуальності. Наприклад, упередженість думки журналіста, спричиняє негативне сприйняття громадськістю поданої інформації. В ОВС виникає проблема формування стійкої

позитивної громадської думки. Тому налагодження взаємодії із представниками ЗМІ є запорукою існування здорової соціально адекватної громадської думки, що дозволить органам внутрішніх справ розраховувати на результативну взаємодію з населенням при вирішенні службових завдань, а головне при розкритті злочинів.

Недостатня взаємодія органів внутрішніх справ із громадськістю, формування негативної громадської думки серед населення зумовлена, перш за все, рядом соціальних проблем, зокрема:

- проблемою протиставлення інтересів широких прошарків законслухняного населення інтересам ОВС;
- проблемою певного стереотипу сприйняття представників міліції як карального органу серед населення, яке вважає за краще уникати контактів із міліцією;
- проблемою стратегії подачі інформації про діяльність міліції у ЗМІ;
- проблемою неготовності ОВС до взаємодії із засобами масової інформації на принципах співпраці та довіри [5].

Цей перелік не є вичерпним, він може доповнюватися, або скорочуватися залежно від певного соціального настрою, проте проблемність взаємодії ОВС із населенням залишається. Вирішення цих проблемних питань органи внутрішніх справ бачать у створенні наказом МВС України № 973 від 30 вересня 2006 року спеціальних підрозділів – відділів зв'язків із громадськістю. Специфікою їх діяльності є налагодження взаємодії із ЗМІ шляхом впровадження інформаційної політики МВС України, яка направлена на подальший розвиток відкритості та прозорості в діяльності органів внутрішніх справ, активізації профілактично-роз'яснювальної роботи серед широких верств населення, координації заходів з формування позитивного іміджу працівника ОВС [6]. Як зазначає О.М. Бандурка, звернення міліції до громадських інститутів, безумовно, не значить, що органи внутрішніх справ вичерпали свої можливості. Через засоби масової інформації органи внутрішніх справ мають доводити, що ефективність боротьби із злочинністю залежить від активної позиції самих громадян у вирішенні цієї проблеми, а не тільки від відсутності певних законів, неналежної роботи правоохоронців, суворості та м'якості покарань [7, с. 350-351].

З огляду на вищесказане, можна говорити про досягнення поставленої наукової мети. Проведений нами аналіз адміністративно-правових документів в органах внутрішніх справ України, починаю-

чи з 1991 року донині, дозволяє нам стверджувати, що МВС України дійсно приділяло увагу проблемі взаємодії із засобами масової інформації, проте частково. Вивчена нами нормативно-правова база органів внутрішніх справ є доказом недієздатності більшості відомчих наказів на початку 90-х років, які були прийняті на основі загальної стратегії міністерства в інформуванні громадськості через власні відомчі ЗМІ та через власних кореспондентів, в чому і полягає особливість правовідносин ОВС України із ЗМІ. Ця тенденція зберігається і дотепер. Зараз провідним відомчим наказом при регулюванні взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації є наказ МВС України № 973 від 30 вересня 2006 року "Про затвердження Положення про Департамент зв'язків з громадськістю МВС". Хоча він нормативно не закріпив той спектр теоретичних питань взаємодії органів внутрішніх справ, який є необхідним у побудові цих відносин, проте закріпив можливість ОВС діяти прозоро та відкрито у своїй діяльності по відношенню щодо потреб громадськості.

На нашу думку, сьогодні необхідні такі нормативно-правові акти, які б, по-перше, дієво регулювали існуючі відносини взаємодії ОВС із ЗМІ, сприяли досягненню цілей, поставлених перед органами внутрішніх справ та засобами масової інформації, по-друге не обмежували свободу слова та дозволили б чітко відстоювати позицію держави. Велика роль, яку відіграють засоби масової інформації у сучасному суспільстві, підкреслює необхідність розробки державної інформаційної політики, яка б відображала новий характер відносин суспільства, влади із ЗМІ. Такі взаємовідносини повинні мати концептуальний характер, мати правову основу та реалізовуватися взаємоузгоджено. На рівні Міністерства внутрішніх справ України зараз гостро стоїть питання адміністративно-правового врегулювання відносин взаємодії ОВС із засобами масової інформації, вирішення якого полягає у створенні концептуально нового наказу про сумісну взаємодію ОВС України із ЗМІ у розкритті злочинів, забезпеченні громадського порядку та громадської безпеки, в якому б дістали відображення заходи, направлені на забезпечення:

- 1) додержання законодавства України засобами масової інформації при взаємодії з органами внутрішніх справ;
- 2) межі відкритості та гласності органів внутрішніх справ для ЗМІ;
- 3) сумісної діяльності у досягненні загальносуспільних завдань.

Використана література:

1. Про відкритість та прозорість діяльності органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування : Проект Закону України : Внесений до Верховної Ради України 22 лютого 2006 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua> /.– Інформація з екрану.
2. Комаров В. А. Діяльність центрів зв'язків з громадськістю ОВС України щодо зміцнення правопорядку та профілактики правопорушень: монографія / В. А. Комаров. – Луганськ : Редакційно-видавн. відділ Луганського держ. ун. внутр. справ, 2007. – 280 с.
3. Міліція і населення – партнери / Соболев В. О., Попова Г. В., Болотова В. О., Москоvecь В. І.; за заг. ред. О.Н. Ярмиша. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 93 с.
4. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України № 683 від 1 серпня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31.
5. Болотова В. О. Паблік рілейшенз в ОВС: конспект лекцій / О. В. Болотова. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 104 с.
6. Про затвердження Положення про Департамент зв'язків з громадськістю МВС України : Наказ МВС України від 30 вересня 2006 року, № 973: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/>. – Назва з екрану.
7. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підручник / О. М. Бандурка, В. О. Соболев. – Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.

УДК 343.982.323:343.123.1:343.91

М.М. Ржевська

ад'юнкт кафедри організації розслідування злочинів
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ РОЗКРАДАЧА НА ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті розглянуто поняття "особа", запропоновано багатоаспектний підхід до її вивчення, з'ясовано зміст діяльності щодо вивчення особи, яка вчинила злочин, визначено коло відомостей, необхідних для вивчення особи розкрадача на стадіях порушення кримінальної справи та досудового розслідування.

Ключові слова: особа розкрадача, вивчення особи розкрадача, відомості, фактичні дані.

Успішна реалізація одного з найважливіших завдань кримінального судочинства, яке полягає у викритті винних, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності (ст. 2 КПК України), можлива лише за умов ретельного збирання особової інформації, усебічного її вивчення та оцінки з позиції вимог, яким мають відповідати докази. Обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого, а також інші обставини, які характеризують його особу, належать до кола обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі (п. 3 ст. 64 КПК України, п. 7 ст. 145 проекту КПК України від 13.12.2007 р).

Звичайно, вивчення особи, яка вчинила злочин, як правильно зауважив Д.А. Бондаренко, не є самоціллю. Така діяльність слідчого цілком пов'язана з процесом розслідування як пізнавальної діяльності, у ході якої збирається інформація та встановлюються фактичні дані, на підставі яких формується уявлення про повну картину вчиненого злочину. Вона є невід'ємною частиною процесу розслідування [1, с. 216].

За радянських часів вивченню особи обвинуваченого, який вчинив розкрадання майна шляхом привласнення, розтрати, а також зловживання службовим становищем, науковці приділяли пильну увагу. Це дозволило розробити окремі методики розслідування розкрадань у різних галузях виробництва й обслуговування. Однак докорінні перетворення у сфері економіки, перехід до ринкових відносин, реформування форми власності, комп'ютеризація ведення бухгалтерського обліку, звітності та документообігу, низка інших умов соціального та правового характеру привели до істотних змін у стані, динаміці та структурі розкрадань, унаслідок чого окремі рекомендації щодо розслідування таких злочинів втратили свою актуальність і практичну значущість та зумовили необхідність проведення нових досліджень, оскільки за статистичними даними розкрадання складають п'яту частину серед злочинів економічної спрямованості [2, с. 21].

Отже, метою цієї статті є визначення основних напрямків вивчення особи розкрадача в контексті оптимізації його викриття у вчиненні злочину.

Питанням дослідження особи обвинуваченого в цілому або частково присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед метрів української криміналістичної науки слід відзначити імена таких відомих вчених, як В.П. Бахін, Д.А. Бондаренко, А.Ф. Во-

лобуєв, О.П. Дубовий, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Конолова, Є.Д. Лук'яничков,

В.П. Корж, Г.А. Матусовський, М.В. Салтєвський, В.Ю. Шепітько та ін. Серед зарубіжних науковців, які досліджували проблеми, пов'язані з особою обвинуваченого, і формулювали свої підходи до їх вирішення, можна назвати Р.С. Белкіна, М.Т. Ведернікова, Л.Д. Гаухмана, В.Ф. Глазиріна, Л.Я. Драпкіна, А.В. Дулова, С.І. Коновалову, М.Г. Коршика, О.С. Кривошеєва, Г.К. Курашвілі, Ю.Ф. Лубшева, В.О. Образцова, І.Ф. Пантелєєва, С.С. Степичєва, М.П. Яблокова та ін. Наукові праці зазначених учених, безумовно, й досі заслуговують на увагу і можуть використовуватися в науково-дослідній діяльності та практиці розслідування злочинів. Але реалії сьогодення потребують принципово нових підходів та визначення шляхів отримання відомостей про особу, яка вчинила розкрадання майна шляхом привласнення, розтрати, а також зловживання службовим становищем, з метою оптимізації її викриття у вчиненні злочину.

Поняття "особа" та "особистість" належать до вельми складних у людинознавстві. Їх визначення та дослідження, залежно від мети, викликає інтерес учених багатьох сфер наукової діяльності - соціології, психології, філософії та ін. Що стосується "особи обвинуваченого (підозрюваного)", "особи злочинця", то пріоритет у їх вивченні належить наукам кримінально-правового циклу: кримінальному праву, кримінальному процесу, кримінології, криміналістиці. Причому кожна з них пропонує розглядати питання, пов'язані зі з'ясуванням змісту понять і напрямків вивчення особи, у площині своїх інтересів.

На думку соціологів, особа - це міра соціального в людині, ступінь її включеності в суспільну практику [3, с. 6], де особа виступає не як окремий індивід, а як представник системи взаємопов'язаних соціально зумовлених властивостей або якостей.

У психології спостерігається протилежний підхід до визначення цього поняття. Особа в психологічному аспекті розглядається як окремий індивід зі специфічними, властивими тільки йому ознаками, складовими його індивідуальності, такими особливостями, що відрізняють його від інших [4, с. 7].

Звертаючись до філософії, можна побачити, що вона виділяє фізичні, соціальні та духовні властивості особи (так само як і певні потреби), які мають досить умовний характер. Але всі ці сторони особи утворюють систему, кожний з елементів якої на різних етапах життя людини може набувати домінуючого значення [5, с. 269].

Отже, визначивши різні підходи до розгляду поняття "особа", слід відповісти на справедливе запитання, який же пріоритетний напрямок доцільніше обрати, визначаючи особу розкрадача: той, що її індивідуалізує, або, навпаки, той, що відображає її соціальний характер, чи той, який характеризує особу як систему елементів.

Ми погоджуємося з думкою авторів, котрі вважають, що однаково помилковим буде як однобічне психологізування поняття особи, що полягає в спробі розглядати її як сукупність певних психологічних властивостей, так і однобічне соціологізування цього поняття, коли особа виступає лише носієм соціальних функцій, оскільки загальне й індивідуальне в людській особистості в умовах її формування перебуває в нерозривній єдності [6, с. 9].

Це пояснюється тим, що, розслідуючи злочини, слідчий ураховує як індивідуальні, властиві тільки конкретній особі якості, обмірковуючи різні тактичні рішення та обираючи найбільш ефективні тактичні прийоми провадження слідчих дій, перш за все допитів, так і типові характеристики певного типу осіб, використовуючи системи криміналістичних та оперативно-довідкових обліків.

На підтримку багатоаспектного підходу до вивчення особи висловлювалася В.П. Корж, зазначаючи, що в криміналістиці особа, яка вчинила злочин, має розглядатися з усіма властивими їй соціальними, психологічними, психофізичними та етичними якостями [7, с. 126].

Разом із тим, окремі вчені стверджують, що при вчиненні корисливих злочинів особа має перевагу над ситуацією, а мотив злочину формує мета. При цьому наголошують, що мотив злочинної поведінки слід розглядати як такий, що сформувався під впливом соціального середовища і життєвого досвіду особи, який є внутрішньою безпосередньою причиною злочинної діяльності та виявляє особисте ставлення до того, на що спрямована злочинна діяльність [8, с. 66]. Перевага особистих якостей, за нашим переконанням, не виключає впливу соціального середовища. Особисті якості людини можуть як сприяти його негативний вплив, так і чинити опір. Тобто обидві категорії перебувають у взаємозалежності.

Отже, ми вважаємо, що доцільним буде не віддавати перевагу будь-якому окремому напрямку вивчення особи розкрадача, а застосовувати багатоаспектний підхід до з'ясування її характерних рис, особистих якостей, що складають її індивідуальність та формуються під впливом існуючих соціальних умов. Такий підхід сприятиме оп-

тимальній організації викриття злочинця, який вчинив розкрадання майна шляхом привласнення, розтрата, а також зловживання службовим становищем.

Вивчення особи розкрадача, на наш погляд, складається з декількох етапів та здійснюється протягом усіх стадій кримінального процесу. До того ж цілі, завдання, методи цієї діяльності, нарешті, коло суб'єктів, які збирають певні відомості, можуть відрізнятися, а отримана інформація – використовуватися в різні способи та для досягнення різної мети: для прийняття процесуальних або тактичних рішень, вибору тактичних прийомів, використання яких найбільш доцільне в тій чи іншій слідчій ситуації, постановлення справедливого вироку, обрання дієвих методів перевиховування тощо. Але в усіх випадках така діяльність має бути націлена на досягнення об'єктивної істини в справі, забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження та вирішення обставин справи.

Зміст діяльності щодо вивчення особи, яка вчинила злочин, різні вчені конкретизують по-різному, здебільшого фрагментарно.

На думку М.Т. Ведернікова, це напружений творчий процес пізнання особи у зв'язку з фактом вчинення злочину, який триває безперервно протягом всього розслідування, а потім і судового розгляду кримінальної справи. Це прагнення пізнати сутнісні сторони особи, її внутрішній світ і спрямованість зумовлює необхідність здійснення аналізу інформації, що збирається, порівняння окремих фактів, висновків про властивості особи та перевірки відомостей, отриманих із різних джерел [9, с. 38].

Р.Г. Аксьонов і В.Д. Кінзін уважають, що під вивченням особи, яка вчинила злочин, слід розуміти цілеспрямовану діяльність щодо виявлення та використання інформаційної моделі такої особи, що має значення для вирішення криміналістичних, кримінально-правових, кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових, кримінологічних, пенітенціарних та інших питань [10, с. 9].

За визначенням О.С. Кривошеєва, це цілеспрямована діяльність слідчого з виявлення певної сукупності даних, які характеризують обвинуваченого і мають значення для правильного застосування норм кримінального закону, точного дотримання приписів кримінально-процесуального законодавства, вибору та використання найбільш ефективних прийомів при проведенні окремих слідчих дій, а також ужиття належних заходів щодо попередження злочинів [11, с. 8].

Аналіз бачення науковцями змісту вивчення особи обвинуваченого дозволяє уявити сутність такої діяльності лише в загальних рисах. Отже, аналізуючи наведені та інші визначення вивчення особи, можна дійти висновку, що під вивченням особи, яка вчинила злочин, розуміється діяльність слідчого в кримінальних справах, спрямована на виявлення сукупності відомостей, що всебічно характеризують обвинуваченого, мають значення для правильної кваліфікації діяння, забезпечення точного процесуального режиму досудового слідства, вибору та використання найбільш ефективних прийомів при проведенні слідчих дій, а також для вжиття належних заходів щодо попередження злочинів і перевиховування винних. Вивчення особи, яка вчинила злочин, являє собою процес, що складається з низки слідчих дій, організаційних і оперативно-розшукових заходів, поєднаних спільним завданням. Причому це завдання може вирішуватись як шляхом виконання дій, націлених на з'ясування інших обставин, що підлягають доказуванню, так і таких спеціальних дій, котрі мають проводитися безпосередньо з метою вивчення особи.

Отже, вивчення особи, яка вчинила злочин (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого), – це цілеспрямована діяльність слідчого, прокурора, судді та інших уповноважених суб'єктів, яка з використанням різних методів та в різні способи здійснюється на всіх стадіях кримінального судочинства з метою вирішення завдань, притаманних кожній із них, тобто кримінально-правових, кримінально-процесуальних, криміналістичних, оперативно-розшукових, кримінологічних, пенітенціарних тощо, для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, постановлення справедливого вироку, попередження та запобігання злочинам, перевиховування засуджених.

Здійснюючи таку діяльність, суб'єкти, які відповідають за хід розслідування, мають дотримуватися певних принципів кримінального судочинства. А саме: законності, забезпечення обвинуваченому (підозрюваному) права на захист, недоторканності житла, охорони особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, банківських вкладів і рахунків; недоторканності особи, охорони її честі та гідності; презумпції невинуватості.

У контексті статті доцільно зупинитися лише на розгляді вивчення особи розкрадача на стадіях порушення кримінальної справи та досудового розслідування. Серед основних етапів цієї діяльності можна виділити такі:

- вивчення й аналіз наявної інформації про обставини вчиненого злочину, або злочину, який готується та про який залишено сліди;
- уявне моделювання ретроспективної інформаційної моделі особи, яка вчинила злочин;
- визначення елементів, яких не вистачає для уявлення особистісного портрета розкрадача;
- висунення версій щодо особи, яка вчинила злочин;
- визначення кола обставин, які мають бути встановлені для вирішення завдань вивчення особи розкрадача;
- планування (узгоджене планування) процесуальних, у тому числі слідчих, дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів;
- виконання запланованих заходів;
- вивчення й аналіз отриманої інформації;
- визначення шляхів та використання отриманої інформації в інтересах розслідування.

Вивчення особи розкрадача на стадії порушення кримінальної справи має бути націлене на виявлення та документування фактичних даних, які увійдуть до комплексу підстав для прийняття підсумкового рішення про порушення кримінальної справи. Не менше значення такі відомості мають для вибору тактики проведення дослідчої перевірки.

Межі вивчення особи розкрадача на стадії порушення кримінальної справи можуть коліватися залежно від ситуації, що склалася на будь-якому етапі дослідчої перевірки. До основних обставин, що мають бути встановлені, слід віднести відомості, котрі належать до кримінально-правового аспекту: виявлення загальних ознак суб'єкта (досягнення віку кримінальної відповідальності та осудності особи), ознак спеціального суб'єкта (посадова, матеріально-відповідальна особа). Отже, на цьому етапі важливо отримати відомості, що характеризують особу спеціального суб'єкта розкрадань, а саме про наявність правомочності щодо розпорядження та управління викраденим майном, його перевезення або зберігання.

Не менш значущим є виявлення фактичних даних про наявність причинного зв'язку між діями особи, яка вчинила злочин, та його наслідками у вигляді заподіяної матеріальної шкоди.

Важливість вивчення особи розкрадача з метою з'ясування обставин, що підлягають виявленню на стадії порушення кримінальної справи, визначається тим, що диспозиція ст. 191 КК України перед-

бачає ознаки, які мають безпосереднє відношення до особи розкрадача. По-перше, це відомості про скоєння злочину особою, яка раніше була засуджена за вчинення розкрадання, за умови, що судимість не знято й не погашено в порядку, передбаченому законом. По-друге – фактичні дані, які вказують на вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або організованою групою (ч. 3, ч. 5 КК України). У цьому випадку відомості про особу та її оточення допоможуть установити всіх співучасників злочину. По-третє, це відомості про розмір збитків, заподіяних злочином (ч. 4, ч. 5 ст. 191 КК України). Про таке можуть свідчити дані щодо рівня життя конкретної особи (осіб), яка запідозрена у вчиненні розкрадання, поліпшення матеріального становища в передбачуваний період злочинної діяльності.

Вивчення особи розкрадача на стадії досудового розслідування, безумовно, значно ширше в порівнянні зі стадією порушення кримінальної справи. Це зумовлено необхідністю врахування всієї сукупності особової інформації для оцінки особи в цілому з метою прийняття остаточного рішення за результатами проведеного розслідування.

Насамперед це відомості про обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, які належать до головного факту та підлягають обов'язковому з'ясуванню. Коло цих питань окреслюється обставинами, що впливають на ступінь тяжкості злочину; що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; що встановлюють характер і розмір шкоди, завданої злочином.

Крім того, коло цих відомостей дозволяє вирішувати питання щодо обрання запобіжного заходу, коли ретельному вивченню підлягає саме особа обвинуваченого, її вік, стан здоров'я, сімейний стан тощо. Не меншого важливого значення набуває з'ясування питань про дотримання прав і законних інтересів особи розкрадача, як учасника кримінального процесу, коли мають бути встановлені відомості щодо наявності в особи фізичних або психічних вад, через що вона не може самостійно реалізувати своє право на захист.

Разом із тим, наявність даних про вчинення розкрадання одним зі співучасників злочину внаслідок матеріальної чи іншої залежності від керівника, який його організував, викликане небажанням погіршити своє матеріальне або службове становище, з одного боку, та неспроможністю відмовитися від виконання вказівки організатора – з іншого. Такі відомості доцільно використовувати при розслідуванні розкрадань, вчинених групою осіб або організованою групою, з метою визначення "слабкої ланки" в злочинному ланцюжку, що сприя-

тиме встановленню психологічного контакту з особою, яка виконує другорядну роль у вчиненні злочину, з метою отримання від неї правдивих свідчень.

Окрему увагу при вивченні особи розкрадача слід приділяти відомостям про місце його фактичного проживання, наявності у його володінні або розпорядженні інших житлових приміщень, гаражів, сараїв тощо. Актуальним є й установлення кола родичів та знайомих особи, яка вчинила розкрадання, адрес їх проживання як можливих місць приховування майна та цінностей, здобутих злочинним шляхом. Така інформація повинна якомога швидше реалізуватися передусім при проведенні обшуків. У свою чергу, дані щодо наявності у володінні розкрадача об'єктів рухомого та нерухомого майна, активів банківських рахунків дозволить своєчасно вжити заходів щодо забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, шляхом накладення арешту на майно та грошові кошти.

Для оптимальної організації допиту важливо виявити розумові, моральні якості розкрадача, спупінь його духовного розвитку, рівня освіти, темпераменту, характеру тощо.

Ураховуючи потреби слідчої та судової практики, справедливим буде відмітити, що до відомостей про особу розкрадача належать також дані, що характеризують його ставлення і свідчать про недбале чи сумлінне їх виконання. Установлення таких відомостей можливе як безпосередньо зі службових документів, так і зі свідчень товаришів по роботі, членів сім'ї, знайомих. Такі фактичні дані в сукупності з іншими дадуть змогу слідчому об'єктивно оцінити особу, яка вчинила злочин, та дійти висновку щодо антисоціальної спрямованості його особистості, з одного боку. З іншого – вони можуть свідчити про вчинення розкрадання випадково, під впливом певних обставин (тяжке матеріальне становище, багатодітна сім'я, наявність утриманців інвалідів тощо). Усе це буде мати вирішальне значення для обрання запобіжного заходу та розв'язання інших питань, що мають значення для забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності розслідування.

Ретельне вивчення особи обвинуваченого в ході розслідування дозволить виявити не лише обставини, що сформували антигромадську установку особистості, її погляди, звички та перетворили їх у злочинний намір, але й причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, без з'ясування яких неможливо ужити заходів щодо їх усунення.

Використана література:

1. Бондаренко Д.А. Злочини, пов'язані з використанням владних та інших повноважень: особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики // Вісник Зап.орізького інституту внутрішніх справ. - 2000. - № 2.
2. Відомості департаменту інформаційних технологій МВС України//<http://mvs.gov.ua>.
3. Курганов С.И., Кравченко А.И. Социология для юристов. - М., 2000.
4. Немов Р.С. Психология: Учебник. В 3 кн. - 3-е изд. - М., 1999. - Кн. 1: Общие основы психологии.
5. Философия: Учебник для высших учебных заведений. - Ростов н/Д.: "Феникс", 1997. - 576 с.
6. Личность преступника /Ред. кол.: В.Н. Кудрявцева, Г.М. Миньковский, А.Б. Сахаров. Всес. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупреждения преступности. - М.: Юрид. лит., 1975. - 272 с.
7. Корж В.П. Теоритические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. - Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел. 2002. - 412 с.
8. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. - Горький, 1974.
9. Ведерников Н.Т. Личность обвиняемого и подсудимого (понятие, предмет и методика изучения). - Томск, 1978.
10. Аксенов Р.Г., Кинзин В.Д. Изобличение лица, совершившего преступление в сфере предпринимательской деятельности: Монография. - М.: Юристинформ, 2009. - 168 с.
11. Кривошеев А.С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. - М.: Юридическая литература, 1971. - 80 с.

УДК 340.12

И.А. Иванников

доктор юридических наук,
доктор политических наук,
профессор юридического факультета
(Южный федеральный университет)

**МОДЕРНИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА:
ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ**

Любая модернизация экономической, политической, идеологической и правовой систем не приведёт к положительному результату, если не основана на социальной справедливости. Стремление к истолкованию и утверждению социальной справедливости является

вечным. Все философские и политические системы включают учение о справедливости. В прошлом и сегодня борьба политических элит за власть всегда велась под лозунгом социальной справедливости. Она же была целью и требованием многих бунтов, восстаний, революций и даже войн. В силу этого внимание к феномену социальной справедливости должно быть постоянным, а формы ее реализации в демократическом государстве находиться под надзором граждан, прокуратуры, органов законодательной, исполнительной и судебной властей. Целью статьи является анализ формы российского государства с позиций категории социальной справедливости, выявление в ней несправедливых черт и предложение путей её модернизации.

Несправедливости в форме правления. Федеральная власть в России стала нелегитимной с сентября 1993 года и была такой до президентских выборов 2000 года. Конституция 1993 года закрепила узурпацию государственной власти бывшим главой исполнительной власти, который официально стал называться главой государства. Глава государства является единовластным правителем, обладает неограниченными полномочиями, процедура его импичмента нереальна.

Статья 10 Конституции РФ, закрепляющая разделение властей, является декларативной, так как в стране нет глав судебной и законодательной властей. По Конституции РФ 1993 г. Президент РФ может на основании ст. 109, 111 (ч. 4), 117 (ч. 3, 4) распустить Госдуму РФ. Последняя, может выразить недоверие Правительству, но не может отправить его в отставку. Роспуск Государственной думы Российской Федерации если она в третий раз не утвердит предложенную кандидатуру главы правительства - это абсурд, насилие со стороны единоличной власти Президента России над коллективным органом законодательной власти. Большим влиянием до 2000 г. пользовался Совет Федерации, который состоял из глав исполнительной и законодательной власти субъектов Федерации и мог воздействовать на Правительство. Но, после того как Совет Федерации стал формироваться из иных лиц, его авторитет ослаб. В ФЗ "О парламентарном расследовании" 2005 г. закрепляется запрет расследовать деятельность Президента РФ: расследование должно прекратиться, если началось судебное разбирательство. Почему - не понятно. Согласно п. 1 ст. 77 Конституции РФ "система органов государственной власти республик, краев, областей, городов федерального значения, автономной области, автономных округов устанавливается субъектами Российской Федера-

ции самостоятельно...". Запись о том, что Президент РФ рекомендует законодательным органам субъектов кандидатуры глав субъектов содержится в законе, обладающем меньшей юридической силой. Да, такая процедура формирования власти более эффективна и дешевле, но тогда надо изменить Конституцию РФ. И даже если политическая партия, победившая на выборах в законодательный орган субъекта Федерации, будет выдвигать своего лидера на замещение должности главы субъекта Федерации, то и в данном случае его не должен утверждать Президент России, если точно следовать норме Конституции РФ. В постсоветской России возникло неравенство субъектов федерации и неравенство наций, социальных групп, которое проецировалось на статус личности в обществе. Не понятно, почему, например Ставропольский или Красноярский края не могут быть республиками? Хотя разумно и справедливо было бы иметь одну республику – Российскую, а все остальные территории быть областями и краями, иметь одного Президента – Президента России, а края и области возглавляли бы губернаторы.

В последние годы проблема **формы государственного устройства** России является одной из самых актуальных и сложных, так как существует реальная угроза потери некоторых территорий. Необходимо отметить, что одни кризисные явления современного государственного устройства России уходят своими корнями к началу XX века, к периоду становления социалистического государства, когда в России создавались национально-территориальные республики и области, другие возникли в конце XX века и в начале XXI века. Одной из главных причин нестабильности государственного устройства в России является обострившийся нерешенный и вездесущий национальный вопрос и территориальные споры между некоторыми субъектами федерации. В начале XX века юрист А.С. Яценко отмечал: "Россия есть страна с преобладающим, громадное большинство составляющим русским населением и с незначительным меньшинством инородческим. Чтобы ослабить этот факт, совершенно произвольно делят русскую национальность на три национальности, которые составляют лишь вариант одной национальности"¹.

Известно, что В.И. Ленин, как и многие марксисты, до середины 1917 г., следуя учению К. Маркса и Ф. Энгельса, был против построе-

¹ Яценко А. Теория федерализма. - Спб., 1912. - С. 788.

ния федеративного государственного устройства в России и считал федерацию буржуазной идеей. Негатив федерации виделся марксистам в том, что она позволяла "растачить" пролетариат по "национальным квартирам".

Его соратник по партии Сталин в марте 1917 г. подверг критике план эсера Иосифа Окулича о построении в России федеративного государства по подобию США в форме союза областей. Сталин считал, что в период развития капитализма "федерация есть переходная форма" к "унитарной форме государственной жизни". Поэтому "...неразумно добиваться для России федерации, самой жизнью обреченной на исчезновение"¹. Сталин считал, что федерация по типу США и Швейцарии приведёт к разрыву уже существующих экономических и политических связей, не решит в России национального вопроса. Демократичнее, по мнению Сталина, пойти по пути разделения Российской империи на автономии по национальному признаку, но в рамках целого. За основу он брал своё учение о нации как исторически сложившейся устойчивой общности людей, которая возникла на "...базе общности языка, территории, экономической жизни и психического склада, проявляющегося в общности культуры"².

Ставя цель завоевать власть в стране, большевики использовали для её достижения все средства, в том числе создавая национально - территориальные образования, национальные армии и правительства. Первоначально В. Ленин высказывался против создания федерации в России. Летом 1917 г. Ленин меняет свои взгляды на государственное устройство России. Он, как и анархисты с эсерами, выступил за установление в России федерации по национально - территориальному принципу и даже за самоопределение всех наций. Он становится левее всех левых и тем самым возвышается над лидерами революционных сил. Формально стала реализовываться бакунинская идея национально-территориального устройства. Советское правительство поставило задачу превратить унитарную Россию в федеративную. Была и объединительная идея - стремление построить общими усилиями коммунистическое общество. Субъектами этой федерации могли быть лишь области, естественно сочетающие в себе особенности быта, своеобразие национального состава и некоторую минимальную

¹ Сталин И.В. Против федерализма. Соч. - Т. 3. - М., 1951. - С. 25.

² Сталин, И.В. Марксизм и национальный вопрос. Соч. - Т. 2. - 1946. - С. 83.

целостность экономической территории. Было ясно, что федерация должна быть национально-территориальной.

С мая 1918 года в "Терской советской республике" начался процесс выселения казаков из станиц Сунженской линии и передачи их земель ингушам. Изгоняемые казаки подвергались нападениям и ограблениям со стороны горцев. Этот процесс с новой силой возобновился в 1920 году. Спротивление казаков жесточайшим образом подавлялось. Всё это осуществлялось с согласия В.И. Ленина. И после 1920 года русское население Горской АССР подвергалось нападениям и ограблениям со стороны чеченцев и ингушей, которые за свои преступления не понесли никакой ответственности.

В 1922 г. несколько корректирует свои взгляды и Сталин. Он выступает за установление в России федеративного государственного устройства на неопределённое время. "Федерализму в России,- отмечал Сталин, - суждено, как и в Америке и Швейцарии, сыграть переходную роль - к будущему социалистическому унитаризму".¹ Его план о вхождении советских республик в состав Российской Федерации на правах автономий был опровергнут Лениным, который увидел в этом проявление великорусского шовинизма! "Великорусскому шовинизму объявляю войну не на жизнь, а на смерть...", - писал Ленин 6 октября 1922 г.² Первый съезд Советов СССР, состоявшийся 30 декабря 1922 года, утвердил Декларацию и Договор об образовании СССР как союзного государства. Сталин был главным архитектором советского государства, которое юридически просуществовало до 8 декабря 1991 года. С приходом к власти Н. С. Хрущева политика советского государств в отношении внутритерриториального устройства страны приобрела ряд негативных моментов. Хрущев без всяких объективных причин приступил к раздаче территорий, на которых проживало русское население, национальным республикам. Так, полуостров Крым в 1954 году был передан Украинской ССР, а в 1957 году Наурский и Шелковской районы Ставропольского края - вновь воссозданной Чечено-Ингушской АССР. В годы руководства Н.С. Хрущева, когда 19 февраля 1954 года Крым был нелегитимно передан Украинской ССР. Начался процесс возвращения репрессированных

¹ Сталин И.В. Организация Российской Федеративной Республики. Соч. - Т. 4 - М., 1951. - С. 73.

² Ленин В.И. Записка Л.Б. Каменеву о борьбе с великорусским шовинизмом. - ПСС. - Т. 45. - С. 214.

народов Северного Кавказа в прежние места проживания. Периодически стали возникать межнациональные конфликты между возвратившимися и лицами других национальностей, проживающих на территориях вновь воссозданных республик (восстание русских 23-28 августа 1958 года против насилий со стороны чеченцев, которых защитило тогдашнее руководство СССР). Сами территории этих республик часто не были тождественны тем, которые они имели до депортации, что обострило отношения между некоторыми народами.

В годы перестройки обострился национальный вопрос и начался кризис национально-территориального государственного устройства СССР. А.И. Солженицын в 1990 г. отмечал: "О Казахстане. Сегодняшняя огромная его территория нарезана была коммунистами без разума, как попада: если где кочевые стада раз в год проходят - то и Казахстан. ... (Так - и Карабах отрезали к Азербайджану, какая разница - куда, в тот момент надо было угодить сердечному другу Советов - Турции.) Да до 1936 года, Казахстан еще считался автономной республикой в РСФСР, потом возвели его в союзную. А составлен - то он - из южной Сибири, южного Приуралья да пустынных центральных просторов, с тех пор преобразенных и восстроенных - русскими, эсками да ссыльными народами. И сегодня во всём раздутом Казахстане казахов - заметно меньше половины.... Это большая южная дуга областей, охватывающая с крайнего востока на запад почти до Каспия, действительно населённая преимущественно казахами. И коли в этом охвате они захотят отделиться - то и с Богом"¹.

Центробежные силы так разогнаны были в республиках, что сохранить СССР, по мнению А.И. Солженицына, без насилия было нельзя. Что надо сделать, чтобы распад СССР прошел безболезненно? Вот вопрос, который волновал Солженицына в 1990 году. Он был против того, чтобы территории, которая стала формально относиться к Украине к 1990 году осталась в её составе после развала СССР. Нельзя "...по живому отрубить Украину (и ту, где сроду старой Украины не было, как "Дикое Поле" кочевников - Новороссия, или Крым, Донбасс..."². Отдать Украину - это "...значит резать через миллионы семей и людей; целые области с русским перевесом..."³. В де-

¹ Солженицын А.И. Как нам обустроить Россию. - М., 1990. - С. 7.

² Там же. - С. 11.

³ Там же. С.12.

кадре 1991 года Солженицын предлагал провести в Украине референдум по итогам которого решить – какие территории останутся в Украине, а какие должны отойти к России. "Среди всех возможных свобод – на первое место всё равно выйдет свобода бессовестности: её – то не запретишь, не предусмотреть никакими законами"¹. Самым бессовестным образом развалили и разделили СССР. Русские превратились в разделённый народ.

Причинами развала СССР явились, во-первых, "эпидемия" принятия деклараций о государственном суверенитете, инициированная РСФСР 12 июня 1990 года, во-вторых, раскол в советской правящей элите, незаконные акты Президента СССР. Вслед за Декларацией о государственном суверенитете РСФСР 30 августа 1992 г. была принята Декларация о государственном суверенитете Татарской ССР, которая ограничила действие законов Российской Федерации на территории республики.

Необходимо отметить, что в 1990-е годы Кремль всячески препятствовал воссоединению русских, живших в республиках Северного Кавказа с Краснодарским краем (жителей Урупского и Зеленчукского районов Карачаево-Черкессии), или со Ставропольским краем жителей ряда районов Чечено-Ингушетии. Попытка провозгласить Зеленчукско-Урупскую республику также была признана незаконной в Москве.

Проводившаяся с 1985 года во многом антигосударственная политика многих руководителей СССР, а с 1990 года и руководителей РСФСР, способствовала осложнению межнациональных отношений, экономической, политической, правовой, этической и религиозной жизни в стране. Особенно сильно пострадало русское население, преимущественно законопослушное и привыкшее рассчитывать на патерналистскую заботу государства. Русские никогда в СССР не имели государственного статуса и не пользовались государственной поддержкой в сохранении и развитии своей национальной самобытности. С развалом СССР ситуация еще более осложнилась. В Российской Федерации стала нормой открыто антирусская деятельность, сопровождаемая откровенным насилием в отношении русского населения во многих национально-территориальных образованиях, и особенно в республиках Северного Кавказа.

¹ Солженицын А.И. Как нам обустроить Россию. – М., 1990. – С. 28.

Русские захотели жить отдельно от чеченцев, ингушей, карачаевцев и других враждебно относящихся к ним народностей. Они стали просить власти на местах и в Москве воссоздать Терскую область. На территории Чечено-Ингушетии выдвигалась идея создания Сунженского округа, на территории Карачаево-Черкесии – Зеленчукско-Урупской республики, но эти робкие попытки не находили поддержки у руководителей постсоветской России. После каждой провозглашенной идеи отделения русские подвергались репрессиям со стороны национальных преступных элементов. Фактически безнаказанными остались многочисленные преступления чеченцев и ингушей в отношении русских детей и молодежи, совершенные в 1990-1994 годы.

Проблема решения национального вопроса осложняется усилившимся религиозным фанатизмом, в основном среди бедных и необразованных слоев общества. Во всех республиках, краях и областях, входящих ныне в Южный федеральный округ (ЮФО), со второй половины 1980-х годов обострился национальный вопрос. Фактически во всех субъектах федерации ЮФО за период с начала 1990-х годов до настоящего времени наблюдаются проявления национального экстремизма: происходят конфликты на национальной и религиозной почве, совершаются преступления против русского населения, как и в целом по стране, действуют многочисленные этнические организованные преступные группы. Иногда они рядятся в религиозные и иные одежды. Национализм может быть прикрыт и спортивной терминологией.

В начале XXI века в России предлагаются различные модели модернизации государственного устройства, которые по сути носят местечковый, антирусский характер. Так, предложение создать Адыгейскую Республику с включением Кабарды, Черкесии, Адыгов и Карачаево – Балкарской Республики как предлагает Х.И. Тугуз лишь усугубит проблему федерализма на Юге России¹. Идея Русской Республики в масштабах нынешней России вообще убийственна для государства. В июне 2009 года в Нальчике состоялась презентация проекта Всемирных летних черкесских Олимпиады игр 2012 года. Официальным языком этой Олимпиады предложено принять черкесский язык, а международными языками – русский, английский,

¹ Тугуз, Х.И. Региональный федерализм: Юг России и проблемы развития // Федерализм на Юге России. – Ростов – на – Дону, 2003. – С. 128 – 134.

арабский, турецкий¹. Следующее предложение легко прогнозировать - создание Великой Черкесии, которое может породить развал КБР, КЧР и большую кавказскую войну.

В п. 2 статьи 5 Конституции Российской Федерации 1993 года закрепляется приниженное положение краев, областей и городов федерального значения по сравнению с республиками (государствами). Области и края Российской Федерации не имеют полноты прав по сравнению с такими субъектами России, как республики и де-юре и де-факто. Области и края с 5-6 миллионным населением и республики с 300-500 тысячным населением стали иметь по 2 представителя в Совете Федерации России, то есть равное их количество, что явно несправедливо. Нет равенства и в представительстве русских в Совете Федерации Российской Федерации, так как оно не пропорционально. Ведь как можно приравнять по численности Краснодарский край, Ростовскую область и другие края с такими республиками, как Адыгея, Ингушетия, Еврейская автономная область и т.д. Но все они имеют по два представителя в Совете Федерации Федерального Собрания России. Основной Закон ФРГ и конституции ряда зарубежных стран обязательно учитывают этот фактор. Конституция России 1993 года не закрепляет возможности реализации права на воссоединение русского народа, искусственно разъединенного после развала СССР, в единое государство и создание единой территории его проживания. Только отсутствие этого положения уже делает ее негуманной и несправедливой.

Принцип социальной справедливости в Конституции - это выражение интересов большинства населения. В России это интересы русского народа. Однако Конституция 1993 года их никак не отразила. Не отразила она и интересы подавляющего большинства населения России в целом. Итак, принцип социальной справедливости нарушен в представительстве регионов, в предоставлении особых политических прав субъектам федерации. Причем во всех социальных и демократических государствах этот принцип на конституционном уровне давно закреплен. Так, согласно п. 1. ст. 51 Основного закона ФРГ 1949 года "Бундесрат состоит из членов правительств земель, которые их назначают и отзывают. Земли могут быть представлены другими членами своих правительств". Каждая земля располагает не

¹ 12 звёзд, 12 дней, 12 видов спорта // Северный Кавказ. - 2009. - №23. - июнь.

менее чем тремя голосами, а свыше 3 миллионов жителей имеют 4 голоса, свыше 6 миллионов – 5, более 7 миллионов жителей – 6 голосов". Территориальные споры в ближайшее время могут обостриться, если не будет принята новая Конституция России, в которой должна быть норма примерно следующего содержания: "Образование новых территориальных (национально-территориальных) образований в составе России, их объединение, изменение административных границ между ними, изменение их названий осуществляется путем издания соответствующего Конституционного Закона России". Нельзя не отметить, что любые попытки реализации идеи "исторического права на землю" всегда приводили к кровопролитным войнам. В нынешней российской действительности такой сценарий грозит не только вылиться в вооруженный конфликт, наподобие осетино-ингушского, например, но и повлечет за собой быстрый распад Российской Федерации как целостного государства, приведет к войне "всех против всех" и распаду страны.

С помощью "законов" также можно разрушить любое общество и государство. В 1991 году Президент СССР М.С. Горбачев подписал в нарушение Закона СССР "О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР" от 3 апреля 1990 года постановления о выходе из СССР Литвы, Латвии и Эстонии и по – сути разрушил Советский Союз. Федеральный Закон РФ № 109-ФЗ от 18 июля 2006 года "О миграционном учете иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации" является началом новой масштабной реформы в России с чрезвычайно опасными содержанием и последствиями. В то время, когда в Европе начали ужесточать режим допуска на свои территории мигрантов, в России, наоборот, происходит либерализация миграционного законодательства. Фактически миграционные процессы пущены на самотек, что грозит потерей государственного суверенитета. Сколько сейчас на территории Российской Федерации китайцев – никто не знает. Заселение территорий, на которых с древнейших времен проживают русские, происходит интенсивно. В сфере предпринимательской деятельности мигранты руководствуются неписаными правилами и договоренностями, которые позволяют им проводить выгодную им ценовую политику, лоббистскую политику, вытеснять местных предпринимателей. Под вывеской "национально-культурная автономия" реально действуют политические организации, отстаивающие права своих диаспор.

Итак, во-первых, история нашей страны свидетельствует о том, что федерализм можно использовать и как средство объединения, и как средство разрушения государства. Объединение возможно лишь тогда, когда субъекты федерации не являются суверенными образованиями, а суверенитетом обладает только сама федерация. Поэтому развитие РФ в 1990-е годы можно назвать эволюцией федеративных отношений к конфедеративным. В стране должен существовать один государственный язык, единая денежная единица, один президент, если ставится цель создания сильного государства.

Во-вторых, если федерализм признается территориальной формой демократии, то необходимо отказаться от порочной практики заключения договоров между центром и субъектами федерации об особом статусе отдельных субъектов федерации. Подобные конституционно-договорные процессы способствуют, в конечном счете, разрушению конституционного строя России. Все субъекты должны быть равны между собой, то есть должна быть реализована идея юридической справедливости (формального равенства).

В-третьих, стабильное государственное устройство ряда стран - США, Австрии, Австралии, ФРГ, Аргентины, Венесуэлы, Бразилии, Мексики - наглядно показывает преимущество федерации, созданной на административно-территориальной основе. Учитывая сложившуюся в Российской Федерации политическую обстановку, здесь возможно установление развитой системы местного самоуправления, но при переходной, преимущественно административно-территориальной федерации с наличием культурно-национальных организаций на территории субъектов федерации. В 1918 - 1922 годах Россия практически была не готова перейти к национально-территориальному принципу федерализма, но именно на этой основе было образовано государственное устройство страны, просуществовавшее семь десятилетий. Обратный процесс также возможен. При этом в новой Конституции России, по примеру Австрии, Германии и Индии должно быть закреплено право федерального центра вмешиваться в дела субъектов. За нарушение Конституции надо распускать досрочно законодательные собрания, освобождать от занимаемых должностей глав субъектов федерации и даже привлекать их к иным видам юридической ответственности.

В-четвертых, для воссоединения бывших территорий СССР и иных территорий в единое государство необходима новая, признава-

емая за "светлый путь" населением этих территорий, объединительная идея. Это может быть идея справедливого и гуманного общества. Если Россия и может остаться федерацией, то оптимальной будет федерация построенная по административно-территориальному принципу.

В настоящее время Россия нуждается в реформе государственного устройства. Её целью должно быть уменьшение количества и последующая ликвидация национально-территориальных образований, искусственно созданных под руководством Ленина и Сталина еще на заре советской власти, и усиление унитаризма в государственном устройстве. При этом необходимо использовать опыт государственного строительства Российской империи, Китайской Народной Республики, других унитарных государств. Надо сказать, что процессы объединения субъектов федерации, начавшиеся в начале XXI века слишком медленны, противоречивы и несут в себе элемент непродуманности. В России необходимо не только менять Конституцию, но и границы территориальных образований, разделяя и объединяя отдельные районы, области, республики и края.

На постсоветском пространстве один русский народ разделяют четыре государства: Белоруссия, Казахстан, Украина и Российская Федерация.

Современное Российское государство может повторить судьбу СССР. Причины развала Российской Федерации заложены не только в политике Кремля, но и в Конституции Российской Федерации 1993 г. Конституция Российской Федерации содержит в себе правовые основы развала страны. Формально в ч. 1 ст. 1 Конституции Россия названа федерацией, но в п. 2 ст. 5 речь идет о том, что в составе этой федерации находятся республики (государства), которые имеют свои конституции и законодательство. Поскольку одним из основных признаков государства является суверенитет, то речь в Конституции идет фактически не о федерации, а о конфедерации. И не случайно Чечня, Башкортостан, Татарстан, Хакассия, Северная Осетия и многие другие республики называют себя суверенными государствами и дистанцируются от центра. Закрепление гражданства республик так же является признаком суверенного государства. Но края, области, города федерального значения, хотя формально и приравнены к иным субъектам федерации, но фактически таковыми не могут быть, так как они не являются государствами, что не соответствует принципам социальной справедливости даже по тексту этой Конституции.

А поскольку идея социальной справедливости не заложена в п. 2 ст. 5 Конституции Российской Федерации, то она в этой части, вряд ли может являться правовой.

Вся деятельность российского руководства постсоветского периода до прихода к власти В.В. Путина может быть была открыто антигосударственной. Уже в начале XXI века в России предлагаются различные модели модернизации государственного устройства, которые по сути носят местечковый, антирусский характер. Так, предложение создать Адыгейскую Республику с включением Кабарды, Черкессии, Адыгов и Карачаево - Балкарской Республики как предлагает Х.И. Тугуз лишь усугубит проблему федерализма на Юге России¹. Идея Русской Республики в масштабах нынешней России вообще убийственна для государства.

В мире лишь 26 государств являются федерациями. А поэтому не потеряли актуальности слова И. А. Ильина о том, что "глупо и смешно говорить, что унитарная форма государства уходит в прошлое. Нелепо утверждать, что все современные "империи" распадаются: ибо одни распадаются, другие возникают". Стабильное государственное устройство ряда стран (США, Австрия, Австралия, ФРГ, Аргентина, Венесуэла, Бразилия, Мексика) наглядно показывает преимущество федерации, основанной на административно-территориальной основе. Учитывая сложившуюся в Российской Федерации политическую обстановку здесь возможно установление развитой системы местного самоуправления, но при децентрализованной, преимущественно административно-территориальной федерации с наличием культурно-национальных организаций на территории субъектов федерации.

В настоящее время Россия нуждается в реформе государственного устройства. Её целью должно быть уменьшение количества национально-территориальных образований, искусственно созданных еще на заре советской власти, и усиление унитаристских начал в государственном устройстве. Нельзя отбрасывать со счетов и то, что в России возможно установление унитарной формы государственного устройства.

При этом необходимо использовать опыт государственного строительства Российской империи, СССР, Китайской Народной Республики, других стран, а также идеи таких отечественных мыслите-

¹ Тугуз Х.И. Региональный федерализм: Юг России и проблемы развития // Федерализм на Юге России. - Ростов - на - Дону, 2003. - С. 128 - 134.

лей, как Н.Н. Алексеев, И.А. Ильин, А.И. Солженицын и других. Надо сказать, что процессы объединения субъектов федерации, начавшиеся в начале 2000 - годов слишком медленны, противоречивы и несут в себе элемент непродуманности. В России вообще необходимо не только менять Конституцию, но и территориальные границы субъектов федерации, разделяя и объединяя отдельные районы, области, республики и края, делая это с умом, а не так, как "...территория нарезана была коммунистами без разума, как попадя..."¹. Надо отметить, что и создание Северо-Кавказского федерального округа (СКФО) в январе 2010 года тоже мало понятно. Почему, например, Ставропольский край объединили вместе с республиками? Почему не учитывается желание части жителей Ставрополя уравнивать статус их субъекта федерации с иными субъектами СКФО, предав ему статус республики?

Все субъекты должны быть равны между собой, то есть должна быть реализована идея юридической справедливости (формального равенства). Однако, согласно п. 1 ч. 5 ст. 6 ФКЗ РФ от 28 июня 2004 года с изменениями на 16 апреля 2008 г. "О референдуме Российской Федерации" на референдум не может быть вынесен вопрос "об изменении статуса субъекта (субъектов) Российской Федерации, закреплённые Конституцией Российской Федерации".

Несправедливости в форме государственного режима.

Народ России не спрашивают, какие законы ему нужны. В России с 1990-х годов действующее законодательство часто не соответствует уровню развития общества и не опирается на общепринятое в нем понятие социальной справедливости.

До упразднения графы "национальность" в паспорте не проводился опрос населения. Граждан России не спрашивали, хотят ли они идентифицировать свою национальность. В последствии это привело к недовольству многих граждан. И.Р. Шафаревич написал: "В стране, где подавляющая часть населения - русские, эта мера может рассматриваться только как антирусская"².

В 1996 году, без всяких объективных и субъективных предпосылок Российской Федерации был введён мораторий на применение смертной казни. Конституционный Суд РФ в 1999 году принял Постановление, согласно которому смертная казнь не будет применять-

¹ Солженицын А.И. Как нам обустроить Россию. - М., 1990. - С. 7.

² Шафаревич И. Народ и власть (По следам евразийцев) // Наш современник. - 2009. - № 2. - С. 170.

ся, пока во всех субъектах федерации не будут действовать суды присяжных заседателей. С января 2010 года такие суды стали действовать во всех субъектах федерации, но за месяц до этого Конституционный Суд РФ принял Постановление о запрете смертной казни в России. Где логика? А как же демократией?

В России отменены выборы членов Совета Федерации, глав субъектов Федерации, ограничены возможности проведения референдумов (ЦИК и Верховный Суд РФ запретили в 2005 г. инициируемый КП РФ референдум РФ), ограничены возможности создания и регистрации политических партий. Для всех выборных компаний постсоветского периода, особенно после 1996 г., характерны низкая явка избирателей и растущий процент протестного голосования, что повлекло за собой изъятие из бюллетеней графы "против всех". Переход к выборам по партийным спискам, отмена порога явки избирателей, графы "против всех" в бюллетенях для голосования – не отражает интересы общества, а только интересы власти. В Европе выборы по партийным спискам существуют в ФРГ. В годы правления А. Гитлера Германия и в годы правления И. Сталина Россия пережили жесткий тоталитаризм. Партийная власть – это негативное наследие прошлого.

В Российской Федерации много несправедливых законов и в первую очередь Конституция. При несправедливых законах общество долго жить в мире не может. Раньше возникали стихийные бунты, революции. Но в современных условиях они часто трансформируются в террористические акты. Во многих республиках Северного Кавказа совершаются террористические акты в отношении сотрудников МВД, ФСБ, других государственных служащих. В этих условиях легко распространять антироссийские идеи, предлагать пути выхода из кризиса путём развала Российской Федерации на отдельные государства.

УДК 340.11

Т.В. Мордовцева

доктор культурологии, профессор,
зав. кафедрой философии и социологии
(Таганрогский институт управления и экономики)

ВОЗМОЖНО ЛИ ПРАВОМЕРНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ЮРИДИЧЕСКОЙ АНОМИИ?

Действенность правовой нормы в немалой степени зависит от престижа права в обществе. Следует различать престиж права в це-

лом, престиж окремих галузей права, а також довіра, яким користується право в теорії і на практиці. Значительное уваження к праву в обществі дає можливість реалізовувати різні нормативні акти без використання інструментів санкцій і контролю, а низький престиж права, навпаки, вимагає підвищення ефективності дії апарату примусу і контролю, виконання тим самим витрат діяльності цього апарату. Загальне уваження к праву, солідарність з правовими вимогами, внутрішня впевненість в необхідності дотримання правових норм, свідоме ставлення к ним говорить про достатньо високому рівні правосвідомості громадян.

Ефективність правової норми значно підвищується, якщо її дія діє доповнюють, розвивають і підкріплюють інші соціальні норми, існуючі в різних соціальних шарах, групах. Як відомо, крім правової системи, регулюючої загальну правову культуру даного общества, в ньому існують і так звані правові підкультури, властиві тим або іншим соціальним шарам, групам. Ці групи можуть відрізнятися практикою виконання права, своєрідним розумінням його, але в цілому вони законні. Якщо норми правової системи общества одобрюються, визнаються даною соціальною групою в високій ступені, то вона характеризується високим правосвідомістю. В цих випадках вже не потрібно обіцянок якоїсь вигоди або загрози покарання для забезпечення поведінки, визначеної конкретними правовими вимогами. Інші групи можуть і не одобрювати офіційні правові вимоги, випробувати спокусу їх порушити, але загроза санкцій змушує їх цього не робити. Треті групи ведуть себе в цілому законно, але деяким її членам властиво відхилятися від деяких процедурних моментів поведінки.

Ефективність правових норм знаходиться в залежності і від особливостей індивіда, приймаючого рішення про правильність поведінки. Правильне поведінка громадянина може мотивуватися як зовнішніми факторами, так і внутрішніми. При зовнішній мотивації людина дотримується норми права постільки, оскільки він враховує негативні наслідки, які можуть виникнути при відхиленні його поведінки від вимог норми. При внутрішній мотивації людина приймає дану норму, адаптує її, розглядає її як власну міру поведінки. Найвищим

уровнем мотивації правомерного поведіння вважається впевненість особи в соціальній цінності совершаемого поступка, корисного для общества, для оточуючих, родних і близьких.

Заслуживает спеціального згадування так називається соціально-правова активність особи, під якою розуміється добровільна, свідомі діяльність, виражаючися в інтересі до праву, поваженні права, признанні високого престижа діяльності правових установлень, зв'язана з пошуком найбільш ефективних шляхів використання індивідом своїх правомочій або реалізації своїх громадянських обов'язків, громадянського боргу в правовій сфері. Соціально-правова активність особи - це, природно, правомерне поведіння, але воно переважає останнє в тому відношенні, що це поведіння більш ініціативно, активно і результативно.

Таким образом, найбільш ефективним можна вважати такої нормативний акт, який відповідає об'єктивним потребам общества, підтримується різними групами населення і реалізується громадянином, поважливо відносячися до права.

Наряду з ситуацією прийняття правової норми обществом або його більшістю, різними групами і індивідом, що забезпечує ефективне соціальне діяння права, існують і ситуації спротивлення закону, його неприяття або ігнорування з боку перелічених суб'єктів правореалізації. В цьому випадку справедливо говорити не тільки про протиправне поведіння, виражене в свідомому порушенні встановлених правових норм, але також про правовий нігілізм, відповідному пасивному неваженню закону, одобренню неправового поведіння, що в більш широкому сенсі характеризується поняттям юридическої аномії.

Аномія - це така ситуація, при якій певне лице проявляє неваженню до основним морально-правовим нормам даного общества або вважає ці норми необов'язковими для себе. А точніше, "аномія - таке стан общества, в якому значительна частина жителів, знаючи про існуванні обов'язуючих їх норм, відноситься до них негативно або байдужо"¹. Вона не означає відсутність норм або відсутність ясності в розумінні цих норм, скоріше передбачає, що лице, яке знає про існуванні обов'язуючих його норм, відноситься до них негативно або байдужо. Іншими словами, стан аномії схоже з станом правового нігілізму.

¹ Кравченко А.И. Культурология. - М., 2000. - С. 131.

Несмотря на многовековую историю существования понятия, отражающего суть кризисных состояний в политико-правовой жизни общества любой культуры и цивилизации, некоторые исследователи, например, Ш.А. Туркиашвили, В.Е. Горозия, отмечают его модификацию в ряде научных концепций¹. В понимании природы юридической аномии к настоящему времени сложилось несколько фундаментальных направлений: социологическое, развитое в работах К. Маркса, Э. Дюркгейма, Р.Мертон и др., психологическое, заданное концептуальными положениями Э. Фромма, Л. Сроул, Р. Дарендорфа и др., историческое, определенное исследованиями Р. Маккайвер, Д. Рисмена и в том числе отечественными авторами, В.А. Бачининым, А.И. Кравченко, В.Г. Федотовой, Р.М. Фрумкиной и др.

В концепциях Дюркгейма и Мертон аномия рассматривается, прежде всего, как социально отклоняющееся поведение индивида или группы людей, вызванное процессами, происходящими в экономической, политико-правовой сферах общества, и ослабляющими влияние прежних общепринятых норм, дестабилизирующих законность и правопорядок. При этом выделяются два теоретических основания, коренящихся в концепции аномии: первое заключается в изучении природы данного явления и методов его выявления, второе устанавливает взаимосвязь аномии с состоянием институциональной структуры общества.

Существует и так называемое, индивидуально-психологическое направление в трактовке аномии, согласно которому аномическое положение индивидов непосредственно связано с аномическими процессами, происходящими в системе права.

Это отразилось и в терминологии: для обозначения "социальной" природы аномии используется дюркгеймовский вариант этого слова (anomie); для "психологических" источников безнормного, преступного поведения – термин "anomia", предложенный американским социологом Лео Сроулом, который связывал этот недуг с чувством разочарования личности в существующем социальном порядке, с безверием людей в силу законности и правопорядка, в государственные гарантии личной безопасности. Еще одной психологической причиной является восприятие индивидом социального порядка как

¹ Туркиашвили Ш.А., Горозия В.Е. Понятие аномии и попытка его модификации / Человек: соотношение национального и общечеловеческого. Сб. материалов международного симпозиума. - СПб., 2004. - С. 249-258.

непредсказуемого и нестабильного, к тому же препятствующего его самореализации. В этой ситуации повышается уровень фрустрации, осознания личного регресса, то есть движения вспять от уже достигнутых целей. Происходит снижение или полная потеря индивидом интернализированных норм и ценностей данной общественной системы; возникает чувство бессмысленности всего происходящего.

Аномия заявляет о себе присутствием, прежде всего разнообразного и постоянно расширяющегося спектра правовых и социальных девиаций. К числу легко наблюдаемых "индикаторов" аномии можно отнести рост преступности, социальный хаос, неясность жизненных целей, возрастание значимости материальных ориентаций, как противоположность нравственным и духовным. Признаками распространения юридической аномии в социальной системе, снижающей степень упорядоченности соблюдения гражданами правовых предписаний, могут быть также: массовое пассивное неприятие издаваемых законов; сопротивление принятию законодательных актов как со стороны исполнителей, так и законодательных органов нижестоящего уровня; отказ государственных муниципальных органов власти от реализации федеральных законов и иных актов высших органов государственной власти и управления, изданных в пределах их компетенции и др.

В условиях юридической аномии резко возрастает уровень отклоняющегося поведения и в том числе преступности. Девиантное поведение становится массовым, углубляется деформация социальных норм и других компонентов общественной жизни. Чем больше в обществе слоев и групп населения, включающихся в девиантное поведение, тем сильнее процесс морального разложения, аномии, что, безусловно, негативно сказывается на правомерном поведении отдельных лиц, непосредственных адресатов правовых норм.

Изучение причин и предпосылок неправомерного поведения граждан, и как более частный аспект анализ причин преступности, можно отнести к области криминологических исследований, однако учитывая, что правовые девиации связаны не только с криминальной направленностью личности, но и довольно часто являются реакцией на социальную среду, т.е. становятся закономерными продуктами общества, пронизывают различные его сферы и общественные отношения, следует выделить более широкий контекст исследования концептуальных предпосылок противоправного поведения и преступности в условиях юридической аномии. В общем, преступность как

форма крайнього проявлення неуваження к соціальному і юридическому порядку, уже сама по себе являється аномічною, тем не менше іменно юридическа аномія як стан середи і різновидність деформации політико-правової системи, породжає свої особі типи протівоправного поведіння.

Крайній і опасний формою проявлення неправомірного поведіння, розпространеного в умовах юридическої аномії, являється прступність, котра в сучасній Росії, в частині, приобріла масовий характер. Конечно, прступність як статистическа совокупність завжди має масовий характер, юридическа ж аномія усугубляє цей показател не тільки в кількесвенном, но і кесченном відношенні, як правило це – наростані індивідуальної і колективної кримінальної активності, совершенствованіє кримінального професіоналізму і організованності прступленій, рст латентної прступності со сторони осіб, приналежачих власті і обладаючих імунітетом, касаючихся оперативно-розсыкної діяльності і прівлеченія их к уголовної відповідальності. Любопытно, что в начале 90-х гг. в Росії статистика фіксировала наростающую криміналізацію общества і в это же время отмечались перші інституціональні іскаженія, звязанні с розпространенієм юридическої аномії в політико-правовій системі государства.

Большинство правоведов признают, что проблема прступности в Росії нікогда не прівлекала столько вниманія і нікогда не оказывала такого дестабілізуючого впливу на життєдіяльність страны как в девяностые годы XX века – період реформ. Известно, что каждый історический етап розвитку государства і общества находит определенное негативное отраженіє в прступности і хотя эти ізмененія чаще всего наступаюі не сразу, требуется определенное время для их отраженія, но в конечном итоге общество получает со временем і более отдаленные деформации в общественной житні. Поэтому, естественно, прступність в различные періоди не остается однородной, темпы ее ізмененій не носяі прямилинейного характера, а несут в себе отраженний свет тех негативных процессов, которые явно, а іногда і скрыто, отражаюі протіворечія не только сучасного періода, но і прошлых лет, так как прісшедшіє ізмененія не только устраняюі, но і обостряюі эти протіворечія.

Изученіє пріпосылок впливу соціально-економіческих ізмененій на прступність, самої прступності говорііт о том, что

до сих пор существует преступность кризисного периода, на которой лежит отпечаток переходного этапа ломки прежних и становление новых регуляторов поведения. Поэтому одним из важнейших факторов, определяющих динамику криминализации российского общества и государства, является ситуация его переходности, т.е. незавершенности начатых изменений во всех жизненно важных социальных сферах. В общем, эти изменения затронули четыре важнейших области социального бытия россиян - экономическую, государственно-политическую, правовую, идеологическую - и вызвали необратимые последствия позитивного и негативного характера. Коренные изменения в том виде, в котором они произошли в России за последние тридцать лет, справедливо назвать "кризисными", в силу их разрушительного масштаба и ограниченности созидательного начала. Большинство из декларированных целей в начале революционных перемен не достигнуты - практически не созданы условия для развития правового государства и гражданского общества, не завершены экономические реформы, направленные на улучшение благосостояния нации, так и не произошло разделение властей, не оформилась их самостоятельность, декларированная в Конституции. Поэтому "переходный" период ознаменовал начало затяжного кризиса, в процессе которого было неизбежно появление социальной и юридической аномии, отразившихся на уровне преступности и сформировавших устойчивое нигилистическое отношение к закону, власти и праву.

Криминологические исследования выявляют единую линию дегерминации социальной среды, казалось бы таких разных преступлений, как кражи, изнасилования, убийства, экономические преступления. По мнению ряда исследователей, именно "стремительный бросок к рынку без продуманного переходного периода, сохранения промышленного потенциала, поддержки добросовестного предпринимательства, с одновременной амнистией экономических преступников и созданием благоприятных условий для легализации преступных капиталов привел в России к росту безработицы, бездомности, нищеты, распространению неуважения к государству и законам, криминальным способам создания и перераспределения состояний, расцвету алко-нарко-порно-игорного бизнеса"¹. Это значит, что переходный период в отсутствии сильной государственной стратегии и

¹ Преступность и реформы в России. - М., 1998. - С. 14.

тактики підтримання законності і правопорядка, обумовив благоприятну середу для розповсюдження різних поведінкових девицій, як соціальних, так і кримінальних: преступність знаходиться на піку отрицательних соціальних відхилень.

Ісследую форми преступности в кризисном обществе, В.Н. Кудрявцев отмечает: "Не удивительно, что сложившееся за десятилетие кризисное социально-экономическое состояние страны весьма отрицательно сказалось на господствующих нравах населения, его интересах, социальных ожиданиях и взглядах"¹. Он опирається на данные социологических опросов, демонстрирующих слом мировоззренческих и ценностных ориентаций россиян, произошедший к началу века. Среди одной из проблем, вызывающих наибольшее беспокойство, озабоченность и тревогу людей, была указана проблема преступности. В.Н. Кудрявцев выявил ряд особенностей, характеризующих преступность в России переходного периода. В-первых, это колоссальный рост количества преступлений после распада СССР: в год выявляется не менее 10-12 млн.², скрытое же число преступлений еще выше в 2 - 3 раза. Во-вторых, существенно возросла опасность и тяжесть преступных посягательств, в число которых попали не только убийства и посягательства, совершаемые с особой жестокостью, но и получили широкое распространение акты терроризма. В-третьих, значительно "омолодился" состав преступников: около 10% преступлений совершают несовершеннолетние, это - бандитизм, захват заложников, перевозка и продажа наркотиков и даже заказные убийства. В-четвертых, настоящей угрозой национальной безопасности стала организованная преступность, которая является не только наследием "теневой экономики", но и фундаментом коррупции на всех уровнях власти. По мнению подавляющего большинства граждан, в нынешней России люди становятся богатыми исключительно за счет воровства, взятки и разграбления страны.³

Чтобы оценить пределы роста криминализации российского общества в условиях юридической аномии, необходимо уточнить отличия в понятиях "устойчивой" и "ситуативной" преступности, поскольку их соотношение является важным показателем состояния

¹ Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества. - М., 2002. - С. 96.

² Лунеев В.В. Преступность XX века. - М., 1997. - С. 125.

³ Криминология. XX век. - СПб., 2000. - С. 252-253.

законности и правопорядка в обществе. Итак, в происхождении "устойчивой" преступности ведущую роль играют личностные характеристики: человек продумывает, планирует свою преступную деятельность и при этом преодолевает препятствия, создает удобные для совершения преступлений условия либо активно их использует. "Ситуативная" преступность непосредственнее и более отчетливо реагирует на изменение социальных условий, ситуацию. роль личностных деформаций преступников в ее генезисе незначительна, как бывают незначительны и сами эти деформации.

Соотношение доли "ситуативной" и "устойчивой" преступности обусловливается именно состоянием социальной среды. Если на пути перерастания "ситуативной" преступности в "устойчивую" не ставится надежных преград, если преступная деятельность оценивается гражданами в конкретных условиях как "выгодная", нарастают и число, и общественная опасность преступности, она приобретает новые, более устойчивые характеристики, становится организованной и т.п. Это деморализующее действует на общественную психологию, создает проблемы в экономике, политике, социальной сфере и тем самым порождает новое состояние ситуативной преступности.

Понятно, что преступность оказывает пагубное влияние на нравы современного российского общества, в результате чего происходит разложение системы ценностных ориентаций и моральных устоев личности: люди боятся преступников и не верят органам власти, обязанным их защитить. По авторитетным данным Н.И.Лапина, в 1994г. не доверяли суду 68,9% опрошенных граждан, прокуратуре - 79,6%, милиции - 78,7%, в целом же проблема преступности беспокоила 96% граждан¹. В настоящее время ситуация ни сколько не улучшилась.

Таким образом, юридическая anomia всегда стимулирует рост преступности, влияет на нее не только в количественном, но и качественном отношении: происходит увеличение индивидуальной и коллективной криминальной активности, наблюдается распространение как организованной, так и латентной преступности, в том числе "сращивание" криминалитета и представителей государственной и муниципальной власти, что, конечно, делегитимирует последних. При этом деятельность преступных организаций и сообществ харак-

¹ Лапин Н.И. Пути России: социокультурные трансформации. - М., 2000. - С. 126.

теризується стремлінням "приспособить" и преобразовать общественные условия в своих целях, что создает для них соответствующую средовую защиту. Соответственно, юридическая аномия является наиболее благоприятным для преступного сообщества состоянием государства и общества, т.к. стимулирует деформацию правосознания и правовой культуры граждан.

УДК 343.98

К.О. Чаплинський
кандидат юридичних наук, доцент
начальник кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ

Анотація. Наукова стаття присвячена висвітленню актуальних проблем проведення освідкування. Автором проаналізовані наявні у юридичній літературі точки зору щодо застосування примусових заходів під час освідкування підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих.

Ключові слова: освідкування, тактичне забезпечення, тактика, тактичні прийоми, примус.

Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на збирання інформації зі слідів-відображень, займає освідкування. Освідкування є досить поширеною слідчою дією, яка дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що мають значення для справи, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрямки розслідування. Від своєчасності проведення освідкування у багатьох випадках залежить успіх в розслідуванні злочинів. Анкетування співробітників слідчих підрозділів свідчить, що 32% - вказують на необхідність удосконалення тактики освідкування, 87% - на уточнення і законодавчого закріплення окремих його положень.

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення освідкування зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема,

В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.Д. Лук'яничков, В.І. Попов, М.В. Салтевський, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Ю.Г. Торбін, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков і інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних умов сьогодення.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення проблемних питань застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Освідування є особливим різновидом слідчого огляду. У ході його проведення можуть бути виявлені різноманітні сліди злочину, які можуть мати вирішальне значення у справі. У відповідності до статті 193 КПК України, при необхідності виявити або засвідчити наявність у обвинуваченого, підозрюваного або у потерпілого чи свідка особливих прикмет слідчий виносить про це постанову і проводить освідування. Якщо необхідно провести судово-медичне освідування обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого або свідка, то таке освідування за вказівкою слідчого проводить судово-медичний експерт або лікар.

Фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди злочину, виявлення яких має значення для встановлення істини у справі. Юридичною – постанова слідчого.

Отже, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови слідчого і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, стану сп'яніння і його ступеня, інших ознак та властивостей, що мають значення для кримінальної справи.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідування порушує право на недоторканість та особисту свободу громадян, пов'язане з можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення.

Загалом, до об'єктів освідчування можна віднести:

- підозрюваного та обвинуваченого, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, татуювання, родимки, родимі плями, рубці, шрами), сліди боротьби, залишені потерпілим, поранення та інші ознаки;

- потерпілого, на тілі якого можуть бути різноманітні поранення, тілесні uszkodження і сліди злочину – крові, сперми та інших виділень людини;

- свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до злочинної події.

Нині однією з найбільш гострих проблем, пов'язаних з освідчуванням, є проблема допустимості застосування примусу, і в першу чергу – у формі фізичного впливу, його меж і підстав до учасників процесу, які відмовляються від його проведення. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, рівень її розробленості не можна визнати достатнім. Одні автори припускають таку можливість¹, другі її виключають², інші визнають її як дискусійну³.

На нашу думку, не вирішеним є питання щодо можливості застосування заходів фізичного впливу для забезпечення освідчування у вказаних учасників процесу, особливо потерпілих і свідків. Зважаючи на це, питання щодо допустимості фізичного або психічного впливу з метою подолання опору свідка і потерпілого для реалізації будь-якого законного припису, вираженого в постанові про проведення відповідної слідчої дії, потребує теоретичного і законодавчого вирішення.

Так, В. Маринів вказує на можливість примусового освідчування підозрюваних і обвинувачених, якщо на їх тілі можна виявити сліди злочину або особливі прикмети. Автор зазначає, що зібраними у справі доказами обвинувачений чи підозрюваний у певній мірі викривається у скоєнні злочину і виявляє зрозумілу зацікавленість у

¹ Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации / Торбин Ю.Г. – М., 2001. – С. 32; Виницкий Л.В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: Учебное пособие / Л.В. Виницкий. – Караганда, 1982. – С. 25.

² Труханова А.А. Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника / А.А. Труханова // Следователь. – 1997. – № 1. – С. 84.

³ Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей / И.А. Антонов – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2003. – С. 160.

приховуванні слідів злочину, які знаходяться на тілі. Окрім того, позбавити слідчого можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим встановлення істини у багатьох кримінальних справах¹.

Борідько О.А., Парасочкіна К.В. і Пономаренко Г.О. вказують, що для встановлення особливих прикмет або слідів злочину необхідно оглянути частини тіла людини, які закриті одягом, то слідчий пропонує освідуватися особі роздягнутися повністю або зняти визначені предмети одягу. У випадку відмови освіддуваної особи виконати ці дії слідчий за допомогою співробітників органу дізнання проводить освіддування у примусовому порядку².

М.М. Михеєнко, В.Т. Нор і В.П. Шибіко зазначають, що освіддування підозрюваних і обвинувачених може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Освіддування потерпілого й свідка проводиться за їх згодою. Однак далі автори заперечують собі, вказуючи, що як виняток, потерпілого можна освіддувати примусово, але лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького злочину, висунутих потерпілим. Свідок може бути підданий освіддуванню і для того, щоб пересвідчитись у тому, що він є очевидцем злочину³.

У процесуальній літературі містяться пропозиції щодо посилення гарантій обґрунтованості примусового освіддування потерпілих та свідків. З цією метою дослідники пропонують передбачити в законі можливість примусового освіддування з санкції прокурора⁴.

С.М. Стахівський погоджується з науковцями, які вважають, що освіддування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку. Це стосується всіх осіб (включаючи потерпілого). Постанова слідчого про освіддування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж

¹ Маринів В. Правові засади освіддування особи / Маринів В. // Вісник Прокуратури. - 2003. - № 12 (30). - С. 72.

² Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник / Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. - Херсон: Видавець Чуєв С.М., 2006. - С. 50.

³ Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. - К., 1999. - С. 254.

⁴ Пичкалева Г. Нравственный аспект принудительного освидетельствования потерпевших / Пичкалева Г. // Соц. Законность. - 1976. - № 3. - С. 63-64.

завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди заінтересовані у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідчування можна розуміти як приховану протидію¹.

М.С. Строгович зазначає, що потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідчуванню проти їх волі, підкреслюючи, що встановлення істини у справі не повинно порушувати законні права і інтереси громадян².

І.А. Антонов додає, що освідчування, яке поєднане з примусовим оголенням частин тіла потерпілого і свідка (особливо за справами про статеві злочини), є неприпустимим у будь-яких випадках³.

Заслугує на увагу пропозиція окремих авторів щодо обов'язкової присутності лікаря при примусовому освідчуванні. До його завдання має входити нагляд за тим, щоб при освідчуванні не застосовувались заходи фізичного впливу, які є небезпечними для здоров'я⁴. Присутність понятих у такому випадку має бути обов'язковою, а не на розсуд слідчого за необхідності. Все це має бути відображено в протоколі освідчування⁵.

Проведене анкетування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що з 237 опитаних слідчих лише 12 запрошували понятих, інші використовують представлену законом можливість і не запрошують понятих.

С.О. Сафронов вказує, що коли приймається рішення про освідчування за участю понятих, слід враховувати можливу сором'язливість особи, яка освідчується, внаслідок чого може виникнути конфліктна ситуація⁶.

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. - К.: Атіка, 2009. - С. 32.

² Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / Строгович М.С. - М., 1968. - Т. 2. - С. 126.

³ Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей / И.А. Антонов - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2003. - С. 167.

⁴ Виницкий Л.В. О процессуальной сущности освидетельствования / Виницкий Л.В. // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. - Ташкент, 1982. - С. 86.

⁵ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. - К.: Атіка, 2009. - С. 32.

⁶ Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / С.О. Сафронов. - Київ, 1999. - С. 14.

На підставі дослідження, І.А. Антонов дійшов висновків, що відмова від примусового освідчування не несе суттєвої шкоди принципу публічності кримінального процесу і це, в певній мірі, відповідає моральним і правовим критеріям кримінально-процесуальної діяльності¹.

Анкетування співробітників слідчих підрозділів в умовах сьогодення, дозволяє дійти висновків, що під впливом часу кількість осіб, які свідомо ухиляються від проведення освідчування, значно зростає, зокрема: 87% - підозрюваних, 43% - обвинувачених, 21% - потерпілих, 9% - свідків. Зважаючи на це, ми підтримуємо думку вчених, які вказують на можливість і доцільність освідчування підозрюваних, обвинувачених, потерпілих і свідків. Це дозволить вчасно виявляти сліди злочину, перешкоджати знищенню речових доказів, прив'язати конкретних осіб до злочинної події.

Окрім того, в науковій літературі існує думка про те, що за непокору свідка (потерпілого) постанові слідчого про освідчування необхідно встановити адміністративну відповідальність. При такому вирішенні питання примус не доводився б до ступеня фізичного насильства над особою. Щоправда, адміністративне стягнення також є насильством, оскільки воно приводиться до виконання примусово. Однак воно не пов'язане з діями, які здаються потерпілому або свідку образливими і для уникнення яких він згоден бути підданим покаранню. Таку думку підтримують і інші вчені, зазначаючи, що такий захід - це вид психічного впливу на особу, яка освідчується, свого роду психічний примус. Окрім того, як бути слідчому, коли після накладення адміністративного стягнення свідок, потерпілий знову відмовиться від проведення цієї слідчої дії? Загроза адміністративного стягнення викликає страх, принижує людину, змушує діяти проти своєї волі, розглядається як насильство. У відповідь вона може викликати або пасивну поведінку людини, воля якої пригнічена, або активний опір².

Висновок. Примусове освідчування за рішенням органу розслідування може бути застосовано до будь-яких учасників процесу. Постанова слідчого про освідчування, винесена відповідно до вимог кримі-

¹ Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей / И.А. Антонов - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2003. - С. 165.

² Маринів В. Правові засади освідчування особи / Маринів В. // Вісник Прокуратури. - 2003. - № 12 (30). - С. 74.

нально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди заінтересовані у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідування можна розуміти як приховану протидію¹.

Примусове освідування може бути застосовано за таких умов: якщо є достатні дані вважати, що на тілі певної особи є сліди злочину або інші ознаки; якщо їх вивчення та закріплення має незамінне доказове значення у справі; якщо особа відмовилась бути освідуваною добровільно; дії з примусового освідування не повинні зашкодити здоров'ю особи, яка освідується; під час провадження освідування обов'язкова присутність лікаря; примусове освідування має проводитись за вмотивованою постановою слідчого і як правило з санкції прокурора, за винятком невідкладних випадків. Отже, освідування є досить важливою й поширеною слідчою дією, тактичне забезпечення якої, на сьогодні, потребує законодавчого врегулювання.

УДК 351.761.3

О.С. Харитонова
викладач кафедри правознавства
(Донецький інститут МАУП)

СУЧАСНІ УМОВИ ТА НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ ТА РЕЛІГІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано основні умови соціального та соціально-економічного характеру, які обумовлюють необхідність співпраці державних та релігійних інституцій у протидії наркозлочинності. Надано пропозиції щодо удосконалення профілактичного обліку та реагування на факти немедичного вживання наркотичних засобів. Визначено основні напрямки подальшої співпраці державних та релігійних інституцій у протидії наркозлочинності.

Ключові слова: наркозлочинність, наркозалежність, релігійні організації, профілактика, реабілітація, ресоціалізація, співпраця, реабілітаційний центр.

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. - К.: Атіка, 2009. - С. 32.

Останнім часом в Україні невідворотно збільшується число осіб, які незаконно вживають наркотики, і пропорційно до цього зростає кількість злочинів, вчинених на ґрунті наркоманії. Спостерігається постійне зростання наркологічних захворювань, до того ж частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх за останні десять років збільшилась у 6 – 8 разів, а смертність серед осіб цієї групи зросла у 40 разів. Середній вік хворих на наркоманію становить 26 років і має тенденцію до щорічного омолодження. Згідно з підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН, якщо частка наркоманів у структурі суспільства перевищує 7%, це свідчить про початок незворотних процесів деградації населення країни. Сьогодні, зважаючи на те, що особи віком до 12-14 років переважно не зловживають наркотичними засобами, можна говорити про реальне наближення до вищевказаних 7% серед дорослого населення України.

Зазначене свідчить про недовість чинних заходів профілактики злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів (або злочинності на ґрунті наркоманії) та доцільність пошуку нових напрямків протидії наркозлочинності. Одразу зазначимо, що до структури цієї злочинності ми відносимо не тільки і не стільки злочини, які містяться у розділі XIII КК України "Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення", а в першу чергу так звані загально кримінальні злочини (крадіжки, грабежі, розбої, вбивства тощо), які вчиняються на ґрунті зловживання наркотичними засобами.

Профілактуючи злочинність взагалі та її "наркотичний" різновид зокрема, не можна забувати також і про ціну заходів профілактики. Така ціна може бути як вираженою у грошових одиницях, так і не мати конкретної вартості. Отже, практика запобігання злочинності потребує використання певних ресурсів. В умовах, коли такі ресурси обмежені необхідно згадати про єдиний інститут у суспільстві, який конституційно "відділений від держави", і цей інститут – Церква, яка існує за рахунок добровільних внесків і прагне як матеріальними, так і духовними засобами протидіяти поширенню наркозалежності та відповідної злочинності.

Аналізові проблем, пов'язаних із наркоманією, присвячено праці багатьох учених, зокрема Р. Авакяна, Л. Анісімова, М. Бажанова, Ю. Бауліна, І. Брехмана, С. Гарницького, М. Гернета, В. Глушкова, С. Гонча-

ренка, С.Гусева, С. Дідковської, О. Джужі, І.Дружиніна, В. Єсіпова, В. Женунтя, А. Закалюка, А. Зелінського, М. Коржанського, І. Нікіфорчина, П. Матишевського, А.Музики, М.Палія, Б. Протченка, С. Ромазіна, В. Смірнова, В. Смітєнка, Б. Спасеннікова, В.Сташиса, В. Тація, Ю. Ткачевського, А. Траїніна, І. Туркевич, Є. Фесенка, В.Фоміна, М. Хруппи, М. Шаргородського, В. Шаповалова, О. Юношева, А. Ярмиша та інших.

Їх наукові праці відіграли надзвичайно важливу роль у дослідженні проблематики соціально-правових, кримінально-правових, кримінологічних та інших проблем протидії наркоманії.

При цьому щорічне поширення наркоманії в Україні безумовно свідчить і про поширення кількості незаконно вживаних наркотичних засобів, а зменшення на цьому тлі кількості вилучених з обігу наркотичних засобів свідчить про організованість відповідної наркозлочинності, її корумпований зв'язок з правоохоронними органами. Тобто поставки збільшуються, їх ціна зростає і наркодільки "діляться" своїми надприбутками з "незможними" правоохоронцями щоб залишитися безкарними. Така ситуація актуалізує не тільки потребу відповідного реагування на державному рівні (яке завжди запізнюється, а на тлі сьогоденішньої політичної та економічної кризи його взагалі важко очікувати), а насамперед потребує максимального задіявання "резервних" можливостей профілактики, зокрема профілактики через співпраці державних та релігійних інституцій.

Таким чином, зважаючи на традиційну недооцінку суспільством криміногенного значення поширення наркоманії, відсутність ефективної практики [1] та невелику кількість наукових розробок питань саме взаємодії державних та релігійних інституцій у протидії наркозлочинності, актуальними є визначення окремих підстав та перспектив такої взаємодії, що є метою цієї статті.

Як встановлено нашим дослідженням, сучасне лікування наркоманії не гарантує високих результатів. Причина цього полягає в тому, що після лікування особа повертається до того ж самого середовища, і навіть втрапивши фізичну залежність, дуже часто в неї залишається психологічна залежність від наркотиків чи інших стимуляторів. Саме середовище й провокує рецидивні прояви наркоманії. Якщо ж особа потрапить до кола осіб, які не вживають наркотики, ведуть інший спосіб життя та мають певні інтереси, то велика можливість того, що колишній наркоман зможе знайти однодумців та остаточно вирішить

відмовитися від вживання наркотиків, оскільки зовсім зникне або принаймні буде придушена психологічна залежність від них. Таку альтернативу може дати саме релігійна організація.

Разом із тим тут і постає проблема "доброякісного" заміщення залежності від наркотиків. Справа в тому, що нерідко певні релігійні організації спеціально підшуковують колишніх наркоманів, алкоголіків, раніше судимих осіб, в яких щось в житті не склалося. Втягуючи їх у свої тенета, керівники подібних релігійних організацій за допомогою психологічного впливу заміщують залежність від, наприклад, наркотиків, на залежність від спільної для них ідеї. Особа, яка підпаде під такий вплив, можливо, втратить наркотичну залежність, але в той же час вона не відновить своєї особистості, оскільки буде запрограмована на сприйняття та виконання колективних ідей без критичного ставлення до них і до себе як особистості.

Проте насправді зазначених випадків дуже небагато (вони на слуху у зв'язку з своєю "екзотичністю") і у дійсності немає ліків без "побічних ефектів". Але як можна вплинути на подібні ситуації або попередити їх? Головним критерієм, на нашу думку, є не віросповідна діяльність релігійних організацій, а саме ступінь включення у суспільне життя (створення сімей, працевлаштування, голосування, служба в армії та інша державна служба) звільнених від наркоманії. За цих умов належність такої особи до будь-якої релігійної організації та інтенсивність її відвідування не має істотного значення.

Важливою сучасною умовою, яка сприяє розвитку саме співпраці державних та релігійних осередків у протидії наркозлочинності є суттєве послаблення можливостей держави у контролюванні немедицинського застосування наркотичних засобів. Так, останнім часом зросло число випадків, коли для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин наркозалежні використовують медичні препарати, які містять відповідні компоненти й вільно (тобто без рецепта) реалізуються в аптеках. Таким чином можна "перетворити" ліки, які перебувають у вільному продажу, на наркотик. Тобто сьогодні бракує ефективних методів контролю за тим, хто і які ліки придбає і як їх використовує.

Крім того, у даний час у діяльності правоохоронних органів існує поняття "профілактичний облік", який охоплює певні категорії осіб незалежно від наявності щодо них інформації про наміри на вчинення злочинів. Проте значна кількість осіб, які вживають нарко-

тики, під такий облік не підпадають. Більш того, в нормативних актах, на жаль, переважно не передбачено, яка саме запобіжна робота повинна проводитись з подібними особами.

На наш погляд, окреслена категорія осіб завжди має потрапляти до профілактичного обліку, щоб своєчасно запобігти реалізації можливих злочинних намірів шляхом встановлення за нею контролю, проведення відповідних бесід з боку працівників правоохоронних органів та, за умов відповідної згоди цієї особи, і з боку представників релігійних організацій.

Хоча в основному представники правоохоронних органів, зокрема працівники міліції, і сприймають наркоманію як хворобу, проте боротися з нею вони пропонують майже виключно кримінально-правовими засобами. Такий викривлений підхід, на наш погляд, сформований під впливом професійних "установок" і "завдань", що стоять перед ними. На жаль, система органів внутрішніх справ побудована таким чином, щоб якомога більше викривати злочинів, а не попереджати їх. Така позиція є хибною і свідчить про те, що цими органами у більшості випадків не розмежується, власне, попередження злочинів і кримінальне покарання за його вчинення. У зв'язку з цим необхідним є створення служби профілактики злочинів, яка не звітувала б такими показниками ефективності роботи, як кількість порушених кримінальних справ. При цьому критерії оцінки діяльності подібної служби повинні знаходитись саме у площині запобігання, і головним чином на індивідуальному рівні в тому числі у співпраці з релігійними організаціями.

Таким чином існуючі заходи протидії цим злочинам переважно впливають на умови, а не причини злочинності на ґрунті наркоманії. Механізм поширення наркозалежності побудований на прагненні наркоманів викликати інтерес у вживанні наркотиків. Відомо, що більшість наркоманів на питання, чи доводилося їм самим утягувати кого-небудь у наркотизацію, відповідають позитивно. Основним поясненням цього є твердження, що хворі на наркоманію почувають себе комфортно тільки серед "своїх". Проте згідно з нашим дослідженням, особи які звільнилися від наркозалежності у релігійних реабілітаційних центрах інтенсивно сприяють аналогічному звільненню інших осіб. Тобто відбувається "зворотня" дія, яка, в свою чергу, оснований на створенні нового кола "звільнених" і тому "своїх". Тому сьогодні необхідно зняти ганебний штамп про релігію як "опіум

для народу" зважаючи на те що реальний "опій" уже у суспільстві і загрожує всім його основам. Можна зробити припущення, що недбале ставлення до релігії навіть і викликало зворотній наслідок – "раз релігія опіум та від неї відійшли... ось вам дійсний опій".

Проблема визначення на теоретичному рівні ступеня співпраці державних та релігійних інституцій полягає у складнощах з'ясування поняття релігії у юридичному контексті. Проте Європейський суд з прав людини у справі "Мануссакіс та інші проти Греції" ухвалив, що вирішення питання про те, чим є і чим не є релігія – не справа держави. Достатньо, що члени певної спільноти **широ об'єднуються** (виділено мною О.Х.) для сповідання тієї чи іншої релігії [2, с. 32]. Тобто у юридичному сенсі Церква та релігійна організація не залежно від конфесійної належності і навіть факту державної реєстрації та набуття статусу юридичної особи, якщо її діяльність не заборонено в установленому законом порядку, має розглядатися як суб'єкт профілактики злочинів взагалі та наркозлочинів зокрема.

Відповідно до державних, суспільних інтересів взагалі та інтересів профілактики злочинності зокрема, Церква має здійснювати внесок у розв'язання таких актуальних проблем сьогодення, як моральна та матеріальна допомога хворим, немічним, людям похилого віку, наркоманам тощо. І такі приклади набувають з кожним роком легітимних, інституціональних форм. Інституціоналізація цього процесу, як відзначає В.Єленський, полягає у створенні відповідних структур, здатних здійснювати релігійно-соціальну працю. Упродовж останнього десятиліття в Україні було створено більше 200 місій, розрахованих на роботу серед окремих суспільно-демографічних прошарків (молодь, алкоголе- та наркозалежні, ув'язнені й т. ін.), понад 500 братств, скерованих на релігійно-просвітницьку діяльність, піднесення авторитету церкви і власного віровчення, добродійну працю тощо; спеціальні установи і організації, які займаються допомогою нужденним, знедоленим, бідним, хворим та ін. Проте місійна діяльність різних релігійних інституцій має дуже істотну відмінність у конфесійних спільнотах і розподіл цієї праці між церквами України аж ніяк не відповідає конфесійній конфігурації країни. Зважаючи на переважну більшість православних в Україні, лєвова частка її припадає на протестантські релігійні організації. Достатньо сказати, що зпоміж майже 250 релігійних місій, створених власне в Україні, понад 90 засновані євангельськими християнами-баптистами, більше 60 –

п'ятидесятниками, 13 - харизматичними рухами. Православні церкви мають трохи більше 30 місій [3, с. 114].

Проте сьогодні в Україні державна допомога у розгортанні служіння наркозалежним нерідко залежить від особистих уподобань з боку представників владних структур як центрального, так і регіонального рівня. При цьому з огляду на те, що українці традиційно ідентифікують свою країну як православну, спостерігається природна тенденція більшої довіри такій ініціативі саме православних та "старих" протестантських церков, зокрема баптистів.

Проте створення умов для релігійної профілактики злочинності на основі ділового та добровільного співробітництва незалежно від конфесійних уподобань є, на нашу думку, як реалізацією принципу рівноправності незалежно від ставлення до релігії і засобом стимуляції соціально-корисної діяльності традиційних церков, так і реальним механізмом підвищення ефективності профілактики злочинності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 809 "Про розвиток мережі центрів ресоціалізації наркозалежної молоді "Твоя перемога" було затверджено типові положення про центр ресоціалізації наркозалежної молоді "Твоя перемога" у п. 4 якого зазначено, що такі центри можуть утворюватися релігійними організаціями як неприбуткова організація. На підставі вказаної постанови тільки у цьому році у Донецькій області створено перший відповідний центр. Створення таких спеціалізованих закладів - благодійних організацій покладено на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, громадські, благодійні, релігійні організації, на юридичні та фізичні особи. Передбачено, що в цих закладах на добровільних засадах перебуватимуть на реабілітації особи, що вживали наркотичні засоби і пройшли курс лікування в медичних закладах. Їх метою є ресоціалізація наркозалежних осіб шляхом надання комплексу соціально-реабілітаційних та інших послуг, а також профілактична робота з молоддю. Серед основних функцій центрів визначаються: психолого-педагогічне та медичне обстеження; вивчення їх психологічного і фізичного стану, умов життя у сім'ї, індивідуальних особливостей та інтересів; створення умов для формування у наркозалежної молоді соціально безпечної поведінки; розроблення індивідуальних і групових програм реабілітації, соціальної та психологічної адаптації; надання медичних, юридичних, психолого-педагогічних консультацій; організація дозвілля тощо.

Проте ще на початку 90-х років у Донецькій області почали створюватися релігійні центри, що працюють з наркозалежними (всіх вікових рівнів).

На цей час у Донецькій області фактично працює близько 15 релігійних центрів соціальної реабілітації наркозалежних, які разом обслуговують близько 500 осіб. Переважна більшість осіб, які проходять реабілітацію у цих центрах – раніше засуджені (згідно з нашим дослідженням – близько 80%). Термін реабілітації становить від одного місяця до одного року. З тих, які звертаються за допомогою, до повноцінного життя повертаються не менше 25% (під повноцінним життям ми розуміємо створення або відновлення шлюбу, працевлаштування, отримання освіти, активну благодійницьку діяльність та громадянську позицію). А це дуже **високий показник по відношенню до інших способів звільнення від наркозалежності** (виділено нами О.Х.). Проте діяльність цих центрів переважно ніяк юридично не оформлена, з боку органів влади підтримка їм не тільки не надається, а нерідко їх плутають із наркопритонами. Під час здійснення рейдів та спецоперацій затримують реабілітантів. Не можна вважати, що останні дії є зовсім зайвими, але безумовно і те, що діяльність таких центрів заслуговує на усяляку підтримку.

На цей час нерідко деякі обізнані працівники міліції радять наркозалежним звернутися у такі центри, оскільки не знають більш дієвих заходів протидії наркоманії. Важливим показником діяльності зазначених центрів є те, що особи, які пройшли реабілітацію, не тільки стають священнослужителями та активними віруючими, а й працюють у виключно світській царині – на підприємствах, в установах та організаціях. Тобто не спрацьовує теза скептиків про те, що релігія це "опій для народу" та релігійність лише змінює залежність від наркотику на залежність від релігії. До речі існуючі медикаментозні методи заміни одного наркотичного засобу іншим бачаться "ліками" з більш негативною побічною дією та ефективністю [4, с. 128-129], ніж релігійні засоби боротьби з наркоманією. Адже героїн був створений у 40-х роках для лікування морфіїнозалежних, тепер відомі наркозалежні від героїну, сучасний методон створений для лікування героїнозалежних і вже поширюється наркозалежні від методону. Подібна ситуація складається також з трамадалом та трамалгіном.

Опитуючи керівників релігійних антинаркотичних центрів, ми з'ясували таку обставину, що основною причиною низької ефектив-

ності протидії наркотизації населення є саме відсутність ідейного переорієнтування. Тобто якщо зміст та сенс життя у суспільстві зводиться до забезпечення себе "насолодою" від матеріального, посадового та суспільного статусу, то легко перейти до більшого задоволення, яке дає наркотик. Людина має так чи інакше бути наділена ідеєю, прагненням до досконалого та взірцевого, мати відповіді на сенс життя, надати які найкраще вдається саме релігії.

Підсумовуючи зазначимо, що у встановленні й розвитку співпраці з релігійними організаціями необхідно враховувати:

- світський характер держави, відділення церкви від держави;
- багатонаціональний і поліконфесійний склад як осіб, що зловживають наркотичними засобами, так і релігійних організацій, які можуть бути суб'єктами профілактики злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів;

- необхідність вживання заходів для усунення передумов виникнення конфліктів у сфері організації профілактики наркоманії й "наркозлочинності" на релігійному ґрунті, тобто взаємодія щодо релігійної профілактики має будуватися саме на ділових стосунках, на підставі відповідного законодавчого рішення та визначення засад таких ділових стосунків у концепції державно - церковних відносин. Особа, яка реабілітується має знати конфесійну належність суб'єкта профілактики та не бути проти відповідного релігійного впливу. Представники конфесії, які проти реабілітаційної діяльності певного релігійного напрямку, мають запропонувати свої ефективні заходи профілактики або оспорити право на таку діяльність у судовому порядку (тобто вияви релігійної ворожнечі через голослівні звинувачення у негативному впливі, "промиванні мізків", "зомбуванні", "неблагодатності", "нетрадиційності" або "традиційності", "фарисействі", "мертвості", "заполітизованості", "корумпованості" певного суб'єкта релігійної профілактики не можуть бути завадою щодо здійснення такої діяльності).

Керівництво підрозділів "наркозлочинності" зобов'язано будувати відносини з релігійними об'єднаннями на принципах законності, пріоритетів інтересів профілактики наркоманії й "наркозлочинності" серед молоді, поваги до віровчення, правил і традицій тієї або іншої релігії.

Доцільно використати досвід релігійних об'єднань у профілактиці наркоманії й "наркозлочинності", аналізувати їхній вплив на

морально-психологічний стан осіб, схильних до наркоманії, або наркотичні засоби, що вже вживають, і психотропні речовини.

Співпраця з релігійними організаціями щодо профілактики "наркозлочинності" має здійснюватися у таких напрямках:

- патріотичне, моральне, духовне виховання і пропаганда здорового способу життя як засіб відвернення людей від наркоманії та "наркозлочинності";

- формування морально-психологічної стійкості перед спокусою немедичного вживання наркотичних засобів і психотропних речовин;

- психологічна реабілітація осіб, що вживали наркотичні засоби та психотропні речовини;

- участь священнослужителів у роботі з особами, схильними до наркоманії та з "групами ризику";

- проведення спільних науково-практичних конференцій, семінарів із проблем профілактики наркоманії й "наркозлочинності";

- піклування про осіб, що перебувають на лікуванні від наркотичної залежності;

- екскурсії молоді з відвідуванням храмів, культових будівель, споруд, музеїв і виставок предметів історико-церковного й художнього значення;

- проведення акцій милосердя й гуманітарної допомоги для осіб, що перебувають на лікуванні від наркотичної залежності в спеціальних медичних установах;

- допомога релігійних об'єднань у комплектуванні бібліотек органів, які ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів.

Безумовно, що окреслені напрямки потребують проведення окремих ґрунтовних досліджень, у яких необхідно враховувати, що милосердницька та добродійна діяльність релігійними інституціями здійснюється в істотно інакшому порівняно із західно- й центрально-європейськими країнами режимі. Цей режим не передбачає структурного партнерства з державою. Співпраця протестантських церков з органами влади в аналізованій сфері має невнормований, ситуативний і непослідовний характер. Європейська модель державно-церковної співпраці в галузі соціального захисту і милосердницького служіння полягає не лише в спрямуванні державою фінансів через церковні канали, а отже держава значно звільнюється релігійними добродійними, медичними, патронажними службами від соціального тягаря. Йдеться про партнерство, ґрунтоване на філософії та реальних здо-

бутках громадянського суспільства: держава делегує свої права і обов'язки тим первинним осередкам громадян, які реально здатні їх належно реалізувати і взяти на себе. Відбувається перманентний соціальний тендер і природно, що у справі милосердя його виграють саме релігійні інституції, за якими досвід відповідної роботи, належним чином сформовані структури і добре підготовлені кадри [3, с. 115].

Використана література:

1. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Пост. Пленуму Верхов. Суду України від 26 квіт. 2002 р., № 4 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2002. – № 4 (32). – С. 10-21.

2. Закалюк А. П., Женунгій В. І. та ін. Система інформації про причини й умови наркозлочинності в Україні: основні результати виконання наукового проекту // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. – Вип. 9. – Харків: Право. – 2004. – С. 41-59.

3. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 419 с.

4. Харитоновна Е.С. Правовые аспекты проблем наркозависимой молодежи /Е.С. Харитоновна // Современные подходы к проблемам наркозависимых лиц в Украине: Материалы научно-практической конференции [г. Донецк, 7-8 июня 2007 года]. – Донецк, 2007. – С. 125-130.

УДК. 351.72.073. 52.02

В.В. Іванникова

ад'юнкт кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності
(ДЮІ ЛДУВС ім. Е.С.Дідоренка)

ЩОДО СУТІ ТА СПВІДНОШЕННЯ ВИЗНАЧЕНЬ "КРЕДИТ", "ФІНАНСИ" ТА "ФІНАНСОВИЙ КРЕДИТ"

Анотація. У статті розглянуто суть та взаємовідношення визначень "кредит", "фінанси" та "фінансовий кредит". Проаналізовано стан наукових поглядів щодо цих термінів та їх вживання у нормативно-правових актах.

Ключові слова: кредит, фінанси, кредитно-фінансовий.

Питання адміністративно-правового регулювання в кредитно-фінансовій діяльності становиться все більш актуальним тому, що як

доводить нинішня світова фінансова криза, ринковий механізм регулювання економіки не є універсальним та всесильним. Ринок у чистому вигляді не може забезпечити справедливий перерозподіл коштів та ресурсів відповідно до цілей та завдань демократичного суспільства. Навіть розвинуті держави почали все ширше запроваджувати державне регулювання у тих сферах економіки, котрі раніше вважалися найбільш ринковими, таких як банківська, кредитно-фінансова тощо.

У силу специфіки діяльності кредитно-фінансові інститути у випадку своїй несумлінної або протиправної діяльності спричиняють шкоду дуже широким верствам суспільства: від громадян, підприємств до держави в цілому. Але ефективному державному регулюванню та розробці його механізмів у цієї сфері заважає складність та юридична невизначеність термінів, у тому числі базових, таких як "кредит", "фінанси", "кредитно-фінансовий" тощо.

Таким чином, питання про суть та співвідношення визначень "кредит" та "фінанси" є одним із найбільш актуальних та найменш розроблених питань у адміністративному праві.

Метою цієї статті є аналіз існуючих поглядів на цю проблему в українській адміністративній науці та визначення основних рис та взаємовідношення кредиту та фінансів.

Дане питання розглядала велика кількість науковців, таких як Савлук М. І., Мороз А. М., Василик О.Д., Самсонов Н.Ф., Воронова Л.К., Орлюк О.П., Битяк Ю.П., Шкарупа В.К., але єдиних визначень кредиту та фінансів досі не вироблено. Разом із тим, у зв'язку з важливістю цієї сфери діяльності як державних, так і недержавних органів та необхідністю її правового регулювання це питання є вельми актуальним.

Для вирішення цього питання потрібно розглянути існуючі погляди на це питання як у юридичній науці, так і в економічній, оскільки щодо цієї сфери у правових нормах використовуються економічні терміни.

Сучасна ринкова економіка представляє собою складний господарський механізм, діяльність якого забезпечує велика кількість різноманітних виробничих, комерційних, фінансових, наукових та інформаційних структур, державних органів, споживачів товарів та послуг, які взаємодіють між собою з метою задоволення власних інтересів. Основою такої взаємодії є обіг матеріальних цінностей і грошових потоків в економіці.

Капітал фізично, у вигляді засобів виробництва, не може переливатися з одних галузей в інші. Цей процес здійснюється у формі руху грошового капіталу, тому необхідний еластичний механізм переливу капіталу з одних галузей в інші. Кредит розв'язує протиріччя між необхідністю вільного переходу капіталу з одних галузей виробництва в інші та закріпленістю виробничого капіталу в певній натуральній формі.

Розходження в часі виробництва в різних господарюючих суб'єктів обумовлює необхідність появи різночасного (розділеного в часі) обміну та товарного обігу, на підґрунті яких виникають особливі економічні відносини (зв'язки) – кредитні відносини [1, с. 396].

Кредит забезпечує трансформацію грошового капіталу в позичковий і виражає відносини між кредиторами та позичальниками. За його допомогою вільні грошові капітали підприємств, особистого сектора та держави акумулюються, перетворюються в позичковий капітал, що передається за плату в тимчасове користування.

Саме слово "кредит" походить від латинського слова *creditum* – "позичка, борг". Однак багато науковців пов'язують його з іншим близьким за значенням терміном – *credo*, тобто "вірю". Відповідно, кредит – це боргове зобов'язання одного суб'єкта, якому інший суб'єкт, довіряючи, передав певну цінність.

Таке трактування походження слова "кредит" цілком правдоподібно, оскільки кредит і кредитні відносини виникають із угод, у яких одна сторона (кредитор) надає іншій стороні (позичальникові) якийсь предмет, що має цінність – майно, в обмін на обіцянку позичальника повернути цей предмет або його еквівалент у майбутньому [1, с. 395].

Долан Е.Дж. та інш. у своїй книзі "Гроші, банківська справа і грошово-кредитна політика", не дивлячись на її назву, уникає терміну "кредит", але наводить термін *debt finance*, тобто "фінансування шляхом одержання позик". Це – будь-яка угода, відповідно до якої фірма дістає грошові кошти для інвестицій в обмін на зобов'язання виплатити ці кошти в майбутньому з відсотком, але без надання кредиторів прав на яку б те не було частку власності фірми [2, с. 17]. Тут, як ми бачимо, автори чомусь ігнорують дуже розповсюджену практику надання позики (кредиту) з гарантуванням повернення кредиту у вигляді закладу, коли у якості закладу виступає саме майно (власність) фірми.

Роджер Лерой Міллер і Девід Д. Ван-Хуз у популярній формі дають таке визначення кредиту. За їх думкою, кредит є можливість вступити в право власності та одержати якісь речі в сьогоденні, тоді як плата за ці речі відкладається до деякого терміну в майбутньому [3, с. 82].

Леонтьев В.Е. та Радковская Н.П. стверджують, що кредит – це рух позичкового капіталу, що включає в себе мобілізацію вільних коштів народного господарства та населення і їхній перерозподіл на умовах зворотності, терміновості, платності з метою розширеного відтворення [4, с. 307].

В економічній теорії протягом кількох століть ведуться дискусії навколо питань, пов'язаних із формами та видами кредиту. Одне та те саме поняття одні автори називають формами кредиту, інші – видами, і навпаки. Деякі автори говорять лише про форми кредиту і зовсім не згадують про види. Такий різнобій може негативно впливати на практику організації кредитування, зокрема на розроблення її нормативно-інструктивного забезпечення. [5, с. 385].

У загальноприйнятому розумінні форма – це зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [12, с. 1543].

У п.1 статті 347. "Форми та види банківського кредиту" Господарського Кодексу України визначається, що у сфері господарювання можуть використовуватися банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний та інші форми кредиту. У п.2 цієї статті наводиться таке положення: "кредити, які надаються банками, розрізняються за:

- строками користування (короткострокові – до одного року, середньострокові – до трьох років, довгострокові – понад три роки);
- способом забезпечення;
- ступенем ризику;
- методами надання;
- строками погашення;
- іншими умовами надання, користування або погашення".

Як ми бачимо, тут у переліку форм банківського кредиту немає такої форми як фінансовий кредит, хоча законодавець ввів у норму таке формулювання, як "інші форми кредиту", що охоплює всі можливі форми. Крім того, дана норма стосується лише банківських кредитів.

Отже, незважаючи на назву цієї статті, з її змісту незрозуміло, які все ж таки існують види банківського кредиту, за виключенням короткострокових, середньострокових та довгострокових.

У той же час, як стверджують деякі науковці, форм кредиту може бути дві - товарна і грошова. Ці форми визначають лише загальні контури кредиту і не зачіпають його внутрішньої структури [5, с. 386].

У найпростішій товарній формі кредит існує в умовах розкладання натурального та становлення товарного господарства, коли один господарюючий суб'єкт не обмінює свій товар безпосередньо на товар іншого виробника, а передає його за умови, що після закінчення певного строку другий виробник здійснює зустрічну передачу свого товару.

У товарній формі кредит надається у разі продажу товарів з відстрочкою платежу (комерційний кредит), при оренді майна (у тому числі лізинг), наданні речей чи приладів у прокат, погашенні міждержавних боргів поставками товарів тощо.

Як правило, у грошовій формі надають свої позички банки, міжнародні фінансово-кредитні установи, уряди та ін. Широко використовується грошова форма кредиту населення - при розміщенні заощаджень у банківські депозити, одержанні позичок у банках тощо. Як уже зазначалось, грошова форма має найширшу сферу застосування, що зумовлено переважно грошовою формою сучасної економіки та перерозподільним призначенням самого кредиту [5, с. 387].

У загальноприйнятому розумінні вид (у практиці класифікації) - це підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загального вищого розділу - роду [12, с. 132]. Тому видова характеристика застосовується щодо внутрішньої структури об'єкта дослідження, у нашому випадку - кредиту. Оскільки кредит має значну кількість структурних проявів, то може застосовуватися багато критеріїв його класифікації та виділятися багато його видів. Але всі вони "вписуються" в одну з двох форм кредиту, конкретизуючи їх внутрішній зміст [5, с. 386].

Види кредиту можна класифікувати за різними критеріями. Кожний із видів кредиту характеризує певну грань його внутрішньої сутності.

Залежно від суб'єктів кредитних відносин заведено виділяти банківський кредит, державний кредит, міжгосподарський (комерційний) кредит, міжнародний, особистий (приватний) кредит [5, с. 387].

Залежно від сфери економіки, у яку спрямується позичена вартість, можна виділити:

- виробничий кредит, що використовується на формування основного та оборотного капіталу у сфері виробництва та торгівлі, тобто на виробничі цілі;

- споживчий кредит, що спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання.

За терміном:

- короткострокові (до одного року),

- середньострокові (до п'яти років),

- довгострокові (понад п'ять років).

За галузевою спрямованістю:

- кредити в промисловість;

- кредити в сільське господарство;

- кредити в торгівлю;

- кредити в будівництво, особливо в житлове будівництво;

- кредити в інші галузі.

Залежно від цільового призначення:

- кредит на формування виробничих запасів (сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, тари тощо);

- кредит у витрати виробництва (сезонні витрати у рослинництві та тваринництві в сільському господарстві; сезонні витрати на виготовлення торфу, на лісозаготівлі, на ремонтні роботи; на виготовлення продукції з тривалим циклом виробництва – житлових будинків, літаків, кораблів тощо);

- кредит на створення запасів готової продукції (залишки на складах виробничих підприємств, запаси на складах торговельних організацій тощо);

- кредити, пов'язані з виникненням тимчасових розривів у платежах, коли економічні суб'єкти повинні здійснювати платежі, а призначені для цього кошти не надійшли чи надійшло їх мало (виплата заробітної плати, розрахунки з постачальниками, з бюджетом тощо).

За організаційно-правовими ознаками та умовами надання позичок:

- забезпечений і незабезпечений;

- прямий і опосередкований;

- строковий і прострочений, пролонгований;

- реальний, сумнівний, безнадійний;

- платний, безплатний [5, с. 388-389].

Дана класифікація в тих чи інших варіантах є загальноприйнятою в українській науці. Як бачимо і у цієї класифікації і в інших науковців не виділено такого виду кредиту як "фінансовий".

Термін "фінанси" (ит. *finanzia*) виник в XIII-XV вв. у торговельних містах Італії та спочатку означав будь-який грошовий платіж. Отже, даний термін означав якийсь процес, відносини між суб'єктами, а конкретно - грошові відносини [6, с. 10].

Як визначено у статті 333. "Фінансова діяльність суб'єктів господарювання" параграфу 1. "Фінанси і банківська діяльність" глави 35 "Особливості правового регулювання фінансової діяльності" Господарського Кодексу України:

"1. Фінанси суб'єктів господарювання є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і одержання прибутку.

2. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування.

3. Фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями".

Як вважають автори підручнику "Фінансовий менеджмент" за ред. Самсонова Н.Ф., фінанси - це сукупність грошових відносин, у процесі яких здійснюються формування та використання загальнодержавних фондів коштів для виконання державою економічних, соціальних і політичних завдань. Гроші виступають матеріальною основою існування та функціонування фінансів (де немає грошей, не може бути фінансів) [6, с. 10].

Воронова Л. К. визначає фінанси як економічні відносини, які здійснюються переважно в грошовій формі між державою та юридичними і фізичними особами. Фінанси - це завжди грошові відносини.

Фінанси України - це система економічних відносин, пов'язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними [7, с. 13-15].

Як вважають автори підручника "Административное право Украины" за ред. Битяка Ю.П., під фінансами розуміють сукупність

відносин, що регулюють утворення та використання коштів, необхідних для виконання функцій держави. Основу фінансів становлять формування та рух грошових доходів держави, пов'язаних із цим коштів юридичних і фізичних осіб [8, с. 416].

Леонтьев В.Е. та Радковская Н.П. стверджують, що фінанси в широкому змісті слова являють собою систему економічних грошових відносин із приводу формування та використання грошових фондів і коштів держави відповідно до властивих їй функціями [9, с. 6].

Як визначає Василик О.Д., усі процеси економічного життя, де беруть участь фінанси, мають грошове вираження, тобто оцінку в грошовій формі. Економічне життя держави постійно вимагає створення грошових фондів для задоволення різноманітних потреб. Обсяг цих фондів кількісно та якісно характеризує масштаби діяльності та фінансові можливості країни, господарської структури, громадянства. Ці фонди, власне, і є фінансами [10, с. 6].

Економічне життя в державі постійно вимагає створення грошових фондів, тобто фондів фінансових ресурсів для задоволення різноманітних потреб. Ці фонди і є фінансами [10, с. 9].

Фінанси, як правило, завжди мають грошовий вимір. Проте певна сума грошей - це ще не фінанси. Фінанси - це процес формування доходів і видатків [10, с. 18].

Фінанси слід розглядати як економічну категорію, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій. У кінцевому підсумку метою функціонування фінансів є досягнення високого рівня добробуту як держави, так і окремого громадянина [10, с. 7].

Фінанси тісно пов'язані з кредитом, по суті, мають однакову економічну природу. Вони виражають рух вартості валового внутрішнього продукту. Проте кожна з них має свою специфіку участі в економічних процесах. При функціонуванні як фінансів, так і кредиту створюються та використовуються фонди фінансових ресурсів. Фінанси готують передумови для функціонування кредиту [10, с. 17].

Між фінансами та кредитом існують певні відмінності. Фінанси здійснюють розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, а кредит обмежується лише перерозподілом, бо має справу тільки з тимчасово вільними коштами - акумулює їх і за плату надає в кори-

сування на умовах повернення. А для фінансів характерний рух без умови повернення [10, с. 17].

За думкою Шкарупи В.К. фінансова діяльність держави – процес збирання, розподілу, перерозподілу та використання централізованих та децентралізованих грошових фондів, що забезпечують виконання функцій держави.

Змістом діяльності держави по управлінню фінансами виступають мобілізація, розподіл і використання централізованих і децентралізованих фондів коштів, контроль за їхнім рухом [11, с. 7].

Методи фінансової діяльності держави прийнято ділити на відповідні групи: а) методи мобілізації (формування) фондів коштів; б) методи розподілу грошових фондів; в) методи використання грошових фондів [8, с. 417].

Розподіл коштів здійснюється через механізм фінансування та кредитування. Фінансування виступає як безповоротна та безоплатна передача коштів. Кредитування здійснюється на умовах зворотності, терміновості та сплатності [8, с. 418].

Основною нормою адміністративного права, де надаються юридичні терміни що мають відношення до кредитно-фінансової діяльності є Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 року.

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" у п. 3) статті 1. "Визначення термінів" розділу I "Загальні положення" надає поняття "фінансовий кредит – кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент".

А у п. 4) цієї статті надається поняття "фінансові активи – кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів".

З аналізу цих норм, ми бачимо, що товари не відносяться до фінансових активів, а звідси витікає, що кредит у товарній формі не є фінансовим кредитом.

Таким чином, проаналізувавши всі вищенаведене, можна зробити висновки, що:

1. термін "фінансовий" поперед усе визначає пов'язаний із грошовими відносинами;
2. кредит у товарній формі не є фінансовим кредитом;

3. фінансовий кредит є грошові кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент;
4. надання фінансового кредиту є діяльністю з надання окремого виду фінансових послуг;
5. поняття "кредитно-фінансовий" означає – те, що пов'язане із діяльністю з надання кредитів у грошовій формі.
6. кредитно-фінансова діяльність є одним з видів фінансової діяльності;

Використана література:

1. Деньги. Кредит. Банки: Учебник / Г. Е. Алпатов, Ю.В. Базулин и др.; Под ред. В. В. Иванова, Б. И. Соколова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 624 с.
2. Долан Э. Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ.ред. В. Лукашевича. – М., 1996 – 448 с.
3. Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – XXIV. – 856 с.
4. Леонтьев В.Е., Финансы, деньги, кредит и банки: Учебное пособие. – СПб. – Знание, ИВЕСЕП, 2003. – 384 с.
5. Гроші та кредит: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
6. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов / Н.Ф. Самсонов, Н.П. Баранникова, А.А. Володин и др.; Под ред. проф. Н.Ф. Самсонова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 2001. – 495 с.
7. Воронова Л. К. Финансове право України: Підручник. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.
8. Административное право Украины. – 2-е изд., перераб. и доп. / Учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец. / Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.Н. Гарашук и др./; Под ред. проф. Ю.П. Битяка. – Харьков: Право, 2003. – 576 с.
9. Леонтьев В.Е., Радковская Н.П. Финансы, деньги, кредит и банки: Учебное пособие. – СПб. – Знание, ИВЕСЕП, 2003. – 384 с.
10. Василюк О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС - 2000. – 416 с.
11. Финансове право України: Навчальний посібник: За заг.ред. д.ю.н., проф. Шкарупи В.К.- Київ: "Істина", 2007. – 148 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укладач і головний ред. В.Т. Бусел. – К., 2007. – 1736 с.

З М І С Т

Іщенко А.В. Криміналістичне забезпечення злочинності як наукова категорія.....	3
Бірюков В.В. Аналіз інформації баз даних сучасних інформаційних систем – реальний резерв удосконалення розкриття злочинів.....	6
Лисенко В.В., Лисенко О.В. Особливості використання в доказовому процесі інформації, що міститься в електронному вигляді.....	10
Вехов В.Б. Вредоносная компьютерная программа как объект криминалистического исследования.....	22
Лук'янчиков Є.Д., Ковальова О.В. Невідкладні слідчі дії в розшуковій роботі слідчого	28
Колотушкин С.М., Кошкин П.П. Деформация элементов конструкции автомобиля как источник информации для реконструкции механизма ДТП.....	33
Хахановский В.Г. До проблеми вдосконалення інформаційного забезпечення ОВС України	40
Одерій О.В. Розслідування злочинів проти довкілля: інформаційно-довідковий аспект	44
Петросян В.Г. Виявлення злочинів з використанням інформаційних ресурсів правоохоронних органів.....	49
Коваленко В.В. Структура та зміст ухвали про призначення судової експертизи при провадженні в адміністративній справі	60
Усиков И.П. Возможности использования судебной психофизиологической экспертизы на полиграфе при расследовании преступлений.....	63

Китаев Н.Н., Архипова А.Н. О незаконном способе использования результатов опроса на полиграфе в правоприменительной деятельности.....	67
Асаенко Б.В. К вопросу о расширении предмета криминалистики.....	74
Искутин-Федотков Д.В. Так ли смертельны грехи современной криминалистики?.....	80
Макаренко Є.І. Інформаційне забезпечення розшуку злочинців, які переховуються від органів дізнання та слідства.....	86
Пиріг І.В. Інформаційне забезпечення експертної діяльності ОВС.....	95
Щербаковський М.Г. Сутність та цілі використання криміналістичної інформації.....	99
Бірюкова Т.П. Роль інформації обліків, що здійснюють підрозділи експертної служби МВС України в розкритті та розслідуванні злочинів.....	107
Пропастин С.В., Шевелев В.А. Применение GPS-технологий как актуальное направление повышения эффективности расследования.....	112
Лук'янчиков Б.Є. Використання знань у галузі судової медицини при розслідуванні тяжких тілесних ушкоджень.....	115
Кудінов С.С. Щодо підвищення ефективності інформаційного забезпечення розслідування злочинів.....	119
Шехавцов Р.М. Перспективні напрями впровадження комп'ютерних технологій у документування кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів.....	122
Кузнецова О.В. Відомості щодо осіб, які вчинили злочини з отруйними та сильнодіючими речовинами, як об'єкт обліку.....	126
Головкін С.В. Характеристика особи потерпілого від шахрайства.....	129
Бондар В.С. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів як об'єкт криміналістичної систематики.....	135

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Моїсєєв О.М. Ситуаційний аспект експертної ідентифікації.....	144
Бугаєв К.В. Экстрополяция тенденций как метод анализа информации при прогнозировании социальных явлений.....	149
Карчевський М.В. Поняття та сутність інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони.....	153
Бордюгов Л.Г. Зміст завдань судово-екологічної експертизи.....	159
Ткаліч В.Є. Тактичні комбінації з використанням інформаційних технологій.....	163
Солодовніков А.Г. Тактика допиту осіб, що постраждали внаслідок вчинення корисливого нападу організованою групою.....	166
Бершак В.Ю. Информационно-аналитическое обеспечение расследования преступлений при помощи АДИС.....	170
Ласуков В.О. Класифікація типових версій, що висуваються під час розслідування крадіжок кольорових і чорних металів.....	176
Дехтярьов Є.В. Актуальні питання інформаційно-довідкового забезпечення діяльності слідчих підрозділів, що спеціалізуються на розслідуванні злочинів у сфері економіки.....	180
Курілов Г.М. Об'єкти оперативного пошуку щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом товарів.....	184
Шадлер А.В. Проблемы использования следователем результатов информационно-аналитической работы подразделений уголовного розыска при их взаимодействии по раскрытию преступлений.....	189
Кудінов А.С. Деякі аспекти інформаційно-довідкового забезпечення розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів.....	194
Павлюков В.В., Кукушкин В.В., Титков Р.А., Назарик В.В. Использование современных компьютерных информационных систем при предупреждении и раскрытии преступлений.....	198
Терьохін Д.Г. Інформаційно-довідкове забезпечення викриття шахрайства у сфері споживчого кредитування.....	202

Ковалев С.А. Особенности использования компьютерного моделирования при планировании расследования преступлений в сфере компьютерной информации.....	206
Сковородников А.А. К вопросу расследования преступлений, совершенных с использованием электронных платежных систем, функционирующих в глобальной компьютерной сети Интернет	213
Панько Н.А. Аргументация в заключении эксперта	217
Яковенко М.О. Ознаки розкритого злочину за законодавством України	220
Кривonos М.В. Організаційні та науково-методичні особливості участі спеціаліста при проведенні окремих слідчих дій при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.....	223
Шалімов С.В. Криміналістичні інформаційні системи, їх місце у розслідуванні злочинів	229
Костира А.М. Щодо проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування розбійних нападів на інкасаторів.....	233
Кузьмічова Є.В. Взаємодія слідчого та лікаря при збереженні лікарської таємниці	237
Ревенко О.І. Особливості використання обліково-реєстраційних даних під час проведення допиту	243
Тригубчак О.І. Інформація, що використовується в судово-експертній діяльності	246
Сафонов А.А. Некоторые аспекты участия специалиста-криминалиста в следственных действиях при расследовании преступлений	250
Бондар В.С., Соколов О.С. Використання балістичних обліків у інформаційно-довідковому забезпеченні розслідування окремих видів злочинів: сучасні тенденції розвитку.....	254
Грицюк А.Г. Незаконне відшкодування ПДВ - особливості кваліфікації під час розслідування.....	258

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Воронов И.А. Информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности в сфере высоких информационных технологий.....	265
Шевченко І.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття та розслідування розповсюдження порнографії в мережі Інтернет.....	270
Звонк Е.А., Тарасов В.В. Поиск оперативно значимой информации о без вести пропавших лицах в социальных сетях Internet.....	273
Лумеровський С.В., Соболь Є.Ю. Особиста безпека як один з ключових елементів адміністративно-правового статусу громадянина.....	280
Кукушкіна Е.В., Чугунов М.О. Актуальні питання законодавчого забезпечення соціального захисту працівників правоохоронних органів та деякі пропозиції щодо удосконалення цих правовідносин.....	290
Лебедєва А.В. Особливості взаємодії підрозділів зв'язків із громадськістю ОВС України із ЗМІ за часів незалежності.....	295
Ржевська М.М. Окремі аспекти вивчення особи розкрадача на досудових стадіях кримінального процесу.....	304
Иванников И.А. Модернизация государства и права: проблемные вопросы.....	313
Мордовцева Т.В. Возможно ли правомерное поведение в условиях юридической аномии?.....	327
Чаплинський К.О. Актуальні проблеми застосування примусу під час проведення освідування.....	336
Харитонов О.С. Сучасні умови та напрямки співпраці державних та релігійних інституцій у протидії наркозлочинності.....	342
Иванникова В.В. Щодо суті та співвідношення визначень "кредит", "фінанси" та "фінансовий кредит".....	352

Наукове видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Спеціальний випуск № 3

Друкується мовою оригіналу

Відповідальний за випуск В.В. Бірюков
Технічні редактори М.О. Михайлюк, О.В. Буцко
Комп'ютерна верстка О.В. Васильєва

Здано до складання 02.02.2011.
Підписано до друку 01.04.2011.
Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 23,0.
Тираж 300 прим. Зам. № 27

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4